ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

anadolum eKampüs

anadolum eKampüs ve anadolu mobil

dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Video

Canlı Ders

Sesli Kitap

Ünite Özeti

Sesli Özet

Sorularla Öğrenelim

Alıştırma

Deneme Sınavı

İnfografik

Etkileşimli İçerik

Bilgilendirme Panosu

Çıkmış Sınav Soruları

Sınav Giriş Bilgisi

Sınav Sonuçları

Öğrenci Topluluklari

AOSDESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

aosdestek.anadolu.edu.tr

444 10 26

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum /Anadolu_Univ instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 3023
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1975

SİYASİ TARİH II

Yazarlar
Prof.Dr. Kemal YAKUT - Doç.Dr. Esra YAKUT (Ünite 1, 2)
Prof.Dr. Erel TELLAL (Ünite 3, 4)
Prof.Dr. Çağrı ERHAN (Ünite 5, 6)
Doç.Dr. Gökhan ERDEM (Ünite 7, 8)
Dr. Özge ÖZKOÇ (Ünite 8)

Editör
Prof.Dr. İlber ORTAYLI

ANADOLU
ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2013 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without permission in writing from the University.

Öğretim Tasarımcıları
Prof.Dr. Murat Ataizi
Dr.Öğr.Üyesi Mestan Küçük

Grafik Tasarım Yönetmenleri
Prof. Tevfik Fikret Uçar
Doç.Dr. Nilgün Salur
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dil Yazım Danışmanları
Emine Koyuncu
Gözde Metin

Kapak Düzeni
Prof.Dr. Halit Turgay Ünalan

Dizgi ve Yayıma Hazırlama
Kitap Hazırlama Grubu

Siyasi Tarih II

E-ISBN
978-975-06-3354-6

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Şubat 2019

2734-0-0-0-2502-V01

İçindekiler

Önsöz ..... **vii**
Kısaltmalar ..... **ix**

İkinci Dünya Savaşı'na Giden Yol (1929-1939) ..... **2** — **1. ÜNİTE**
"BÜYÜK ÇÖKÜŞ" VE ULUSLARARASI SİSTEMİN ZAYIFLAMASI 3
AVRUPA'DA REJİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN MEYDANA GELMESİ 5
İtalya'da Faşist Rejimin Kurulması 5
Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin (Nazizmin) Egemen Olması 7
Sovyetler Birliği ve Stalin'in Mutlak İktidarı 11
Japonya'da Militarist Yönetim ve Yayılmacılık 12
Çeşitli Avrupa Ülkelerinde Faşizm 13
İngiltere 13
Fransa 14
Portekiz 14
Çeşitli Ülkelerde 14
AVRUPA'DA STATÜKONUN BOZULMASI 15
Almanya'nın Versailles Barış Antlaşması'nı Bozma Çabaları 15
Almanya'nın Çekoslovakya'daki Südetler Bölgesini Ele Geçirmesi 17
İspanya İç Savaşı 19
İtalya'nın Yayılmacı Politikası 21
İtalya'nın Habeşistan'ı İşgali 21
İtalya'nın Arnavutluk'u İşgali 21
Sovyetler Birliği-Almanya Saldırmazlık Paktı 21
UZAK DOĞU'DA STATÜKONUN BOZULMASI 22
Japonya'nın Mançurya'yı İşgal Etmesi 22
Çin-Japon Savaşı 23
Özet 25
Kendimizi Sınayalım 26
Okuma Parçası 27
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 29
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 30
Yararlanılan Kaynaklar 31

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) ..... **32** — **2. ÜNİTE**
SAVAŞIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI 33
Polonya'nın İşgali 33
İngiltere'nin Savaşa Girmesi ve Denizlerde Savaşın Başlaması 35
Sovyetler Birliği'nin Baltık Ülkelerine Yerleşmesi 35
Danimarka ve Norveç'in İşgal Edilmesi 36
Batı Cephesi'nin Açılması 38
Manş Cephesi 40
Atlantik Savaşı 41
Kuzey Afrika Cephesi 41
Balkan Cephesi 43
Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne Saldırması 44
ABD'nin Savaşa Girmesi 46
SAVAŞ SIRASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖNEMLİ SİYASAL BULUŞMALAR 47
Atlantik Bildirisi 47
Kazablanka Konferansı 47
Washington Konferansı 48
Quebec Konferansı 48

Moskova Konferansı 49
Kahire Konferansı 50
Tahran Konferansı 50
Yalta Konferansı 51
Potsdam Konferansı 52
SAVAŞIN SONA ERMESİ 53
Avrupa'da Savaşın Sona Ermesi 53
Uzak Doğu'da Savaşın Sona Ermesi 54
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI 54
Özet 59
Kendimizi Sınayalım 60
Okuma Parçası 61
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 62
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 62
Yararlanılan Kaynaklar 63

3. ÜNİTE

Savaş Sonrasında Dünya Düzeni (1945-1950) 64
DEMOKRASİ CEPHESİNİN DAĞILMASI: MÜTTEFİKLER ARASI ANLAŞMAZLIKLAR 65
ABD'NİN ÇEVRELEME POLİTİKASI 68
SSCB VE DOĞU AVRUPA'DA SOVYET BENZERİ REJİMLER 71
"SOĞUK SAVAŞ" KAVRAMI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÜZENİ 72
Soğuk Savaş 72
Birleşmiş Milletler Sistemi 75
SAVAŞTAN SONRA DÜNYANIN DİĞER BÖLGELERİNDEKİ GELİŞMELER 77
Orta Doğu 77
Asya 80
Latin Amerika 84
Özet 85
Kendimizi Sınayalım 87
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 88
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 88
Yararlanılan Kaynaklar 89

4. ÜNİTE

Soğuk Savaş'ta Tırmanma (1950-1962) 90
ÇEVRELEMENİN KURUMSALLAŞMASI VE ULUSLARARASI BUNALIMLAR 91
Asya Gelişmeleri 91
Orta Doğu Gelişmeleri 94
Batı Avrupa Gelişmeleri 100
BAĞLANTISIZLAR VE SÖMÜRGEDEN KURTULUŞ (DEKOLONİZASYON) 103
SOVYET DIŞ POLİTİKASI VE DOĞU BLOKU 105
SİLAHLANMA YARIŞI 109
Özet 112
Kendimizi Sınayalım 114
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 115
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 115
Yararlanılan Kaynaklar 116

5. ÜNİTE

Yumuşama 118
YUMUŞAMA DÖNEMİNİN BAŞLAMASI 119
Yumuşama Öncesi Diyalog Arayışları 119

Cenevre Görüşmeleri ... 119
Barış İçinde Bir Arada Yaşama ... 120
ABD-SSCB Gerginliğinin Zirveye Tırmanması ... 121
Küba Devrimi ... 121
U-2 Olayı ... 121
Küba Bunalımı ... 122
KÜBA BUNALIMI'NDAN SONRA DOĞU-BATI İLİŞKİLERİ ... 124
Doğu ve Batı Blokları Arasındaki Gerilimin Azalması ... 124
Çin-Sovyet Anlaşmazlığının Derinleşmesi ve ABD-ÇHC İlişkileri ... 125
Vietnam Savaşı ... 126
Varşova Paktı İçindeki Sorunlar ... 127
Batı Bloku İçindeki Sorunlar ... 129
Amerikan-Fransız Gerginliği ... 129
Türk-Amerikan Sorunları ... 129
Türk-Yunan Sorunları ... 130
AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ ... 131
AKÇT'den Roma Antlaşması'na ... 131
De Gaulle ve Avrupa Bütünleşmesi ... 132
1970'lerde Avrupa Bütünleşmesi ... 133
ORTA DOĞU GELİŞMELERİ ... 134
1967 Arap-İsrail Savaşı ... 135
Ürdün İç Savaşı ... 136
1973 Arap-İsrail Savaşı ve Mısır-İsrail Barışı ... 136
Petrol Bunalımı ... 138
Lübnan İç Savaşı ... 138
Özet ... 140
Kendimizi Sınayalım ... 141
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 142
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 142
Yararlanılan Kaynaklar ... 143

İkinci Soğuk Savaş Dönemi ... 144 — **6. ÜNİTE**
YENİ DİNAMİKLER VE ETKİLERİ ... 145
Batı Dünyası'nın Ekonomik Hegemonyası ... 146
Ekonomik Çöküş Sürecinde Doğu Bloku ... 148
Bağımlılık Sarmalında Üçüncü Dünya ... 149
ABD VE BATI BLOKU ... 150
ABD ... 150
Batı Avrupa ... 153
SSCB VE DOĞU BLOKU ... 154
SSCB ... 154
Doğu Avrupa ... 155
ÜÇÜNCÜ DÜNYA ... 157
Orta Doğu Gelişmeleri ... 157
SSCB'nin Afganistan'ı İşgali ... 157
İran İslam Devrimi ... 158
İran-Irak Savaşı ... 159
Lübnan İç Savaşı ve İsrail'in Lübnan'ı İşgali ... 160
Güneydoğu Asya Gelişmeleri ... 161
Özet ... 163
Kendimizi Sınayalım ... 165
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 166
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 166
Yararlanılan Kaynaklar ... 169

7. ÜNİTE **Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi 170**
ABD VE BATI BLOKU 171
ABD 171
BATI AVRUPA 172
Avrupa Entegrasyonu: Bütünleşme ve Derinleşme 172
İki Almanya'nın Birleşmesi 172
SSCB VE DOĞU BLOKU 175
SSCB 175
Doğu Avrupa 178
ÜÇÜNCÜ DÜNYA 183
Orta Doğu Gelişmeleri 183
Güneydoğu Asya Gelişmeleri 184
Latin Amerika Gelişmeleri 185
Afrika Gelişmeleri 187
Özet 189
Kendimizi Sınayalım 192
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 193
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 193
Yararlanılan Kaynaklar 194

8. ÜNİTE **Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni (1991-2003) 196**
YENİ DÜNYA DÜZENİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ 197
YENİ DÜNYA DÜZENİNDE KAZANANLAR VE KAYBEDENLER:
BATI-DOĞU 200
ABD 200
Avrupa ve Avrupa Birliği 201
Rusya Federasyonu 203
Eski Doğu Bloku Ülkeleri 204
ORTA DOĞU GELİŞMELERİ 208
Körfez Savaşı 208
Orta Doğu Barış Süreci 210
İran'ın Nükleer Programı 211
11 EYLÜL SALDIRILARI VE ABD 212
Afganistan Savaşı 214
Irak Savaşı 215
ASYA, AFRİKA VE LATİN AMERİKA GELİŞMELERİ 216
Asya 216
Afrika 217
Latin Amerika 218
Özet 220
Kendimizi Sınayalım 223
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 224
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 224
Yararlanılan Kaynaklar 225

Önsöz

Siyasi Tarih, Uluslararası İlişkiler disiplininin vazgeçilmez bir parçasıdır. Başta devletler olmak üzere, uluslararası aktörleri ve birbirleriyle olan ilişkileri anlamak, analiz etmek ve yorum yapabilmek için öncelikle bu ilişkilerin geçmişini ve geliştikleri koşulları bilmek gerekir.

Siyasi Tarih II kitabı, Uluslararası İlişkiler lisans öğrencileri için dünya tarihini II. Dünya Savaşından itibaren ele almaktadır. Soğuk Savaş dönemiyle uluslararası sistemin iki kutuplu bir düzene geçmesi ve 1945-1989 arası dönemde Soğuk Savaş'ın uluslararası politikanın temel belirleyicisi olması, Siyasi Tarih açısından da önemlidir.

Kitabınızın birinci ünitesinde, Avrupa'da iki dünya savaşı arasındaki bunalımlı dönem ve II. Dünya Savaşı'na sürükleniş anlatılmaktadır. Avrupa'daki rejim değişiklikleri, statükonun dolayısıyla var olan dengelerin bozulmasını beslemiş, Alman ve İtalyan yayılmacı politikaları ve Uzakdoğu'da Japonya'nın saldırgan politikaları, büyük güçlerin çıkar çatışmalarını küresel bir mücadeleye dönüştürmüştür.

İkinci ünitede ise II. Dünya Savaşı'nın patlaması, savaş sırasındaki siyasi ilişkiler, diplomasi ve savaşın sona erdirilmesi incelenmektedir. Almanya ve Sovyetler Birliği'nin (SSCB) çıkar alanları üzerinde anlaşmaları ve Polonya'nın işgali sonrasında, savaşın Baltık ülkelerine, Batı cephesine (Hollanda, Belçika, Fransa), Atlantik Okyanusuna, Kuzey Afrika ve Balkanlar'a sıçraması gecikmedi. Almanların Sovyetler'e savaş ilan etmesi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) savaşa katılması oluşacak yeni düzen üzerinde son derece önemli olmuştur. Savaş sırasında yapılan konferanslar ise siyasi anlamda iki kutuplu sistemin yapı taşlarını oluşturdu.

Üçüncü ünitede, savaş sırasında ABD, İngiltere ve SSCB arasında kurulan işbirliğinin hangi koşullar altında ve hangi anlaşmazlıklarla bozulduğu ele alınmıştır. Soğuk Savaş'ın başlamasına neden olan politikalar ve Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması; uluslararası politikanın temel kavramlarından olan güç dengesi, kolektif güvenlik bağlamında dönemin gelişmeleriyle anlatılmaktadır. Soğuk Savaş'ın dünyanın çeşitli bölgelerindeki gelişmelere yansımaları da ele alınmıştır.

Dördüncü ünite, Soğuk Savaş'ta tırmanmanın yaşandığı dönemi ve silahlanma yarışını anlatırken, özellikle Asya, Orta Doğu ve Batı Avrupa'daki gelişmelerin uluslararası bunalımlara dönüşmesi incelenmektedir. Bağlantısızlar hareketi, ABD ve SSCB'nin lider oldukları Batı ve Doğu Bloklarının kendi iç meseleleri, ideoloji ve örgütleri ve iki blokun birbirleriyle rekabetleri yer almaktadır.

Beşinci ünitede ise Soğuk Savaşta yumuşamayı getiren şartlar değerlendirilmektedir. İki blok arasındaki ilişkilerin geçirdiği değişim ve başlayan diyaloğun yanı sıra Batı Avrupa'daki bütünleşme (entegrasyon) hareketi ve Orta Doğu'daki gelişmeler bu dönemin önemli unsurlarıdır.

Altıncı ünite, II. Soğuk Savaş dönemini ve bu dönüşümü yönlendiren Batı Bloku ve ABD'deki gelişmeleri, uluslararası sistemdeki diğer dinamikleri ve ekonomi politiği de dikkate alarak açıklamaktadır. Bu bağlamda, SSCB ve Doğu Blokunun geçirdiği değişimin nedenleri ve Üçüncü Dünya Ülkelerinin bağımlılık konuları ele alınmıştır.

Yedinci ünitede, dünya siyasi tarihinde ve uluslararası ilişkilerde bir paradigma değişimine yol açan Soğuk Savaş'ın sona ermesi anlatılmaktadır. SSCB ve Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin çöküşü, SSCB'nin çözülmesi ve bu gelişmelerin Üçüncü Dünya Ülkelerine etkileri ele alınmıştır.

Sekizinci ünitede ise son olarak, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeninin temel özellikleri, küreselleşme ve her iki blokun geçirdiği dönüşüm anlatılmaktadır. 11 Eylül saldırıları sonrasındaki krizler, savaşlar ve küreselleşmenin uluslararası ilişkilere etkileri, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yaşanan gelişmelerle açıklanmaktadır.

Ders kitabınızı çalıştığınızda göreceksiniz ki Uluslararası İlişkiler disiplini dünya siyasi tarihini anlayabilmek, analiz edebilmek ve dersler çıkarabilmek üzerine kuruludur. Günümüze ilişkin politikaları anlamak, değerlendirmek ve geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunabilmek için tarih bilmek son derece kıymetlidir. Başta Uluslararası Politika, Uluslararası Ekonomi, Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Kuramları olmak üzere disiplinin tüm dalları, olayların tarihsel gelişimini kavramaya dayalıdır. Dolayısıyla, uzaktan öğrenme tasarım ilkelerine göre hazırlanan ve kendi kendine öğrenmeyi kolaylaştıran yapısıyla kitabınız, alan çalışmalarınızda başlıca kaynaklarınızdan biri olacaktır.

Editör
Prof.Dr. İlber ORTAYLI

Kısaltmalar

AAET: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB, ABD: Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKKA: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
ANC: Afrika Ulusal Kongresi
BAB: Batı Avrupa Birliği
BAC: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu
BAB: Batı Avrupa Birliği
BAC: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM: Birleşmiş Milletler
CENTO: Merkezi Andlaşma Örgütü
CIA: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti
DVC: Demokratik Vietnam Cumhuriyeti
ECOSOC: Ekonomik ve Sosyal Konsey
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
ELAS: Ulusal Kurtuluş Ordusu
EURATOM: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS: İslami Direniş Örgütü
IAEA: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
INF: Orta Menzilli Füze Antlaşması
KDHC: Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti
KDHC, KC: Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Kore Cumhuriyeti
MC: Milletler Cemiyeti
NAFTA: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPT: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SEATO: Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UÇK: Kosova Kurtuluş Ordusu
UNAMIR: Ruanda'ya Yardım Gücü
UNHCR: Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNITAF: Birleşmiş Milletler Birleşik Barış Gücü
UNSCOM: Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu
UNSCOP: Filistin Özel Komisyonu

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- "Büyük çöküş" ve uluslararası sistemin zayıflamasını açıklayabilecek,
- Avrupa'da rejim değişikliklerinin meydana gelmesini betimleyebilecek,
- Avrupa'da statükonun bozulmasını ifade edebilecek,
- Uzak Doğu'da statükonun bozulmasını açıklayabilecek

bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Versailles Barış Antlaşması
- 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı
- Faşizm
- Nazizm
- Hitler
- Mussolini
- Karlsbad Programı
- Anti-Komintern Paktı
- Münih Konferansı
- Yatıştırma Politikası
- Çelik Pakt
- Falanjist Parti
- Mançurya
- Kwantung Ordusu

İçindekiler

Siyasi Tarih II → İkinci Dünya Savaşı'na Giden Yol (1929-1939)

- "BÜYÜK ÇÖKÜŞ" VE ULUSLARARASI SİSTEMİN ZAYIFLAMASI
- AVRUPA'DA REJİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN MEYDANA GELMESİ
- AVRUPA'DA STATÜKONUN BOZULMASI
- UZAK DOĞU'DA STATÜKONUN BOZULMASI

İkinci Dünya Savaşı'na Giden Yol (1929-1939)

"BÜYÜK ÇÖKÜŞ" VE ULUSLARARASI SİSTEMİN ZAYIFLAMASI

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Paris'te kurulmaya çalışılan sistem uzun süreli olmadı. Konuyla ilgili araştırma yapanların büyük bir bölümü, buna yol açan etkenlerden birinin antlaşmaların ağır hükümler içermesi ve cezalandırıcı bir yaklaşımla kaleme alınmış olmasını göstermektedirler. Gerçekten de Fransız Mareşali Ferdinand Foch antlaşmaların mürekkebi kurumadan büyük bir ileri görüşlülükle "barışın" aslında "yirmi yıllık bir ateşkesten" başka bir şey olmadığını ileri sürmesi ortaya çıkan fotoğrafı açıklamıştı.

Avrupa'da 1919'dan sonra sağlanmaya çalışılan istikrar, 1929 Küresel Ekonomik krizle temellerinden sarsıldı ve bu "büyük çöküşle" Locarno sistemi belirsizliğe sürüklendi. Bu bağlamda revizyonistler Paris'te yenilenlere zorla dayatılan antlaşmaları geçersiz kılmak için sabırsızlanmaya başlamışlardı.

1929 Ekonomik Krizi üzerine çalışanların bir kısmı alacaklı devletler olan ABD, İngiltere ve Fransa'nın dünya ekonomisini korumak için iş birliğine gitmemeleri nedeniyle "çöküşün" çok şiddetli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu ekonomik krizin nedenleri üzerine çeşitli tezler olmakla birlikte, iki görüş öne çıkmıştır. Birincisi, ABD ekonomisinin savaş sonunda aşırı büyümesinden dolayı uluslararası ekonomide artan dengesizliktir. İkincisi ise ünlü İngiliz iktisatçısı **John Maynard Keynes'e** aittir. Keynes, 1921-1929 yılları arasında düşük ham madde fiyatlarının ve ılımlı bir biçimde yükselen ücretlerin, fiyatları ve de sanayi kârlarının artmasına yol açtığını öne sürdü. Buradan hareketle büyük oranda kârların ve yatırımların artışındaki çekicilik, borsa spekülasyonlarının artmasına neden oldu, böylece üretim potansiyeli talepten daha hızlı arttı. Bu fazla kapasite, sermayenin kâr oranının düşmesine yol açtığından, borsa endişe ve paniğe kapıldı.

ABD'nin New York borsasında 24 Ekim 1929'da başlayan ve kısa sürede küresel krize dönüşen bu olay, laissez-faire sistemine öldürücü bir darbe vurdu. Denizaşırı rekabet Avrupa tarımını sekteye uğrattığından ilk çöken sektör bu alan oldu. ABD, Kanada, Arjantin ve Avustralya'nın savaş öncesinde Avrupa ülkelerine sattığı buğday miktarı 7 milyon tondan azken 1929'a gelindiğinde bu miktar 19 milyon tona ulaşmıştı. Tarım ürünlerinde dünya ölçeğinde aşırı bir arz fazlası birikmişti. Bunun sonucu olarak, temel tarımsal ürünlerin bileşik fiyat ortalaması %30 civarında düştü. Çiftçiler fiyattaki düşüşü dengelemek için verimi daha da arttırmaya çalıştılar. 1920'li yılların sonuna doğru dünyadaki tarımsal üretim miktarı %30-80 dola-

John Maynard Keynes
1883'te Cambridge'de doğdu. İlgi alanı matematikti ancak ekonomiye yöneldi. 1902'de dönemin en düzeyli entelektüel grubu Cambridge Havarileri'ne seçildikten sonra okutman olarak para ekonomisi dersleri vermeye başladı. 1909'da King's College'ın sürekli akademisyen kadrosuna dahil oldu. Birinci Dünya Savaşı boyunca Hazine'de çalıştı. 1919'da "The Economic Consequences of the Peace'ı (Barışın Ekonomik Sonuçları)" yayınladı ve aynı zamanda Paris Barış Konferansı'na İngiltere Hazine Baştemsilcisi olarak katıldı. Bu kitap, yalnızca yenilenlerden alınan tazminat maddesinin etkili bir eleştirisi olmayıp Keynes'e uluslararası ün getiren bir yapıttı. Ardından 1925'te Winston Churchill'in iktisadi politikasını eleştiren "The Economic Consequences of Mr. Churchill (Bay Churchill'in Ekonomik Sonuçları)" adlı kitabını yayınladı. 1930'larda ekonomiyi kökünden değiştiren ve bir mihenk taşı olan "The General Theory of Employment, Interest and Money (İsthdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi)" başta olmak üzere kuramsal yapıtlar kaleme aldı. Değişime verilen adıyla Keynesyen Devrim, klasik iktisadın " her arz kendi talebini yaratır" varsayımının hatalı olduğunu, zira gelirlerin tümünün harcanmadığını kanıtladı. Keynesyen kuramın özü, efektif talebin yaratılmasıydı. Keynes Nisan 1946'da öldü.

yında arttı. Bu politika krizi tetiklemişti. Soruna çözüm bulmak amacıyla 1930'un ilk aylarından 1931'in ortalarına kadar 16 uluslararası konferans gerçekleştirildi. Ancak etkin çözümler bulunamadı. Krizi tetikleyen gelişmelerden bir diğeri de Avrupa'nın kalkınmasında önemli rolü oynayan ABD yardımlarının 1928 yılı ortalarından itibaren alabildiğine azalmış olmasıdır. Almanya 1927'de 967 milyon dolar borç almış iken, bu miktar 1929'da 482 (milyon dolara) düştü. Bunun sonucunda borçlu ülkeler 1928'de aldıklarından daha fazlasını faiz, kâr payı ve anapara olarak geri ödemek zorunda kaldılar. 1930'da net sermaye ihracatının 363 milyon dolara düşmesi, yani %85 gerilemesiyle finans krizi derinleşti. Malların fiyatları 1928'in ortalarında düşüşe geçti. Sınırlı zenginlik, 1928 ve 1929'da bitme noktasına geldi ve Avrupa ekonomisi çöküşten kurtulamadı. 1929'da ABD borsasındaki "Kara Perşembe" her şeye rağmen bir dönüm noktası oldu. Bu olay, görülmemiş bir şok yaratarak girişimcilerin yatırım yapma, tüketicilerin satın alma cesaretini kırdı. Bankerler borç vermemeye başladı. ABD'de para arzının yavaşlaması ve Fransa Merkez Bankası altın rezervinin azalması da krizi derinleştirdi. Çeşitli ülkelere 1930'da 1,5 milyar dolar kredi veren ABD ve İngiltere, bu miktarı bir sonraki yıl 30 milyon dolara düşürmüşlerdi. Kredi alma ve geri ödeme konusunda yaşanılan tıkanıklık dalga dalga ekonomik sektörleri etkisi altına aldı. Üretici ülkelerde üretim azaldı, çalışanlar ya işlerini kaybetti ya da aldıkları ücretlerle alım yapamaz hâle geldiler. Bu da imalat sanayisinde, gıda tedarikinde ve hizmet endüstrisinde satışları azalttı. Hiç kuşkusuz ham madde ithalatı talebinin düşmesi, ham madde ihracıyla gelir elde eden gelişmemiş ülkeleri zora soktu. Ekonomik kriz nakliyat, sigortacılık ve bankacılık sektörlerini de etkisi altına aldı ve sektörlerin iş hacminin daralmasına yol açtı.

Krizin en büyük etkilerinden biri de toplumsal yapıda görüldü ve işsizliği arttırdı. İşsizlik 1932'de ABD'de 12 milyon, Almanya'da ise 5 milyona fırlamıştı. En iyimser tahminle dünyada 30 milyonu geçen bir işsiz kitlesi oluşmuştu. Öte yandan Sovyetler Birliği benimsediği siyasi ve ekonomik sistem nedeniyle krizden diğer Avrupa ülkelerine oranla daha az etkilendi. Bu ülkenin sosyalist yöneticileri kapitalizme yönelttikleri eleştirilerin haklı çıktığını ve ideolojik olarak sosyalizmin güvenilir olduğunu ifade etmeye başladılar. Stalin 1931'de "sosyalist anavatanımızın yenilmesini ve bağımsızlığını kaybetmesini ister misiniz? Bunu istemiyorsanız, geri kalmışlığına en kısa zamanda son vermelisiniz" diyerek halktan fedakârlık istedi.

1929 Dünya Ekonomik Krizi kapitalist ekonomik modelin en büyük krizlerinden biri kabul edilmektedir. Ancak siyasi sistem üzerinde de etkili oldu ve 1919'dan sonra kurulmaya çalışılan uluslararası sistemin başarısızlığa uğramasının nedenlerinden biri sayıldı. Milletler Cemiyeti uluslararası sorunları çözmede ve saldırgan ülkelere karşı etkili bir yaptırıma sahip olmaması nedeniyle zayıfladı. Japonya'nın Mançurya'yı ele geçirmesi ve Milletler Cemiyeti üyesi olan Çin'in tüm itirazlarının sonuçsuz kalması yeni dönemin en trajik gelişmelerinden biri kabul edilmektedir. Japonya, Mançurya'yı işgal ederek 1933'te Milletler Cemiyeti üyeliğinden ayrılmakla sadece Uzak Doğu'da dengeleri bozmakla kalmadı, aynı zamanda 1919'dan beri sürdürülmeye çalışılan ortak güvenlik sistemi ile genel silahsızlanma girişimlerinin de başarısızlığa uğramasını da hızlandırdı. Nitekim Milletler Cemiyetinin 1925 yılından beri üzerinde durduğu silahsızlanma konusu 2 Şubat 1932'de Cenevre'de 62 ülkenin katılımıyla düzenlenen konferansta ele alındı ancak uluslararası sistemin koşullarının değişmesi, Japonya'nın Mançurya'ya saldırması, Almanya'nın "eşitlik" ilkesinde ısrar etmesi ve ABD ile İngiltere'nin etkili bir siyaset yürüteme-

mesi gibi nedenlerden dolayı başarısızlığa uğradı. Saldırgan devletler tüm güçleriyle silahlanmaya başladı.

DİKKAT

1929 Dünya ekonomik krizi ABD'de çıkıp bütün dünyayı etkisi altına aldığından liberal demokrasi anlayışına duyulan güven azaldı, İtalya'da faşizm ve Almanya'da Nazi hareketi ekonomik ve siyasal bunalımın büyüklüğü karşısında güç kazandı. Milletler Cemiyeti'nin öngördüğü uluslararası sistem sorgulandı, ortak güvenlik ve silahsızlanma çabaları büyük çapta başarısızlığa uğradı.

AVRUPA'DA REJİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN MEYDANA GELMESİ

İtalya'da Faşist Rejimin Kurulması

1919 Paris Barış Konferansı'ndan sonra kurulmaya çalışılan uluslararası sistem kırılgandı ve savaşın galipleri ile mağluplarını tatmin etmemişti. İtalya, Birinci Dünya Savaşı'nda yarım milyon yurttaşını kaybetti, sakat kalmış milyonlarcasının ağır sorumluluğunu üstlenmek zorunda kaldı. Savaşı risorgimentonun (19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında İtalya yarımadasında bulunan devletleri tek çatı altında birleştirmeyi amaçlayan siyasi ve sosyal hareket) bir devamı olarak gören İtalya, çarpışmaların çoğundan yenik ayrıldı ve arzuladığı toprak kazançlarını elde edemedi. Paris Barış Konferansı'nda daha önce 26 Nisan 1915 tarihinde gizli bir şekilde yapılmış olan Londra Antlaşması gereğince kendisine vaad edilen topraklara kavuşamadı. Trieste ve Dalmaçya kıyıları üzerindeki ısrarını sürdürdü. Fiume'nin (bugünkü Rijeka) Yugoslavya'ya bırakılmasına itiraz etti ve barış görüşmelerinden çekildi. İtalyan basını şair-yazar ve komutan **Gabriele d'Annunzio** tarafından atılan "Sakatlanan Zafer" söylemini yoğun bir şekilde işlemeye başladı. Birinci Dünya Savaşı'na katılmış ve yararlılıklar göstermiş olan d'Annunzio 11 Eylül 1919'da savaştan sonra işsiz kalmış askerlerle Fiume üzerine bir yürüyüş düzenledi. 16 ay süreyle Fiume'de kara gömlekli, belleri bıçaklı, şapkalarında kurukafa olan taraftarlarına faşist propaganda yaptı.

Gabriele d'Annunzio 1863'te Pescara'da doğdu. İtalya'yı 1915'in Mayıs ayında savaşa sokan grubun içerisinde yer aldı. Birinci Dünya Savaşı'nda cesur davranışları nedeniyle kahraman olarak görüldü. Havva Kuvvetlerinde çeşitli başarılı uçuşlar yaptı. Savaştan sonra 1919'da Fiume'yi işgal ederek daha da popüler oldu. 1920'de Fiume'yi terk etti. Ölümüne kadar Garda gölü yakınlarındaki evinde yaşadı. Bir çok eser yazdı. 1938'de Gardone Riviera'da öldü.

Savaş sırasında olduğu gibi sonrasında da toplumdaki eşitsizlikler derinleşti. Ülke savaştan sonra büyük bir ekonomik çöküntü içine girdiğinden, enflasyon korkunç boyutlara yükseldi. Kırsal kesimlerde ve kentlerde halk hareketleri baş gösterdi. Bazı işçiler, İtalyan Sosyalist Partisi'nin iç sorunlarla boğuştuğu bir dönemde fabrikaları işgal ederek fabrika konseyleri kurdular. Antonio Gramsci'nin önderliğinde fabrika konseyleri hareketini başlatan ve yöneten sol kanat, "proletarya diktatörlüğü"nü de "parti diktatörlüğü"nü de reddetti ve anti-bolşevik, özyönetimci bir tavır takındı. Sosyalist Parti yönetimi Mart 1919'dan sonra Komünist Enternasyonel'e katıldı. Bir ay sonra Nisan'da bir grup Kara Gömlekli Faşist, Parti'nin yayın organı Avanti gazetesinin binasını yaktılar. 1919-1920'de - iki kızıl yıl olarak anılır - art arda grevler düzenlendi. Fakat istenilen başarı sağlanamadı. Bu arada büyük iş adamları ve toprak sahipleri daha yoğun bir şekilde faşist hareketleri maddi olarak desteklemeye başladı. Po vadisinin bütün köylerinde büyük toprak sahiplerinin çocuklarının liderlik yaptığı faşist "eylem mangaları" oluşturuldu. Dahası bu "eylem mangaları" jandarma ve ordu gibi devletin güvenlik güçlerinden de destek almaya başladılar. Giovanni Giolitti Hükûmeti'nin istikrarlı olmayan politikası ve sosyalistler ile komünistlerin etkili olamayan çıkışları faşizmin kolayca boy atmasına yol açtı.

KİTAP

Faşizmin ortaya çıkması ile ilgili şu kaynağı önerebiliriz: Zeev Sternhell, Faşist İdeolojinin Doğuşu, (Çev: Şule Çiltaş), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.

SIRA SİZDE 1

Mussolini hangi yöntemleri kullanarak iktidara geldi?

İtalya'da halk ağırlaşan sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle çaresizdi. Milliyetçi bir gazeteci iken orduya katılarak savaşan ve savaş sonrasında politik hayata ağırlığını koyan Benito Mussolini, ekonominin kötü gidişatını iyi değerlendirdi ve 1919'da "savaş birliği" anlamına gelen Fascio di Combattimento'ya dayalı yeni bir siyasi hareket kurdu. Bu hareket iktidara ulaşmak için şiddet dâhil her yönteme başvurdu. Militanları sendikaların, sol-komünist grupların ve seçimle gelmiş devlet adamlarının üzerinde baskı kurarak bu kesimleri yıldırdı. İş yerlerini yakıp yıktı. Mussolini, bu aşırı sağcı sokak hareketini 7 Kasım 1921'de Partito Nazionale Fascista adıyla partileştirdi. Savaş birlikleri adı verilen sokak güçlerini **"Kara Gömlekler"** adıyla Partinin alt örgütü olarak yeniden yapılandırdı. Faşist Parti, Paris Barış Konferansı'nda küçük düşürüldüğünü öne sürdüğü İtalya'yı güçlendireceğini ve Roma İmparatorluğu'nun ihtişamlı günlerine geri dönüleceğini vaat etti. Yöneticiler ve anayasal kurumlar, faşizmi kontrol altına alamadı. Gittikçe güçlenen Faşist Parti ve onun alt örgütü Kara Gömlekliler, 28 Ekim 1922'de Napoli'den Roma üzerine bir yürüyüş düzenleyerek Hükûmeti tehdit etti. Hükûmet istifa etti. İşçi ve sosyalist hareketleri bastırmak isteyen Kral III. Victor Emmanuel, Mussolini'yi hükûmeti kurmakla görevlendirdi.

Mussolini'ye Göre Faşizm: "Faşist anlayış bir devlet bireyciliğidir. Faşist için her şey devlet içindir; devlet dışında insansal ya da ruhsal hiçbir şey yoktur... Devlet dışında ne bireyler, ne de siyasal partiler, sendikalar, dernekler gibi gruplar vardır. Onun için faşizm, sınıfları tek bir iktisadi ve ahlaksal gerçeklikte birleştiren devlet bütünlüğünü tanımayan ve sınıf savaşıyla tarihsel akışı sertleştiren sosyalizmin karşısındadır. Faşizm sınıf çıkarlarını devlet birliğinde birleştiren korporasyonlar sistemine değer verir." (Mussolini'n İtalyan Ansiklopedisi'ne yazdığı Faşizm maddesinden bir bölüm)

Fotoğraf 1.1

Kara Gömlekliler

Yeni Başbakan, Faşist Parti dışındaki bütün partileri kapattı. Sendikal hareketleri tasfiye etti. Kitap ve gazetelere sansür getirerek özgürlükleri ve demokrasiyi ortadan kaldırdı. Ülkedeki azınlıklara karşı aşırı milliyetçi bir politika izleyerek, bunları İtalyanlaştırmaya çalıştı. Devleti kutsallaştırdı ve her alanda faşizmin ilkelerini egemen kıldı. Roma İmparatorluğu'nu diriltmek üzere Akdeniz çevresinde sömürgeler elde etmeye yöneldi. Mussolini'nin Anadolu'yu da içine alan bu yayılma politikası, Türk-İtalyan ilişkilerinde gerginlik yarattı.

Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin (Nazizmin) Egemen Olması

Almanya Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildikten kısa bir süre sonra önemli siyasal bunalımlarla karşılaştı. Nitekim bir hafta sonra (3 Kasım 1918), Kiel Limanı'nda ayaklanan denizciler gemilere ve tersanelere Kızıl bayrak çekerek sosyalist devrimi başlattılar. Ayaklanma iki gün içinde bütün liman ve endüstri kentlerine sıçradı. İşçi ve asker konseyleri kuruldu. 9 Kasım 1918'de İmparatorluğa son verilerek Alman Cumhuriyeti ilan edildi. Friederich Ebert'in başkanlığında çeşitli sosyalist grupların temsilcilerinin yer aldığı bir hükûmet kurulmaya çalışıldı. Ancak, Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un lideri bulunduğu Spartakistler Birliği'nin hükûmette yer almaması, sosyalistler arasında ilk ciddi krize yol açtı. Hükûmete katılmamış olan Spartakistler genel grev ve askerî kışlaların boşaltılması çağrısında bulundu. Aynı gün Hükûmet Başkanı Ebert'in Ludendorff'tan başkomutanlığı devralmış olan General Groener'le uzlaşması ve İmparatorluk'tan arta kalan orduyla ittifak kurması, ordunun daha sonraki yıllarda devletin hemen bütün alanlarında vesayet kurmasına zemin hazırladı.

Alman sosyalistleri arasında görüş ayrılıkları arttı ve bir grup sosyalist Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht'in liderliğinde 31 Aralık 1918'de Almanya Komünist Partisi'ni kurdu. Bu partinin itici gücü olan Spartakistler, Ocak 1919'da Berlin'de büyük ayaklanma hazırlığına girişti. Hükûmet başkanı Ebert, "Sovyetler"'e benzer işçi ve asker birliklerini dağıtmak ve ayaklanmayı bastırmak için sosyal demokrat bakan Gustav Noske'yi görevlendirdi. Noske, devrimci solu sindirmek ve dağıtmak için bir milis gücü oluşturdu. Milis gücüne İmparatorluğun subayları ve erbaşları, nasyonalistler, küçük burjuvalar ve başıboş gezenler katıldı. Bu milis güç, Spartakistlerin desteklediği Berlinli işçilerin ayaklanmasını kanlı bir biçimde bastırdı. Demokratik sosyalizmin öncüleri kabul edilen Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht öldürüldüler.

Spartakistlerin ayaklanması bastırıldıktan sonra 19 Ocak 1919'da yapılan seçimler sonucu oluşan Ulusal Meclis, Berlin yakınlarında bulunan Weimar'da toplandı. Ulusal Meclis, 11 Şubat 1919'da Friedrech Ebert'i devlet başkanlığına seçti. İki gün sonra da Philipp Scheidemann hükûmeti kurmakla görevlendirildi. Böylece Weimar Cumhuriyet'i kurulmuş oldu.

Weimar Cumhuriyeti Hükûmeti, Bavyera'da gazeteci ve bağımsız sosyalistlerden bir pasifist olan Kurt Eisner'in liderliğindeki devrimci hareketi bastırdıktan sonra, tüm ülkede kontrolü sağladı. Ancak yeni hükûmet, ülkenin karşı karşıya bulunduğu sorunları çözmekte yetersiz kaldı. Savaş, Almanya'nın iki milyondan fazla insan kaybetmesine ve milyonlarcasının sakat kalmasına neden olmasının yanısıra tarihin kaydettiği en büyük sefaletlerden biriyle yüz yüze kalmasına da yol açtı. Savaş öncesinde dünya ekonomisinin en güçlü devletlerinden biri olan Almanya'da sanayi yerle bir oldu.

Kentlerde işsizlik, yoksulluk, sefalet ve işçi gösterileri birbirini izledi. Hatta bazen mağazalar yağmalanarak, toplumsal şiddet üst noktaya çıkartıldı. Özellikle, 28 Haziran 1919'da ağır koşullar taşıyan Versailles Antlaşması'nın imzalanması, siyasi yelpazenin sağında ve solunda bulunan tüm Almanların tepkisine yol açtı. Alman kamuoyu, barış antlaşmasının öngördüğü ödemelerin yapılmasını, Alsace-Lorraine'nin Fransa'ya verilmesini, Kuzey Scheswig'in Danimarka'ya bırakılmasını, Eupen ve Malmedy'in Belçika'ya terk edilmesini büyük bir öfkeyle izledi. Bunlara ek olarak Cumhuriyet yönetiminin iç ve dış politikadaki başarısızlığı, ekonomik

Nasyonal sosyalizm siyasal olarak faşizmin Almanya'da uygulanmış hâlidir. Ancak hem İtalyan faşizmini hem de Alman nasyonal sosyalizmini tek bir kavram altında toplamak doğru görünmekle birlikte teorik olarak bazı farklılıkları da içermektedir. İtalyan faşizminde devlet en yüksek amaçtır ve kutsaldır. Hitler 1924'te Mein Kampf'da (Kavgam) bu farklılığa dikkat çekmişti: "Devlet bir amaç değil, bir araçtır. Büyük bir uygarlığın kurulması için, devlet en önde gelen koşullardan biridir. Ama bu yüksek uygarlığın doğrudan olarak ilk koşulu değildir. Çünkü uygarlık özellikle uygarlık kurma yeteneği olan bir ırkın varlığında saklıdır. Biz nasyonal sosyalistler için devlet bir biçimden ibarettir. Devletin, daha doğrusu bu topluluğun içeriği millettir."

önlemler almadaki yetersizliği, işsizlik sorununu ve sefaleti de artırmıştı. Alman markının değerinin düşmesi halkın yaşamını zorlaştırmıştı. Örneğin bir somun ekmek alınabilmesi için büyük miktarda mark ödenmesi gerekiyordu. Bu arada Fransızların 1923 yılında, savaş tazminatının ödenmemesini bahane ederek Ruhr bölgesini işgal etmesi, kamuoyunun Versailles Antlaşması'na olan tepkisini daha da arttırdı. Antlaşma ve antlaşmayı kabul etmiş olan herkes, Alman halkının düşmanı olarak sayıldı. Almanya'nın askerî bakımdan yenilmemiş olduğu, yalnız "nifak ve ihanet sonucunda" yıkıldığı varsayımı yüksek sesle konuşulmaya başlandı. Demokratik partilerin iktidara gelebilmek ve monarşinin yıkılmasını sağlamak amacıyla cephe gerisini sabote ettikleri ileri sürüldü.

SIRA SİZDE 2

Hitler'in siyasal düşüncesi hangi temel esasları içermekteydi?

Politik, toplumsal ve ekonomik çalkantılar içinde bocalayan Almanya'da, savaştan sonra ordudan onbaşı rütbesiyle terhis olan Adolf Hitler, yarı gönüllü, yarı savunma gruplarının emrinde çalışmaya başladı. Hitler, milliyetçi gruplar içinde yaptığı propaganda çalışması sonucu yıldızı hızla parladı. Alman İşçi Partisi'ne 1 Ocak 1920'de üye oldu. Parti'nin Anton Drexler (başkan) Gottfried Feder ve fanatik bir anti-semitist olan gazeteci Dietrich Eckart tarafından hazırlanan programını 24 Şubat 1920'de Münih'in ünlü birahanesi Hofbrauehaus'da düzenlenen bir toplantıda okudu. İleriki yıllarda adım adım gerçekleştirilecek olan bu programın belli başlı ilkeleri şunlardır: Bütün Almanların bir büyük Almanya içinde birleşmesi, Versailles Antlaşması'nın ilgası, sömürgelerin yeniden kazanılması, Yahudilerin toplum yaşamından dışlanması ve yabancı sayılarak yabancılar yasasına tabi tutulması, faizci anlayışın ortadan kaldırılması, büyük işletmelerde kâra ortaklık, yaşlılık sigortası, toprak reformu, eğitimin halka yayılması, bir halk ordusunun kurulması, ücretli askerliğin kaldırılması ve çalışanlarının asla Yahudi olmadığı bir basının oluşturulması gibi. Bu programın okunmasından kısa bir süre sonra partinin adı Alman Nasyonal-Sosyalist İşçi Partisi olarak değiştirildi. Hitler, konuşmacı olarak katıldığı birçok toplantıda Versailles Antlaşması'nın getirdiği tutsaklıktan kurtulma, Alman ırkının üstünlüğünü savunma, Yahudi düşmanlığı (anti-semitizm) ve işsizliğe çare bulma gibi konuları işledi. 1920'de Anton Drexler'in yerine Partinin başkanı oldu. İki yıl sonra da Dietrich Eckart'an Parti'nin yayın organı olan Völkischer Beobachter'in yönetimini devraldı. Münih'te 8-9 Kasım 1923'te ünlü birahane baskınını ger-

Fotoğraf 1.2

Hitler'in siyasal düşüncesi hangi temel esasları içermekteydi?.

çekleştirdi. Başarısız olan bu darbe girişimi sonucunda 5 yıla mahkûm olduysa da 9 ay sonra serbest bırakıldı. Partisi dağıtılmış olmasına rağmen Adolf Hitler, bütün Almanya'da tanınan biri olmuştu. Tutukluluğu sırasında ideolojisini ve demagojisini net bir şekilde ortaya koyan Mein Kampf'ı (Kavgam) yazdı. Hitler, 1925'te faaliyet yasağı kalkan Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'ni yeniden örgütledi. Özel görevler için SS'leri (Schutzstaffel-Koruma Bölüğü) kurdu. Partisine destek sağlamak amacıyla, ideolojisine sempati duyan çeşitli toplumsal kimselerden kitle örgütleri oluşturdu. Hitler, Nasyonal Sosyalist Alman Öğrenciler Birliği, Öğretmenler Birliği, Hukukçular Birliği ve Hekimler Birliği gibi örgütlerle nasyonal sosyalist hareketin özellikle gençler ve küçük burjuvazi arasında hızla gelişmesini sağladı.

Faşist hareketlerin ortaya çıkması ve örgütlenmesi için şu kaynağı okuyabilirsiniz: Wilhelm Reich, Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı, (Çev: Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınları,1979.

KİTAP

Nazi ideolojisinin yükselmesinde savaş tazminatlarının -yeni bir ödeme düzeni öngören Young ve Dawes planlarına rağmen- ödenmesinde sıkıntı çekilmesi ve 1929 Dünya ekonomik bunalımının toplumu etkilemesi büyük rol oynadı. Ekonomik bunalımdan dolayı birçok küçük fabrika ve orta işletme iflas etti. Altı milyondan fazla Alman işsiz kaldı. Birçok çiftçi ürün fiyatlarının hızla düşmesinden dolayı arazilerini satmak zorunda kaldı. Bu çöküntü halkın radikal partilere kaymasına neden oldu. Nitekim Nasyonal Sosyalizm 1930 seçimlerinde Parlamentodaki milletvekili sayısını 12'den 107'ye çıkardı. Sorunların yeni bir hükûmetin kurulmasıyla aşılabileceğini düşünen Cumhurbaşkanı Hindenburg, Başbakan Bruning'in çekilmesini istedi. Aristokrat ve Katolik kökenli Franz Von Pepen'i hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Yeni başbakan hükûmet üyelerinin büyük çoğunluğunu asalet unvanı taşıyan kişilerden seçti. Alay ve eleştirilerin boy hedefi hâline gelen hükûmet, ülkenin sorunlarını çözemedi. Siyasal ve ekonomik kaosun hüküm sürdüğü bir süreçte yapılan 1932 Alman parlamento seçimlerinde Hitler'in partisi 603 üyelikten 230'unu kazanarak, ülkenin en büyük siyasal güçlerinden biri hâline geldi. Alman sanayicilerinden bir grup da Hitler'e destek vermeye başladı. Cumhurbaşkanı Hindenburg, 30 Ocak 1933'te önlenemeyen ve dizginlenemeyen Hitler'i, 1933 ilkbaharında yeni seçimlere gitme koşuluyla başbakanlığa atadı. Böylece, demokratik bir ortamda ırkçı söylemler benimseyen Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi iktidara ulaştı. Öteden beri Alman liberalleri, sosyalistleri ve komünistleri, nasyonal sosyalizmin zafer kazanarak iktidara gelebileceğine inanmamışlardı. Ancak Hitler'in başbakanlığını kutlayan "kahverengi gömlekli" Nazizm yanlısı gençler, "yozlaşmış burjuva kültürü" olarak nitelendirdikleri Sigmund Freud'un psikanaliz metinlerini, Thomas Mann'ın, Jack London'ın, Ernest Hemingway'in, Karl Marx'ın, Friedrich Engels'in ve Albert Einstein gibi değişik siyasal görüşteki yazarların kitaplarını yakarken acı gerçekle yüz yüze gelmişlerdir.

Fotoğraf 1.3

Nazizm yanlısı Alman üniversite öğrencilerinin kitap yakması (10 Mayıs 1933).

KİTAP

William Sheridan Allen,Naziler İktidarı Nasıl Ele Geçirdi?, (Çev: Zarife Biliz), İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004.

Hitler, iktidara gelir gelmez eşi görülmemiş bir ustalıkla ve hızla harekete geçti. Bir yandan endişeli müttefiklerini rahatlatırken, öte yandan art arda çıkarttığı kararnamelerle diktatörlüğünü kurmaya başladı. 3 Şubat 1933'te ordu komutanlarıyla yaptığı görüşmede iç ve dış politikada izleyeceği stratejiyi açıkladı. Hitler'e göre, ilk yapılması gereken politik gücün tekrar ele geçirilmesiydi. Buna göre iç politikada; mevcut durumun tam tersine döndürülmesi, amaca aykırı düşen farklı düşüncelere göz yumulmaması, Marksizmin kökünün kurutulması, gençliğe ve halka savaşın tek çözüm olduğu fikrinin yerleştirilmesi ve en katı biçimiyle otoriter devlet yönetiminin kurulması gerekiyordu. Dış politikada ise Versailles Antlaşması'nın ortadan kaldırılması ve bunun için müttefikler bulunması yoluna gidilmeliydi.

Hitler, amaçlarına ulaşmak için her yönteme başvurdu. 1933 ilkbaharı seçimlerinden önce 27 Şubat 1933'te Berlin'de Reichstag binası (parlamento) kundaklandı. Nasyonal Sosyalist iktidarın dönüm noktalarından biri olan bu ünlü olay, Alman Komünist Partisi'ne mal edildi. Yangını kamuoyunu galeyana getirmek ve komünistleri ezmek için Nasyonal Sosyalistler tarafından tertiplendiği bilinmektedir. Nitekim Nasyonal Sosyalistlerin, 5 Mart 1933'te yapılan seçimlerden sonra oluşturdukları koalisyon hükûmeti, Komünist Parti'yi feshetti. Hitler, Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi parlamentoda salt çoğunluğu sağlayamamakla birlikte, iktidara gelişini Potsdam'da Büyük Fredrich'in mezarı başında gösterişli bir törenle kutladı. Hitler'in diktatörlüğünü mutlaklaştıran ise Yetki Yasası'nın Sosyal Demokrat Parti'nin muhalefetine rağmen parlamentoda kabul edilmesidir. Bu düzenlemeyle Reichtag'ın (parlamento) kanun çıkarma yetkisi hükûmete devredildi. Gerçekte ise Hitler olağanüstü yetkilerle donatıldı. Hiçbir diktatörün bu kadar kesin bir gücü olmamıştı.

Nasyonal Sosyalist iktidarın ilk günlerinden itibaren devlet aygıtı gözden geçirildi. "Ârileştirme" bahanesiyle bütün memurlar elekten geçirildi. Polis teşkilatı Gestapo "Devlet Gizli Polisi" adıyla merkezîleştirildi. Yahudi tüccarlara boykot

başlatıldı. Sendika ve siyasal partiler kapatıldı. 14 Temmuz 1933'te çıkarılan bir yasayla Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi "Almanya'nın tek partisi ilan edildi. Nasyonal Sosyalist ideolojiyi benimsemeyenler ya öldürüldü ya da toplama kamplarına gönderildi. Hatta Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin sol kanadını temsil eden Gregor Strasser ve benzerleri, milis güç niteliğinde olan ve Nasyonal Sosyalizmin yerleşmesinde büyük katkılarda bulunmuş SA'ların liderleri ve bir zamanlar Hitler'e destek vermiş olan bazı generaller öldürüldü. Siyasi sürgünler, Yahudiler, eşcinseller, kamu davalarından hüküm giyenler, topluma ayak uyduramayanlar ve hatta Bibelfroscher mezhebinin zararsız müritleri temerküz kamplarına gönderildiler. Parti, kısa bir süre içinde 1933 yaz sonunda mevcut devlet aygıtına tamamen hâkim oldu. Bütün bu gelişmeler olurken şaşırtıcı bir şekilde "demokratik" Weimar Anayasası'nın kâğıt üzerinde geçerliliğini korumasına izin verildi ve çıkartılan yasalarla siyasal-ideolojik değişim meşrulaştırılmaya çalışıldı.

Hitler, Cumhurbaşkanı Hindenburg'un 2 Ağustos 1934'te ölümü üzerine Cumhurbaşkanlık ve başbakanlık makamlarını şahsında birleştirerek "führer" oldu. Orduya ve kiliseye de hükmetti. Hitler, totaliter devlet anlayışını yerleştirdikten sonra Almanya'nın sınırları dışında kalmış bulunan bütün Almanların birleştirilmesini ve bir tek devlet altında toplanmasını, Doğu'da "yaşam alanı" oluşturulmasını esas aldı. Amaçlarına ulaşmak için Versailles Antlaşması'nın sınırlayıcı hükümlerini ortadan kaldırdı. Alman Ordusu'nun toplam gücünü arttırdı. Locarno Antlaşması'ndan ayrıldı ve askersiz bölge olan Ren bölgesini işgal etti.

Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi ve statükonun değiştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunması, devletler arasında yeni ve önemli anlaşmazlıklar ortaya çıkmasına neden oldu.

Sovyetler Birliği ve Stalin'in Mutlak İktidarı

Rusya'da Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan Bolşevik Devrimi (1917) dengeleri alt üst etmişti. Lenin'in başkanlığındaki Bolşevik Hükûmet, Çarlık yönetiminin savaş sırasında yapmış olduğu gizli antlaşmaları açıkladı. Bolşevik Hükûmet savaştan çekilerek Almanya ve müttefikleriyle 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzaladı. Lenin'in bu yolu tercih etmesindeki temel neden yeni rejimi güçlendirmekti. Bir yandan iç savaş, öte yandan Komünist Partisi'ndeki görüş ayrılıkları yeni rejimin kısa sürede kökleşmesini engelledi. Uzun süre Parti içi tartışmalarda; devlet örgütünün merkezîyetçi ve bürokratik bir nitelik kazanması, ekonomik yönetimin örgütlenmesi, Parti içi demokrasi sorunu ile sendikaların işlevi ele alındı. Birçok araştırmacı temel sorunun, devrimin umulanın aksine Rusya gibi gerek toplumsal ilişkiler gerekse üretim ilişkileri açısından geri özelliklere sahip bir ülkede patlak vermesinin ortaya çıkardığını öne sürmektedir.

Lenin ve devrimin diğer önderleri, 1921 yılının başlarında dikkatlerini iç savaştan iç barışa doğru çevirdiler. Pek çok köylünün kendilerinden soğumasına neden olan fazla tahıla zorla el koyma sürecinin yerine başka uygulamalara yönelmek zorunda kaldılar. Vahim düzeye ulaşmış olan yakıt, yiyecek ve ulaşım sorununu çözmeleri, sanayi ve gıda üretimini yeniden canlandırmaları, işçiler ve köylüler arasında birliği sağlamaları gerekiyordu. Lenin, Komünist Parti'nin 1921 yılının Mart ayında yapılan X. Kongresi'nde Yeni Ekonomi Politikası (NEP) olarak bilinen ünlü önerisini ortaya attı. NEP'le köylülerin tahılına el koymak yerine bu kesime çok daha düşük oranlı yeni bir vergi getirilmesine, köylülerin ellerindeki fazla ürünü satmak için serbest ticaret yapabilmelerine, başta tarım olmak üzere küçük ticaret ve atölye üretiminde kapitalist girişimlere izin verilmesine olanak sağlandı. Böylece

ekonomi yeniden yapılandırılarak kapitalist ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşılacaktı. Özellikle de köylülüğün talepleri karşılanarak rejimin istikrara kavuşturulması sağlanacaktı. Ancak Parti içinde devrimin liderleri arasında NEP odaklı tartışmalar sona ermedi.

Lenin 1924'te öldüğünde, Komünist Parti devlet iktidarını eline alarak konumunu sağlamlaştırmış, Batılı emperyalist ordular ve yerel karşı devrimciler yenilgiye uğratılmış, kilit önemdeki sanayi sektörleri devletleştirilmiş, köylülere toprak dağıtılmış ve sanayi ile gıda üretimi yeniden canlandırılmıştı. Lenin'in ölümünden sonra Joseph Stalin'in iktidarı eline geçirmesiyle Leon Troçki, Nikolay Buharin, Lev Borisoviç Kamanev ve Grgori Zinovyev gibi devrimin etkili mimarları arasındaki ideolojik tartışmalar daha da belirginleşti. Stalin, bütün dikkatini tek ülkede sosyalizmin inşa edilmesine, hızlı sanayileşmeye, büyük ölçekli kolektif çiftliklerin geliştirilmesine ve sınai gelişim ile tarımsal üretimin eş güdümünü sağlayacak merkezî planlamanın gerçekleştirilmesine topladı.

Stalin uygulamalarıyla bu döneme damgasını vurdu. Felsefeden ekonomiye, filolojiden tarihe ve genetiğe kadar her alandaki "doğrular" Stalin tarafından belirlendi. İktidarın odağında bulunan Stalin'in kişisel yönetimi bir "Stalin kültü" ile de güçlendirildi. O, yeni dünyanın dâhisi, çağın en büyük bilgini, komünizmin önderi ve tüm çalışanların dostu ve öğretmeni olarak selamlandı. Stalin bu süreçte Komünist Parti'deki sol ve sağ muhalefeti temsil eden eski yol arkadaşlarını tasfiye etti. Düzmece mahkemelerle ya kurşuna dizdirdi ya da sürgüne gönderdi. Her türlü baskı araçlarını kullanarak milyonlarca insanın hayatı pahasına Sovyetler Birliği'ni kısa süre içerisinde yarı feodal bir toplumdan sanayileşmiş bir topluma dönüştürmeye çalıştı. Öte yandan devletin askerî gücü olan Kızıl Ordu'nun güçlendirilmesine çalışarak Batılı güçlere gözdağı verdi. Hitler'le anlaşarak Polonya'nın bir kısmını ve Baltık Devletlerini ele geçirmeye çalıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Stalin'in yönetiminde Sovyetler Birliği uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör hâline gelmişti.

Japonya'da Militarist Yönetim ve Yayılmacılık

Japonya'da yönetici seçkinler 19. yüzyılın ortalarından itibaren devlet aygıtını militarist ve modernleşmeci anlayışla biçimlendirmeye çalıştılar. Reformcu güçlerin desteklediği genç imparator Mutso-hito 1868'de "aydınlanmış yönetim" anlamına gelen "Meici" adını alarak bu dönemi başlattı. Modernleşme yukarıdan aşağıya doğru yapıldı ve bunun sonucunda feodal yapı dönüştürülmeye çalışıldı. Öte yandan eski egemen güçler de dönüşerek kendilerini yenileyerek yeni iktidar yapısında varlıklarını sürdürdüler. Meici dönemi 1937'ye kadar sürdü ve bu dönemde devlet desteğiyle güçlü bir sanayi burjuvazisi oluşturuldu. Japon kapitalizminin bu hızlı büyüme evresinde köylüler üzerinde baskı kuruldu ve geniş halk kitleleri zorbalığa dayalı yöntemlerle yönetildi.

SIRA SİZDE 3

Japon yayılmacılığının temel nedenleri nelerdir?

KİTAP

Japonya'daki militarist modernleşme için şu kaynağı önerebiliriz. Murat Belge, Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

İzlenen yöntem Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etti. Bunun doğal bir sonucu olarak Japon dinamizmi saldırganlığıyla öne çıktı. Özellikle Japon ekonomisinin Dünya Savaşı'ndan sonra bölgesinde âdeta rakipsiz kalması bu saldırganlığı arttırdı. Japonya ekonomisinde tarım önemini korumakla birlikte, sanayi alanında kayda değer ilerlemeler sağlandı. 1929'a gelindiğinde Japonlar, yirmi yıllık sürede çelik üretimini neredeyse on kat, tekstil üretimini üç kat ve kömür miktarını iki kat arttırmayı başardı. Ancak bir ada devletine sahip olan Japonlar, belli başlı madenlere sahip olmadıkları için sanayilerine gerekli ham maddeleri ülkelerinin dışından sağlamak zorundaydılar. Japon militarizmi 1929 Ekonomik Bunalımı'ndan sonra ılımlı sağı etkisizleştirdi ve ırkçı aşırı sağın yükselişini sağladı. Bir yandan ordu vakit geçirilmeksizin yayılmacı bir politika izlenmesini savunurken, öte yandan bir an önce büyümek ve devleşmek isteyen orta ölçekli tekeller militarist, faşist, savaş kışkırtıcısı bir eğilim içine girmişlerdi. Japon faşizmi; Japonların Güneş Tanrıçası'ndan geldiğini, demokrasinin, partilerin, parlamentonun Japon toplumuna yabancı Batılı kurumlar olduğunu, tek önderli eski Japon yönetim anlayışına dönülmesi gerektiğini savundu. Kita İkki adlı Japon yazarın Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kaleme aldığı "Japonya'nın Yeni Baştan Kuruluşu" adlı kitap Japon faşizminin temel kaynaklarından biridir.

Militarist Japon yönetici kadrosu, **Başbakan ve Dışişleri Bakanı General Tanaka'nın** 1927'de İmparator Hirohito'ya sunduğu "askerî yayılma planı"nı 1931'in başlarında uygulamaya koydu. İlk hedef Mançurya oldu.

Başbakan ve Dışişleri Bakanı General Tanaka'nın amacı: "Mançurya ve Moğolistan'da tartışma götürmez haklar elde edebilmemiz için, bütün bu bölgeyi bir hareket noktası olarak kullanmamız ve Çin topraklarının geri kalan kısmına ticaretimizi geliştirme amacını bahane ederek girmemiz gerekir. Haklarımız güvence altına alınır alınmaz ülkenin bütün kaynaklarına rahatça el koyabiliriz. Ve Çin kaynaklarına el koyduktan sonra da Hindistan'ın Orta ve Yakın Doğu'nun, Anadolu'nun ve hatta Avrupa'nın fethine girişmemiz işten bile değildir"

1930'lar boyunca iç politikada sert rüzgârlar estirildi. Liberallere ve barış yanlılarına suikastlar düzenlendi. Yönetimde militarizm daha da güçlendirildi. Militarizmin etkisindeki Japon politikacıları, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra inşa edilen düzeni açıkça reddettiler.

DİKKAT

Japonya'nın Mart 1933'te Milletler Cemiyeti üyeliğinden çıktığını ve silahlanma denetimini kabul etmeyeceğini açıkladılar. Japonya, Çin'e baskı yapmaktan vazgeçmedi ve 1937'de Marco Polo Köprüsü'nde iki tarafın karşılıklı ateş açmaları sonucu yeni bir savaş patlak verdi. Bu olay, bazı uluslararası ilişkiler uzmanlarına göre Uzak Doğu'da erken bir tarihte yeni bir dünya savaşının başlangıcını oluşturmaktadır.

Çeşitli Avrupa Ülkelerinde Faşizm

İki Dünya Savaşı arasında Avrupa'nın birçok ülkesinde ırkçı, anti-komünist, savaş kışkırtıcısı, Almanya ve İtalya yanlısı faşist hareketler görüldü ve bu siyasi akım sözü edilen süreçte bazı ülkelerde de iktidara gelme başarısı gösterdi. Birinci Dünya Savaşı'nın sosyoekonomik ve sosyokültürel yapıyı alt üst etmesi, sınıflar arası mücadelenin ivme kazanması ve Bolşevik Devrimi'nin yarattığı dalganın büyük sanayici ve toprak sahipleri tarafından engellenmek istenmesi gibi etkenler faşist hareketlerin uç vermesine yol açtı. Özellikle büyük sermayenin sol-sosyalist akımlara karşı işsiz-güçsüz ve militarize edilmiş grupları desteklemesi bu siyasi hareketin kolayca güç kazanmasına zemin hazırladı. Hatta İngiltere ve Fransa gibi demokrasinin beşiği sayılan ülkelerde faşist hareketler gelişme imkânı buldu.

İngiltere

İşçi Partisi'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Liberal Parti ile Muhafazakâr Parti'nin güçlü konumunu sarsarak 1923'te iktidara gelmesi, grevlerin yaygınlaşması, 1920'de Komünist Parti'nin kurulması ve Bolşevik Devrimi'nin yarattığı korku

İngiliz sermaye çevrelerini endişeye sürükledi. Bu çevreler bir yandan Liberal ve Muhafazakar Partilerden ayrı bir örgütlenmeye diğer yandan ise parlamenter sisteme karşı bir tavır geliştirmeye yöneldi. Rotha Lintorn-Orman adında bir kişi Northhumberland Dükünün yardımlarıyla "Britsh Fascisti"adlı bir grup kurarak kısa zaman içinde etkili olmaya çalıştı. Diğer bir faşist hareket ise Yahudi Sorunu'nu eksen alan ve Yahudilerin kitleler şeklinde katledilmesini savunan "Imperial Fascist League" idi. Ancak İngiltere'de bu akımın güçlenmesi parlak bir kariyere sahip Oswald Mosley'in İşçi Partisi'nden ayrılarak 1 Ekim 1932'de "İngiliz Faşistler Birliği"ni kurmasıyla mümkün oldu. İngiliz siyasi ortamı bu hareketin daha fazla gelişmesine olanak tanımadı. Hareket; İngiltere ve Almanya arasında güç mücadelesinin yaşanması, büyük sermayenin bundan rahatsızlık duyması, 1933'ten itibaren ekonomik şartların düzelmeye başlaması, orta sınıfların kısmen refaha kavuşması ve hareketin kendisini Hitler ve Nazizm ile özdeşleştirmesi gibi etkenlerden dolayı güç kaybetti. İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce kamuoyunun desteğini önemli ölçüde yitirdi.

Fransa

Fransa'da 1899'da kurulan "Action Française" Protestanlara (özellikle Almanlara), Yahudilere, Masonlara, ülkedeki yabancılara karşı nefret politikası geliştirerek bu kesimleri tüm kötülüklerin sorumlusu ilan etmişti. Bu hareket 20. yüzyılın başında ortaya çıkacak olan "Savaşçılar ve Üreticiler Birliği" adlı faşist örgüte ilham kaynağı oldu. Bu örgütün lideri Georges Valois, 1920'lerden itibaren Yahudi düşmanlığı ve totaliter görüşlerinde yumuşamasına rağmen başarılı olamadı. 1930'larda birçok faşist grup ortaya çıkmakla birlikte, bu hareketler tek bir örgüt olarak birleşme başarısı gösteremedi.

Portekiz

Portekiz'de faşizmin iktidara gelmesi diğer ülkelerden farklı bir biçimde gerçekleşmişti. Monarşinin 1901'de devrilmesinden sonra laik ve liberal bir yönetim kurulmuş, ancak zamanla hem soldan hem de büyük toprak sahipleri ve kilisenin yer aldığı sağdan yeni yönetime sert eleştirilere yöneltilmişti. General Gomes da Costa liderliğinde ordu ülkede demokrasi kültürü gelişme aşamasında iken Mayıs 1926'da bir bildiri yayınlayarak halktan bazı grupların Lizbon üzerine yürüyüşünü sağladı. General Gomes 28 Mayıs 1926'da gerçekleştirilen askerî-sivil darbe sonucu üç kişilik direktuvar yönetimi kurdu. Ne var ki ekonomik sorunlara çözüm bulamayınca yerini General Carmona'ya bıraktı. O da Coimbra kentinde bulunan üniversitenin ekonomi profesörlerinden Antonio de Oliveria Salazar'ı geniş yetkilerle maliye bakanlığına getirerek rejimi korumaya çalıştı. Salazar yaptığı bir dizi reformlardan sonra 1932'de başbakanlığa atandı. Bir yıl sonra kendisine geniş yetkiler içeren bir anayasa hazırlatarak İtalya'daki faşist rejime benzer korporatif bir düzen kurdu. Ülkede uzun süre devam edecek faşist bir rejimi hayata geçirdi.

Çeşitli Ülkelerde

İki Dünya Savaşı arasında Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümünde askerî darbeler sonucu rejim değişiklikleri yaşandı ve faşist rejimler uygulandı.

Yunanistan'da 1924'ten itibaren askerî darbeler gerçekleştirildi ve Kralcılarla Cumhuriyetçiler arasında sert bir mücadele yürütüldü. Kralcı ve Cumhuriyetçi subaylar arasında ikiye bölünen orduda 1935'te Kral yanlısı subayların orduya egemen olmasıyla yeni bir dönem başlatıldı. Sürgünde bulunan Kral ülkeye dön-

dü. Kral, General Metaxas'ı başbakanlığa atayarak dikta rejimi kurulmasının önünü açtı. Ancak Kralın İngiliz yanlısı olması bu ülkede Almanya'dakine benzer bir faşist rejimin kurulmasını önledi.

Bulgaristan'da Çiftçi Birliği Hükûmeti 9 Haziran 1923'te askerî bir darbe sonucu devrildi. Çiftçi Birliği'ne üye olanlarla komünistler arasındaki siyasal kopukluk darbeyi kolaylaştırdı. 1931'de Dünya ekonomik bunalımının getirdiği çöküntü sonucu Çiftçi Birliği'nden temsilcilerin de yer aldığı Milli Blok koalisyonu oluşturuldu. Ancak 1934'te gerçekleştirilen yeni bir askerî darbe ile faşist rejim kuruldu ve ardından Almanya yanlısı bir politika izlendi.

Romanya'da faşist hareket güçlü bir kitle tabanına sahipti ve bu özelliğiyle öne çıkmıştı. "Demir Muhafızlar" adını taşıyan faşist örgüt, Yahudi düşmanlığı ve antikomünist tutumuyla sert bir politika izledi. İşlediği siyasal cinayetlerle halkı yıldırdı.

Biraz zayıf olmakla birlikte yönetimleri etkilemeye çalışan benzer faşist hareketler Yugoslavya ve Arnavutluk'ta da ortaya çıktı.

Demokrasi kültürünün büyük darbe aldığı iki dünya savaşı arasında Macaristan, Çekoslovakya, Avusturya, İsviçre, Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Hollanda, Belçika, Norveç, Finlandiya ve Danimarka'da ırkçı ve faşist hareketler iktidara gelmeye çalıştı. İspanya İç Savaşı kısmında anlatacağımız gibi bu ülkede de uzun süreli faşist diktatörlük kuruldu. Özetlemeye çalıştığımız gibi Avrupa'da demokrasi düşüşe geçti ve insanlık yeni krizle karşılaştı.

AVRUPA'DA STATÜKONUN BOZULMASI

R.A.C. Parker'a göre Dünya Savaşı tek bir savaş değil, iki farklı savaştan oluşmaktadır. Bunlar, Avrupa Savaşı ve Uzak Doğu Savaşı'dır. Sonra bu iki savaş, 1941 yılı Eylül ayında "Üçlü Pakt"ın imzalanmasıyla birleşmiş ve bir küresel savaşa dönüşmüştür. Bu küresel savaşın başlangıç noktasının neresi olduğu soruları ise başlı başına bir muammadır. Bu muamma tarihçilerin fikirlerine ya da bakış açılarına göre değişmektedir. Bu fikirlere göre savaş zaten, 1931 yılında Japonların Mançurya'ya saldırmasıyla 1934 yılında Yugoslavya Kralı'nın Hırvatlar tarafında öldürülmesiyle 1936 yılında Almanların Versailles Barış Antlaşması'nı bozarak Ren Bölgesi'ne yeniden girmeleriyle ya da 1937 yılında Japon ve Çin askerlerinin Marco Polo Köprüsü'nde karşılıklı açtıkları ateş sırasında başlamıştır. Her ne kadar başlangıç noktasının yukarıda bahsedilen bu olaylardan hangisi olduğunu kestirmek zor olsa da, bütün bu olayların hepsi aslında savaşın kökenleridir. Dolayısıyla savaşın kökenlerini bilmek başlangıç noktasını bulmaya çalışmaktan daha anlamlı ve açıklayıcıdır. Bunun için de yönümüzü Avrupa, Afrika ve Uzak Doğu'daki birtakım farklı olaylara çevirmemiz gerekmektedir.

Almanya'nın Versailles Barış Antlaşması'nı Bozma Çabaları

Daha önce açıklamaya çalıştığımız gibi Weimar Cumhuriyeti'nin 1929 Büyük Ekonomik Buhran ile birlikte iyden iyiye çökmesinden sonra 1933 yılında Hitler iktidara gelmişti. Hitler, 1925 yılında yayınladığı "Mein Kampf" (Kavgam) isimli kitabında Versailles Barış Antlaşması'nın öngördüğü statükoyu bozmak ve Alman ırkına dayalı büyük bir imparatorluk kurmak için geniş bir program hazırlamıştı. Ülkenin askerî gücünün zayıf olması nedeniyle üç aşamaya bölünen program şu şekildeydi: İlk aşamada Almanya'nın yeniden silahlandırılmasına, Versailles'in yasakladığı zorunlu askerliğin geri getirilerek Orta ve Doğu Avrupa'da yeni bölgelerin elde edilmesine çalışmaktı. İlk aşamada Hitler, bir yaşam alanı oluşturmaya çalıştı. Bununla birlikte bu istek ülkenin dışında yaşayan Almanları ülke sınırları içine al-

mayı yani "Tek Millet-Tek Devlet" (Ein Volk, Ein Reich) idealini de amaçlıyordu. İkinci aşamada ise buna paralel olarak Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki topraklarının işgali gerçekleştirilecek ve burada elde edilen yaşam alanının sömürülmesinin önü açılacaktı. Hitler kitabında şöyle diyordu: "Bu çarelerden biri, yeni topraklar elde etmek ve her yıl artan nüfusu bu yeni topraklara yerleştirmek suretiyle milletin kendi geçimini kendisinin sağlamasına çalışmaktır." Böyle bir yaşam alanı oluşturulduktan sonra ve ülke ekonomik açıdan kendine gelerek toparlandıktan sonra üçüncü aşamada ABD'ye karşı bir savaşla küresel üstünlük ele geçirilmeye çalışılacaktı.

25 Temmuz 1934 tarihinde Avusturya polisi üniforması giymiş bir grup Nazi, Viyana'daki başbakanlık binasına girerek Başbakan Dollfuss'ü öldürdü ve Nazilerin iktidarı ele almış olduğunu ilan etti. Sanıldığı gibi güçlü olmayan bu hareket, hükûmet güçleri tarafından kısa sürede bastırıldı ve darbe girişimde bulunan Naziler tutuklandı. Tutuklananlar arasında bulunan ve Başbakanı öldüren Otto Planetta idam sehpasında Hitler'i selamlamıştı.

Bu üçlü planın gerçekleşmesi, otokratik yönetime, silahlara ve müttefiklere ihtiyaç duymaktaydı. Fark edildiği gibi amaçlar saldırgandı. Dolayısıyla onlara ulaşmak için ülke içerisinde bir ortam hazırlanması gerektiğinde yine bu üslup kullanıldı. Bu bağlamda Hitler, amaçlarına hizmet etmediğine inandığı siyasi yelpazenin sağında ve solunda yer alan kişileri ve siyasi partileri tasfiye etti. Ülkedeki Marksistler hapishanelere gönderildi ve partileri kapatıldı. Grev hakkı yasaklandı ve sendikalar da ortadan kaldırıldı. Polis kuvvetinin ele geçirilmesiyle de muhalif cinayetler işlenmiş ya da onlara fiziksel şiddet uygulanmış ve tutuklanmışlardı. Ayrıca kiliselere saldırıldı ve üniversitelerde de tasfiyeler başlatıldı. Ülke içindeki bu baskıyla birlikte Hitler, nasyonal sosyalist yönetimini güçlendirdi. Ardından da tüm dikkatini yaşam alanı planının engelleyen Versailles Barış Antlaşması'nın bozulmasına verdi.

Hitler'in antlaşmanın bozulmasına yönelik attığı ilk adım, 1934 yılında Avusturya'daki Nazileri kullanarak bu ülkenin ilhak edilmesine (Anschluss/birleşme) girişmesiydi. Ancak Avusturya'daki Nazilerin 25 Temmuz 1934 tarihinde gerçekleştirdikleri hükûmet darbesi girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca bu birleşme gerçekleşmedi.

Fakat Hitler, temel hedeflerini gerçekleştirmek için çabalarından vazgeçmedi. Kömür zengini Saar bölgesi, burada yapılan plebisit sonucu 1 Mart 1935 tarihinde Alman sınırlarına dâhil oldu. Böylece Alman silah endüstrisi doğal kaynaklara ulaşma imkânı bulmuştu. Ardından Hitler, silahlanma yönündeki kısıtlamaların kaldırılması ve büyük bir silah endüstrisinin inşası için ekonomik olanakları seferber etme kararı aldı. Zaten 1933 yılının Ekim ayında Silahsızlanma Konferansı'ndan ve Milletler Cemiyeti'nden çekilen, ordunun kapasitesini arttıracağını ilan eden, gemi ve sivil havacılık adı altında uçak üretimini başlatan Hitler, 16 Mart 1935 tarihinde Alman halkına yayınladığı demecinde, Almanya'ya dayatılan silahlanma kısıtlamasını tanımadığını ifade etti. Alman Hükûmeti de "Alman Reich'ının bütünlüğünü korumak", Almanya'ya karşı "uluslararası saygıyı sağlamak" ve genel barışı garanti altına almak amaçlarıyla Versailles'da kaldırılan zorunlu askerlik sistemini getirdiğini açıkladı. Açıklamanın yapıldığı gün çıkartılan bir yasayla da Alman Ordusu Teşkilatı'nda önemli değişiklikler yapıldı. Buna göre ordunun kapasitesi 550.000'e çıkarıldı. Hitler'in buradaki gerekçesi ise antlaşmada hükme bağlanmış olmasına rağmen diğer devletlerin silahsızlanma sürecinde bu yönde adımlar atmaması ve yükselen Alman tehdidine karşı savunma güçlerini arttırmış olmasıydı. Hitler, Eylül 1936'da da tam bir savaş ekonomisi öngören "Dört Yıllık Planı" yönetmesi için Mareşal Göring'i görevlendirdi. Böylece Almanya, Versailles Barış Antlaşması'nın en önemli hükümlerinden biri olan silahsızlandırma hükmünü tek taraflı olarak feshetti ve statükonun bozulması yönünde önemli bir adım attı. Almanya'nın bu silahlanma politikası, İngiltere ve Fransa'yı endişelendirmiş ise de bu ülkeler bu konuda etkin önlemler alamadılar.

Ardından gelen süreçte Versailles Barış Antlaşması'nı ortadan kaldırmaya kararlı olan Alman Hükûmeti, 7 Mart 1936 tarihinde antlaşmayla birlikte askerden arındırılmış bir bölge olan Ren'e (Rhineland) asker gönderdi. Hitler için bu bölge önemliydi. Çünkü bölge, kömür madenlerinin bulunduğu Saar bölgesinin korunmasına olanak sağlıyordu. İşgalin ardından Fransa, Hitler'in bu eylemine karşılık vermek istemişse de bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştı.

Fotoğraf 1.4

Naziler, Hitler'in Avusturya'ya gelişini kutlarken (14 Mart 1938).

Hatırlanacağı gibi Hitler, yaşam alanları ve tek devlet ideali için Orta Avrupa'yı da hedef göstermiş, Avusturya'da başarısız bir darbe girişimi gerçekleştirmişti. Avusturya'nın Almanya'ya bağlanması Versailles Barış Antlaşması'yla yasaklanmıştı. Dolayısıyla böyle bir birleşme Versailles'ı hedef almak demekti ve böylece barış antlaşmasının son hükümleri de ortadan kaldırılabilirdi. Bu düşünceyle Hitler, daha önce olduğu gibi Avusturya'daki Nazi Partisi'nin aracılığıyla ülkede yeni bir darbe yapmak istedi. Bu girişim tekrar başarısızlıkla sonuçlanınca bu sefer Hitler, Avusturya Başbakanı'nı şatosuna davet etti. Bu davet sırasında Avusturya Başbakanı'na yedi maddelik bir ültimatom verdi. Bu ültimatomda, Avusturya'daki Nazilerin serbest hareket etmelerinin sağlanması, savaş ve maliye bakanlıklarına getirilmelerinin önünün açılması, iki ülke ordu ve ekonomisinin birleştirilmesi ve bunun dört gün içinde yerine getirilmesi gibi maddeler vardı. Avusturya Başbakanı mevcut istekleri yerine getirmekle birlikte, birleşmenin plebisitle (halk oylamasıyla) yapılacağını bildirdi. Ancak Hitler bu oylamayla zaman kaybetmek istemedi ve koşulların olgunlaştığını düşünerek, 11 Mart 1938 tarihinde ordusunu Avusturya'nın işgali için harekete geçirdi. Alman Ordusu ertesi gün Viyana'ya girerek ülkeyi işgal etti. Ülkenin işgaliyle birlikte 13 Mart'ta Alman Hükûmeti, Avusturya ile birleştiğini açıkladı. Böylece Hitler'in yönetiminde Almanya, Avrupa güçler dengesi içerisinde kontrol edilemez bir noktaya ulaştı.

Almanya'nın Çekoslovakya'daki Südetler Bölgesini Ele Geçirmesi

Hitler yaşam alanı (Lebensbaum) olarak işaret ettiği sınırların genişlediğinden hiçbir zaman bahsetmemişti. Sınırların belirsizliği Hitler'e alabildiğine yayılma imkânı vermişti. Temel amaç Avusturya'nın ilhakında ortaya çıktığı gibi Alman kanlarını bir araya getirmekti. Alman Nazileri Avusturya'nın Almanya ile birleşmesinin ar-

dından "Tek Millet-Tek Devlet" ilkesi ışığında şekillenen Büyük Almanya'nın kurulması projesini hayata geçirmek için Versailles Barış Antlaşması'nda Çekoslovakya'ya verilen ve yaklaşık 3,5 milyon Alman'ın yaşadığı Südetler Bölgesi'ne (Südetenland) yöneldiler. Bu bölgenin bir diğer özelliği ise Çekoslovakya endüstrisinin büyük bir kısmını barındırmış olmasıdır.

Bölgede 1935 yılında kurulan ve 44 milletvekiline sahip Südet Almanları Partisi, Avusturya'nın ilhakının ardından milis güçleri oluşturmuştu. Parti, Çekoslovak Hükûmeti'ni yayınladığı **"Karlsbad Programı"yla** baskı altına aldı. Alman gazeteleri de onlara destek vererek Çekoslovakları Südetli Almanlara karşı çeşitli suçlar işlemekle suçladı ve propaganda kampanyası başlattı.

Karlsbad Programı: Önce "Vatan Cephesi", ardından da "Südet Almanları Partisi" adını alan örgütün lideri Konrad Henlein, 23 Nisan 1938 tarihinde Südet Almanları için sekiz maddelik bir liste hazırladı. Listede, bölgenin kendini yönetme hakkına sahip olması, istedikleri rejimi seçmeleri, Çekoslovakya'nın SSCB'den uzaklaşarak Almanya'ya yaklaşması istekleri vardı.

Ancak Çekoslovakya Hükûmeti, Südet Almanlarının isteklerini kabul etmedi. Bu durum Almanya ile olan ilişkilerinde büyük bir gerilim yarattı. Bu gerginlikle birlikte Almanlar, Çekoslovak sınırına asker gönderdi ve Hitler, ülkenin işgali için "Yeşil Operasyon" adı verilen bir saldırı planı hazırlattı. Bunun üzerine İngiltere ve 1924 yılında Çekoslovaklarla bir ittifak antlaşması yapmış olan Fransa'nın da devreye girmesiyle Südetler bölgesi bir Avrupa sorunu haline geldi. Süreci takiben İngiltere Başbakanı Chamberlain, işgal öncesinde Almanya'nın planlarını öğrenmek için Berlin'de Hitler'le görüştü. Görüşmede Chamberlain, Südetler bölgesinin Almanya tarafından ilhakının Fransa ve Çekoslovakya'nın da kabul etmesi şartıyla onaylayacağını bildirdi. Bu görüşün altında Almanların denetimli ilerletilmesi isteği yatıyordu. Bu konuda İngiltere, Fransız ve Çekoslovak hükûmetlerini güçlükle ikna etti. Ancak, Hitler'in yeni talepleri üzerine bu diplomatik çaba sonuçsuz kaldı.

Böylece Fransız Ordusu ve Britanya Donanması, Almanya'ya gözdağı vermek ve gerekirse savaşmak için harekete geçirildi. Bunun üzerine Hitler geri adım attı. Gerilimi diplomatik yollardan çözmek amacıyla Almanya'nın Münih kentinde 29 Eylül 1938 tarihinde Chamberlain, Fransa Başbakanı Daladier, Hitler ve Mussolini'nin katıldığı "Dörtlü Güçler Konferansı" ya da "Münih Konferansı" denilen bir toplantı gerçekleştirildi. Toplantıda Südet bölgesinin Almanya'ya verilmesine, böylece Çekoslovakya'nın yeni sınırlarının saptanması için bir uluslararası komisyonun kurulmasına, saptanacak sınırların uluslararası güvence altına alınmasına ve Almanya ile İngiltere'nin birbirlerine karşı savaşmayacaklarına dair kararlar verildi. Hitler artık Südetler bölgesini teslim almıştı ve Orta Avrupa'daki yaşam alanlarını elde etmişti. Batılı ülkelerin güttüğü bu politikaya "Yatıştırma Politikası" denmişti ve amacı küçük bir devletten dolayı büyük bir savaşın çıkmasını engellemekti.

Fotoğraf 1.5

Münih Konferansı sırasında Neville Chamberlain, Joachim von Ribbentrop, Edouard Daladier, Adolf Hitler, Benito Mussolini ve Galeazzo Ciano.

Ancak Hitler, bu durumdan tatmin olmadı; 1938-1939 kış mevsimi boyunca hava kuvvetlerini ve donanmayı büyütmeye çalıştı. İngiltere'yi ve Fransa'yı itaate zorlamak için Doğu Cephesi'ni güvence altına almanın planlarını yaptı. Bu, Hitler'in doğuda yaşam alanları elde etme politikasıydı. Nitekim Münih Konferansı'nın ardından Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan devletleri tarafından da paylaşılmaya başlanmıştı. Bunun üzerine Alman Ordusu, Mart 1939'da ülkenin kalanını almak için harekete geçti. Böylece 14-15 Mart tarihlerinde Almanya Çekoslovakya'yı işgal etti. İşgalin ardından Slovakya, Alman koruması altında bağımsızlığını ilan etti. İşgalle birlikte SSCB ve Fransa'nın Alman Hükûmetine verdikleri notalar etkisiz kaldı. Çekoslovakya'yı ele geçirdikten sonra Almanlar, 23 Mart 1939 tarihinde Litvanya'ya saldırarak ülkenin Memel kentini ele geçirdi.

Doğuya doğru yaşam alanı yaratma politikasına başlamış olan Hitler, bu politikasının bir diğer durağı olan Polonya'ya da gözünü dikti. Bu ülkenin denize ulaşmasını sağlamak için 1919 yılında verilmiş olan serbest şehir Danzig'in ilhakını ve Polonya Hükûmeti'nin "Anti-Komintern Pakt"a bağlı olmasını istedi. Hitler'in bu saldırganlığı karşısında İngiltere ve Fransa, 31 Mart 1939 tarihinde Polonya Hükûmeti'ne güvenlik garantisi verdi. Bu diplomatik hamle üzerine Hitler, 1934 yılında imzalanan "Polonya-Almanya Saldırmazlık Antlaşması"nı ve ertesi yıla ait "İngiltere-Almanya Deniz Antlaşması"nı feshetti. Ayrıca Almanya, İtalya "Çelik Pakt" denilen ve 10 yıl geçerli olacak bir ittifak antlaşması ile konumlarını daha da güçlendirdi. Artık geriye sadece Alman Ordusu'nun Hitler'in talimatıyla Polonya'ya saldırması kalmıştı. Zira Hitler, 1 Eylül sabahına kadar ülkenin işgali için tüm hazırlıkların yapılmasını istedi. Bununla birlikte Çekoslovakya sorunun ardından batılı devletlere karşı tepkili olan SSCB, Almanya ile Polonya'nın işgali öncesi bir saldırmazlık antlaşması imzaladı.

İspanya İç Savaşı

General Franco'nun bir deklarasyonla Cumhuriyetçi hükûmete karşı ayaklanmasıyla ortaya çıkan İspanya İç Savaşı, dünya savaşı için bir deneme tahtası niteliğindeydi ve Avrupa'daki kutuplaşmanın belirginleşmesinin doruk noktası olmuştu. İspanya'da I. Dünya Savaşı'nın ardından Cumhuriyet kurulduktan sonra kiliselerin gücüne son verilmeye ve toprak reformu hayata geçirilmeye çalışılmıştı. Bu sürece kilise, ordu ve büyük toprak sahipleri direndi ve ülkedeki sağ grupları destekledi. Ancak Cumhuriyetçi ve sosyalist gruplar arasında da eskiden beri süregelen iç çekişmeler arttı. Nitekim 3 Aralık 1933 seçiminde yükselen sağın karşısında Cumhuriyetçi ve sosyalist hareket kaybetti. İtalya'daki Faşist Parti'nin benzeri Özerk Sağ Partiler Konfederasyonu (Falanjist Parti) etkili bir güç olarak belirmeye başladı.

Seçimlerden sonra radikal Lerroux, Özerk Sağ Partiler Konfederasyonunun (CEDA) desteğini alarak hükûmet kurdu. Devlet Başkanı Alcala Zamora, CEDA'lı kişilerin kabineye girmesini onaylamamakla birlikte Lerroux Ekim 1934'te CEDA üyelerinin bir kısmını hükûmete aldı. İşçiler bu harekete grevlerle karşılık verdi ve kitlesel protestolar başlattılar. Asturias'ta madenciler CEDA'nın hükûmete girmesini önlemek için küçük çaplı bir ayaklanma başlattı. Bu ayaklanma ülke geneline yaygınlaştırılamadı.

16 Şubat 1936'da yapılan seçimleri Halk Cephesi kazandı ve sol-Cumhuriyetçiler iktidara geldi. Solcuların iktidara gelmesiyle General Franco, başarısız bir hükûmet darbesi girişiminde bulundu. Bu girişimin ardından Franco, Kanarya Adaları'na vali olarak atanarak ülkeden uzaklaştırıldı. 1936 yazında Castillo adın-

da bir solcunun öldürülmesi ise İspanya İç Savaşı'nı tetikledi. 17 Temmuz 1936 tarihinde Fas'taki İspanyol askerler ayaklandı ve General Franco, Fas'a gelerek ayaklanmanın lideri oldu. Böylece üç yıl sürecek iç savaş başlamış oldu. İspanya İç Savaşı, Milliyetçiler ve Cumhuriyetçiler olarak adlandırılan iki grup arasında geçti. Cumhuriyetçiler, köylülerden anarşistlere kadar farklı kesimlerden halktan oluşurken Milliyetçiler ise orduya dayandı.

Guernica Saldırısı: 26 Nisan 1937 tarihinde Bask şehri Guernica'ya yapılan, geniş çaplı yıkıma ve pek çok sivilin ölümüne sebep olan hava saldırısıdır. Saldırıyı Alman Hava Kuvvetleri'ne bağlı "Condor Legion'a (Kondor Lejyonu)" ve İtalyan yönetimine ait "Aviazione Legionaria'ya (Lejyoner Hava Kuvvetleri)" ait uçakları gerçekleştirmiş ve yaklaşık 40 ton bomba kullanılmıştır.

Bazı Avrupa devletlerinin de İspanya İç Savaşı'nda gruplar arasında seçim yapmaları Avrupa'daki kamplaşmayı belirginleştirdi. Bu devletlerden SSCB Cumhuriyetçilere, İtalya ve Almanya da Milliyetçilere taraftar oldu. Almanya'nın iç savaşa olan ilgisi Fransa'dan kaynaklanıyordu. Fransa'yı faşist diktatörlükler arasında sıkıştırmak amacındaydı. İtalya ise Milliyetçi bir İspanya ile Akdeniz'deki konumunu güçlendirmeyi umuyordu. SSCB ise dünyada faşizmin yükselmesinden kaygılanıyordu. Bu hesaplarla devletler iç savaşta taraflara kaynaklarını aktardılar. Her ne kadar Sovyet Rusya ile bölge arasında mesafe olsa da Sovyetler, Cumhuriyetçilere malzeme ve silah satın aldılar. Onların bölge ile temas olanakları elçilik ve konsolos memurlarına dayalıydı. İtalya "gönüllü" olarak birçok askerîni, silah ve malzemesini Milliyetçilere aktardı. Bu dönemde İngiltere, Habeşistan'ın İtalya'ya ve Japonya'nın Çin'e saldırması nedeniyle iç savaşa fazla ilgi gösteremedi. Böylece yalnızlaşan Fransa Eylül 1936'da kurulacak olan "Karışmazlık Komitesi"ni oluşturmaya çalıştı.

Komitenin amacı İspanya'daki kıyıların Fransa, İngiltere, Almanya devletlerine bölümlenerek iç savaşa silah ve malzeme gönderilmesini önlemekti. Fakat Almanya ve İtalya, Cumhuriyetçilerin uçaklarını düşürdükten ve onlara ait Almeria kentini bombaladıktan sonra komiteden çekildiler.

Resim 1.1

Pablo Picasso'nun Bask bölgesindeki Guernica kentini bombalamasını anlatan tablosu.

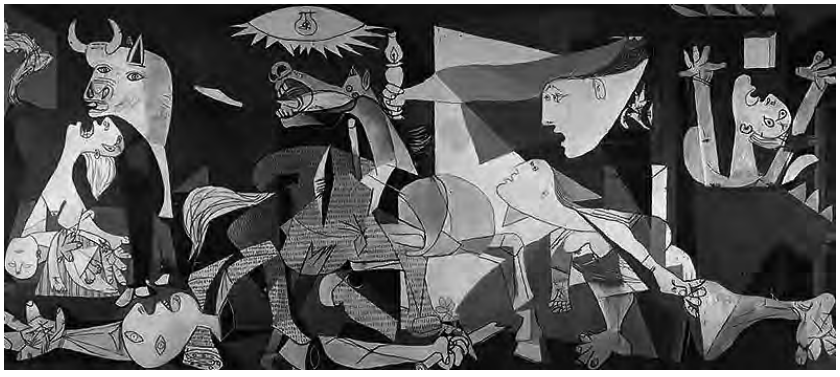

Kaynak: *http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:Picasso_Guernica.jpg&filetimestamp=20081014201323*

Milliyetçiler, Barcelona ve Madrid kentlerini ele geçirdikten sonra faşist bir rejim kurdular. İç savaşta her ne kadar resmî anlamda bir dış müdahale yapılmamış olsa da Dünya Savaşı'nda kullanılacak taktik ve silahlar İtalya ve Almanya tarafından denendi. Böylece Almanlar kendilerini teknik anlamada yenileme fırsatına da sahip oldu.

İtalya'nın Yayılmacı Politikası

İtalya'nın Habeşistan'ı İşgali

Benito Mussolini, Kral III. Victor Emmanuel tarafından başbakanlığa getirildikten sonra 1930'lu yıllara kadar, ülke içinde faşist rejimin gücünü ve prestijini arttırmaya, dışarıda ise ılımlı bir politika izlemeye çalıştı. Mussolini'nin bu dış politikası gerçekçi değildi, reel anlamda sadece zaman kazanmak için bir perdelemeden ibaretti. Nitekim Mussolini, 1930'ların ortalarında yönünü değiştirdi ve Afrika'da sömürge savaşına girişti. İtalya'nın el değmemiş zenginliklere sahip Habeşistan'la ilgilenmesinde, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra nüfusun hızla artması, endüstrinin ham maddeye ihtiyaç duyması ve 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ülkeyi sarsması önemli rol oynadı. İtalyan emperyalizminin hızla harekete geçmesinde, Japonya'nın Mançurya'ya saldırması ve Almanya'nın statükoyu bozmaya yönelik eylemleri karşısında Milletler Cemiyeti'nin tepki göstermemesi de etkili oldu.

İtalyan uçakları 3 Ekim 1935 tarihinde Habeşistan'nın kuzeyinde yer alan Adowa ve Adigrat şehirlerini bombalayarak işgali başlattı. Milletler Cemiyeti'nin işgalin sona erdirilmesi yönündeki çağrıları karşılık bulmadı. Milletler Cemiyeti'nin etkili olamaması ve büyük devletlerin işgale karşı ortak bir cephe kuramaması, politik koşullar bakımından İtalya'nın işini kolaylaştırdı. Bu faktörlerin yanında Habeşistan'a askerî yardım yapılamaması ve halkın etkili bir direniş gösterememesi sonucu, İtalyan işgali başarıya ulaştı. İtalya Hükûmeti, 9 Mayıs 1936 tarihinde bu ülkeyi ilhak ettiğini açıklayarak, İtalya Kralı'nın aynı zamanda Habeşistan Kralı olduğunu belirtti. Habeşistan'ın işgali, İngiltere'nin Uzak Doğu'daki ekonomik çıkar alanlarına giden rotanın tam üzerinde bulunması bakımından 1930'lu yıllarda statükonun bozulmasına yol açan en önemli olaylardan biriydi.

İtalya'nın Arnavutluk'u İşgali

İtalya'nın faşist lideri Mussolini, Almanya'nın sınırlarını genişletmesi ve etkili bir devlet hâline gelmesi ile birlikte uluslararası toplumun çaresiz kalmasından faydalanarak Arnavutluk'un işgaline karar vermişti. Böylece gücünü gösterecek ve Dalmaçya kıyılarında üstünlük kuracaktı. İtalya bu kararını 5 Nisan 1939 tarihinde Almanya'ya bildirdi ve onun desteğini sağladı. İtalyan donanması ve askerleri 7 Nisan 1939 tarihinde Bari ve Brindizi limanlarından hareket ederek ülkeyi işgal etmeye başladı. İtalya'nın Arnavutluk'u kısa sürede egemenliği altına alması Doğu Akdeniz ile Balkanlarda statükoyu bozdu.

Sovyetler Birliği-Almanya Saldırmazlık Paktı

İngiltere ve Fransa, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesine büyük tepki gösterdi. İngiltere, Almanya ve İtalya'nın gelecekteki genişleme girişimlerine göz yummayacağını göstermek için Polonya, Romanya ve Yunanistan'a askerî güvence verdi.

Sovyetler Birliği ile Almanya arasında imzalanan Pakt'ın en önemli özelliği nedir?

SIRA SİZDE 4

Sovyetler Birliği, tek ülkede sosyalizm politikası izleyerek, kapitalist Batı dünyası karşısında gücünü pekiştirmeye ve güvenliğini garanti altına almaya çalıştı. Bundan hareketle, Rusya Dışişleri Bakanı Litvinov, Cenevre'de ortak güvenlik konularının tartışıldığı bir sırada bir ticaret delegasyonu aracılığıyla Almanya'yla yakınlaşmanın yollarını aradı. Hitler, Sovyetler Birliği'nin bu hamlesine olumlu yaklaşmakla birlikte bir sonuç alamadı. Sovyet Lideri Stalin, Litvinov'u görevden alarak yerine onu

en şiddetli eleştirenlerden biri olan Vyacheslav M. Molotov'u atadı. Yeni Dışişleri Bakanı Molotov'un izlediği yoğun diploması sonucu 23 Ağustos 1939'da "Sovyetler Birliği- Almanya Saldırmazlık Paktı" imzalandı. Bu Pakt'la taraflar birbirlerine saldırmayacaklar, taraflardan biri üçüncü devletle savaşa tutuşursa, diğer taraf üçüncü devlete hiçbir şekilde yardım etmeyecekti. Ortak çıkarlar konusunda birbirleriyle ilişki kuracaklardı. Böylece her iki totaliter güç karşılıklı olarak kendi nüfuz alanlarını belirlediler ve Polonya'yı paylaşma konusunda önemli bir adım attılar.

Stalin tercihini Almanya'dan yana yaptığı için, bir süreden beri Sovyet, İngiliz ve Fransız askerî heyetleri arasında sürdürülen görüşmeler sona erdirildi. Ancak İngiltere, bu Pakt'a karşılık 25 Ağustos 1939'da Polonya ile ittifak antlaşması yaparak kesin tavrını ortaya koydu. Bu bloklaşmalar dünyayı yeni bir savaşın eşiğine getirme konusunda önemli rol oynadı.

UZAK DOĞU'DA STATÜKONUN BOZULMASI

Japonya'nın Mançurya'yı İşgal Etmesi

Ünitemizin "Japonya'da Militarist Yönetim ve Yayılmacılık" adlı kısmında da vurguladığımız gibi Mançurya bölgesi Japon ekonomisini besleyen önemli bir damardı. Zira Japonya buradan yılda dokuz milyon ton kömür satın almaktaydı. Japonya bölgede başta Güney Mançurya Demir Yolu şirketi olmak üzere birçok şirket ve fabrika kurmuş, orman ve maden işletmelerini satın almış, böylece bölge kaynaklarını kendisine aktarmayı başarmıştı. Nitekim Japonya için bölge tamamen ele geçirilmesi gereken hayati bir yerdi. Bu durumun altında öncelikle 1929 büyük ekonomik krizi yatmaktaydı. Bir ada ülkesi olan Japonya'da ekonomik kriz dengeleri alt üst etmişti. Bununla birlikte ada coğrafyası artan nüfusu besleyecek durumda değildi. Böylece Japonlar kuzeydeki Mançurya topraklarını ekonomik krizden çıkmak için tek çare gibi görmeye başladılar.

İşgali hızlandıran ve başlatan olay bölgedeki diktatör Zhang Xueliang'ın Güney Mançurya Demir Yolu'na alternatif bir demir yolu inşa etmesi ve Japonya'nın bölgedeki çıkarlarını bozmasıydı. Bu kışkırtıcı davranışın yanısıra 1931 yazında Mançurya'daki Mukden Hükûmeti ile Japonya arasında çatışmalar patlak verdiğinde Japonya'nın bölgedeki demir yollarını denetlemekle görevlendirilmiş olan Kwantung Ordusu, Mançurya'yı ülkelerine eklemek için harekete geçti. 18 Eylül 1931 tarihinde ordu, ülkesinden emir almadan Shanyang'ın dışında bulunan Japon şirketine ait bir demir yolunda, suçun Zhang güçlerine atılacağı bir bomba olayı yarattı. Kwantung Ordusu, olay sırasında ortaya çıkan tahribatı bahane ederek, ertesi gün Mançurya'yı istila etmeye başladı. Bununla birlikte istilaya Japonya'dan gönderilen yeni kuvvetler de katılmıştı. Altı ay süren işgal sonrasında bölge, Mart 1932'de Japon askerler tarafından ele geçirildi ve bölgede "Manchukuo Devleti" kuruldu. Kuruluş beyannamesinde belirtilen sınırların içinde Çin'e ait olan toprakların da yazılması, bir sonraki hedefin Çin olduğunu gösteriyordu.

Çin ise Mançurya'nın işgalini Milletler Cemiyeti'ne şikâyet ederek uluslararası kamuoyu yaratmak ve etkili bir tedbir almak istediyse de bunu başaramadı. Bu arada Japon donanmasına bağlı düşük rütbeli bir subay grubu, ülkesinin Manchukuo Devleti'ni tanınmasında kararsız gözükmesi üzerine Başbakan Tsuyashi Inukai'yi bir suikastle öldürerek, hükûmeti bir askerî darbe ile devirdi. Ardından Japon İmparatoru siyasi partilerin istikrarı sağlayamayacağı düşüncesi ile Amiral Makoto Saito yönetiminde ve büyük oranda askerlerden oluşan yeni bir hükûmet kurdu. Nitekim "Milli Birlik" düzenine geçme amacındaki yeni askerî hükûmet, 1933 yılı Şubat ayında

yayınladığı kuruluş beyannamesinde Manchukuo Devleti sınırlarında çizilen ancak Çin'e ait olan Jehol kentinin işgal emrini verdi. Çin bu işgali tanıdı. Japonya 27 Mart 1933 tarihinde Milletler Cemiyetinden çekildi. Japonya'daki militarist hükûmet, Doğu Asya'da kendi nüfuz alanını yaratmaya çalıştı. En önemli amacı, Batılı hükûmetleri bölgedeki ekonomik pastadan uzaklaştırmak, dolayısıyla Çin'i yalnızlaştırarak onunla iş birliğine gitmek ve kendi önderliğinde bölgesel refah düzenini yaratmaktı. Ancak Kwantung Ordusu'nun bu sonucu bekleyecek sabrı yoktu. Böylece ordu, Japonya'nın bölgedeki etki alanını genişletmek ve SSCB'ye karşı önleyici bir savaş yapmak amacıyla iç bölgelerde Çin'e karşı verilen bağımsızlık savaşlarını destekleyerek, bağımsızlıkların ilan edilmesi konusunda girişimlerde bulundu. Ordunun bu politikası Çin ile ilişkilerin gerginleşmesine yol açtı.

1930'ların ortalarında durum değişti. Çin Hükûmeti içeride güçlendi ve Ağustos 1935'te Sovyetler Birliği, Çin'e yapılabilecek olası bir Japon saldırısına karşı ülkede bir birleşik cephe kurulmasını kararlaştırdı. Bununla birlikte Mançurya'nın işgali sonrası Çin'in uluslararası pazar değeri, ABD ve İngiltere'nin ülke piyasalarına ilgi göstermeye başlamasıyla artmıştı. Bu koşullar altında Çin, arkasında artık uluslararası bir destek hissedebiliyordu. Böylece Çin daha etkili bir şekilde Japonya'ya karşı direnişe geçti.

Çin-Japon Savaşı

Çin ve Japon askerî birlikleri 7 Temmuz 1937 tarihinde Çin'in Beijing kentinde yer alan Marco Polo Köprüsü'nde birbirlerine karşılıklı ateş açtılar. Bu küçük olay kontrol edilemedi ve Japonya Temmuz ayının sonlarına doğru Çin'in kuzey bölgelerine saldırdı. Kısa süre içinde savaş Çin'in orta bölgelerine kadar ilerledi. Çin, savaşı Batılı devletlerin de çıkarlarına dokunacak bir bölgeye çekerek dış destek sağlama yoluna gitti. Çin'in Shanghay ve Nanking gibi önemli kentleri düştü. Öte yandan Çin 21 Temmuz 1937'de Sovyetler Birliği ile bir Saldırmazlık Paktı imzaladı. Bu antlaşma, Çin'e askerî yardımı başlattı. Sovyetlerin buradaki düşüncesi, Japonya'nın Sibirya'ya yapacağı olası bir saldırıyı önlemekti. Bununla birlikte Çin kentlerindeki sivil ölümler, Batı kamuoyunda yankılandı ve bir Japon karşıtı hava doğurdu. Oluşan bu tepkinin sonucunda ABD, Japon hava gücüne malzeme tedarikini önleyecek bir ambargo uygulamaya başladı. Bu ambargonun ardından Japonya, Çin'e sunduğu barış teklifinden vazgeçti.

Fotoğraf 1.6

Japon piyadeleri Shanyang kentine girerken.

Japonya yeni taktik izleyerek, Çin ile Batılı devletler arasındaki bağı koparmaya çalıştı. Öte yandan Japon Başbakanı Prens Fumimaro Konoe, 3 Kasım 1938 tarihinde "Doğu Asya'da Yeni Düzen" deklarasyonunu yayınlayarak Japonya, Manchukuo ve Çin devletleri arasında bir iş birliği antlaşması önerdi. Japonya'nın bununla yapmak istediği şey, bölgedeki saldırılarının, Batılı devletlerin Doğu Asya'daki ekonomik bağlarını çözmeyi ve yerel refahı arttırmayı amaçladığını anlatmaktı. Ancak yaptığı saldırıların katliam boyutuna varan karakteri göz önüne alındığında Çin halkını yanına çekemedi. Buna rağmen bu politika, Çin'de iktidar gruplarının birbirlerinden ayrılmasına yol açtı. Bunun sonucunda Japonya, Batılı devletlere baskı yapma politikasına yöneldi ve 1938 sonbaharında ve 1939 kışında Avrupa ekonomilerinin ilgisinin olduğu bölgelere doğru girmeye başlayarak işgal yönünü Güneydoğu Çin Denizi'ne çevirdi.

Fotoğraf 1.7

Japon Dışişleri Anti-Komintern Paktı imzalarken.

Japonya bir yandan Uzak Doğu'da hegemonyasını kurmaya çalışırken öte yandan Almanya ve İtalya gibi faşist ülkelerle güç birliğine gitti. Japonya, 25 Kasım 1936 tarihinde Almanya ile ve 5 Kasım 1937 tarihinde de İtalya ile "Anti-Komintern Paktı"nı imzaladı.

Anti-Komintern Paktı, gizli ve açık olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Açık kısma göre taraflar, Komünist Enternasyonal'in (Komintern) faaliyetleri ve buna karşı savunma önlemleri hakkında birbirlerine danışacaklar, temas hâlinde bulunacaklardı. Ülkelerindeki komünist faaliyetlere karşı ise sert önlemler alacaklardı ve bu konuda etkin bir iş birliği sağlamak için de devamlı çalışacak bir komite kuracaklardı. Paktın gizli kısmına göre ise taraflardan biri Sovyetler Birliği'nin herhangi bir saldırısına uğrarsa, ortak çıkarları korumak için alınacak önlemler hakkında birbirlerine danışacaklardı. Ayrıca birbirlerine haber vermeden SSCB ile hiçbir siyasal anlaşma yapmayacaklardı. Böylece II. Dünya Savaşı'na giden süreçte önemli bir dönüm noktası olan "Berlin-Roma-Tokyo Mihveri", üç totaliter başkent arasında oluşturulmuş oldu.

Özet

AMAÇ 1 *"Büyük çöküş" ve uluslararası sistemin zayıflamasını açıklaymak*

1929 Dünya Ekonomik Krizi kapitalist ekonomik modelin en büyük krizlerinden biridir. ABD'nde New York borsasında başlayan kriz kısa zamanda tüm dünyaya yayıldı. Bu çöküntü 1919'dan sonra kurulmaya çalışılan uluslararası sistemin başarısızlığa uğramasına, Milletler Cemiyetinin öngördüğü yapının sorgulanmasına neden oldu. Liberal demokrasi anlayışına duyulan güven azaldı. Almanya'da Nazizm ve İtalya'da faşizm yükselişe geçti.

AMAÇ 2 *Avrupa'da rejim değişikliklerinin meydana gelmesini betimlemek*

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da siyasal, sosyal ve ekonomik bunalımlar baş gösterdi. Yaşanan rejim bunalımlarının sonucunda İtalya'da faşizm, Almanya'da Nazizm ve bir çok Avrupa ülkesinde askerî diktatörlükler kuruldu. Sovyetler Birliği'nde totaliter rejim tahkim edilirken, Japonya'da da militarizm ve saldırganlık politikası hâkim oldu. İki dünya savaşı arasında Balkanlarda, Orta ve Doğu Avrupa'da Alman ve İtalyan rejimlerinden etkilenen faşist akımlar boy gösterdi. Demokrasi kültürü düşüşe geçti.

AMAÇ 3 *Avrupa'da statükonun bozulmasını ifade etmek*

Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyoekonomik yapının bozulması ve 1929 Ekonomik Krizi'nin sonucu Weimar Cumhuriyeti güç kaybetmiş ve Hitler ülkenin başına geçmişti. Hitler'in amacı, Versailles Barış Antlaşması'nın getirdiği hükümleri ortadan kaldırarak, Almanları biraraya getirmek ve Avrupa'da yeni yaşam alanları elde etmekti. Hitler bu doğrultuda önce Silahsızlanma Konferansı'ndan çekildi. Ardından Versailles'ın yasakladığı zorunlu askerlik sistemini ve savaş makineleri üretimini tekrar yürürlüğe koydu. Orduda yaptığı bu düzenlemelerle yaşam alanları elde etme politikasını gerçekleştirmeye hazır olan Almanya, Avusturya ve Çekoslovakya'yı ilhak etti. Nitekim bundan sonraki durağı Polonya olacaktı. Bununla birlikte Hitler'in saldırgan tutumu İspanya İç Savaşı'nda da devam etti. Avrupa'daki politik ve askerî kutuplaşmayı belirginleştiren İç Savaş'ta Almanya ve İtalya savaş makinelerini deneme fırsatı buldular. İspanya'da savaşı General Franco kazandığında, Cebelitarık'tan Slovakya'ya kadar güney ve iç Avrupa faşist devletlerin egemenliği altına girmiş oluyordu. Almanya ile benzer bir saldırgan tutum sergileyen İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, İngiltere'yi Uzak Doğu'daki çıkar alanlarına ulaşma noktasında etkilemişti. Aynı şekilde Arnavutluk'un işgali de Akdeniz'in güvenliği sorununu ortaya çıkarmıştı. Böylece Avrupa'da yaşanan bu olaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kıtada kurulmuş olan uluslararası düzeni alt üst etti.

AMAÇ 4 *Uzak Doğu'da statükonun bozulmasını açıklamak*

1929 yılındaki büyük ekonomik buhranla birlikte derin bir ekonomik sarsıntı geçiren ada ülkesi Japonya, artan nüfusunu beslemek iddiasıyla Sovyetlerle arasındaki Mançurya bölgesini işgal etmişti. Ardından yaşadığı askerî darbe ile birlikte militer bir devlete dönüşen Japonya saldırgan bir kimlik kazanmış ve Çin'i işgale başlamıştı. Süreç içerisinde Sovyetler'in olası bir Japon saldırısını önlemek adına Çin'e dış destek sağlamasıyla ve Mançurya'nın işgali sonrası küresel ticari ilginin Çin'e kaymasıyla birlikte, bölgedeki gerginlik bir dünya meselesi hâline gelmişti. Japonya, bölgede sadece kendine yeten yeni bir ekonomik düzen oluşturmak istediğinde gözünü Güney Asya'daki Çinhindi bölgesine dikmiş, böylece bu bölgede ekonomik çıkarları olan İngiltere'yi telaşlandırmıştı. Bu yönüyle bölgedeki gerginlik aynı zamanda bir Avrupa meselesi de olmuştu.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi 1929 Dünya ekonomik bunalımının yol açtığı sonuçlardan biri **değildir?**

a. Milletler Cemiyeti'nin kurduğu uluslararası sistemin sorgulanması
b. Liberal demokrasiye olan güvenin sarsılması
c. Avrupa Birliği'nin kurulması yönünde çalışma başlatılması
d. Avrupa'da totaliter rejimlerin kurulması
e. Silahlanmanın yeniden başlaması

2. İtalya'da "sakatlanan zafer" söylemini ortaya atan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Gabriele d'Annunzio
b. Mussolini
c. Kral III. Victor Emmanuel
d. Garibaldi
e. Franco

3. Portekiz'de totaliter bir rejim kurarak bu rejimi kökleştiren kişi aşağıdakilerden hangisidir?

a. General Gomes da Costa
b. Antonio de Oliveria Salazar
c. General Carmona
d. Largo Caballero
e. Jacques Doriot

4. Sovyet Rusya'da 1921'de Lenin'in uygulamaya koyduğu ekonomi politikası aşağıdakilerden hangisidir?

a. Keynesgil ekonomi politikası
b. Faydacı ekonomi politikası
c. Liberal ekonomi politikası
d. Yeni ekonomi politikası
e. Kapalı ekonomi politikası

5. Aşağıdakilerden hangisi Yunanistan'da İkinci Dünya Savaşı'ndan önce sert ve köklü bir faşist rejim kurulamamasının nedenlerinden biridir?

a. Ordunun karşı koyması
b. Güçlü bir demokrasi geleneğine sahip olması
c. Üniversitelerin karşı koyması
d. Ekonomisinin güçlü olması
e. Kralın İngiltere yanlısı olması

6. İtalya'nın İspanya İç Savaşı'na olan ilgisinin nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

a. İngiltere'ye saldırısını kolaylaştırmak
b. ABD ticaret gemilerini tahrip etmek
c. Akdeniz'de egemenliğini sağlamlaştırmak
d. Atlantik Okyanusu'na ulaşmak
e. Afrika'ya ulaşmak

7. Çekoslovakya'daki Südet Bölgesinin Almanya için önemli olmasının en temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

a. Az sayıda Alman'ı barındırması
b. Danimarka'ya yakınlığı
c. Avrupa'daki en geniş havaalanlarına sahip olması
d. Sovyetler Birliği'ne yakınlığı
e. Bir endüstri merkezî olması

8. Kwantung Ordusu'nun Çin'in iç bölgelerindeki bağımsızlık mücadelelerini desteklemesinin temel amaçlarından biri aşağıdakilerden hangisidir?

a. Sovyetler Birliği'ne karşı önleyici bir savaşı başlatmak
b. Bölgede komünist rejimlerin ortaya çıkmasını sağlamak
c. Avrupa devletlerinin ticari imkânlarını kısıtlamak
d. Bölge devletleriyle ticari ilişkiler kurmak
e. Çin-Japon ilişkilerinde normalleşmeyi sağlamak

9. Yatıştırma Politikası hangi ülkeye uygulanmıştır?

a. Japonya
b. SSCB
c. İtalya
d. Almanya
e. Çekoslovakya

10. İspanya İç Savaşı sırasında oluşturulan Karışmazlık Komitesi'nin amacı aşağıdakilerden hangisidir?

a. İç savaşa dışarıdan yapılacak olası silah ve malzeme yardımını engellemek
b. Barışı getirmek
c. Savaş sırasında İspanya kıyılarını dış devletlere karşı korumak
d. İspanya'nın Avrupa'da yayılmasını engellemek
e. Birleşmiş Milletler Örgütü'nü kurmak

Okuma Parçası

Thomas Mann: Sanatçı Siyasetin Dışında Kalabilir mi?

Alman romancısı Thomas Mann, Lubeck te 1875'de doğdu. Bir ailenin çöküşünü anlatan ilk romanı *Buddenbrooks* 1900'de yayımlandı. Sonradan bu roman Naziler tarafından yasaklanıp yakıldı. 1903'de *Tonio Kröger*, 1912'de *Venedik'te Ölüm* yayımlandı. Başlangıçtaki muhafazakâr görüşlerinden Hitler iktidara geldikten sonra vazgeçen Thomas Mann, bu muhafazakâr görüşleri 1918'de *Apolitik Bir Adamın Gözlemleri* başlığı altında yayımladı. 1925'de *Büyülü Dağ,* 1933-42 arasında J*oseph Dörtlüsü*'nü yazdı. 1933'de Almanya'yı terk eden Mann'ı Naziler 1936'da vatandaşlıktan attılar. Ama o Nazi Almanyası'na karşı konuşmaları ve yazılarıyla yaptığı savaşımı sürdürdü. Bu yazılar ve konuşmalar sonradan *Dikkat Avrupa* başlığıyla bir kitapta toplandı. 1937'de yazdığı *Mektuplar*'da Alman faşizmini şiddetle yerdi. 1947'de çıkan *Doktor Faustus* Alman faşizminin temelinde yatan şeytani kötülüğün parabolik bir anlatımıdır.

Mann'ın gençlik yıllarına etki eden sanatçı ve düşünürler Schopenhauer, Wagner, Nietzshe'ydi. Her ne kadar sanatının biçimsel özelliklerinde bu yazarların etkilerini ömrünün sonuna kadar koruduysa da -özellikle Wagner'den esinlenen edebi leitmotif kullanımını- fikirleri zamanla bu yazarlardan çok uzaklaştı. Zaten Nazilerin sabrını taşıran da 1933'de verdiği ve Wagner'i şiddetle eleştirdiği bir konferans olmuştur. Başlangıçta Schopenhauer'ın fikir ve irade arasında var olduğunu söylediği karşıtlığı yazarlığın (yaratıcılığın) bir gereği saymışken, sonradan bu karşıtlığın on dokuzuncu yüzyıl romantik maraziliğinden başka bir şey olmadığını söylemiştir. Gençliğinde Wagner'in karamsarlığından ve ölüm temalarından çok etkilenmiş olmakla birlikte, sonradan bu karamsarlık ve ölüm fikrinden sıyrılmaya çalıştı. Nietzsche etkisi de Mann'ın romanlarına sıradan ve geleneksel olana karşı bir başkaldırış olarak yansımıştı; hatta Mann'ın I. Dünya Savaşı sırasında takındığı muhafazakâr ve anti-demokratik tavırda da önemli ölçüde Nietzsche'den esintiler vardır. Bekleneceği gibi Hitler'e karşı çıktığı zaman Nietzsche'deki güdülerin egemenliği ve *will to power* kavramlarını da eleştirdi, gelgelelim Nietzsche'yi tümüyle yadsıması son romanı Dr. Faustus'un yazılmasına kadar bekledi.

Mann'ın hemen bütün yapıtları, sanatçı ile burjuva arasındaki ilişkiyi irdeler. Mann'ın terminolojisinde burjuva sıradan vatandaş anlamına gelir. Pratik, sorunsuz, kendinden memnun, saygın vatandaş tipidir bu. Hiçbir şeyi sorgulamaz, değer yargılarını sarsmaktan kaçınır. Bu vatandaşın karşıtı sanatçıdır; içgüdüsel, şeytanı dürtülerin tutsağı, içi içini yiyen, duyarlı fakat alıngan, sorgulayıcı fakat sinik bir kişiliği vardır sanatçının. Sade vatandaşın o kendinden emin rahatlığına hem imrenir, hem de hiçbir zaman tenezzül etmez.

1947de Dr. Faustus'u yazdığı zaman Mann'ın sanatçı kavramı artık eskisinden çok farklıydı. Bu romanın başkişisi olan kompozitör Leverkühn de görünüşte yalnız, kendini toplumdan ayırmış bir kişidir. Çoğu zaman suskundur; konuştuğunda ise yalnız yerleşmiş inanç ve tavırları sorgulamak için konuşur. Yaşadığı çağın burjuva müzik zevkinden nefret ettiği için kendi yalnızlığını yansıtacak bir müzik türü yaratma çabasındadır; fakat bu çaba öylesine bir tutkuya dönüşür ki Leverkühn hiçbir şey besteleyemez. Burjuva müziğinde duygu sömürüsü olarak nitelendirdiği duygusallıktan öylesine nefret eder ki tümüyle duygudan arınmış bir müzik yaratmak ister. Bu müzik aynı zamanda kolay duygusallığa kaçmayan kendi iç dünyasını da yansıtmalıdır. Leverkühn, sıradan adamın duygusallığını bu denli yererken onun yerine bir şey öneremez; tam bir yadsıma davranışıdır onunki ve bu tavrına uygun bir biçimde yadsımanın en büyük sözcüsü şeytanla bir anlaşmaya girer. Duyduğu esinsizlik ve iç tükenişi yansıtacak müziği yaratabilirse ruhunu şeytana satacaktır. Şeytan da ona iç tükenişine rağmen yaratma gücü verecektir.

Burada Mann'ın daha önce yapmadığı biçimde sanatçı imgesi etrafında kültürel kısırlaşma ve yozlaşma temasını yoğunlaştırdığını görürüz. Leverkühn'un bütün akılcılığına karşın göremediği paradoks şudur: Onun iç tükenişi yaşadığı çağın kültürel yozlaşmasının bir sonucudur; dolayısıyla bu tükenişi yansıtacak olan müzik de aslında çağın özünü yansıtmış olacaktır; yani Leverkühn aklıyla çağını yadsırken sanatında çağını ifade edecektir. Böylece roman hep iki düzlemde ilerler. Bir yandan topluma yabancılaşmış Leverkühn'ün öyküsü anlatılırken, bir yandan da besteleri incelenerek bunların nasıl tam da o Leverkühn'ün yabancılaştığı toplumu yansıttığı gosterilir.Leverkühn'ün müziği yalnızca bestelediği tarihle ilintili değildir; gelecekle de ilgili "uzak görüşlü" bir müziktir. Örneğin *Kıyamet* adlı parçayı Leverkühn 1919'da bestelemiştir ve bu parça I. Dünya Savaşı yenilgisinin kargaşasını yansıtır; ama Kıyamet aynı zamanda öykünün bize anlatıldığı tarihte, yani 1944'te de geçerlidir. Leverkühn'ün şeytanla giriştiği anlaşmadan kazan-

dığı aslında uzak görüşlülükten başka bir şey değildir ve bu anlaşmadan dolayı çekmek zorunda olduğu gerçek ceza, hep kaçmaya, üzerine çıkmaya, uzaktan irdelemeye çalıştığı toplumu müziğinde içermesi, sanatının, kendisini kaçmak istediği gerçekliğe hapsetmesidir.

1952'de yazdığı *Sanatçı ve Toplum* adlı bir yazıda Mann sanatçı paradoksunu yeniden dile getirir. Sanatçı Mann'a göre bir ahlakçı değildir ama ahlaki sorunlarıyla her an iç içedir, çünkü söylediği söz eleştireldir, en genel anlamda yaşamın eleştirisi bile olsa. Bu yüzden de ahlakla ilgilidir. Sanat bir oyundur gerçi, ama derin bir ciddiyetle oynanan bir oyundur ve iyilik ve erdem gibi kavramlarla sıkı sıkıya bağıntılıdır.

Sonradan "faşizmin psikolojik bir irdelemesi" diye de andığı *Mario ve Sihirbaz* adlı öyküsünde, Sihirbaz, oyuncu-sanatçıdır. Öykü, gerçekle düş arasındaki çizginin sürekli bulandığı bir mekânda, bir tiyatro salonunda geçer. Ve Sihirbaz Cipolla bir gözboyayıcıdır.

Sihirbaz Cipolla'nın sanatını sahnelediği Torre di Venere kasabası küçük olaylardan büyük kırgınlıklar çıkaran, her şeyi milli gurur meselesi haline getiren gürültücü, cahil, kibirli insanların yaşadığı bir kasabadır. Burada, turistik bir sahil kasabası olmasına rağmen, açık seçik bir yabancı düşmanlığı vardır. Orta sınıfı hiçbir zaman sevmemiş olan Mann, başka öykülerinde bu sınıfın küçük yaşam kaygılarıyla dolu hayat görüşünde gene de sağlıklı bir taraf bulur. Oysa bu öyküdeki, yani Torre di Venere'deki orta sınıf tümüyle sevimsiz ve iticidir. Kadınlar kumsalda bağırarak konuşur; çocuklar hem yaygaracıdır hem de sürekli "bayrak", "anavatan", "şeref", zafer" sözcüklerinin geçtiği saldırgan savaş oyunları oynarlar. Orada tatil geçirmeye gelmiş ve öykünün de anlatıcısı konumunda olan turist aile için çok yadırgatıcı bir durumdur bu. Aynı ailenin çocuktan da kasabanın çocuklarına uyum sağlamakta güçlük çekerler. Babaları onlara bu yadırgatıcı durumu, kasaba insanlarının "hastalığa benzer geçici bir süreç" yaşamakta olduklarını söyleyerek açıklamaya çalışır.

Kasabanın neredeyse tek sevimli kişisi garson Mario'dur. İçine kapalı fakat çocuklarla son derece iyi ilişki kurabilen bu garson sonradan Sihirbaz Cipolla'nın en büyük numarasının baş aktörü olacaktır.

Kasabaya sihirbazlık gösterisi için gelen Cipolla'nın sıradan bir göz boyayıcı olmadığını daha sahneye çıkar çıkmaz anlarız. Son derece kibirli bir adam olan Sihirbaz, gösterisini sürdürürken sürekli konyak içer ve elindeki kırbacı şaklatır. Sırtındaki kamburu önceleri eskiçağ şövalyelerinin kullandıklarını andıran bir pelerinle saklamışken, bu ''ufak kusurunu" sergilediği noktada kamburundan savaşa katılmasına ve bu en şerefli görevden yoksun kalmasına neden olan bir şanssızlık olarak söz eder ve tabii hemen bütün seyircilerin sempatisini kazanır. Gösterinin bundan sonrası Cipolla'nın hipnotizma yoluyla seyircilerden seçtiği kişilerin iradesini yok etmesi ve onları kimi zaman en temel inançlarının tersine, kimi zaman da kendilerini gülünç düşürecek biçimde irade dışı davranışlara zorlamasıdır. Sıra Mario'ya gelinceye kadar.

Cipolla, Mario'yu sahneye zorla çağırır. Seyircilerden aldığı küçük ipuçlarından Mario'nun ümitsiz bir aşk hikâyesi olduğunu öğrenmiştir. Mario'yu hipnotize ederek, onun kendisini aşık olduğu kadın olarak görmesini sağlar ve Mario'nun en erişilmez düşünün gerçekleştiğini sandığı noktada (bu anda Mario sevdiği kadın zannederek Cipolla'yı öpmektedir.) seyircilerden gelen bir kahkahayla yanılsama bozulur. Bunu izleyen büyük alkış gürültüsünün arasında bir silah patlar. Bu, sahneden indikten sonra ansızın geri dönüp Cipolla'yı öldüren Mario'nun silahının sesidir.

Thomas Mann'ın faşizmin psikolojisinin sergilenmesi diye betimlediği bu öyküsü, öykünün geçtiği yerin de gösterdiği gibi İtalyan faşizmini hedef alır. 1929'da yazdığı bu öyküde sanki Mussolini'nin 1932'de Enciclopedia Italiana'da çıkan faşizm maddesinin birçok temasını haber vermektedir. Torre di Venere'deki savaş idealizasyonu, Mussolini'nin faşizm maddesinde betimlediği anti-pasifist görüşe tümüyle uyar. "Yalnızca savaş insan enerjisini en yüksek gerilime çıkarır ve bunu göğüslemeye cesareti olan kişileri asaletle damgalar." der Mussolini. Cipolla da sahnede sürekli kamburundan ötürü savaşamadığı için bu işi yaptığını, fakat yaptığı işin savaşmaktan sonra yapılacak en asil iş olduğunu, çünkü yaşama karşı manevi bir savaş verdiğini tekrarlar. Aslında onun manevi güç dediği, yığınlar üzerinde tümüyle yanılsamaya dayalı bir manevi otorite kurmaktır. Cipolla İtalyanca'da aynı zamanda soğan anlamına da gelir. Mann'ın bu sözcüğü Mussolini'nin saçı dökülmüş kafasını çağrıştırmak için özellikle seçtiği söylenmiştir. Sahnede sergilenen göz boyama taktikleri, faşizmin taktikleridir. En eğitimsizinden, en seçkinine kadar halkı galeyana getirip eleştirel ve sorgulayıcı yönlerini yok etmektir. Cipolla'nın gösterisi sırasında seyirciye kanıtlamaya çalıştığı başlıca iddiası onların özgür iradeleri olmadığıdır. İki numara arasında özgür iradenin zaten gereksiz, hatta acı veren bir şey olduğunu söyler. O, yani, Cipolla onların yerine seçim yaparak, yani irade kullanarak, acı çekmektedir zaten. Cipolla'nın bu sözleri akla bir yandan Erich Fromm'un

özgürlükten kaçış kuramını getirirken, bir yandan da gene Mussolini'nin faşizm maddesindeki bireysel özgürlük tanımıyla çakışır. Mussolini'ye göre "faşist devlette birey yok olmaz, çoğalır, nasıl bir bölükteki asker bölükteki arkadaşlarıyla bütünleşmekten yok olmayıp, çoğalıyorsa. Faşist devlet ülkeyi düzene sokar ve bireye de yeterli bir özgürlük alanı (marjı) bırakır. Böylece birey bütün yararsız, hatta zararlı olabilecek özgürlüklerden yoksun bırakılırken temel özgürlüğü korunmuş olur." İşte Cipolla'nın sahneden savurduğu özgürlük söylemi aynı Mussolini'ninki kadar mantıksız bir söylemdir. Fakat, konyak ve kamçının desteğinde ve göz boyama eşliğinde sanki mantıklı bir şey söylüyormuş gibi seyirci tarafından benimsenir.

Seyirciye gelince, onlar açıkça her sınıftan İtalyanları simgeler. Her ne kadar Sihirbaz'ın özel yetenek ve numaralarıyla yanıltılıp, yanlış yönlendiriliyorlarsa da, bu aşağılanmaya ne denli hazır oldukları öykünün birinci kısmında çizilen anlamsız kibirle, yabancı her şeye düşman gelenekçilikleri ve saldırgan milliyetçilikleriyle belirlenir. Mario ise böyle toplu bir isteriye bile karşı koyabilecek başkaldırma gücünün simgesidir. Sihirbazı öldüren Mario'nun bir işçi olması da dikkate değer. Mann hiç bir öykü veya romanında Mario ve Siharbaz'daki kadar radikal bir tavır sergilememiştir.

Kaynak: Jale Parla, "Thomas Mann: Sanatçı Siyasetin Dışında Kalabilir mi?", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,** c.3, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s.790-791

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Büyük Çöküş" ve Uluslararası Sistemin Zayıflaması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa'da Rejim Değişikliklerinin Meydana Gelmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa'da Rejim Değişikliklerinin Meydana Gelmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa'da Rejim Değişikliklerinin Meydana Gelmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa'da Rejim Değişikliklerinin Meydana Gelmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "İspanya İç Savaşı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e	Yanıtınız yanlış ise "Almanya'nın Çekoslovakya'daki Südetler Bölgesi'ni Ele Geçirmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "Japonya'nın Mançurya'yı İşgali" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. d	Yanıtınız yanlış ise "Almanya'nın Çekoslovakya'daki Südetler Bölgesi'ni Ele Geçirmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "İspanya İç Savaşı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Benito Mussolini, ekonominin kötü gidişatını iyi değerlendirdi ve 1919'da "savaş birliği" anlamına gelen Fascio di Combattimento'ya dayalı yeni bir siyasi hareket kurdu. Bu hareket iktidara ulaşmak için şiddet dahil her yönteme başvurdu. Militanları sendikaların, sol-komünist grupların ve seçimle gelmiş devlet adamlarının üzerinde baskı kurarak, bu kesimleri yıldırdı. İş yerlerini yakıp yıktı. Mussolini, bu aşırı sağcı sokak hareketini 7 Kasım 1921'de Partito Nazionale Fascista adıyla partileştirdi. Savaş birlikleri adı verilen sokak güçlerini "Kara Gömlekliler" adıyla Parti'nin alt örgütü olarak yeniden yapılandırdı. Faşist Parti, Paris Barış Konferansı'nda küçük düşürüldüğünü öne sürdüğü İtalya'yı güçlendireceğini ve Roma İmparatorluğu'nun ihtişamlı günlerine geri dönüleceğini vaat etti. Yöneticiler ve anayasal kurumlar, faşizmi kontrol altına alamadı. Gittikçe güçlenen Faşist Parti ve onun alt örgütü Kara Gömlekliler, 28 Ekim 1922'de Napoli'den Roma üzerine bir yürüyüş düzenleyerek hükûmeti tehdit etti. Hükûmet istifa etti. İşçi ve sosyalist hareketleri bastırmak isteyen Kral III. Victor Emmanuel, Mussolini'yi hükûmeti kurmakla görevlendirdi.

Sıra Sizde 2

Hitler, Kavgam adlı kitabında ve Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin belgelerinde siyasal düşüncesini açıkladı. Buna göre; Bütün Almanların bir büyük Almanya içinde birleşmesi (Germen İmparatorluğu'nun kurulması), Versailles Antlaşması'nın ilgası, sömürgelerin yeniden kazanılması, Yahudilerin toplum yaşamından dışlanması ve yabancı sayılarak yabancılar yasasına tabi tutulması (antisemitizm), farklı siyasal düşüncelere sahip olanların tasfiye edilmesi, faizci anlayışın ortadan kaldırılması, büyük işletmelerde kâra ortaklık, yaşlılık sigortası, toprak reformu, eğitimin halka yayılması, bir halk ordusunun kurulması, ücretli askerliğin kaldırılması ve çalışanlarının asla Yahudi olmadığı bir basınının oluşturulması gibi.

Sıra Sizde 3

Japonya 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte derin bir ekonomik sarsıntı içine sürüklenmiş, artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmişti. Önceden beri yatırımlarla donatılan Mançurya bölgesi ise Japonya'yı ayakta tutacak yegâne yer olarak görülmüştü. Ayrıca Japon Hükûmet mekanizmasına askerî unvanlı kişilerin göreve getirmesi de silah vasıtasıyla yayılma güdüsünü tetikleyecek sabırsızlığı ortaya çıkarmıştı. Bölgede kendine yeter bir nüfuz alanı yaratmaya çalışan Japonya, Asya kıtasında Batılı güçlerle karşı karşıya geldi.

Sıra Sizde 4

23 Ağustos 1939'da imzalanan Sovyetler Birliği- Almanya Saldırmazlık Paktı; tarafların birbirlerine saldırmamaları, taraflardan birinin üçüncü bir devletle savaşa tutuşması hâlinde diğer tarafın üçüncü devlete hiçbir şekilde yardım etmemesi ve ortak çıkarlar konusunda birbirleriyle ilişki kurmalarını öngörüyordu. Bu Pakt'la iki totaliter devlet karşılıklı olarak nüfuz alanlarını belirlediler ve Polonya'nın paylaşılması konusunda önemli bir adım attılar.

Yararlanılan Kaynaklar

Armaoğlu, Fahir. (1994). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990),** Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Antony Best vd. (2006). **Uluslararası Siyasi Tarih: 20. Yüzyıl,** (Çev: Taciser Ulaş Belge - Emel Kurt), İstanbul: Yayın Odası Yayıncılık.

Berend, Ivan T., (2011). **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi,** (Çev: Serpil Çağlayan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Carr, E. Car. (2010). **Yirmi Yıl Krizi** (1919-1939), (Çev: Can Cemgil), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Deringil, Selim. (1994). **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dünya Savaşları Ansiklopedisi. İkinci Dünya Savaşı. (1983). C.4, İstanbul: Görsel Yayınları.

Hart, Lidell. (1998). **II. Dünya Savaşı Tarihi**, C.1-2), (Çev:Kerim Bağrıaçık), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hobsbawm, Eric. (1996). **Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991): Aşırılıklar Çağı,** (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Mazower, Mark. (2003). **Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Neilberg, Michael S. (2011). **Dünya Tarihinde Savaş**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Parker, R.A.C. (2005). **II. Dünya Savaşı**, (Çev: Müfit Günay), Ankara: Dost Kitabevi.

Roberts, J. M. (2003). **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, (Çev: Sinem Gül), Ankara: Dost Kitabevi.

Sander, Oral. (1989). **Siyasi Tarih. Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar,** Ankara: İmge Kitabevi.

Sertel, Sabiha. (1999). **2. Dünya Savaşı Tarihi**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Sommerville, Donald. (2012). **II. Dünya Savaşı**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. (1988). C.3, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uçarol, Rıfat. (2006). **Siyasi Tarih (1789-2001)**, İstanbul: Der Yayınları.

Weisband, Edward. (1974). **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, (Çev: M. Ali Kayabal), İstanbul: Milliyet yayınları.

Yakut, Kemal. (2010). "II. Dünya Savaşı (1939-1945", **Siyasi Tarih** (Editör: Yasemin Özgün), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Savaşın patlaması ve küresel anlamda yayılmasını açıklayabilecek,
- Savaş sırasında gerçekleştirilen konferansları ve barışın sağlanabilmesi için gösterilen çabaların neler olduğunu ifade edebilecek,
- İkinci Dünya Savaşı'nın nasıl sona erdiğini açıklayabilecek,
- Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği dış politikanın esaslarını açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Adolf Hitler
- Nasyonal Sosyalizm
- Blitzkrieg (Yıldırım Savaşı)
- Maginot Hattı
- Charles de Gaulle
- Vichy Hükûmeti
- U-Boat
- Enigma
- Erwin Rommel
- Atlantik Bildirisi
- Birleşmiş Milletler Örgütü
- Üçlü Pakt
- Adana Konferansı
- Yalta Konferansı
- Potsdam Konferansı

İçindekiler

Siyasi Tarih II → İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)

- SAVAŞIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI
- SAVAŞ SIRASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖNEMLİ SİYASAL BULUŞMALAR
- SAVAŞIN SONA ERMESİ
- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)

SAVAŞIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI

Polonya'nın İşgali

Kitabımızın 1. ünitesinde belirtildiği gibi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan uluslararası sistem işlemez hâle gelince, beklenen dünya savaşı 1939 yılının sonbaharında ufukta görülmüştü. Nitekim savaş, Almanya'nın 1 Eylül 1939 sabahında Polonya'ya saldırısıyla başlamıştı. Bu işgali hızlandıran temel etkenlerden biri Polonya'nın Almanya'nın isteklerine karşı çıkmış olmasıydı. Almanya, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına sokulan Danzing serbest şehrinin kendisine verilmesini istemişti. Polonya 25 Ekim 1938'de verdiği cevapta Danzing'in statüsünün Milletler Cemiyeti'nin garantisinden çıkarılıp ortaklaşa bir şekilde Alman-Polonya garantisi altına sokulabileceğini belirtti. Polonya bu kararından sonra taviz vermedi ve Almanya'nın önerisini geri çevirdi. Bu reddediş ile birlikte Polonya, artık Almanya'nın olası bir müttefikliğinden uzaklaşmış ve bir hedef hâline gelmişti. İşte bu konjoktür içinde savaş patlak verecekti.

Savaşı dünyaya yayacak olan olay ise Almanya'nın Polonya'yı olası işgaline karşı İngiltere'nin bu ülkeye yardım sözü vermesiydi. İngilizlerin Polonya'ya arka çıkması, Hitler'i Sovyetlere yöneltti. Hitler, Polonya konusunda destek aramıştı ve 23 Ağustos 1939 tarihinde Sovyetlerle bir antlaşma imzaladığında bütün dünya bu "birlikteliğe" şaşkınlıkla bakmıştı. Antlaşma çıkar alanları konusundaki maddelerin yanı sıra esas olarak Polonya'nın her iki devlet arasında nasıl paylaşılacağını kapsamaktaydı. Bunun yanında antlaşmaya göre Baltık Devletleri ve Finlandiya da Sovyetlerin olacaktı. Aslında bu durum Polonya'daki olası bir gerilla savaşını da engellemişti. Antlaşmadan iki gün sonra İngiltere-Polonya ittifakı resmen ilan edildi. Bu ilan, işgal tarihini beş gün uzatmakla birlikte, Almanlar harekâtı bir an önce yapmak istediler. Bu düşüncenin arkasında sonbahar yağmurlarına yakalanmamak ve Fransızların batıdan daha önce saldırmasını beklememek yatmıştı. Böylece 1 Eylül'de dünya tarihinin en büyük savaşı başlamış oldu. Polonyalı komutanlar, Almanlara yönelik batıdan bir Fransız saldırısına kadar işgale direnebileceklerini düşünmüşlerdi. İngiliz ve Fransız komutanlar da aynı düşünceye sahiptiler. Ancak işgal sırasında Almanlar, her bakımdan üstündü. Polonya savunması 40 tümenden oluşuyordu. Almanlar ise saldırıda 55 tümen kullandılar. Bu tümenlerin 16'sının tamamı mekanizeydi ve bu 16 tümenin 6'sı da tank tümenleriydi. Bununla birlikte havada Alman üstünlüğü oldukça belirgindi. Po-

Blitzkrieg: Bir Alman savaş doktrini olan Blitzkrieg, hızlı ve ani saldırılarla düşmanın düzenli bir savunma kurmasını engelleyip sonra da ona ölümcül darbeyi vurmaya dayalıdır. Bu savaş stratejisinin gelişmesinin ardında tank ve uçak teknolojilerindeki ilerleme yatmaktadır. Stratejinin uygulanabilmesi düzgün arazi şartlarına ve disiplinli hava desteğine bağlıdır. Engebeli, çamurlu arazilerde ve hava desteğinin alınamadığı zamanlarda sistem başarısız olmuştur.

lonya hava gücü çoğu demode 500 uçaktan oluşurken Almanya'nın elinde 1600 modern uçak bulunuyordu. İşgal sırasında Almanya'nın planı -ki bu plan Almanya'nın savaştaki bütün saldırılarında geçerlidir- ani saldırılar düzenlemekti. Motorize piyade tümeni de yeni ele geçirilmiş önemli hatları hızla takviye edecek, diğer piyade tümenleri ise düşman gruplarının bıraktığı boşlukları dolduracaktı. Almanlar teçhizat ve eğitim üstünlüklerine dayanarak kısa sürede savaşı lehlerine çevirmeyi planlamışlardı. Buna **"blitzkrieg"** yani Yıldırım Savaşı demişlerdi.

Polonya ordusu komutanları sadece sınır boyunca savunma kararı aldılar ve askerlerini bu mevzilere sürdüler. Bu noktada Almanların başarısı havadan geldi ve Luftwaffe (Alman Hava Kuvvetleri) yerdeki birlikleri destekleyerek, karargâh ve iletişim hatlarına saldırdı. Bütün havalimanlarını yerle bir ettiler. İşgalin başlamasından bir hafta sonra neredeyse bütün Polonya savunma hatları dağılmış, küçük gruplara ayrılmıştı. 10 Eylül'de de bozulmamış tek savunma ordusu kuşatılmıştı.

Savaş tablosu bu kadar yıpratıcıyken gerek Polonya ve gerekse de İngiltere ve Fransa için daha zor bir döneme girilmişti. 17 Eylül sabahı saat 03.00'da Sovyet Dışişleri Komiseri Vladimir Potemkin Polonya elçisine artık böyle bir ülkenin var olmadığını, bu nedenle Sovyet-Polonya Saldırmazlık Antlaşması'nın geçerli olmadığını belirterek Sovyetlerin çıkarlarının korunması amacıyla savaş ilan ettiğini söyledi. Böylece Sovyetler Birliği, Nazi-Sovyet Paktı gereğince 17 Eylül 1939 tarihinde Doğu Polonya topraklarına ilerleyerek savaşa katılmış oldu. Bu hamle ile Paktın Almanya'nın Polonya'nın doğusunda Sovyet Birliklerini desteklemesini öngören gizli tarafı ortaya çıkmıştı. Fransa ve İngiltere'nin Polonya'ya yapacakları olası yardım artık Sovyet engeline takılmıştı. Polonya kısa sürede Alman ve Sovyet birlikleri tarafından paylaşıldı. Eylül ayı sonuna doğru Sovyetler ülkenin yarısını işgal etmişti. Stalin, Hitler'e batıda tam serbestlik tanıdı ve üstelik Sovyet maden ve hammadde desteğinin Almanya'ya aktarılacağı sözünü verdi. Bu durum ise müttefiklerin Almanya'yı denizden ablukasını engelledi.

Fotoğraf 2.1

Savaş yıllarında Varşova.

Kaynak: *http://polishpress.files.wordpress.com/2008/01/old_town_warsaw_waf-2012-1501-311945.jpg*

Alman birlikleri, 28 Eylül'de önemli kentlerden biri olan Varşova'yı yoğun bir topçu ateşi ve hava bombardımanına tutarak işgal etti. Ertesi gün, Almanya ve Sovyetler, Polonya'nın bölünmesini ve paylaşılmasını yineleyen bir dostluk antlaşması imzaladı. Polonya birlikleri dağınık bir şekilde 6 Ekim'e kadar çatışmaları sürdürdüler. Ülke böylece işgal edilmiş oldu. Batılı devletler Polonya'nın işgale 6 ay dayanabileceğini varsaymışlardı, ancak ülke yalnızca 1 ay dayanabildi. Bu operasyonun sonunda 694.000 Polonyalı asker esir alındı. Alman ordusunun aldığı tahribat ise 10.572 ölü, 30.332 yaralı ve 3409 kayıptı.

İngiltere'nin Savaşa Girmesi ve Denizlerde Savaşın Başlaması

İngiltere, Almanların Polonya'ya saldırısının ardından 3 Eylül'de bu ülkeye savaş ilan etti. Buna karşılık Almanlar, İngilizlere karşı yetersiz bir donanmaya sahip olmalarına rağmen denizlerde de savaşa başladılar. 3 Eylül günü saat 21.00'de Hebrid Adaları'nın 200 mil kadar batısında New York'a doğru giden Athenia adlı İngiliz yolcu gemisi, bir U-30 denizaltısı tarafından batırıldı. Buradaki 1500 yolcunun 112'si öldü; ölenlerden 28'i ise ABD'liydi. Bundan iki gün sonra da Royal Spectre adlı gemi bir U-48 denizaltısı tarafından aynı akıbete uğratıldı. Bu iki batırılma eylemi denizlerdeki savaşı başlatmıştı. Bütün savaş boyunca toplamda 2603 gemi batırılacaktı.

Bu arada İngiltere'nin eski Commonwealth üyeleri (İngiltere'nin eski sömürgeleri) de Eylül ayının ilk günlerinde Almanya'ya savaş ilan ettiler. Ancak buradaki her bir ilanın özel şartları vardı. Örneğin Avustralya, savaş ilanına karşılık bunun sadece anavatanını savunmakla sınırlı kalacağını belirtti. Kanada da parlamento görüşmelerinin ardından savaş ilan etti ancak zorunlu askerliği kaldırarak bunu gönüllülüğe bıraktı. Bununla birlikte ABD, ilk planda tarafsızlığını ilan etmesine rağmen, John F. Kennedy gibi önemli simalar Avrupa demokrasilerinden yanaydı. Ancak bütün ülkeler Polonya'nın işgaline karşı yekvücut olamadılar. Almanya'nın 1940 yılındaki batı cephesi taarruzuna kadar yapılan saldırı harekâtları ya etkisiz kaldı ya da ertelendi. Örneğin Fransa Sarre Harekâtı denilen irili ufaklı saldırılarıyla Almanya'nın yönünü batıya çevirmesine çalıştı. Ancak Polonya düştükten sonra bu harekâtları da durdurdu. Bu yüzden bu döneme sahte, garip ya da komik savaş denildi. İngiltere Anderson Sığınakları'nı ve Fransa da **Maginot Hattı**'nı inşa etmeye başladı.

Maginot Hattı: Fransız devlet adamı Andrè Maginot tarafından tasarlanmış ve Alman-Fransız sınır boyunca I. Dünya Savaşı'nın ardından yapımına başlanmış bir savunma hattıdır. Hat dairesel ana yapıların birbirlerine yer altı tünelleriyle bağlanmasından oluşmaktaydı. Bu yapıların içinde haberleşme, konaklama, havalandırma ve cephanelik sistemleri bulunuyordu. Yapılar, topçu bataryaları, hendekler ve su kanallarını içeren karmaşık bir savunma sistemiyle korunmaktaydı.

Sovyetler Birliği'nin Baltık Ülkelerine Yerleşmesi

Polonya'nın işgalinin ardından Sovyetler Birliği, I. Dünya Savaşı sonunda kaybettiği Baltık topraklarını tekrar ele geçirmek için bu bölgeye yöneldi. Bununla birlikte bu ülkeler (Estonya, Letonya, Litvanya) dış siyasetlerini, Polonya işgal edilene kadar komünizm karşıtı bir politika üzerine kurmuşlardı. Bunu batılı ülkelerin kışkırtmalarıyla belirginleştirmişlerdi. Ancak Polonya'nın Sovyetler tarafından paylaşılması ve Fransa'nın da yardıma gelmemesi üzerine bölgede yalnızlaştılar. Bu durum üzerine dış politikalarını değiştirmeye çalışmışlarsa da başarılı olamadılar. Sovyetler Birliği 27 Eylül 1939 tarihinde Estonya'dan deniz ve hava üsleri kurma isteğinde bulundu. Bu isteğin geri çevrilmesi hâlinde ülkenin işgal edileceğini de bildirdi. Sovyet tehdidi karşısında çaresiz kalan Estonya, bu ülke ile 28 Eylül 1939 tarihinde deniz ve hava üslerinin kurulmasını içeren bir karşılıklı yardım antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Ardından Sovyetler Birliği tehdit sahasını genişleterek 5 Ekim'de Letonya ile 12 Ekim 1939 tarihinde de Litvanya ile benzer zoraki

bir antlaşma imzalayarak Haziran 1940'ta bu ülkelere ordularını gönderdi. Böylece bu ülkeleri birer üs gibi kullandı. Bu ülkelerde Polonya'da olduğu gibi tutuklamalar, hileli seçimler ve bu yolla kurulan düzenlerle ilhak gerçekleştirilmeye çalışıldı. Böylelikle üs kullanımı bir işgale dönüştürüldü. Sovyetlerin buradaki niyeti olası bir Alman saldırısına karşı bir tampon bölge oluşturmaktı.

Sovyetler Birliği yaptığı üçlü antlaşmayla Baltık denizinin doğu kıyılarını kendi nüfuzu altına aldıktan sonra, Ekim 1939'da Polonya'nın işgali öncesinde saldırgan siyaset izleyen Finlandiya'ya yöneldi. Stalin, Nazi-Sovyet Paktı gereğince Sovyetler Birliği'nin nüfuzu altında olan bu ülkeye bazı talepler iletti. Buna göre; Finler Leningrad Körfezi'ndeki Fin adalarını terk edecek, Ladago Gölü ile Baltık Denizi arasında yer alan Karelya kıstağındaki/berzahındaki (deniz içinde iki adet kara parçasını birbirine bağlayan dar kara parçası) sınır Finlandiya yönüne çekilecek, Leningrad Körfezi'nde bulunan Fin kenti Hangoe 30 yıl süre ile Sovyetlere deniz üssü olarak kiralanacak, Kuzey Buz Denizi'ndeki Fin askerî varlığı kaldırılacak ve Leningrad Körfezi'nin ortaklaşa korunması için bir barış antlaşması imzalanacaktı. Finlandiya Hükûmeti bu istekleri reddetti ve 23 Kasım'da birliklerini sınırdaki mevzilere yerleştirdi. Bunun üzerine Sovyetler, 30 Kasım 1939 tarihinde üç kanaldan (kara, hava, deniz) ülkeye saldırdı. Bu saldırıda Sovyetler, Finlerden her kategoride üstündü: Finlandiya'nın 9, Sovyetlerin ise hava araçları, top ve tank gibi mekanik aletlerle güçlendirilmiş 26 tümeni bulunuyordu.

Şubat 1940 tarihine kadar olağanüstü bir direniş gösteren Finlandiya halkı oldukça iyi savaşmasına rağmen ayın ilk günlerinde devreye giren Sovyet yedek kuvvetlerine boyun eğmek zorunda kaldı. Bu boyun eğmenin ardında yatan nedenlerden biri de uluslararası alandan gerekli yardımı alamamaları olmuştu. Böylece 12 Mart 1940 tarihinde Finlandiya, Sovyetler Birliği ile barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Finlandiya bu antlaşmayla bağımsızlığını korumakla birlikte Sovyet taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. En önemlisi de Sovyetlerin üs kurma isteğini yerine getirdi. Milletler Cemiyeti Fin-Sovyet savaşı nedeniyle Sovyetler Birliği'ni üyelikten çıkardı. Ayrıca İngiltere ve Fransa'nın yardımının geç kalması, bu iki ülke üzerinde tereddütlerin oluşmasına neden oldu. Öte yandan İngiltere ve Fransa'nın yardım götürmek istemesindeki temel gerekçe Almanya'nın Kuzey İsveç kaynaklı demir cevheri ikmaline darbe indirebilmekti. Ancak Sovyetler zaten Kuzey Buz Denizi'ne açılan tek Fin limanı olan Petsamo'yu almayı başarmıştı. Hitler Finlandiya'nın olağanüstü direnişinden etkilendi. Zira savaşta Sovyetler 48.745 ölü, 158.863 yaralı, Finler ise 24.934 ölü 43.557 tutsak asker bırakmıştı. Ancak Sovyetler Birliği amacına ulaştı ve Baltık kıyılarına iyice yerleşti.

Danimarka ve Norveç'in İşgal Edilmesi

İngiltere ve Fransa, Sovyetlerin Finlandiya'ya saldırmasıyla birlikte Almanya'yı durdurmak ve savaş döneminde kullanılan yüksek kaliteli demir cevherinin Kuzey İsveç'ten ikmalini kesmek için planlar yaptı. Müttefikler Norveç'in kuzeyine ve İsveç arasındaki demiryolu hattına birlikler sevk ederek demir cevheri alanlarını ve bunların ihraç güzergâhlarını ele geçirmenin yollarını aradı. Hitler bu planları İngiliz ve Fransız günlük gazetelerinden öğrenmişti ve savaşın başında tarafsızlığını ilan eden Norveç'in tutumunun nasıl olacağını beklemişti. Bu arada Altmark adlı bir Alman ticaret gemisi iki Norveç savaş gemisi tarafından zorla alıkonuldu. Ardından da Cossack isimli bir İngiliz savaş gemisi tarafından bombardımana tutuldu. Gerekçe şuydu: Graf Spee adlı bir Alman savaş gemisi Güney Atlantik'te batan düşman gemilerindeki kazazedeleri toplayıp Altmark'a teslim etmişti. İngiliz gemisi bu

kazazedeleri arıyordu. Bombardımanın ardından Cossack esirleri kurtardı ve yoluna devam etti. Bu olay Hitler'in kuşkularını arttırmıştı. Yine de Hitler tarafsız bir Norveç görmek istemişti. Zira uluslararası ham madde ve gıda maddeleri tedariki İngiltere tarafından kesilen Almanya'nın elinde bu tedarik için sadece Baltık Denizi ve Norveç kıyılarından geçen deniz yolu kalmıştı. Norveç tarafsız kalırsa Alman ticaret gemileri bu tarafsız sulardan özgürce geçebileceklerdi. Diğer türlü herhangi bir seçenekte bu bölgede üstün İngiliz gemileri görülmeye başlanacaktı. Bununla birlikte İngiltere de artık Finlandiya'ya yardım götürmek bahanesiyle bölgeye asker aktaramazdı.

Fotoğraf 2.2

Alman işgalinin sabahında bir grup Danimarkalı asker (9 Nisan 1940)

Kaynak: *http://en.wikipedia.org/wiki/Occupation_of_Denmark*

İngiltere, Finlandiya'nın işgalinin ardından Almanya'ya giden demir cevheri taşıyıcılarının kullandıkları yolu kapatmak için Norveç karasularına mayın döşeme kararı aldı ve 8 Nisan tarihinde karasuları mayınlamaya başladı. Bunun üzerine Hitler, önleyici istilasıyla İngiltere'den önce davranmaya karar verdi. Almanlar 9 Nisan sabahı 05.15'te önce Danimarka ardından da Norveç'e girecekti. Nitekim Alman kuvvetleri 9 Nisan günü karadan girdiler. Bununla birlikte Norveç kıyıları boyunca bazı bölgelere havadan da saldırdılar. Danimarka güçlü bir askeri güce sahip değildi ve ülke bir kaç saat içinde düştü. Danimarka düştükten sonra Hitler, Norveç'e yöneldi. Almanya'nın bu hamlesi üzerine mayın döşeme işindeki bütün İngiliz gemileri mevcut işlerini bıraktı ve derhal Alman gemilerine saldırdı. Ancak İngiltere karaya asker çıkarmak ve ilerlemek konusunda biraz yavaş davranarak birkaç gün gecikti. Bu geçikme Almanların işine yaradı ve Almanlar Norvik demir cevheri limanına kadar kuzeye çıktı. İngiliz birlikleri Orta Norveç'te karaya çıktıklarında Alman Hava Kuvvetleri tarafından buradan geri püskürtüldüler. Bu çıkarmanın ardından İngilizler kuzeyde Norvik Limanı'nı ele geçirdilerse de Almanya'nın Fransa'ya saldırmasıyla burayı bırakmak zorunda kaldılar. Kuzeyde İngiliz gemileri Alman üstünlüğünü biraz kırdıysa da Alman şifre çözücüleri İngilizlerin avantajını yok etti.

Norveç'in işgali 2 ay sürdü. Savaşta Almanya, denizdeki İngiliz üstünlüğünü hava kuvvetleriyle dengeledi. Bu cepheyle birlikte batı cephesinin açılmış olması sebebiyle son İngiliz birlikleri ülkeyi Almanya'ya bırakarak geri çekildi. Sonuç olarak

Almanlar Norveç'i ele geçirdiklerinde demir cevheri kaynağını da güvence altına almışlardı. Savaşın sonunda Norveç Kralı ve Hükûmeti İngiltere'ye kaçtı. Savaşın siyasal etkilerinden biri Norveç'teki başarısızlık üzerine İngiltere başbakanı Chamberlain'in istifa etmesiydi. Böylece istifanın ardından 20. yüzyıl İngiliz tarihine damgasını vuran Winston Churchill, hükûmeti kurmakla görevlendirildi. İsveç de komşusu Norveç'in düşmesi üzerine tarafsızlığını sürdürmeye karar verdi. Ancak bundan sonraki günlerini müttefiklere lojistik yardım ederek geçirdi. Bu savaşta Almanya, geride 1313 ölü, 2375 kayıp ve 1604 yaralı asker bırakmıştı. Norveç, Fransa ve İngiltere'nin kaybı ise 5000 askerin altındaydı. Bunun yanında Hitler neredeyse donanmasının yarısını bu savaşta kaybetti.

KİTAP **Winston Churchill'in yaşam öyküsüne ilişkin şu kaynağı önerebiliriz: Martin Gilbert, Churchill, (çev: Süha Sertabiboğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012**

Batı Cephesi'nin Açılması

Almanya, Norveç ile Danimarka'yı işgal ederek kuzeyini de güvence altına aldıktan sonra Versailles Antlaşması'nın öngördüğü düzenin intikamını almak için yönünü Fransa'ya çevirdi. Mayıs 1940'a kadar bu cephede önemli çarpışmalar yapılmamıştı. Nitekim Almanya'nın batıya yönelik olası bir saldırısında hedef bölgenin Belçika, Lüksemburg ve Hollanda (Beneluks ülkeleri) olacağı bilinmekteydi. Bunun nedeni, Alsace-Lorraine'deki Fransa-Almanya sınırında kurulan Maginot Hattı'nın kuşatma manevralarına olanak sağlamaması ve bu hattın ardındaki Fransız istihkâmlarıydı. Almanya'nın planı şuydu: İkincil kuvvetler, Belçika ve Hollanda'ya girerek bu bölgeleri etkisiz hâle getirecekler, ayrıca aşağıdan ve batıdan yardıma gelen İngiliz ve Fransız birliklerini ileriye çekeceklerdi. Bu ileri çekme işleminin ardından tank tümenlerinin önlerindeki esas kuvvetler Ardennes Bölgesi'nden (Fransa, Belçika ve Lüksemburg sınırlarının kesiştiği bölge) ilerleyecekler ve düşman savunma cephesini ortadan ikiye ayıracaklardı. Ancak Fransa'nın ve İngiltere'nin önünde politik bir engel bulunuyordu. Belçika olası bir Alman saldırısını önlemek adına I. Dünya Savaşı'ndan beri tarafsızlığını ilan etmişti. Üstelik ülkesine Fransız ya da İngiliz askerini sokmamakta kararlıydı. Alman askerleri ülkeye girene kadar İngiliz ve Fransız askerleri ülkede bulunamayacaktı.

Saldırı öncesi her iki tarafın savunma ve atak gücü şu şekildeydi: 10 Mayıs günü batı kanadına mevzilenmiş Alman ordusu 136 tümenden oluşuyordu. Bunların içinde 6 motorize piyade tümeni ve 10 tank tümeni vardı. Böylece Almanlar toplam 1200 civarında ağır tank gücünü elinde tutuyordu. Bunun yanında Fransız ordusunun 91 tümeni bulunmaktaydı. Bunların içinde 7 motorize piyade tümeni vardı. Bununla birlikte İngilizlerin de bölgede 10 piyade tümeni mevcuttu. Ayrıca İngiliz ve Fransız tanklarının toplam sayısı da 850 civarındaydı. Bölgedeki 650.000 Fransız-İngiliz askerine karşılık 1 milyon Alman askeri bulunuyordu. Havada ise yine Alman egemenliği belirgindi. 3.000'den fazla Alman uçağına karşılık toplamda 1.782 Fransız-İngiliz uçağı bulunuyordu. Almanların 2.000 uçağı moderndi. İngiliz-Fransız uçaklarının çoğu ise eskimişti. Modern olanları ise anavatanın savunulmasında kullanılmak üzere geride bekletilmekteydi.

Almanya 10 Mayıs 1940 tarihinde II. Dünya Savaşı'nın en önemli hamlelerinden birini yapmak üzere Hollanda, Belçika ve Fransa'ya karşı havadan ve karadan saldırılara başladı. Başlangıçta bütün dikkatler kuzeyde toplandı. Bir kaç gün sonra Belçika ve Hollanda kuvvetleri ağır hava bombardımanı, paraşütçü operasyon-

ları ve karadaki Alman birliklerinin ilerlemesi karşısında dağıldı. Bu dağılma ile birlikte 15 Mayıs'ta Hollanda teslim olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere Belçika içlerine ilerlemek zorunda kaldı. Ancak yoğun Alman saldırısı karşısında mevzilerini koruyamadılar. Arkadan gelen ana Alman birlikleri ise Meuse Nehri'ni 14-15 Mayıs tarihlerinde geçerek Manş Denizi'ne doğru ilerlediler. Bu ilerleme esnasında Almanlar planlarına bağlı kaldılar ve Fransız ordusunu ortadan ikiye bölerek 20 Mayıs'ta denize ulaştılar. Almanya'nın uygulamaya koyduğu bu planda Fransa çaresiz kalmıştı. Ardından kuzeydeki Müttefik tümenleri de Dunkerque Limanı etrafına çekilmek zorunda kaldı. Zaten 28 Mayıs tarihinde Hitler, Belçika'yı teslim alacaktı. Hitler'in Belçika'yı teslim aldığı günlerde aralarında on binlerce Fransız askerinin de bulunduğu kuzey tümenleri Dunkerque Limanı'ndan İngiltere'ye tahliye edilmeye başlanmıştı. Buna **"Dinamo Operasyonu"** denildi. Ancak binlerce Fransız askeri esir düşmüştü.

Almanlar, Müttefiklerin bu zor durumundan faydalanarak yeniden toparlanıp güneye inmeyi planladılar. Bu öldürücü bir darbe olacaktı. Almanlar 5 Haziran'da Fransız kuvvetlerinin yoğun direnişine rağmen Somme Nehri hattını takip ederek güneye ilerlediler. Mussolini ise Hitler'e, Fransa'ya 5 Haziran'da savaş ilan edeceğini belirtti. Hitler'in isteği üzerine bu tarih 10 Haziran'a ertelendi. Böylece 10 Haziran'da İtalya güneyden Fransa'ya saldırmaya başladı. Buna rağmen İtalya, Fransa teslim olana kadar herhangi bir başarı elde edemedi. Aslında İtalya'nın niyeti sadece savaşta olmaktı. Bununla birlikte İtalya savaşa katıldığında yalnızca 73 tümeni bulunuyordu. 3.300 askeri uçağından sadece 1.100 tanesi moderndi. Her ne kadar denizci askerlerin eğitimi eksik olsa da donanmasının güçlü olduğu ortadaydı. İtalyan donanması 4 savaş gemisi, 7 ağır, 12 hafif kruvazör, 59 destroyer, 67 hücum bot ve 115 denizaltıdan oluşuyordu. Almanların ilerleyişi "Yıldırım Savaşı" esasına göre yapıldığından oldukça hızlı oldu. Böylece Almanlar 14 Haziran günü Paris'e ulaşmayı başardılar.

Dinamo Operasyonu: Hitler, Müttefik ordularını Dunkerque Limanı'nda sıkıştırdığında iri ufaklı 850 gemilik İngiliz filosu buradan yaklaşık 400.000 askeri 26 Mayıs-14 Haziran tarihleri arasında İngiltere'ye geçirdi. Tarihin bu en büyük tahliye operasyonuna Dinamo Operasyonu denildi.

Charles de Gaulle: 22 Kasım 1890-9 Kasım 1970, Fransız asker ve siyasetçidir. De Gaulle, II. Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Almanya'ya yenilmesi ve çok ağır şartları kabul ederek savaştan çekilmesi üzerine Londra'ya giderek Alman işgaline karşı Özgür Fransa Kuvvetleri hareketini başlattı. 1940-1944 yılları arasında Özgür Fransa Kuvvetleri'nin önderliğini, 1944 yılında Fransa'nın Alman işgalinden kurtulmasının ardından da Fransız Hükûmetinin başkanlığını yaptı.

Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesinin ardından ortaya çıkan sonuçlar nelerdir?

SIRA SİZDE 1

Fransız Başbakan Paul Reynaud, bu başarısızlık üzerine 16 Haziran 1940 tarihinde başbakanlıktan ayrıldı ve yerine General Philippe Pétain yeni hükûmeti kurarak başbakan oldu. Yeni başbakan, o tarihte İngiltere'de bulunan Fransız General **Charles de Gaulle**'ün işgale karşı direnilmesine ilişkin söylemlerine rağmen Almanlardan barış antlaşması talebinde bulundu.

Böylece Fransa teslim olarak Almanya ile 22 Haziran'da barış antlaşması imzaladı. Ardından Pétain 1 Temmuz'da adını, kurulduğu küçük kaplıca kasabası Vichy'den alan yeni hükûmetini kurdu.

Vichy Hükûmeti, Alman yanlısı bir politikaya izledi. Sosyalistler, komünistler ve Yahudiler Fransa'daki yenilgiden sorumlu tutuldular ve onlara karşı bir cadı avı başlatıldı. Vichy Hükûmeti, "Nazi Yeni Dünya Düzeni'ne" bağlı kalınarak Fransız egemenliğinin yeniden sağlanabileceğine inanmaktaydı. Ancak, Fransa'nın Almanya'yla ateşkes imzalamadan önce gıyabında ölüme mahkûm edilmiş bulunan General Charles de Gaulle, Vichy Hükûmeti'ni tanımadığını belirterek, anavatan toprakları dışında bir direniş gücü oluşturmaya çalıştı. İngilizler, çok geçmeden de Gaulle'ü "Özgür Fransa'nın Lideri" olarak kabul etti ve onunla iş birliğine gitti. Almanya Fransa'yı savaş dışında bırakmasından dolayı İngiltere tek başına kaldı.

Vichy Hükûmeti: Vichy Hükûmeti, Fransa'nın işgali sonrası Almanya tarafından Güney Fransa'da kurulmuş kukla bir hükûmetti. Almanların safında yer alan rejim, ulusal geleneklere dönmeyi önermiş, otoriter devlet anlayışıyla faşizme yaklaşmıştı. Rejim, sendikaları kaldırarak kıra dönüşü özendirmeye çalışmıştı. Yahudilere karşı ırk ayrımı gütmüştü. 1944 yılında Paris'in kurtarılmasıyla birlikte varlığı sona erdi.

Manş Cephesi

Aslında Hitler, Dunkerque'teki tahliyenin ardından İngiltere'nin teslim olmasını beklemişti. Ancak Winston Churchill aksini düşünmüş ve kararlılığını şöyle ifade etmişti: "Sonuna kadar gideceğiz. Fransa'da çarpışacağız, denizlerde ve okyanuslarda çarpışacağız, havada artan bir güven ve artan bir güçle çarpışacağız, bedeli ne olursa olsun Ada'mızı savunacağız. Kıyılarda çarpışacağız, tepelerde çarpışacağız ve asla teslim olmayacağız..." Churchill aslında halka moral vermiş, cesaret aşılamıştı. Bu işin zor olduğunun farkındaydı. Hatta İngiltere, Almanya'nın yayılmasına izin verirse yeni bir karanlık çağın başlayacağını düşünmüştü. Bununla birlikte Hitler'in umudu ise İngiltere ile imzalanacak bir barış antlaşması olmuştu. Hâl böyleyken İngiltere'nin buna yanaşması söz konusu olamazdı. Zira Almanya'nın öncül taleplerinden birinin silahsızlandırma olacağı biliniyordu. Bunun üzerine Hitler 2 Temmuz'da İngiltere'nin istilasına yönelik bir planın hazırlanmasını istedi.

3 Temmuz'da bütün dünya İngiltere'nin gözünü kararttığını anladı. "El-Kebir Olayı" olarak adlandırılan bir olay, İngiltere Hükûmeti'nin Almanya karşısındaki kesin tavrını göstermişti. İngiltere, Fransızlara ait 4 tam donanımlı savaş gemisinden üçünü 10 dakikadan daha kısa bir sürede Almanlar tarafından kullanılacağı şüphesiyle bombardımana tutarak batırdı. Gemilerde bulunan 1.250'den fazla asker yaşamını yitirdi. Diğer kruvazör ise Strasbourg'a kaçtı. 17 Temmuz'a gelindiğinde ise Almanya'nın saldırı planı hazırdı. Böylece Hitler, Fransa'yı savaş dışı bıraktıktan sonra, yüzlerce uçağıyla İngiliz kıyılarındaki ticaret, savaş gemilerini ve kıyı kentlerini bombardımana başlamıştı. Burada Almanların hava gücü 900 uzun menzilli bombardıman uçağı, 250 pike yapan bombardıman uçağı, 190 çift motorlu avcı uçağı ve 630 tek koltuklu avcı uçağıydı. Buna karşılık İngiltere Hava Kuvvetleri'nde 600 tek koltuklu avcı uçağı bulunuyordu. İngilizlerin havadaki üstünlüklerinin en önemli sebebi, avcı uçağı kontrol sistemiydi. Buna göre radar sistemlerinden gelen bilgi, bir kontrol istasyonuna aktarılıyor ve sonra avcı uçaklarını muharebeye yönlendirmek amacıyla kullanılıyordu. Almanların bu sistem hakkında bilgileri zayıf olduğundan buna yönelik etkili planlar geliştiremediler.

Ağustos ayında savaş başlamıştı. İngilizlerin bu çarpışmalarda amacı, Alman Avcı Uçakları Komutanlığı'nı yok etmek ve böylece Manş üzerindeki hava üstünlüğünü ele geçirmekti. Nitekim bu hareketler gündüz yapılıyordu. Ancak bunu Alman gece bombardımanları izledi. İngilizler bu bombardımanlara "Blitz" (Blitzkrieg-Yıldırım Harekâtı) adını veriyordu. Ağustos ayı sonuna kadar birçok İngiliz kenti neredeyse her gece bombalandı. Ardından 7 Eylül'den itibaren hedef Londra idi ve kent gece-gündüz saldırıya uğradı. Almanlar üstünlüğü ele geçirmiş olmalarına rağmen Londra'da panik havası yaşanmadı. 17 Eylül'de Hitler işgal planlarını erteledi. Böylece İngiltere'ye ölümcül darbe vurulamadı. Nitekim Kasım ayıyla birlikte hava saldırısı diğer İngiliz sanayi kentlerine yönlendirildi. İngiltere'ye yapılan bu hava saldırıları Mayıs 1941 tarihine kadar düzensiz bir şekilde devam etti. Bu tarihte Alman Hava Kuvvetleri'nin büyük bölümünün Doğu Avrupa'ya kaydırılmasıyla saldırılar sona erdi. Saldırılar geride 43.000 ölü, en az 50.000 yaralı ve on binlerce evsiz İngiliz bıraktı. Buna rağmen İngilizler direncini kaybetmedi ve savaşma azimlerini arttırdılar.

Atlantik Savaşı

İngiltere'nin savaş ekonomisi çoğunlukla ithalata dayanmıştı. Bu ithalat paketinin içerisinde gıda maddeleri ve akaryakıt önemli bir yer tutmuştu. İngiltere savaşın zorluklarına göğüs gererek bu ürünlerin deniz yoluyla tedarik edilmesini olanaklı kılmayı amaçladı. Dolayısıyla Atlantik Okyanusu hayati bir öneme sahipti. Nitekim İngiltere, buradaki ticaret gemilerini korumak için "konvoy sistemini" geliştirmişti. İlk zamanlar bu sistem refakat gemilerinin eksikliği yüzünden yalnızca Britanya Adaları'na yakın hatlarda uygulanabildi. Refakat gemilerinin Alman denizaltılarını bulabilmek için sonar sistemleri takılmıştı. Bununla birlikte radar sistemi Atlantik savaşının başlarında mevcut değildi. Üstelik konvoy gemilerini korumakla görevli uçaklar da yeterli hasarı bırakabilme konusunda yetersizdi. Bu nedenle Alman U-Boatları Haziran 1940 tarihine kadar, başarı elde etmişlerdi. Alman denizaltı komutanı Donitz, U-Boat'ları "Kurt Sürüsü" adlı bir taktikle kullanıyordu. Buna göre konvoyu ilk farkeden boat, karargâha sinyal gönderiyor ve karargâh da saldırı pozisyonuna hazırlanıyordu. Ardından konvoy gemilerinin arasından gece karanlığında, şayet gemilerin radarları yoksa ortaya çıkan boatlar gemilere torpil göndererek suya dalıyorlardı. Üstelik Alman U-Boat'ları yüzeye çıktıklarında konvoylardan daha hızlı gidebiliyorlardı. Bununla birlikte Alman şifre çözücüleri konvoyların rotalarını ortaya çıkarma konusunda da yetenekliydiler.

Atlantik Okyanusu'nun Dünya Savaşı'nın gidişatı açısından önemi nedir?

SIRA SİZDE 2

Aslında Atlantik Savaşı'nda kimin başarılı olacağı şifrelerin çözülüp çözülmemesine bağlıydı. Konvoylar yavaş ilerliyordu. Bu seferlerde emirler radyo sinyalleriyle veriliyordu ve bu sinyaller engellenebilirdi. 1941 yılı ilkbaharından itibaren işler değişmiş, İngilizler U-Boat'ların Alman karasuları şifrelerini çözmeye başlamıştı. Alman radyo sinyalleri pille çalışan elektro-mekanik bir alet olan "Enigma" makinesiyle şifrelenmişti.

Böylece refakat gemileri de arttırıldı. Bu yenilikler Atlantik boyunca konvoyları güvence altına aldı. Ayrıca bütün refakat gemilerine radar sistemleri ve destek uçakları da eklenmeye başlandı. Bu sayede konvoylar artık sık sık rota değiştiriyordu. Nitekim ABD, hâlâ tarafsız kalmakla birlikte Temmuz 1941'de İzlanda'yı işgal ettiğinde, İzlanda-ABD arasındaki mesafede bütün ticaret gemileri ABD Donanması tarafından korunmaya başlanacaktı. Bununla birlikte ABD, Kasım 1941'de Atlantik'te artık İngiltere tarafında yer aldı. İngiltere Atlantik Savaşı'nda avantajlı hâle geldi.

Kuzey Afrika Cephesi

10 Haziran 1940 tarihinde paylaşımdan geride kalmak istemeyen İtalya Fransa'ya savaş ilan ederek II. Dünya Savaşı'na katıldı ve İngiltere'yi güç durumda bıraktı.

Kuzey Afrika Cephesi'nin Dünya Savaşı açısından önemi nedir?

SIRA SİZDE 3

Bunun temel nedeni, İtalya'nın Habeşistan'da olduğu gibi Kuzey Afrika'daki kolonisi Libya'da da büyük kuvvetlerinin olması, Akdeniz'de önemli bir donanma bulundurması ve bu güçleriyle İngiltere'nin ticaret yollarını kesmesinin söz konusu olmasıydı. Bu bakımdan stratejik ve ekonomik açıdan önemli bir bölge olan Kuzey Afrika'nın tümüyle ele geçirilmesi savaşın gidişatını değiştirebilecekti.

İtalya, Ağustos 1940'ta Habeşistan'daki birlikleriyle Somali'deki İngiliz ve Fransız bölgesini işgal etti. Ardından 13 Eylül 1940'ta bütün Kuzey Afrika'yı ele geçirmek için Mareşal Grazion komutasında Libya'da topladığı 200.000 kişilik 10. Ordusuyla Mısır'a saldırdı. Ancak İtalyan ordusu bu saldırıda fazla ileri gidemedi ve kısa bir ilerlemeden sonra İngilizler tarafından durduruldu. İngiliz Deniz Kuvvetlerine ait bir torpil uçağı tek başına İtalyan savaş filosunu devre dışı bırakmada etkili oldu. Savaş tarihi uzmanları İtalyan ordusunun hazırlıklı olmadığını, askerlerin genellikle eğitimsiz bulunduğunu, kötü idare edildiğini ve topyekûn savaşa adapte olamadığını öne sürmüşlerdir. Güçsüz tankları ve eski model çift kanatlı uçakları İtalya'yı yenilgiye sürüklemişti. İngilizler Mısır'daki askeri güçlerini takviye ettikten sonra 8 Aralık 1940 tarihinde General O'Connor komutasında iki piyade tümeni ve bir tank alayı ile İtalya'ya karşı saldırıya geçti. İki ay içinde İtalyan 10. Ordusu El Aghelia'ya geri çekilmek zorunda kaldı. Bu operasyonda 500 İngiliz askeri ölürken, 1500 İngiliz askeri de yaralanmıştı. Bununla birlikte 10 İtalyan tümeni imha edilmiş ve 130.000 asker tutsak alınmıştı. Ardından İngiltere, Şubat 1941'de Bingazi'yi, Nisan 1941'de de İtalya'nın elinde bulunan Eritre ile Habeşistan'ı işgal etti.

İtalya'nın Afrika'daki başarısızlıklarından rahatsız olan Hitler, İngilizlerin bölgedeki ilerleyişini durdurmak için, Fransa'daki tank tümeninin başarılı komutanı General Erwin Rommel'i 11 Ocak 1941 tarihinde Libya'ya gönderdi. General Rommel bölgeye ulaştığında, önce İngiliz cephe gücünü kontrol etti ve bunun zayıfladığını tespit etti. Ardından Mart 1941'de İngilizlere karşı saldırıya başladı. General Rommel komutasındaki Alman orduları, üstün teçhizat ve taktiklerle Mart ve Nisan aylarındaki saldırılarıyla İngilizleri, Tobruk hariç, Libya dışına atarak Mısır'a geri püskürttü. Bununla birlikte Nisan ayının sonunda ve Ağustos ayında gerçekleşen iki küçük İngiliz saldırısı ise Alman güçlerine karşı başarısız oldu. Almanların buradaki üstünlükleri, Alman hava kuvvetlerinin 1941 yılı başlarında Sicilya'da konuşlanmış olmasıydı. Ancak Şubat 1941'de Sudan ve Kenya'da üslenmiş İngiliz, Hint ve Afrikalı askerlerden oluşan ortak kuvvetler, Habeşistan ve İtalyan Somali'sine karşı saldırıya geçtiler ve İtalyan birliklerinin çoğunu bertaraf ettiler. Ancak kesin sonuç Kasım ayında alınabildi.

Fotoğraf 2.3

General Erwin Rommel.

Kaynak: *http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/75/Bundesarchiv_Bild_146-1973-012-43%2C_Erwin_Rommel.jpg*

Rommel'in askerî güçleri 1941 yılında İngilizlerin Orta Doğu'daki kalbi olan İskenderiye'ye kadar ilerledi. Ancak bu saldırılar kesin sonuç getirmemişti. Bundan sonraki süreç ileri gitme, geri gelme şeklinde gerçekleşecek bir dinamizme sahip oldu. İngilizler 18 Kasım 1941 tarihinde Mısır'dan sınırı geçerek Libya'ya ulaştılar. Kasım ve Aralık aylarında tank ve manevra savaşları yaşandı. Ancak Alman birlikleri bitkin düşmüştü ve İtalyan-Alman birlikleri Sirte Körfezi'ndeki El Aghelia'ya kadar geri çekildi.

Ardından Akdeniz'deki Alman etkisi yeniden artınca Rommel de ikmal durumunu iyileştirebildi. Bu arada Kuzey Afrika'da İngiliz birliklerine eklenebilecek askeri güç ise Japon ilerleyişini durdurmak üzere Pasifik'e aktarılmak zorunda kalınmıştı. Böylece Rommel Ocak ayında tekrar saldırıya geçecek gücü ve cesareti bulmuştu. Bu saldırının ardından İngilizler Şubat 1942'nin başlarında bölgenin dışına atılmışlardı. Ardından 26 Mayıs 1942 tarihinde başlayan ve üç hafta süren savaşta Gazala Hattı'ndaki İngiliz savunması aşılmıştı. Rommel'in bu ilerleyişinde daha önceki saldırılarda ele geçirilememiş olan Tobruk, ele geçirildi. İngilizler bu sefer paniğe kapılmışlardı ve düzensiz bir geri çekilme sergilemişlerdi. Ancak İngilizler Temmuz 1942'de Al Alameyn isimli küçük bir demir yolu istasyonunda direnişe başladı. Yapılan planlara göre İngilizler 1942 yılının Ekim ayında karşı saldırıya geçecekti. Ve bu saldırılarda Rommel başarısız oldu ve geri çekildi. Müttefik devletlerin İngilizlere yardımcı olmak üzere Kuzey Afrika'ya asker göndermesi savaşın gidişatını değiştirdi. Yapılan savaşlar sonucu Mihver Devletleri yenildi ve 1943 yılının Mayıs ayında teslim olmak zorunda kaldılar. Böylece Müttefikler, Kuzey Afrika Savaşları'nda başarı kazanarak Akdeniz'in güney kıyılarına egemen oldu.

Balkan Cephesi

Mussolini, 28 Ekim 1940 tarihinde daha önce işgal ettiği Arnavutluk'taki birliklerini Yunanistan'a sevk etti ve bu ülkeyi işgal etmeye niyetlendi. Ancak Yunan birlikleri üstün bir başarıyla bu İtalyan birliklerini geri püskürtmeyi başardı. Bu arada Hitler de İngiltere'yi kısa sürede etkisiz hâle getiremeyeceğini anladığından askeri güçlerini geniş doğu topraklarını ele geçirmeye yönlendirdi. Bu yolla hem hammadde olanaklarını arttırmayı hem de İngiltere'yi yıpratmayı hedefledi. Bununla birlikte İngiliz hava üslerinin Yunanistan'ın dışında tutulmasını sağlayarak Romanya'daki petrol alanlarını korumaya çalıştı. Ayrıca Doğu Avrupa'daki Alman hâkimiyeti İtalyanların Libya'da kalmasına yardım edecekti. Hitler 4 Kasım 1940 tarihinde Yunanistan'a girmeye karar verdi.

27 Eylül 1940 tarihinde Japonya ve Almanya arasında "Üçlü Pakt" denilen bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu Pakt'la Almanya ve İtalya Avrupa'da, Japonya ise Uzak Doğu'da istilaya dayalı "yeni düzenler" kuracaklardı. Almanya ve İtalya Avrupa'daki küçük devletleri antlaşmalarla egemenlikleri altına alarak amaçlarına ulaşmaya çalışacaklardı.

DİKKAT

Her ne kadar İtalya 1939 yılında Arnavutluk'u ele geçirmiş olsa da Hitler'in işgal etmesi gereken birkaç devlet daha vardı. Nitekim Hitler, 20 Kasım 1940'ta Macaristan'ı, 23 Kasım'da Romanya'yı ve ertesi gün de Slovakya'yı zorla Üçlü Pakt'ın içine almayı başardı. Bulgaristan ise Hitler'in bu saldırgan tavrına uzun bir süre direnmesine rağmen 1 Mart 1941 tarihinde Üçlü Pakt'a katılmak zorunda kaldı. Böylece Hitler, birliklerini Romanya ve Bulgaristan'a sokabilecek ve Yunanistan'a doğru ilerletebilecekti. Bununla birlikte Yugoslavya, bölgesindeki bu oluşuma direnç gösterdi. Bu direncin neticesinde Yugoslavya 6 Nisan 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'yle dostluk antlaşması imzaladı. Ancak Almanya, antlaşmanın imzalandığı gün Yugoslavya'da bir darbe gerçekleştirdi ve hızlıca hazırlanan bir askerî harekâtla ülkeyi işgal etmeye başladı. Yugoslavya; Macaristan, Avusturya ve Romanya'dan hava ve kara saldırılarıyla vuruldu. Yugoslavya'nın direnci işgalin başlamasından bir hafta sonra kırıldı ve ülke 17 Nisan 1941 tarihinde teslim oldu. Almanlar bu savaşta yalnızca 200 kayıp vermişlerdi. Hitler Yugoslavya'yı, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan arasında paylaştırdı. Bunun üzerine ülkenin kurtarılması için Tito'nun

Fotoğraf 2.4

Alman askerleri, Akropolis'te Nazi bayrağını göndere çekerken (Mayıs 1941).

Kaynak: *http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3b/Bundesarchiv_Bild_101I-164-0389-23A%2C_Athen%2C_Hissender_Hakenkreuzflagge.jpg*

önderliğindeki komünistlerle, Mihailoviç liderliğindeki ulusalcılar Almanlarla şiddetli bir gerilla savaşına başladı.

Yugoslavya engelini de ortadan kaldıran Hitler, Bulgaristan'daki askerî birliklerini Yunanistan'a kaydırdı. Afrika'dan gelen Avustralyalı ve Yeni Zelandalılardan oluşan iki tümen ve bir zırhlı tugaydan oluşan İngiliz yardımı Yunanistan'daydı ve Yunanlılarla birlikte direnişe geçti. Ancak bölgede Alman gücü daha fazlaydı. Direnişe rağmen Alman askerî birlikleri 25 Nisan 1941 tarihinde Atina'yı işgal etti. Altı gün sonra da Alman Hava İndirme Kuvvetleri Girit'i zapt etti. Almanlar kısa bir süre içinde bütün Ege Adaları'nı ele geçirdi. Böylece Almanlar Balkan Cephesi'nde önemli bir başarı elde ederlerken, İngilizler de bu harekâtta 11.000 asker ve bol miktarda teçhizat kaybetti.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne Saldırması

Fransa'nın yenilmesi II. Dünya Savaşı'nda bir dönüm noktası oldu. Böylece Hitler, batı bloğunu kontrol altına almış ve yönünü doğuya doğru çevirmişti. Hitler'in en önemli hedeflerinden biri de daha en baştan beri Sovyetler Birliği'ni ve Bolşevizm'i ortadan kaldırmaktı. 1924 yılında hapishanede yazdığı "Mein Kampf" (Kavgam) adlı kitabında, "Varoluş mücadelesinde Alman halkına yaşam alanı sağlamak üzere yeni topraklardan bahsettiğimiz zaman, ilk olarak Rusya ve sınır devletlerini düşünmemiz gerekir" diye yazmıştı. Ancak ilk planda savaş başladıktan sonra, batı cephesindeki durumu güçlendirmek ve yeni ham madde kaynakları bulmak için bu ülkeyle savaşı göze alamadı. Hatta Sovyetleri Üçlü Pakt'a alarak dünyanın paylaşılmasına ortak etmeye bile çalıştı. Bu amaçla Hitler, 12-13 Kasım 1940 tarihlerinde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile yaptığı görüşmede Sovyetlere, İngiltere hâkimiyetindeki İran ve Hindistan'ı alarak Hint Okyanusu'na inmesini önerdi. Oysa Sovyetler Birliği 12 Kasım 1940 tarihinde Molotov'un Berlin'i ziyareti sırasında Almanya'ya, Romanya'dan daha fazla pay almak, Bulgaristan'ı koruma hakkına kavuşmak, Türk boğazlarında üs elde etmek, Macaristan, Yugoslavya, Yunanistan ve İsveç'te Sovyet çıkarlarının tanınmasını sağlamak, hatta Alman işgali altındaki Polonya'da ayrıcalıklara sahip olmak gibi istekler dile getirmişti. Ancak iki ülke arasında sürdürülen paylaşım odaklı diplomatik girişimler başarısızlığa uğradı.

Bunun üzerine Hitler 5 Aralık 1940 tarihinde komutanlardan Sovyetlere karşı bir saldırı planı hazırlamalarını istedi. Bu saldırı planı için Hitler'in uygun gördüğü tarih Mayıs 1941'di. O anda Hitler'in aklında ABD'ye yönelik engelleme politikasının devreye sokulması için Avrupa sorununun hızla çözülmesi gerektiği fikri vardı. Hitler 13 Aralık 1940 tarihinde Sovyetler Birliği'ne saldırıyı içeren ve adını Ortaçağların Haçlı Seferleri'ne katılmış bir Alman İmparatoru olan "Barbarossa"dan alan savaş harekât planını imzaladı. Plana göre hazırlıklar 15 Mayıs 1941 tarihi-

ne kadar tamamlanacaktı. Harekât öncesi Almanların 208 tümeni vardı. Bunların üçte ikisi tam donanımlıydı. Ayrıca 14 tümen Roman ordusu ve buna ek olarak Fin ordusu da Almanların doğu cephesindeki yardımcı kuvvetleri arasında yer alacaktı. Böylece Almanlar harekât öncesi yaklaşık 3 milyon askeri doğu cephesine aktarmış olacaklardı. Hatta 3.300 tank ve 2.700 uçaktan oluşan mekanik kuvvetleri de buraya nakletmişlerdi. Bu olağanüstü ordu yine de Kızıl Ordu'nun sayısal üstünlüğü karşısında yetersizdi. Sovyetlerin Doğu Avrupa cephesinde 150 tümeni, iç bölgede ve Uzak Doğu'da ise 133 tümeni vardı. Ancak Almanlar bu 133 tümeni göz ardı ederek önemli bir hata yapmışlardı. Sovyetler harekât öncesi 24.000 tanka sahiptiler. En önemlisi de savaşın en iyi silahlarından biri olacak olan ve Alman istihbaratının o tarihte kayda değer pek bir bilgi sahibi olmadığı 1.500 adet Sovyet KV-1 ve T34 tankı vardı. Ayrıca Sovyetlerin 8.000 uçağı da bulunmaktaydı. Bütün bu rakamların yanı sıra her iki ülke de silah üretimlerine devam etmekteydi.

Almanların Sovyetlere öldürücü darbeyi vurmaları ve Moskova'ya ulaşmaları için uzun bir mesafe kaydetmeleri gerekiyordu. Buna karşın ikmal için atları hâlâ yetersizdi. Buna ek olarak Sovyet demiryolu ray sistemindeki oranlar Alman mekanizmasına uymuyordu ve demir yolu hatlarının değiştirilmesi gerekecekti. Almanlar 22 Haziran 1941 tarihinde herhangi bir savaş ilanı açıklaması yapmaksızın Avrupa tarihinde o zamana dek tek seferde oluşturulmuş en büyük ordu olan 3 milyonluk askerî gücüyle Sovyetlere saldırdı. Almanya saldırısını üç koldan gerçekleştirdi. Altı seyyar ve 23 piyade tümeninden oluşan Kuzey Grubu Baltık ülkelerinden hareket ederek Leningrad kentine doğru yürüdü. 15 seyyar tümen, 45 piyade tümeni ve iki öncü tank grubuyla Merkez Grubu bir hafta içinde Minsk kentinin (Belarus) batısını çember içine aldı. Almanlar Sovyetlerin 300.000 kişilik bir askeri gücünü burada esir aldı. Ardından Smolenks'i de alan Merkez Grubu Moskova'ya yöneldi. Öte yandan Güney Grubu, Ukrayna ve Kafkaslara ilerleyecekti. Bu kol kısa süre içinde ilk planda Sovyet direnişçiler tarafından durdurulsa da Kiev'i ele geçirdi ve ardından Kırım ve Sivastopol'u kuşatarak Rostov'a ulaştı.

Almanlar savaşın başlarında üç kolda da hızlı ve görkemli zaferler kazandılar. Bu savaşların sonucunda Sovyet güçlerinin tamamen hazırlıksız olduğu ortaya çıkmıştı. Artık Alman öncü birliklerinin Moskova'ya girmesine sadece 29 km. kalmıştı. Öte yandan Sovyet halkının direnişi Alman ilerleyişinin Leningrad'ta durmasını sağladı. Ancak Hitler, 14 Ekim'de Moskova'nın kuşatılmasını emretti. Yoğun saldırılara rağmen Alman ordusu Moskova'ya giremedi. Almanların bu başarısızlığının altında, Sovyet güçlerinin direnişlerinin yanı sıra Sovyet ordularının doğudan yeni kuvvetlerle sürekli takviye edilmesi, Kasım ayının sonunda kış mevsiminin iyice bastırması, bu yüzden makinelerin çalışmasının zorlaşması ve ordu performansını azaltması, böylece de ordunun kış koşullarına göre organize edilememesi gibi etkenler yatmaktaydı.

Alman saldırısı 5 Aralık 1941 tarihinde sona ererken ardında 4.3 milyon Alman ve 7 milyon Sovyet askerinin ölü bedenlerini bıraktı.

Bu arada Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine Sovyetlerle İngilizler arasında 12 Temmuz 1941 tarihinde Ortak Harekât Antlaşması imzalandı. İki devlet, Almanya'ya karşı birbirlerini desteklemeyi, bütün güçleriyle birbirlerine yardım etmeyi ve Almanya ile ayrı ayrı mütareke ve barış antlaşması imzalamamayı kararlaştırdı. İki ülke Birleşik Devletler'in savaşa girmesinden sonra bu antlaşmayı 26 Mayıs 1942 tarihinde ittifak antlaşmasına dönüştürdü. Antlaşmada, Müttefiklerin Sovyet-Alman Savaşı'na katılması, savaş sonunda barışın korunması için birlikte hareket edilmesi, ABD ile sıkı iş birliği yapılması ve karşılıklı her türlü yardımın

yapılması gibi noktalar kabul edildi. Müttefikler bu antlaşmayla Almanların Doğu Avrupa'da durdurulmasını ve baskı altına alınmasını hedefledi. Sovyetler Birliği de Alman saldırılarına karşı önemli sayılacak siyasi ve askeri desteği sağlamaya çalıştı. Bu antlaşmadan sonra Sovyet lideri Stalin, kapitalist ülkelerdeki düzeni yıkmayı hedefleyen III. Enternasyonel'i lağvetti. Rus milliyetçiliğini ve dini ön plana çıkardı. Halkı da faşizm ile mücadeleye çağırdı. Sonuç olarak Sovyetler, içeride ve dışarıda sağladığı destekle uzun süre Alman kuşatmasına karşı koymayı başardı.

ABD'nin Savaşa Girmesi

ABD, Avrupa'da başlayan savaş karşısında ilk anda tarafsız kaldı. Ancak başta İngiltere olmak üzere Müttefik Devletlere değişik zamanlarda askeri yardımlarda bulunmaktan da geri kalmadı. 1939 Kasım'ında "Peşin Öde ve Al Yasası" çıktığından beri İngilizlere silah satmaya başlamıştı. Bunu 1941 Mayıs'ındaki "Ödünç Ver-Kirala Programı" izledi. Böylece mallar artık bedeli savaştan sonra alınmak üzere verilmeye başlandı. Bunlara ek olarak ABD, Atlantik'teki İngiliz ticaret konvoylarını da korudu.

ABD'nin savaşa sürüklenmesinde Japonya'nın yayılmacı niyetleri önemli rol oynadı. Şöyle ki Japonya'da nüfus Dünya Savaşı'na kadar son 20 yılda beklenmedik bir artış göstermişti. Japon Adaları hızla artan bu nüfusu besleyemedi. Japonlar gıda maddesi ve çeşitli ham madde ihtiyacını karşılamak için önce uluslararası piyasayla iş birliği yoluna gittiler. Buna paralel olarak 1930'lu yılların sonlarına doğru ülkede askerî kuvvetlerin gücünün artmasıyla bir paylaşım savaşına girmek için de sabırsızlandılar. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Çinhindi bölgesi Fransızların, Doğu Hint Adaları ise Hollanda'nın elindeydi. İlki stratejik açıdan, ikincisi ise petrol ve diğer doğal kaynakları barındırması bakımından önemliydi. Japonya, İngiltere'nin ve ABD'nin bu bölgelerde hâkim olmasını istemiyordu ve bu bölgeleri kendisi istila etmeyi planlıyordu. Bu uğurda Eylül 1940'ta Almanya ve İtalya ile Üçlü Pakt'a katıldı. Umudu Almanya'nın İngilizleri yenmesi ve bölgesel hâkimiyette avantajlı olmaktı. ABD ise Japonya'nın bölgedeki tehdidini önlemek adına Çinhindi'nin tarafsızlığını önerdi. Ancak Japonlar çoktan harekete geçmişti. Bunun üzerine ABD, Japonya'ya ambargo uyguladı ve bütün ticaret antlaşmalarına son verdi. Zira Japon ilerlemesi İngilizlerin Hong Kong, Malaya, Singapur, Borneo, Burma ve Hindistan'daki petrolden kalaya bütün hammadde çıkarlarını tehdit etmekteydi ve bu yönüyle Japon ilerlemesi Avrupa'daki gelişmeleri derinden etkilemekteydi.

SIRA SİZDE 4

Uzakdoğu'daki Japon işgalinin Avrupa'daki savaşa nasıl etki ettiğini düşününüz.

ABD'li yetkililer gerginliğin azaltılması için Japonya Başbakanı Tojo'ya uymasını istedikleri 4 ilke sundu. Bu ilkeler toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığa saygı, ülkelerin içişlerine karışmama, ticarette ayırım gözetmeme ve güç kullanarak statükonun değiştirilmemesi idi. Bununla birlikte ABD, Japonya'yı petrol ambargolarıyla bunaltmak istiyordu. Aslında bu ambargolar Japonlar için caydırıcı olmaktan uzaktı ve onları daha fazla savaşa hevesli kıldı. Nitekim Japon Hava Kuvvetleri 7 Aralık 1941'de savaş tarihinin en akıllıca planlanıp yürütülmüş saldırılarından birini gerçekleştirdi. Pearl Harbour'daki Birleşik Devletler Pasifik Donanması'na kısa sürede büyük hasar verdi. Japonya, Pasifik'teki Birleşik Devletler Donanması'nı bertaraf ederek zaman kazanmak istiyordu. Bu herkes için tam bir sürprizdi. ABD saldırıdan bir saat sonra bu ülkeye savaş ilan etti.

Japonya savaşın ilk anlarında büyük başarılar kazandı ve Pasifik'te birçok bölgeyi, Çinhindi Yarımadası'nı süreç içinde işgal etti. Ancak ABD, 12-13 Kasım 1942 tarihinde Salomon Adaları açıklarında Japon Donanması'nı yenilgiye uğratarak Uzak Doğu'da savaşın Japonya'nın aleyhine dönmesini sağladı.

SAVAŞ SIRASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖNEMLİ SİYASAL BULUŞMALAR

Atlantik Bildirisi

Avrupa'da savaşın başlamasından sonra Alman saldırısına uğrayan Sovyetler Birliği, 12 Temmuz 1941 tarihinde İngiltere'yle ve 1 Ağustos'ta da ABD ile birer antlaşma imzaladı. Ardından ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill savaşla ilgili gelişmeleri görüşmek üzere 1941 yılı Ağustos ayı başlarında Kanada açıklarında bulunan bir savaş gemisinde bir araya geldiler. İki lider buradaki görüşmelerin ardından 14 Ağustos 1941 tarihinde "Atlantik Bildirisi" adı verilen ortak bir metin yayınladılar.

Atlantik Bildirisi'nin içeriğinde hangi ilkeler vardır?

SIRA SİZDE 5

Daha sonra Birleşmiş Milletler Antlaşması'na dahil edilen bu bildiride, savaştan sonra toprak kazanılmaması, ilgili halkın onayı alınmadan toprak değişikliği yapılmaması, ulusların kendi geleceklerini belirleme hakkına sahip olması, uluslararası işbirliğinin gerçekleştirilmesi, temel ham maddelerden eşit biçimde faydalanılması, insanların korku ve açlıktan kurtarılması, açık denizlerde ticaret serbestliğinin gerçekleştirilmesi, Mihver Devletlerinin silahtan arındırılması ve savaştan sonra topyekûn silahsızlanmaya gidilmesi hususları yer almıştı.

ABD'nin savaşa girmesinin ardından Almanya'ya savaş ilan eden 26 devletin imzasıyla 1 Ocak 1942'de "Birleşmiş Milletler Bildirisi" yayınlandı. Washington'da açıklanan bu bildiri, Atlantik bildirisini esas almıştı. Bildiriye imza atan devletler şunlardı: ABD, İngiltere, SSCB, Çin, Avusturya, Belçika, Kanada, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, Hindistan, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Romanya, Polonya, Güney Afrika, Yugoslavya. Bildiriyi imzalayan her devlet, Üçlü Pakt üyelerine ve bunlarla birlikte hareket eden ülkelere karşı bütün askeri ve ekonomik kaynaklarını bu devletlerle savaşanlara aktarmakla görevli olacaklardı, Üçlü Pakt devletleriyle ayrı mütareke ve barış yapmayacaklardı. Sonuç olarak Atlantik Bildirisi, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün nüvesini oluşturmakla birlikte, bildiride imzası bulunan devletler, Mihver Devletlerine karşı zafer kazanılana kadar işbirliğine gideceklerdi.

Kazablanka Konferansı

Kazablanka Konferansı'nın toplanmasının temelinde Sovyetlerin savaşın gidişatı ile ilgili kaygıları yer almıştı. Sovyetler, 1941 yılının sonlarında savaşa katılan ABD'nin Almanlara karşı ikinci bir cephe açmasını ve üzerindeki, baskının hafifletilmesini istemişti. ABD, 1942 yılı Kasım ayında Fas ve Cezayir'e ordu göndererek Kuzey Afrika'daki savaşı sonlandırmak için büyük bir adım attı. Konferans, ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill ile diğer üst düzey komutanlar arasında, 14-20 Ocak 1943 tarihleri arasında Fas'ın Kazablanka kentinde gizli olarak gerçekleştirildi. Konferansta Fransız generallerinden de Gaulle ve

Giraud da bulundu. Taraflar, Kuzey Afrika Savaşları'nın gidişatını, çeşitli stratejik ve diplomatik sorunları görüştüler. Bu görüşmelerin yanında kavgalı olan iki Fransız generalinin barıştırılması, böylece Fransız birliklerinin tamamından yararlanılması da ele alındı. Ancak her iki generalin Vichy Hükûmeti'ne yaklaşımları farklı olduğundan barışma ve anlaşma sağlanamadı.

Konferansta alınan kararlar ise şu şekildeydi: Sovyetlerin üzerindeki baskının azaltılması için Sicilya'ya çıkarma yapılması ve Almanya'nın üzerindeki baskının arttırılması, Balkanlarda ikinci bir cephenin açılabilmesi için Türkiye'nin de savaşa katılması konusunda gerekli askerî düzenlemelerin yapılması, Almanya'nın gücü zayıflayınca Avrupa'da da bir cephe açılması ve Almanya, İtalya ile Japonya'nın "kayıtsız şartsız" teslim oluncaya kadar mücadeleye devam edilmesi gibi. Kazablanka Konferansı'nda müttefikler arasında siyasi birlik sağlanamamakla birlikte, stratejik açıdan uyumlu bir görüntü sergilendi.

Washington Konferansı

Washington Konferansı, Kuzey Afrika Cephesi'nin kapanmasının ardından oluşacak yeni konjonktürü görüşmek üzere 12-26 Mayıs 1943 tarihleri arasında ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill'ın katılımıyla düzenlendi. Konferansın şifresi "Trident"di. Bu yüzden konferans, "Trident Konferansı" olarak da anıldı. Konferans'ta alınan kararların bazıları şunlardı: İtalya'nın saf dışı bırakılabilmesi için bu ülkenin işgal edilmesi, bu işgal gerçekleştirilirse Almanya'nın Balkanlardaki durumunun zayıflatılması, Almanların Balkanlara yeni kuvvet göndermek durumunda bulunması hâlinde Sovyetler üzerindeki Alman baskısının hafifletilmesi ve aynı zamanda durumunu İtalya'ya göre ayarlayan Türkiye'nin savaşa katılmasının sağlanması, Türkiye savaşa girerse Romanya petrollerinin bombardımanı için Türk hava alanlarının kullanılması, ikinci cephenin Fransa'da açılması sorunun 1944 yılının ilkbaharında tamamlanması gibi.

Konferans sırasında savaş sonrası düzen için İngiltere Başbakanı Churchill tarafından bazı fikirler ileri sürülmüştü. Bu fikirler, barışı koruma sorumluluğunun ABD, İngiltere, SSCB ve Çin'e verilmesi, bu devletlerin oluşturacağı Dünya Konseyi'ne bağlı olmak üzere Avrupa, Amerika ve Ortadoğu Bölge Konseyleri'nin kurulması ve Avrupa'da bir konfederasyon oluşturulması şeklindeydi. Oluşturulacak bu konfederasyon, Tuna, Balkan ve İskandinav Federasyonları'nı içerecekti. Türkiye de Balkan Federasyonu'nun içinde yer alacaktı. Bunun yanında İngiltere ile Sovyetler arasında da kuvvetli bir Fransa'nın bulunması ve ayrıca Polonya ile Çekoslovakya'nın Sovyetlerle iyi geçinmesi düşünceleri de Churchill'ın zihninde yer almıştı.

Quebec Konferansı

Mussolini'nin 1943'te iktidardan düşmesiyle Hitler yönetimi Avrupa'da yalnızlaştı. Bu yeni dönemle birlikte Avrupa'da açılacak ikinci bir cephe düşüncesinin yeni bir açıdan ele alınması ve Almanya'nın savaş sonrasındaki durumunun ne olacağının da görüşülmesi gerekmişti. İşte Quebec Konferansı bu amaçla 14-24 Ağustos 1943 tarihleri arasında ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill ile Genelkurmay Heyetlerinin katılımıyla gerçekleştirildi. Sovyet Lideri Stalin toplantıya çağırılmadı. Bunun temel nedeni, konferansın toplandığı dönemde Sovyetler Birliği'nin Japonya ile beş yıllık saldırmazlık antlaşmasının bulunması ve bundan dolayı bu ülkenin zor duruma düşmemesiydi. Konferansta Almanya'nın silahsızlandırılmasını ve kontrol altına alınmasını öngören bir plan kabul edildi. Konferans sırasında

Churchill, İtalya'da ortaya çıkan yeni durum üzerine açılacak ikinci cephenin Fransa yerine, Türkiye'nin de savaşa girmesi sağlanarak Balkanlarda açılmasını istedi. Ancak öneri ABD Başkanı Roosevelt tarafından reddedildi. Bundan dolayı ikinci cephenin Fransa'nın Normandiya kıyılarında açılması kararı alındı. Konferansta Japon Savaşı'nın görüşülmesi için ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlarının toplanması da prensip olarak kararlaştırıldı. Sonuç olarak **Normandiya çıkarması**nın ve Moskova Konferansı'nın temelleri bu konferansta atıldı.

Normandiya Çıkarması: ABD'li General Dwight D. Eisenhower komutasındaki Müttefik kuvvetlerin Fransa'daki Alman ordularına karşı 1944 yılı Haziran ve Eylül ayları arasında üç evrede gerçekleştirdiği saldırı harekâtıdır. Müttefiklerin bu harekâtından sonra Alman Cephesi yarılmış ve Almanlar Fransa'nın ortalarına kadar gerilemiştir.

Moskova Konferansı

ABD'nin savaşa girmesinin ardından her ne kadar ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında sıkı bir iş birliği antlaşması yapılmışsa da Sovyetler, batılı devletlere karşı iki açıdan şüpheli tutumunu sürdürdü. Bunlardan ilki ikinci cephenin açılması konusunda batılı devletlerin Sovyetlere göre yavaş hareket etmesiydi. Sovyetler Birliği bu cephenin derhal açılmasını istiyordu. İkinci sorun ise Sovyetlerin ABD'nin kendisine yaptığı yardımı yetersiz görmesiydi. Bu iki sorun bağlamında Sovyetler Birliği şüpheci davrandı ve batılılara güven duymadı. Almanya karşısında zor duruma düşürülmek istendiği kanısına kapıldı. Sovyetler bu şüpheler üzerine dolaylı olarak Japonya üzerinden Almanya ile barış zemini oluşturmaya çalıştı.

Sovyetlerin içinde bulunduğu durumu ve ABD ile İngiltere'nin yaptıkları konferanslarda görüştükleri konuların ayrıntılarının ele alınması için ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ve Çin Dışişleri Bakanı, Ekim 1943 tarihinde Moskova'ya gitti. Böylece 19 Ekim-1 Kasım 1943 tarihleri arasında Kremlin Sarayı'nda Moskova Konferansı yapıldı.

Konferansta konuşulan konular ve alınan kararlar şöyledir: Sovyetler, savaşın kısaltılması için ikinci cephenin en geç 1944 ilkbaharında açılmasını, Almanya'nın bombardımanı için İsveç hava alanlarının kullanılmasını ve Türkiye'nin savaşa girmesini istedi. Konferansta İsveç seçeneği hariç, diğer Sovyet istekleri kabul edildi. Türkiye konusu Sovyetler için önemliydi. Hatta Sovyetler, Türkiye'nin savaşa girmesi hâlinde ikinci cephe ile ilgili beklentilerinde erteleme vaat etmişti. Sovyetler Birliği, ABD'nin "Dört Devlet Deklarasyonunu" kabul etmedi. Bunun nedeni "Dört Devlet Deklarasyonu" içinde ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği'nin yanı sıra Çin'in de bulunmasıydı. Sovyetler, Çin'in bu yapı içinde yer almasına muhalifti. Ancak Sovyetlerin bu tavrı reddedildi. Böylece bu dört devlet savaştan sonra barışın korunması ve silahsızlanma konularında iş birliğine devam edeceklerdi. Burada Sovyetler batılı ülkelere yaklaştı. Ayrıca bu dört devlet savaştan sonra nüfuz alanları kurmaya yönelik bir politika izlemeyeceklerdi. Öte yandan Sovyetler, Washington Konferansı'nda ele alınmış olan Avrupa'da federasyonlar kurulması önerisini de kabul etmedi.

Konferansta ayrıca; bütün sömürgelerin uluslararası vesayet rejimi altına alınması, Almanya'nın işgali altındaki ülkelerde zulüm ve işkencenin önlenmesi için savaş suçlularının cezalandırılması, İtalya'ya ait konu ve sorunların incelenmesi için ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği'nin ve Hür Fransız Ulusal Komitesi'nin temsilcilerinden oluşacak yetkili bir komite kurulması ve bu komiteye gerekirse Yunanistan ve Yugoslavya'dan temsilcilerin katılması, Mihver Devletlerinin silahı bırakıncaya kadar bu ülkelerle savaşın sürdürülmesi, İtalya'daki savaş suçlularının oluşturulacak mahkemeye verilmesi ve savaştan sonra Avusturya'nın bağımsız bir devlet olması gibi konular ele alındı.

Kahire Konferansı

Kahire Konferansı'nda ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği hükûmet başkanlarının katılacağı bir zirve yapılması kararı alındı. Ancak bu zirvenin nerede yapılacağı konusunda aylarca karar verilemedi. Stalin, toplantının ülkesinin işgal bölgesi olan Tahran'da yapılması konusunda ısrar etti. Böylece bu kentte karar kılındı. Tahran'da yapılacak toplantıdan önce ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill aralarında Uzak Doğu'daki gelişmeleri konuşmaya karar verdi. Niyetleri Çin Devlet Başkanı Chiang Kai-Shek ile de görüşüp Tahran Konferansı'na görüş birliği içinde gitmekti. Böylece ABD, İngiltere, Çin'in katılımıyla Kahire Konferansı 22-26 Kasım 1943 tarihleri arasında düzenlendi. Toplantının ana konusu, Uzak Doğu'daki savaşa ilişkin nasıl hareket edileceği ve Japonya ile yapılacak barışın esaslarının ne şekilde olacağıydı. Ancak bu konuda kesin sonuçlara varılamadı ve sadece bilgi alışverişi yapıldı. Bunun yanında konferansın ilk günlerinde Churchill, Roosevelt ile yaptığı görüşmelerde Avrupa'da açılacak ikinci cephenin Balkanlarda açılmasında yeniden ısrar etti. Ancak ABD bu öneriyi yine kabul etmedi. Ayrıca konferansın katılımcıları Japonya'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra ele geçirmiş olduğu bütün toprakları boşaltması ve Kore'nin bağımsızlığının tanınması gibi konularda uzlaşmaya vardı. Böylece Kahire Konferansı bir ara görüşme platformu oldu.

KİTAP

Tahran Konferansı ile ilgili şu kaynağı önerebiliriz. Valentin Berojkov, *Tahran 1943. Yeni Bir Dünya'ya Doğru,* (çev: Hasan Ali Ediz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Tahran Konferansı

Şifre adı "Eureka" olan Tahran Konferansı 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında Tahran'daki Sovyet Büyükelçiliği binasında yapıldı. ABD, İngiltere ve Sovyet liderleri katıldı. Konferansta, Sovyetlerin Avrupa'da ikinci cephenin açılması konusundaki ısrarı üzerine söz konusu cephenin 1 Mayıs 1944 tarihinde açılması kararlaştırıldı. Churchill'in uzun zamandır savunduğu ikinci cephenin Balkanlarda açılması düşüncesi Sovyetler tarafından reddedildi. Buna bağlı olarak yine Türkiye'nin savaşa sokulması konusu üzerinde duruldu. Ayrıca konferansta savaş sonrası barışın korunması için uluslararası bir örgütün kurulması düşüncesi katılımcılarca kabul edildi. Konferansta Polonya sorununa da değinildi ve Oder Nehri'ne kadar olan Alman topraklarının Polonya'ya verilmesi kabul edilerek bu ülkenin sınırları saptandı.

Konferansta görüşülen diğer konular ise İran'a yardım yapılması ve bu ülkenin savaştan sonra toprak bütünlüğünün korunarak bağımsızlığının desteklenmesi, Yugoslavya'daki direnişçilere her türlü desteğin verilmesi, kesin zafere kadar savaşın birlikte sürdürülmesiydi. Konferansta Sovyetler Birliği'nin Baltık Denizi, Türk Boğazları ve Pasifik'teki olası yayılma talepleri de gündeme geldi. Bununla birlikte Churchill, Almanya'nın beş ayrı bağımsız devlete bölünmesini önerdi. Stalin ise Almanya'nın teslimi ile 50.000 Alman subayının idam edilmesini teklif etti. Konferans önemli bir sorunu da ortaya çıkartmıştı. Müttefiklerin görüş ayrılıkları uç vermiş, şüphe tohumları ekilmişti. Örneğin İngiltere, Sovyetlerin Balkanlara girip orada yerleşmesinden endişe duymuştu. Konferansta ABD, Sovyetlere yanaşmış, İngiltere bu durumdan kuşkulanmıştı. Türk boğazlarının statüsünün değiştirilmesi konusu ortaya atılmakla birlikte bir karara varılamadı.

Yalta Konferansı

Fransa'nın 6 Haziran 1944 tarihli Normandiya çıkarmasının ardından Alman işgalinden kurtarılması ve Almanya'nın gücünün tükenmesi, bu ülkenin teslim olmasını gündeme getirmişti. Bu durumda, hem barış hakkında daha esaslı bir anlaşmaya varmak hem de Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya savaş açmasını sağlamak amacıyla ABD, İngiltere ve Sovyet liderleri 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Kırım'ın Yalta kentinde toplandı. Kısaca konferansın amacı 1945 yılında savaşın sonu gözükürken barış düzeninin nasıl kurulacağı sorunsalıydı. Her üç devlet de konferansa yanlarında sorularıyla gelmişlerdi. ABD, Birleşmiş Milletler Örgütünün kurulmasına, bu örgütle birlikte oluşacak güven atmosferiyle kendi askerlerini Avrupa'dan çekmeye ve Sovyetlerin Japonya'ya savaş açmasına odaklanmıştı. Bunun yanında İngiltere ise Almanya ve Polonya sorunlarına eğilinilmesine, ayrıca Balkanlarda ve İran'da İngiliz nüfuzunun varlığıyla ilgili konuların görüşülmesine heveskârdı. Sovyetler Birliği de Almanya'nın bundan sonraki olası saldırılarını engelleyici önlemlerin alınmasına, kendisine yapılan Amerikan yardımlarının sürdürülmesine, Almanya'nın ödeyeceği savaş tazminatına ve Uzak Doğu'daki Sovyet çıkarları konularına yoğunlaştı. Böylece Tahran Konferansı'nda başlayan görüş ayrılıkları Yalta'da da devam etti. Üç devlet savaş sonrası konularla ilgili olarak kendi çıkar alanlarına odaklandı.

Fotoğraf 2.5

Yalta Konferansı sırasında "Üç Büyükler", Winston Churchill, Franklin D. Roosevelt ve Joseph Stalin

Kaynak: *http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d2/Yalta_summit_1945_with_Churchill%2C_Roosevelt%2C_Stalin.jpg*

Bu farklı isteklere rağmen toplantıda; Almanya'yı kayıtsız şartsız teslim olmaya zorlamak için ortak askerî harekâtın sürdürülmesi, katılımcı devletlerin silahlı kuvvetlerinin Almanya'nın birer bölgesini işgal etmesi, merkezi Berlin olmak üzere katılımcı devletlerin komutanlarından oluşacak bir Kontrol Komisyonu'nun kurulması, işgal etmesi için Fransa'ya bir bölge verilmesi, Nazizmin yok edilerek Almanya'nın bir daha asla dünya barışını bozamayacak şekilde düzenlenmesi, Almanya'nın savaş tazminatı ödemesi, 25 Nisan 1945 tarihinde San Francisco'da

Birleşmiş Milletler Örgütünün kurulmasına yönelik bir konferansın yapılması ve bu konferansa Üçlü Pakt devletlerine savaş açmış olan ülkelerin alınması kararlarıda alınmıştı.

Ayrıca konferansta yayınlanan bildiriye göre; Alman işgalinden kurtulan uluslara Atlantik Bildirisi çerçevesinde barış için gereklidesteğin verilmesi ve ekonomik kalkınmalarının gerçekleştirilmesi için önlemelerin alınması, bu ulusların kendi iradelerine göre kendi hükûmetlerini kurmalarının sağlanması, Polonya'nın yeniden kurulması için geçici bir hükûmetin kurulması, Yugoslavya'nın iç birliği sağlanarak bu ülkede yeni bir hükûmetin oluşturulması teşvik edilecekti. Bunun yanında katılımcı devletler, Sovyetlerin Japonya'ya savaş açması ve daha önce Japonlara kaptırdığı Kuril Adaları'nı geri alması, Boğazların statüsünün Sovyetlerin lehine değiştirilmesi ve bunun Türkiye'ye bildirilmesi kararlarını da aldılar.

Sonuç olarak Yalta Konferansı'na katılan devletler, kendi çıkar alanlarına yönelik talepleri ısrarla gündeme getirdiklerinden birçok konuda anlaşmaya varamadılar. Konferans, müttefik devletler arasında birliğin bozulmasına yönelik işaretler vermesi bakımından önem taşıdı. Örneğin Churchill, konferansta alınan kararlarda Sovyetlere çok fazla ödün verildiğini öne sürmüştü. Konferansın ardından rekabet dönemi başladı. Zira müttefikler arasındaki bu farklı tutum ve davranışlar savaş sırasında meydana getirilmiş olan ittifakın yara almasına yol açtı.

Potsdam Konferansı

ABD, İngiltere ve Sovyet liderleri, Almanya'nın teslim olmasından sonra Avrupa'da ortaya çıkan sorunları görüşmek üzere 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınlarındaki Potsdam kentinde bir araya geldi. Konferansa Roosevelt 12 Temmuz 1945 tarihinde öldüğünden yerine geçen ABD Başkan Yardımcısı Henry S. Truman, İngiltere'yi konferansın ilk günlerinde Churchill ve daha sonra yapılan parlamento seçimlerini kaybettiği için konferansın devamında yerine İşçi Partisi lideri ve yeni başbakan Clement Attlee ve Sovyet lideri Stalin katıldı. Konferansın en önemli tartışma konusu barışın nasıl korunacağı ve Almanya'ya nasıl bir biçim verileceğiydi. Hatırlanacağı gibi Almanya, Müttefikler tarafından dört bölgeye ayrılmış ve her bölge bir Müttefik devlet tarafından işgal edilmişti. Bununla birlikte Müttefikler bu ayrılmış bölgelerin sınırları konusunda farklı görüşlere sahiptiler. Bu nedenle Müttefikler; ABD, İngiltere ve Fransa olmak üzere bir tarafta, Sovyetler Birliği de diğer tarafta olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Üç büyük Müttefik devlet, konferansın bitiminde anlaşmaya vardıkları konuları 2 Ağustos 1945'te bir deklarasyonla açıkladılar.

SIRA SİZDE 6

Potsdam Konferansı'nda alınan kararlar nelerdir?

Konferansta anlaşmaya varılan konular şunlardı:

- Almanya'nın kontrolünün ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa işgal bölgeleri komutanları aracılığıyla yapılması,
- Almanya'nın silahsızlandırılması ve askerden arındırılması,
- Alman Silahlı Kuvvetlerinin, Nazi birlik ve örgütlerinin tümüyle kaldırılması,
- Alman savaş endüstrisinin ortadan kaldırılarak yeniden düzenlenmesi ve Alman ekonomisinin Müttefikler tarafından kontrol edilmesi,
- Savaş suçlularının tutuklanması ve kontrol edilmesi,
- Almanya'nın savaş tazminatı ödemesi,
- Almanya'da demokratik bir düzenin kurulması,

- Barışla ilgili düzenlemelerin yapılması için ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin ve Fransa Dışişleri Bakanlarından oluşan bir "Dışişleri Bakanları Konseyi"nin kurulması,
- Oluşturulan bu konseyin Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya'nın barış sözleşmelerini hazırlamakla yükümlü olması

Potsdam Konferansı'nda yukarıdaki ana konuların yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin 1945 yılı Ağustos'unun ikinci yarısında Japonya'ya savaş açması, Avusturya'nın ve başkentinin dört işgal bölgesine ayrılması, İtalya'yla koşulları ağır olmayan bir barış antlaşması imzalanması, İran'ın derhal boşaltılması, Sovyetler Birliği'nin boğazlarda üs kurma talebinin görüşülmesi ve boğazlardan geçişin tam ve serbest olması için görüşmeler yapılması ve bu görüşmelerin Türkiye'ye bildirilmesi gibi konular da tartışıldı. Sonuç olarak konferansta alınan kararlar, Avrupa için siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî açılardan şekillendirici olması bakımından büyük öneme sahipti. Bununla birlikte bu konferans, Müttefikler arasındaki görüş farklılıklarını belirginleştirmiş, böylece dünya iki farklı gruba ayrılmaya başlamıştı.

SAVAŞIN SONA ERMESİ

Avrupa'da Savaşın Sona Ermesi

Müttefik devletler, Mareşal von Rommel komutasındaki Alman birliklerini El Alameyn önünde durdurmayı başarmışlardı. İngiliz Mareşal Montgomery'in emri altındaki birliklerin 1942 yılının Ekim ayında karşı saldırıya geçmesi ve 8 Kasım 1942'de de Amerikalı General Eisenhower'in birliklerinin Kuzeybatı Afrika'da başarılı bir çıkarmada bulunması, Almanları ve ortağı İtalyanları kapsamlı bir geri çekilmeye zorladı. Müttefikler bu gelişme üzerine Mihver Devletlerine karşı güneyden bir cephe açmak için 10 Temmuz 1943'te İtalya'nın kuzeyine doğru ilerleyerek bu ülkeyi işgal ettiler. İtalyan halkı, savaşın başlangıcından itibaren art arda başarısızlığa uğranılmasına ve ülkenin büyük bölümünün işgal edilmesine büyük tepki gösterdi ve rejime karşı büyük bir hoşnutsuzluk duydu. Ülkenin yönetiminde etkili olan Büyük Faşist Konseyi, 24 Temmuz 1943'te toplanarak, Benito Mussolini'yi iktidardan düşürdü. Yeni hükûmetin başına getirilen Mareşal Bodoglio, Mussolini'yi hapsetti ve Faşist Parti'yi lağvetti. İtalya'nın yeni yöneticileri, 3 Eylül 1943'te Müttefiklerle bir ateşkes yaparak savaştan çekildiklerini açıkladılar. Ardından 13 Ekim 1943'te Almanya'ya savaş ilan ettiler.

İtalya'nın savaştan çekilmesi, Almanya'yı tamamen yalnızlaştırdı ve zor bir duruma soktu. Akdeniz bölgesi, Müttefiklerin egemenliği altına girdi ve Yunanistan ile Yugoslavya'da Almanlara karşı verilen ulusal kurtuluş hareketleri büyük ivme kazandı. Almanya 1943 yılından itibaren Müttefik Devletler karşısında üstünlüğünü yitirdi. Müttefiklerin, 6 Haziran 1944'te Fransa'nın Normandiya kıyılarına çıkarma yaparak "ikinci cepheyi" açmaları, Almanlara ölümcül bir darbe vurdu. Böylelikle Paris, 9 Ağustos 1944'te Alman işgalinden kurtarıldı. Fransız direnişinin ünlü isimlerinden General de Gaulle de hükûmeti kurarak bu ülkeye yeniden hayat kazandırdı.

Bununla birlikte Müttefikler, doğudan ve batıdan Almanya'yı işgale başladılar. Hitler, Müttefikler Berlin'e girdikten sonra 30 Nisan 1945'te intihar etti. Hitler'in intiharının ardından Almanya Devlet Başkanlığına Amiral Doenitz geçti. Berlin, 2 Mayıs 1945 tarihinde büyük çoğunluğu Sovyet askerlerinin oluşturduğu Müttefik güçler tarafından ele geçirildi. Böylece Hollanda, Kuzey-Doğu Almanya ve Danimarka'daki Alman orduları 4 Mayıs'ta teslim oldu. Almanya siyasi, ekonomik

ve askerî açıdan çöktü. Alman delegeleri 7 Mayıs 1945'te Reims kentindeki Eisenhower'in ana karargâhında ülkenin kayıtsız-şartsız teslim olduğunu içeren belgeyi imzaladı. Almanya'nın teslim olmasından sonra Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin ileri gelenlerinin büyük bir kısmı ülkeden kaçtı ve diğerleri de Müttefikler tarafından yakalanarak hapsedildi. Böylece, beş buçuk yıl Avrupa'yı kan ve gözyaşına boğan son büyük savaş, Avrupa coğrafyasında sona erdirildi.

Uzak Doğu'da Savaşın Sona Ermesi

Müttefikler, 1942'de Pasifik'te Japon yayılmasını durdurarak deniz ve hava üstünlüğünü ele geçirmeye başlamışlardı. Müttefik güçler, 1945 yılının başlarından itibaren Japonya'nın işgali altında bulunan Çin, Endonezya ve Pasifik'te çeşitli yerlerde karşı saldırıya geçtiler. Japonya'yı teslim olmaya zorlamak için 1945 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında saldırılarını sıklaştırdılar. ABD, 9-10 Temmuz 1945 tarihlerinde Tokyo'yu havadan bombardıman ederek, bu ülkeye son darbeyi vurmaya çalıştı. Japonya artık her yönden tükenmiş olmasına rağmen teslim olma önerisini geri çevirdi. Bunun üzerine ABD, Japonya'yı kayıtsız-şartsız teslim olmaya zorlamak için 6 Ağustos 1945 tarihinde ilk **atom bombası**nı Hiroşima'ya, ikincisini de 9 Ağustos'ta Nagasaki'ye attı.

Atom Bombası: Atom bombası, patlamanın kontrolsüz çekirdek tepkimesi yoluyla sağlandığı bir bomba modelidir. Çekirdek tepkimesi, zincirleme ve çok hızlı gerçekleştiğinden ortaya devasa boyutta bir enerji açığa çıkarır ve bu da patlama ile beraberinde şok dalgası yaratır. Tarihteki ilk atom bombası olan Little Boy, 6 Ağustos 1945 tarihinde B-29 Superfortress modeli bir bombardıman uçağı olan Enola Gay'den Hiroşima kentine atılmıştır. Bundan üç gün sonra da yine aynı uçakla Nagasaki'ye Fat Man isimli ikinci bir bomba daha atılmıştır. Uçağın pilotu ise Paul Tibbets'tır.

Tahrip gücü yüksek bu bombalar, iki şehri harabeye çevirdi. İki yüz binden fazla insan yaşamını yitirdi. Sovyetler Birliği, 13 Nisan 1941'de Japonya'yla tarafsızlık antlaşması imzalamasına rağmen, teslim olma noktasına gelen bu ülkeye 8 Ağustos'ta savaş ilan etti ve Mançurya'yı işgale başladı.

Japonya, 10 Ağustos 1945 tarihinde yenilgiyi kabul ettiğini ABD'ye bildirdi. Tarafların yaptıkları diplomatik görüşmeler sonunda Tokyo Koyu'nda demirli bulunan ABD'ye ait Missouri adlı savaş gemisinde 2 Eylül'de Japonya'nın teslim belgesi imzalandı. Böylece Uzak Doğu'da savaş sona erdirildi. İkinci Dünya Savaşı dünyada derin yaralar bıraktı. Sayısı tam olarak bilinmemekle beraber savaşın, 28 milyonu sivil olmak üzere 50 milyon kişinin ölümüne neden olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Rusya ve Çin, 30 milyon kayıpla tahribatta başı çekmişti. Ayrıca Naziler, altı milyona yakın Yahudi'nin ölümüne yol açan soykırımı gerçekleştirdi. Sonuçta savaş, 1939-1945 yılları arasında uygarlık ve insanlık erdeminde büyük bir yara bıraktı.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin yönetiminde yer alan kadrolar, Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenen Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl ortadan kalktığını ve Türk Ulusu'nun nasıl yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını unutmamışlardı. Bu deneyimin sonucu olarak ülkeyi herhangi bir savaşın dışında tutmayı ana hedefleri hâline getirmişlerdi. Almanya'nın 1930'lu yılların ortalarından itibaren Versailles düzenini ortadan kaldırmaya yönelerek komşularına saldırması, ardından İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmeye başlaması ve yine Mussolini'nin Anadolu'yu tehdit edici açıklamalarda bulunması Türkiye'yi tedirgin etmiş, ülkeyi yönetenler de uluslararası sistemin bozulmasını endişeyle takip etmeye başlamışlardı.

SIRA SİZDE 7 **Türkiye savaş sırasında nasıl bir dış politika izledi?**

Türkiye ortaya çıkan yeni gelişmeler karşısında güvenlik arayışına gitmiş ve bunun sonucunda batılı devletlere yakınlaşmaya başlamıştı. İngiltere de Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmak, Orta Doğu ve Uzak Doğu'daki çıkarları açısından Türkiye'ye yakın durmayı öncelikleri arasına almaya başlamıştı. Bu politika uyarınca Türkiye 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere'yle, Hatay Sorunu'nun çözülmesiyle birlikte de 23 Haziran'da Fransa ile yardım deklarasyonu imzaladı. Bu deklarasyonların sonucunda taraflar Akdeniz'de herhangi bir savaşın çıkması hâlinde birbirlerine yardımda bulunacaklardı. Türkiye, bu yardım amaçlı deklarasyonların imzalanmasını Alman Nazizmi'ne ve İtalya Faşizmi'ne karşı yaptığından, Sovyetler Birliği'nin zorluk çıkarmayacağını öngörmüştü. Kendini güvence altına aldığını varsaymıştı. Fakat 23 Ağustos 1939 tarihinde Almanya-Sovyetler Birliği Dostluk Antlaşması'nın yapılması ve 1 Eylül'de de Polonya'nın Almanya tarafından işgal edilmesi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de şok etkisi yarattı. Türkiye İkinci Dünya Savaşı başladığında hiçbir bloğa üye değildi. Ankara'dan yapılan açıklamalarda savaşın dışında kalınacağı mesajı verilmekteydi. Ancak, Türkiye'nin tehdit altında kaldığı ve kalacağı da düşünülmekteydi. Bundan dolayı Türkiye, Fransa ve İngiltere'yle yapılacak bir ittifak antlaşmasıyla kendini güvence altına alma girişimini hızlandırdı. Diğer taraftan da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Müttefiklerle yapacağı antlaşmayı danışmak üzere Moskova'da diplomatik görüşmeler sürdürerek, Sovyetlerle dostluğu pekiştirmeye çalıştı. Burada Türkiye, İngiliz-Sovyet dostluğunu bağdaştırmaya çalıştı. Ne var ki Stalin ve diğer Sovyet yöneticileri 1 Ekim tarihli oturumda, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilerek Boğazların ortak savunulması, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazları kullanmalarının engellenmesi ve Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması taslağında birtakım değişiklikler yapılması şartlarını öne sürmeleri, Saraçoğlu'nu daha da tedirgin etti.

Türkiye, Sovyetlerle yürüttüğü diplomatik girişimlerin başarısızlığa uğraması üzerine, 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa'yla Ankara'da karşılıklı yardım antlaşması imzaladı. Üçlü İttifak ya da Ankara Paktı da denilen antlaşmada şu hükümler öne çıktı:

- Türkiye'ye karşı bir Avrupa devletince girişilecek bir saldırı sonucunda Fransa ve İngiltere'nin Türkiye'ye yardım etmesi,
- Bir Avrupa devletinin Akdeniz bölgesinde Fransa ve İngiltere'ye saldırması durumunda, Türkiye'nin bu ülkelere yardım etmesi,
- Akdeniz bölgesinde bir Avrupa devletinin Türkiye'ye saldırması hâlinde, Fransa ve İngiltere'nin Türkiye'ye her türlü yardımı ve desteği vermesi,
- Fransa ve İngiltere'nin 13 Nisan 1939'da Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri güvenceler neticesinde savaşa girmeleri durumunda, Türkiye'nin her türlü yardımı ve desteği vermesi,
- İngiltere ve Fransa'nın bu antlaşma hükümleri dışında bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması durumunda, Türkiye'nin iki devlet yararına tarafsızlık politikası izlemesi.

Antlaşmada, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile silahlı bir anlaşmazlığa sürüklenmesine neden olacak ya da bu sonuca yol açabilecek bir eyleme zorlanmaması (2 numaralı protokol) hükümlerine de yer verilmişti.

Türkiye bu antlaşmayla, Millî Mücadele'den beri izlediği Sovyetler Birliği'yle birlikte hareket etme politikasından ayrılmaya ve Batılı devletlere yakınlaşmaya başladı. Sovyetler bu duruma tepki gösterdi ve batılı devletlerle yaptığı ittifak antlaşması üzerine Türkiye'ye petrol sevkiyatını durdurdu.

Müttefikler, Almanya'nın Fransa'yı işgalinden sonra İtalya'nın da Almanların yanında Fransa'ya güneyden saldırması ve savaşın Akdeniz'e sıçraması nedeniyle ittifak antlaşması gereğince Türkiye'nin de savaşa girmesini istediler. Ancak Türkiye, 2 numaralı protokolü öne sürerek savaş dışı kalma politikasını sürdürmekle birlikte, kendisine vaat edilen savaş malzemesinin verilmediğini ve böylece zayıf bir hâldeyken İtalya'ya savaş açmasının İngiltere'nin işini zorlaştıracağını belirtti. Türkiye bu politikasını Fransa'nın düşmesiyle daha da belirginleştirdi ve İngiltere, Almanya ve Sovyetler Birliği arasında bir denge politikası yürüttü. Bununla birlikte Türkiye bu devletlerle ticari ilişkilerini de sürdürmeye çalıştı. Zira Türkiye'nin ihraç ettiği, üstün vasıflı çelik ve yüksek dirençli zırh üretiminde vazgeçilmez bir ham madde olan krom aranılan bir maddeydi. Savaş boyunca İngiltere ve Almanya arasında bu maden üzerinde büyük bir mücadele yaşandı.

İngiltere, İtalya'nın 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan'a saldırmasına rağmen Türkiye'yi rahat bıraktı. Aslında Türkiye, Balkan Paktı ve Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması'na göre savaşa girmesi gerekiyordu. İngiltere'nin bu tavrının sebebi, Türkiye'nin gücünü çevreye dağıtmaması ve böylece savunmasını da zayıflatmaması, savaşın ağırlık merkezinin Orta Doğu'dan Balkanlara kaymaması idi. Zaten Türkiye, 20 Ağustos tarihli Hugessen-Saraçoğlu görüşmesinde Sovyetleri zorlamak istemediğini yinelemişti. Bu dönemde İngiltere, Türkiye'den mümkün olduğu kadar Müttefikler yararına tarafsızlığını sürdürmesini istedi. Balkanlardaki bu gelişmeler İngilizlerin de etkisiyle Sovyetleri Türkiye'ye yaklaştırdı. Bu yakınlaşma sonucunda Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 25 Mart 1941 tarihinde bir saldırmazlık bildirisi yayınlandı. Bu bildiriye göre, iki devletten biri saldırıya uğradığında diğeri tarafsızlığını sürdürecekti. Böylece bozulan Türk-Sovyet ilişkilerinde ilerleme kaydedildi.

Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesinden sonra Türkiye'de bazı aşırı milliyetçi çevrelerde Alman ve Hitler hayranlığı da ortaya çıkmaya başladı. Bununla birlikte İngiltere'nin baskılarına rağmen Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmemiş olması, Türk-Alman ilişkilerini dengede tutmuştu. Öte yandan Sovyetler Birliği, Mihver devletlerine katılıp katılamamayı Almanya'yla görüşürken Karadeniz ve Boğazlarda geniş ayrıcalıklar elde etmeye çalıştı. Hitler'in Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'ye bu pazarlıklardan söz etmesi ve Almanya'nın Sovyetlerin isteğini reddettiğini açıklaması, Ankara'nın izlediği realpolitiğin haklı olduğunu ortaya çıkarmıştı. Bu gelişme Türk-Sovyet ilişkilerinde kuşku yaratmıştı. Bütün bunların sonucu olarak da 25 Temmuz 1940 tarihinde "Türk-Alman Ticaret Antlaşması" imzalandı. Antlaşma ekonomik ilişkilerin normalleştirilmesini amaçlarken, çok tartışma yaratan krom ve savaş malzemesi satışı bu antlaşma kapsamına alınmadı. Ardından Hitler, Türkiye'nin kaygılarını gidermek amacıyla İsmet İnönü'ye, Alman birliklerinin Bulgaristan'da İngiltere'ye karşı alacağı önlemlerin Türkiye'ye karşı kullanılmayacağını ve Almanya'nın Türkiye'den herhangi bir toprak isteği bulunmadığını bildiren bir mektup gönderdi. Almanya, Türkiye'nin en azından savaşta tarafsız kalmasını istiyordu. Bunun sebebi, Sovyetlere karşı gerçekleşecek herhangi bir Alman saldırısında bölgenin güneyinin sakinliğinden emin olmaktı. Türkiye ise Almanya'nın kendisine saldırmaması için resmî bir güvence arıyordu. Bu arayış ve çıkar yakınlaşmasıyla birlikte 18 Haziran 1941 tarihinde "Türk-Alman Dostluk Antlaşması" imzalandı. Antlaşma, 10 yıl geçerli olmakla birlikte, Almanların Türkiye'nin Müttefiklerle ve Sovyetlerle imzaladığı antlaşmaların hükümlerine aykırı tavırlara zorlanmayacağını taahhütü içeriyordu. Böylece Türkiye'nin denge politikası sürecekti.

Fakat Almanların 22 Haziran'da Sovyetler Birliği'ne saldırması dengeleri alt üst etti. Sovyetler Birliği ve İngiltere, Türkiye'nin kaygılarını gidermek için 10 Ağustos 1941 tarihinde Ankara'ya bir nota gönderdiler. Buna göre, iki devlet Türkiye'nin saldırıya uğraması hâlinde yardım edecekti. Almanya, Sovyetlerin batı bloğuna yanaşması üzerine Türkiye'ye baskı uygulayarak yanına çekmeye çalıştı, ancak Türkiye tarafsız kalacağını belirtti. Müttefik blok, 1942 sonbaharından itibaren Almanya'yı nihai yenilgiye uğratmak için planlar yaptığı bir sırada, Türkiye üzerindeki baskıyı arttırdı ve yoğun bir şekilde savaşa girmesini talep etmeye başladı. Nitekim Churchill ve İsmet İnönü 30 Ocak-1 Şubat 1943'te Adana-Yenice İstasyonu'nda bir vagonda bir araya gelerek Türkiye'nin savaşa girip girmeme konusunu tartıştılar. Adana Konferansı da denilen bu buluşmada, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türkiye'nin savaşa girecek silah ve malzemeye sahip olmadığını ve İngiltere'nin bu donatımı tamamlaması hâlinde savaşa gireceğini ileri sürdü. Ayrıca Sovyetler Birliği'nden de emin olmadığını belirtti. Bunun üzerine Churchill, Sovyetlerin savaştan sonra kurulacak Birleşmiş Milletler Örgütü ile dengeleneceğini ve İngiltere ile ABD tarafından istenilen yardımın yapılacağını belirtti.

Fotoğraf 2.6

Adana Konferansı'da İsmet İnönü ve Winston Churchill yemekte.

Kaynak: *http://www.ismetinonu.org.tr/images/phocagallery/churchill/thumbs/phoca_thumb_l_7.jpg*

Savaş sırasında yoğun bir diplomasi sürdürüldü. Moskova Konferansı'nda alınan kararların Türkiye'ye bildirilmesi için 5-6 Kasım 1943 tarihlerinde İngiliz ve Türk Dışişleri bakanları Kahire'de bir araya geldiler. Türkiye, burada iletilen üs talebini savaşa girme anlamını taşıyacağını belirterek geri çevirdi. Türkiye, burada da olası Sovyet yayılma planından kuşku duyduğunu yineledi. Türkiye'yi savaşa çekmek konusunda ısrarlı bir tavır güden İngilizler, Sovyetlerin bu yönde bir planının olmadığını vurguladılar. İngiltere'nin Türkiye'nin savaşa girmesi konusundaki ısrarı Avrupa'da planlanan ikinci cephenin Balkanlarda açılmasını istemesindendi. İngiltere, Almanya yenilmeye başlarken Sovyetlerin Balkanlarda tek söz sahibi olmasını istemiyordu. Böylece 4-8 Aralık 1943 tarihlerinde görüşmelerin devamı olarak II. Kahire Konferansı düzenlendi. ABD ve İngiltere'nin daveti üzerine konferansa Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de katıldı. Konferansta İngilizler, Türkiye'nin savaşa girmesi konusundaki ısrarlarını yinelediler. Ayrıca İngiltere, Türkiye'nin

şimdi savaşa girmesi hâlinde zaferden sonra galip devletlerin yanında yer alabileceğini, aksi hâlde sadece seyirci olarak kalacağını belirtti. İsmet İnönü bu üstü kapalı tehdit karşısında Türk Ordusu'nun eksiklerinin tamamlanmasından sonra, "prensip olarak" savaşa katılabileceklerini açıkladı. Churchill İsmet İnönü'ye İngiliz planlarını içeren bir belge vererek, hazırlıkların Şubat 1944'e kadar bitirilmesini, zira plana göre bu tarihte İngiliz uçaklarının Türkiye'ye geleceğini ifade etti. İnönü, Ankara'ya döndükten sonra konuyu Bakanlar Kuruluna iletti. Konunun Bakanlar Kurulu'nda tartışılmasının ardından İngiliz planının aynen kabul edilmesinin olanaklı olmadığını belirterek, durumun İngiltere Büyükelçiliğine iletilmesi kararını verdi. Türkiye'nin bu tavrı başta İngiltere olmak üzere Müttefiklerle ilişkilerin gerginleşmesine ve taraflar arasında güven bunalımının ortaya çıkmasına yol açtı. Müttefikler Türkiye'ye yapılan silah yardımını da durdurdu.

Bu arada Türkiye'den Almanya'ya yapılan krom madeni ihracı ve Boğazlardan geçen Alman gemileri sorunu Türk-Müttefik ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Müttefikler, Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nın yürürlükten kaldırılması yönünde baskı da bulundular. Türkiye, Nisan ayında Almanya'ya yaptığı krom sevkiyatını durdurduğunu açıklamak zorunda kaldı. Ayrıca Ağustos ayında da Normandiya çıkarmasından sonra gücü gittikçe tükenen ve yenilgisi kaçınılmaz bir hâle gelen Almanya ile bütün ilişkilerini kestiğini açıkladı. Savaşın sonuna gelindiğini gören Türkiye, İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'yle arasını düzeltmeye çalıştı. Ancak Sovyetler Birliği, Türkiye'nin 1943'ten beri Almanya'ya savaş ilan etmede isteksiz davrandığını gerekçe göstererek, dostane bir ilişki kurulmasına soğuk yaklaştı. Özellikle Sovyet lideri Stalin'in Yalta Konferansı'nda Boğazlar Sorunu'nu ve Montreux'nun durumunu gündeme getirmesi, Türk yetkilileri tarafından büyük bir endişeyle karşılandı.

Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Bu kararın alınmasında Yalta Konferansı'nda 1 Mart 1945 itibarıyla Almanya ve Japonya'yla savaş durumunda olan devletlerin Nisan ayı sonunda San Fransisco'da toplanacak konferansa davet edileceğinin ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurucu üyeleri arasında yer alacağının açıklanmış olması önemli rol oynadı. Ancak 19 Mart 1945 tarihinde Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov'un Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'e Türkiye'nin doğu sınırında kendi ülkesinin lehine değişiklikler yapılması gerektiğini söylemesi ve 17 Aralık 1925 tarihli "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması"nın süresinin uzatılmayacağına yönelik bir nota vermesi, iki ülke ilişkilerine ağır bir darbe vurdu. Türkiye baş gösteren bu Sovyet tehdidi karşısında, savaş sonrasında dış politikasında köklü değişikliklere gitti. Kısaca Türkiye savaşın başından sonuna kadar bir denge politikası uygulayarak savaşın dışında kalmayı başardı.

Özet

AMAÇ 1 *Savaşın patlaması ve küresel anlamda yayılmasını açıklamak*

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Almanya, 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı yaşam alanlarını genişletmek gerekçesiyle işgale başladı ve böylece dünya tarihinin en korkunç savaşını başlatmış oldu. Bu gelişme üzerine İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmesi ve Sovyetler Birliği'nin Almanlarla anlaşarak Polonya'nın işgaline katılması savaşın alanını genişletti. Ardından Sovyetler Birliği, Birinci Dünya Savaşı sonunda kaybettiği Baltık topraklarını tekrar ele geçirmek için bu bölgelere yöneldi. Almanya ise, amaçlarına ulaşmak için Avrupa'yı işgale başladı. Önce Hollanda ve Belçika'yı ardından da Fransa'yı ele geçirdikten sonra İngiltere'ye yöneldi. İngiliz kentlerine yaptığı yoğun saldırıların ardından İtalya'nın başarısızlığı üzerine bu cepheyi kapatıp Balkanlarda ve Kuzey Afrika'da yeni cepheler açtı. Balkan Cephesi'nde küçük devletleri egemenliği altına alarak Yunanistan'ı işgal etti. Kuzey Afrika'da ise Libya-Mısır hattında yaptığı savaşlarda İngilizlere yenildi. Almanlar doğuda yeni yaşam alanları elde etmek amacıyla Sovyetler Birliği'ne saldırdı ve bu saldırılarda yenildi. Öte yandan Uzak Doğu'da yaşam alanını batıya doğru genişletmek isteyen Japonya'nın Hawaii'de Pearl Harbour'da bulunan ABD Donanması'na saldırması ve Atlantik Okyanusu'ndaki mücadeleler savaşın tüm dünyaya yayılmasına neden oldu.

AMAÇ 2 *Savaş sırasında gerçekleştirilen konferanslar ve barışın sağlanabilmesi için gösterilen çabaların neler olduğunu ifade etmek*

Savaşın sona erdirilmesi, savaştan sonra yapılacak barışın esaslarının saptanması ve yeni bir dünya düzenini kurulması için çok sayıda görüşme gerçekleştirildi. ABD Başkanı Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill tarafından 14 Ağustos 1941'de yayınlanan "Atlantik Bildirisi"nde savaştan sonra yeni bir dünya düzeninin kurulması yönünde temel ilkelere yer verildi. Müttefik Devletlerin liderleri, savaş sırasında izlenecek stratejinin belirlenmesi, Mihver Devletlerine karşı yeni cephelerin açılması, Türkiye'nin savaşa girmesinin sağlanması ve savaş sonrası oluşturulacak düzenin belirlenmesi için Kazablanka, Washington, Quebec, Moskova, Kahire ve Tahran Konferanslarını düzenlediler. Ardından üç büyük Müttefik devletin liderleri düzenledikleri Yalta ve Potsdam Konferanslarında -her ne kadar artık görüş ve çıkar farklarından dolayı iki gruba ayrılmış olsalar da- kesin zaferlerine yaklaşırlarken dünyaya yeni bir biçim verme kararı aldılar.

AMAÇ 3 *İkinci Dünya Savaşı'nın nasıl sona erdiğini açıklamak*

Müttefik Devletlerin Kuzey Afrika'daki başarıları, Mihver Devletlerinin Avrupa'ya çekilmesini beraberinde getirmişti. Bu geri çekilme karşısında Müttefikler İtalya'yı işgal ettiklerinde yorgun İtalyan halkı da Mussolini'yi devirdi. Bu gelişme üzerine Almanya, Avrupa'da yalnızlaştı. Müttefiklerin 1944 yılında ikinci bir cephe açmalarıyla birlikte Fransa Alman işgalinden kurtarıldı. Almanya aldığı bu darbenin ardından Müttefiklerin Berlin'i işgali sonrası teslim oldu. Müttefikler Uzak Doğu'da da Japon işgal bölgelerine karşı saldırıya geçmişlerdi. Japonya'nın teslim olmaması üzerine, ABD tarafından iki atom bombasıyla vuruldu. Böylece Japonlar 10 Ağustos 1945 tarihinde teslim oldu ve son büyük savaş iki cephenin de kapanmasıyla bitmiş oldu.

AMAÇ 4 *Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği dış politikanın esaslarını açıklamak*

Türkiye II. Dünya Savaşı başladığında hiçbir bloğa üye değildi ve tarafsız bir politika izlemeyi tercih etti. Bunun sebebi, I. Dünya Savaşı ve ardından gelen Türk Kurtuluş Savaşı'nın yaratığı tahribattı. İtalya'nın ve Almanya'nın revisyonist uygulamaları karşısında tehdite maruz kalan Türkiye, Batılı demokratik devletlere yanaştı. İngiltere ve Fransa'yla 19 Ekim 1939'da askerî ve siyasi nitelikli yardım antlaşması imzaladı. Savaş sırasında sık sık Türkiye'nin savaşa girmesi gündeme getirildi. Türk Hükûmeti çeşitli gerekçeler öne sürerek savaş dışında kalmayı başardı. Bununla birlikte süreç içerisinde her zaman Sovyet davranışlarını takip etti ve buna göre hamlelerini yaptı. Sovyetler Birliği yöneticilerinin savaş sona ererken Yalta Konferansı'nda (4-11 Şubat 1945) ve 19 Mart 1945 tarihli notayla Türkiye'den çeşitli taleplerde bulunmaları, izlenen dış politikanın değiştirilmesine neden oldu. Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında savaş sonrasında dış politikasında köklü değişikliklere gitti.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Almanya'nın savaş başlamadan hemen önce Polonya'dan istediği bölgedir?
a. Südetler
b. Alsace Lorainne
c. Danzing
d. Minsk
e. Ren

2. Aşağıdakilerden hangisi Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya sunduğu taleplerden biri **değildir?**
a. Leningrad Körfezi'ndeki Fin adalarının terk edilmesi
b. Hangoe kentinin deniz üssü olarak kiralanması
c. Finlandiya'da imparatorluğun ilan edilmesi
d. Kuzey Buz Denizi'ndeki askeri varlığın kaldırılması
e. Leningrad Körfezi'nin ortaklaşa korunması

3. Almanya demir cevheri kaynaklarını ele geçirmek için hangi ülkeyi işgal etti?
a. Bulgaristan
b. Norveç
c. Fransa
d. Somali
e. Yugoslavya

4. Fransa işgal edildikten sonra Almanya yanlısı hükûmet kuran kişi aşağıdakilerden hangisidir?
a. Charles de Gaulle Hükûmeti
b. Clement Attlee Hükûmeti
c. Chamberlain Hükûmeti
d. Edouard Daladier Hükûmeti
e. Marshal Phillip Petain Hükûmeti

5. Maginot Hattı hangi ülke tarafından inşa edilmiştir?
a. Lüksemburg
b. Danimarka
c. Belçika
d. Hollanda
e. Fransa

6. Atlantik Okyanusu'nun Avrupa'da gerçekleşen savaşa en büyük etkisi aşağıdakilerden hangisidir?
a. Ters akıntıların yüzlerce gemiyi batırması
b. Ham madde ve gıda kaynaklarının ulaştırılması
c. Altmark adlı geminin ABD'ye gönderilmesi
d. Amerikan saldırılarını engellemesi
e. Japon saldırılarını kolaylaştırması

7. İkinci Dünya Savaşı sırasında Birleşmiş Milletlerin kurulmasına esas olan **ilk gelişme** aşağıdakilerden hangisidir?
a. Quebec Konferansı
b. Kazablanka Konferansı
c. Atlantik Bildirisi
d. Potsdam Konferansı
e. Çelik Paktı

8. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den boğazlarda üs kurulması ve doğu sınırında değişiklikler istediği konferans aşağıdakilerden hangisidir?
a. Kahire Konferansı
b. Tahran Konferansı
c. Adana Konferansı
d. Yalta Konferansı
e. Moskova Konferansı

9. Kahire Konferansı'na aşağıdaki devletlerden hangisi katılmıştır?
a. SSCB
b. Mısır
c. Japonya
d. Çin
e. Eritre

10. Aşağıdaki olaylardan hangisi İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinde etkili **olmamıştır?**
a. Vladimir Potemkin ile Polonya Elçisi'nin görüşmesi
b. Normandiya Çıkarması
c. ABD'nin Hiroşima'ya atom bombası atması
d. Almanya'nın yalnızlaşması
e. Alman kuvvetlerinin El Alameyn'de durdurulması

Okuma Parçası

Erkekler ve Kadınlar

Siviller tabii ki daha önceki dönemlerin savaşlarında da muazzam acılar çekmişlerdi, ama hiçbir zaman Nazi Almanyası ve İmparatorluk Japonyasının kurbanlarının seviyesinde bir imha hedefi olmamışlardı. Daha da ötesi, savaşın hızında, ölçeğindeki ve kapsamındaki artış, sivilleri eskisinden çok daha sık bir şekilde yeni silahların ortasına (veya altına) yerleştirmekteydi. Bunun sonucunda, kasıtlı ya da kasıtsız sivil kayıplarda muazzam bir artış meydana geldi. Öksüz çocuklarla ilgili bir çalışma, savaş boyunca her iki ebeveynini de yitiren çocukların sayısını 13.000.000 olarak hesaplamıştır.

Diğer önemli değişiklik kadınların rolündeki çarpıcı artıştır. Yukarıda değinildiği üzere sivillerin hedef hâline getirilmeleri tabii ki kadınları (ve dolayısıyla çocukları da) kapsamaktaydı. Fakat daha temel olarak kadınlar, daha önce hiç görülmediği ölçüde askeri roller ve sorumluluklar üstlendiler. Birinci Dünya Savaşı'nda kadınlar askeri işler ile ilgili sanayi dallarında çalışmışlar ve hemşirelik ile ilgili ambulanslarda görev almak gibi hizmetlerde bulunmuşlardı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise o kadar büyük sayılarla bu işe girdiler ki aileye muhafazakâr bir açıdan bakan çoğu kişi, toplum yapısının dağılmakta olduğu endişesine kapıldı. 1939 ile 1943 arasında İngiliz işgücüne 2.160.000 kadın eklendi ve buna ek olarak 1.000.000 kadın silahlı kuvvetlere veya sivil savunmaya katıldı. Yaklaşık aynı sayıda kadın Sovyet silahlı kuvvetlerinde hizmet ederken, 1943 yılına gelindiğinde Rusya'da kadınlar sivil endüstriyel işgücünün yüzde elli yedisini ve tarımsal işgücünün yüzde yetmiş üçünü oluşturmaya başladılar.

Çoğu kadın asker, kâtiplik ve sekreterlik işleri gibi kadınların geleneksel olarak çalıştıkları iş dallarında, kadınlar için tasarlanmış "yardımcı hizmetlerde" görev aldılar. ABD Donanması'nın WAVES'inde (Women Accepted for Volunteer Emergency Service - Gönüllü Acil Hizmete Kabul Edilmiş Kadınlar) olduğu gibi adlandırmalar, çoğu planlamacının onlar için öngörmüş olduğu işlerin geçici ve alt düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. İngiliz Donanması'nın WRNS (Women's Royal Navy Service - Kraliyet Donanması Hizmetindeki Kadınlar) ve ABD'nin WASP (Women's Airforce Service Pilots - Hava Kuvvetleri Kadın Pilotları) örgütleri resmi bir askeri statüye sahip olmak için yıllarca mücadele ettiler. Yine de muharebe dışı pilotluk ve uçaksavar görevleri gibi "erkek işlerini" giderek artan bir şekilde üstlenmeye başladılar.

Sovyet kadınları sadece geçici bir çare olarak ele alınmış olsalar da muharebe görevlerine çok büyük bir yoğunlukla girdiler. Keskin nişancı, tank sürücüsü ve muharebe pilotu oldular. Almanlar, Rusların özellikle etkili olan bir grup kadın bombardıman pilotunu "Gece Cadıları" olarak adlandırmışlardı. İngiliz ve Amerikalı kadınlar doğrudan muharebeye nadiren girmekle birlikte yeni (ve çoğu zaman güvenilmez) uçakları fabrikalardan üslerine uçurmak gibi tehlikeli bir işi üstlendiler. Kadınların "erkeklere mahsus" askeri işlere koşmakta daima isteksiz olan Almanlar dahi, pilotsuz bir silah hâline getirilmeden önce V-1'i uçuran bir kadın test pilotuna sahiplerdi. Kadınlar ayrıca Fransa, İtalya, Yugoslavya ve diğer yerlerden partizan savaşları ve direniş gruplarında önemli roller oynadılar. Almanlar direniş faaliyetlerine katıldıkları gerekçesi ile 10.000 Fransız kadını toplama kamplarına götürdüler, sadece beş yüzü sağ kaldı.

Savaşa katılan erkeklerin büyük çoğunluğu ulusların silahlı kuvvetlerine zorunlu askerlik hizmeti aracılığı ile katıldılar. İkinci Dünya Savaşı'nın topyekûn niteliği, büyük güçlerin gıda üretmek için ihtiyaç duyduğu nüfusun nispeten düşük olması ile birleşince, ordular daha önce olduğundan çok daha büyük hâle geldiler. Ülke ekonomilerine çok fazla zarar vermeden akılcı bir şekilde erkekleri askere almanın tek yolu, zorunlu askerlik hizmeti idi. 1939 yılında ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Almanya ve Japonya'nın toplam asker sayıları 5.600.000 iken, 1944'e gelindiğinde bu sayı 45.400.000'e çıkmıştı. Sadece ABD'de silâh altındaki kişi sayısı 15.000.000'a yakındı. Bu erkek ve kadınların eğitilmesi, daha önce görülmemiş bir okullar ve eğitim merkezleri sistemi gerektirmekteydi. Dünyanın her yerine insan ve malzeme nakli için gereken karmaşık teknoloji ve lojistik hizmetler, çok sayıda muharebe dışı uzmanlık alanının gelişmesine de yol açtı. Savaşan kadın ve erkeklerin, onları destekleyen kadın ve erkeklere oranı ("tooth to tail" - "diş kuyruk" oranı diye tabir edilen yapı) tarihte ilk kez ikincisinin lehine dönmüştü.

Askeri liderlik de odak noktasını değiştirmişti. İletişim teknolojisindeki devrim, özellikle de telsiz radyo ve çok işe yarayan sahra telefonları, karacı komutanların muharebeleri cepheden yönetmelerine izin verdi. Amerikalı George Patton, İngiliz Bernard Montgomery ve Alman Erwin Rommel gibi savaşın en meşhur generalleri, Birinci Dünya Savaşı'nın "şato generalliğini" küçümseyerek ön saflardan veya ön saflara yakın yerlerden savaşı yönettiler. Hem liderlikleri sebebiyle hem de dünyanın her yanında milyonlarca erkek, kadın ve çocuğu sarmış olan bir savaşı kişiselleştirdikleri için kahraman oldular.

Kaynak: Michael S. Neilberg, **Dünya Tarihinde Savaş,** (çev: Mehmet Tanju Akad), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s.128-131

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Polonya'nın İşgali" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Sovyetler Birliği'nin Baltık Ülkelerine Yerleşmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Danimarka ve Norveç'in İşgal Edilmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "Batı Cephesi'nin Açılması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Batı Cephesi'nin Açılması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Atlantik Savaşı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise "Quebec Konferansı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Yalta Konferansı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. d	Yanıtınız yanlış ise "Kahire Konferansı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa'da ve Uzakdoğu'da Savaşın Sona Ermesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesinin ardından 16 Haziran 1940 tarihinde hükûmet değişmiş, General Pétain Güney Fransa'da Alman yanlısı Vichy Hükûmeti'ni kurmuştu. Bununla birlikte İngiltere'de General de Gaulle Hareketi de başlamıştı. Ayrıca Hitler'in Fransa'yı ele geçirmesinden sonra İngilizler, Almanlarla doğrudan yüz yüze geldi. İngilizler köşeye sıkışmıştı. Ancak bundan daha da önemlisi Fransa'nın işgali ile birlikte batı bölgesini kontrolü altına alan Hitler, artık Doğu Avrupa'ya ve hatta Sovyetler Birliği'ne saldıracak uygun ortamı yaratmış olmasıdır.

Sıra Sizde 2

İngiliz savaş ekonomisi çoğunlukla dışarıdan mal almaya yani ithalata dayanıyordu. İngiltere'nin dışarıdan aldığı mallar gıda maddelerinden akaryakıta geniş bir paket oluşturuyordu. Savaş sırasında tamamen devre dışı kalmak istemeyen İngiltere, bu ürünlerin denizden tedarikini mümkün kılmalıydı. İtalya'nın ve Japonya'nın savaşa girmesiyle Hint Okyanusu'ndaki ticaret olanakları kısıtlanan İngiltere bu farkı ABD ile kapattı. Dolayısıyla İngiltere, okyanusta güvenli bir geçiş ortamı yaratılmalıydı. Böylece Atlantik Okyanusu'nun önemi ortaya çıkıyordu.

Sıra Sizde 3

İtalya'nın savaşa girmesi ve Kuzey Afrika Cephesi'nin açılması İngiltere'yi zor durumda bırakmıştı. İtalya'nın Akdeniz'de, Somali'nin kendisine ait bölgesinde, Habeşistan'da ve Libya'da da askerî güçleri bulunuyordu. Dolayısıyla İtalya bu güçleriyle İngiltere'nin doğudaki ticaret üslerine giden yolu kesmekteydi. Bu bakımdan stratejik ve ekonomik açıdan önemli bir bölge olan Kuzey Afrika'nın tümüyle ele geçirilmesi savaşın gidişatını değiştirebilecekti.

Sıra Sizde 4

Dünya Savaşı patlak verdiğinde Çinhindi bölgesi Fransızların, Doğu Hint Adaları ise Hollanda'nın elindeydi. Bununla birlikte İngiltere Hong Kong'ta ve Hindistan'da önemli bir güçtü. Bu bölgelerden ilki stratejik açıdan, ikincisi ise petrol ve diğer doğal kaynakları barındırması bakımından önemliydi. Böylece bu bölgelere yapılacak bir Japon ilerlemesi İngilizlerin Hong Kong, Malaya, Singapur, Borneo, Burma ve Hindistan'daki petrolden kalaya bütün ham madde çıkarlarını tehdit etmekteydi. Dolayısıyla bu kaynaklardan mahrum kaldığında savaşta tutunamayacak duruma gelecekti. Bu yönüyle Japon ilerlemesi Avrupa'daki durumu etkilemekteydi.

Sıra Sizde 5

14 Ağustos 1941'de yayınlanan "Atlantik Bildirisi"nde; savaştan sonra toprak kazanılmaması, ilgili halkın onayı alınmadan toprak değişikliği yapılmaması, ulusların kendi geleceklerini belirleme hakkına sahip olması, uluslararası iş birliğinin gerçekleştirilmesi, temel ham maddelerden eşit biçimde faydalanılması, insanların korku ve açlıktan kurtarılması, açık denizlerde ticaret serbestliğinin gerçekleştirilmesi, Mihver Devletlerinin silahtan arındırılması ve savaştan sonra topyekûn silahsızlanmaya gidilmesi hususları yer alıyordu. Bu diplomatik hamle, savaştan sonra kurulacak olan Birleşmiş Milletlerin ilk nüvesini oluşturdu.

Sıra Sizde 6

17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında düzenlenen Potsdam Konferansı'nda; Almanya'nın kontrolünün ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa işgal bölgeleri komutanları aracılığıyla yapılması, Almanya'nın silahsızlandırılması ve askerden arındırılması, Alman Silahlı Kuvvetlerinin, Nazi birlik ve örgütlerinin tümüyle kaldırılması, Alman savaş endüstrisinin ortadan kaldırılarak yeniden düzenlenmesi ve Alman ekonomisinin Müttefikler tarafından kontrol edilmesi, savaş suçlularının tutuklanması ve kontrol edilmesi, Almanya'nın savaş tazminatı ödemesi, Almanya'da demokratik bir düzenin kurulması, barışla ilgili düzenlemelerin yapılması için ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin ve Fransa Dışişleri Bakanlarından oluşan bir "Dışişleri Bakanları Konseyi"nin kurulması, oluşturulan bu konseyin Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya'nın barış sözleşmelerini hazırlamakla yükümlü olması kararları alındı.

Sıra Sizde 7

Türkiye savaş boyunca bir denge politikası izledi. Savaşa girmesi yönündeki baskıları ise yeterli desteği alamadığını ve askerî techizat bakımından zayıf olduğunu öne sürerek bertaraf etti. Bununla birlikte her iki tarafla da ticari ilişkilerini sürdürmeye çalıştı. Türkiye için bu denge politikasının en hassas noktası ise İtalyan, Alman ve Sovyet hareketliliğiydi. Savaşın sonuna doğru ise Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Bu kararın alınmasında Yalta Konferansı'nda 1 Mart 1945 itibarıyla Almanya ve Japonya'yla savaş durumunda olan devletlerin Nisan ayı sonunda San Fransisco'da toplanacak Konferans'a davet edileceğinin ve Birleşmiş Milletler Örgütünün kurucu üyeleri arasında yer alacağının açıklanmış olmasının önemli rol oynadığı bilinmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

Armaoğlu, Fahir. (1994). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990),** Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Antony Best vd. (2006). **Uluslararası Siyasi Tarih: 20. Yüzyıl,** (Çev: Taciser Ulaş Belge - Emel Kurt), İstanbul: Yayın Odası Yayıncılık.

Deringil, Selim. (1994). **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası,** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hart, Lidell. (1998). **II. Dünya Savaşı Tarihi,** C.1-2), (Çev:Kerim Bağrıaçık), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hobsbawm, Eric. (1996). **Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991): Aşırılıklar Çağı,** (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Neilberg, Michael S. (2011). **Dünya Tarihinde Savaş,** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Parker, R.A.C. (2005). **II. Dünya Savaşı,** (Çev: Müfit Günay), Ankara: Dost Kitabevi.

Roberts, J. M. (2003). **Yirminci Yüzyıl Tarihi,** (Çev: Sinem Gül), Ankara: Dost Kitabevi.

Sander, Oral. (1989). **Siyasi Tarih. Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar,** Ankara: İmge Kitabevi.

Sertel, Sabiha. (1999). **2. Dünya Savaşı Tarihi,** İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Sommerville, Donald. (2012). **II. Dünya Savaşı,** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Uçarol, Rıfat. (2006). **Siyasi Tarih (1789-2001),** İstanbul: Der Yayınları.

Weisband, Edward. (1974). **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası,** (Çev: M. Ali Kayabal), İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yakut, Kemal. (2010). "İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)", **Siyasî Tarih,** (Editör: Yasemin Özgün), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, s. 142-170.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD, İngiltere ve SSCB arasında oluşturulan iş birliği ortamının dağılma nedenlerini tartışabilecek,
- ABD'nin "çevreleme" politikasının ortaya çıkışını ve gelişimini anlatabilecek,
- SSCB'nin Doğu Avrupa'daki yayılmasının ayrıntılarını sorgulayabilecek,
- Soğuk Savaş'ın nasıl ortaya çıktığını ve Birleşmiş Milletlerin kurumsal yapısını açıklayabilecek,
- İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan gelişmeleri değerlendirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Demokrasi Cephesi
- Çevreleme
- Soğuk Savaş
- İki Kutuplu Sistem
- Nükleer Silahlar
- Yayılmacılık
- Kolektif Güvenlik
- Meşru Savunma

İçindekiler

Siyasi Tarih II → Savaş Sonrasında Dünya Düzeni (1945-1950)

- DEMOKRASİ CEPHESİNİN DAĞILMASI: MÜTTEFİKLER ARASI ANLAŞMAZLIKLAR
- ABD'NİN ÇEVRELEME POLİTİKASI
- SSCB VE DOĞU AVRUPA'DA SOVYET BENZERİ REJİMLER
- "SOĞUK SAVAŞ" KAVRAMI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÜZENİ
- SAVAŞTAN SONRA DÜNYANIN DİĞER BÖLGELERİNDEKİ GELİŞMELER

Savaş Sonrasında Dünya Düzeni (1945-1950)

DEMOKRASİ CEPHESİNİN DAĞILMASI: MÜTTEFİKLER ARASI ANLAŞMAZLIKLAR

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya-Japonya ekseninde oluşan Mihver devletlerine karşı kurulan "demokrasi cephesi" savaşın sonuna doğru dağıldı. Dağılmanın gün yüzüne çıktığı yer Potsdam (Berlin) Konferansı oldu. Taraflar, 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan konferansa geldiklerinde koşullarda köklü değişiklikler yaşanmıştı. Aslında, savaş sırasında da bazı anlaşmazlık noktaları vardı. Örneğin, Eylül 1943'te İtalya ile teslim anlaşmasına SSCB karıştırılmamıştı ve bundan rahatsız olmuştu. Yine, Avrupa'da ikinci cephenin 1944 gibi çok geç bir tarihte açılması Stalin'i kuşkulandırmıştı. Mayıs 1945'te Almanya teslim olur olmaz ABD SSCB'ye yaptığı ödünç verme/kiralama yardımını durdurmuştu. Yalta'dan Potsdam'a gelindiğinde önderler de değişmişti. ABD'de Roosevelt ölmüş, yerine yardımcısı Truman geçmişti. Konferansa Churchill'in yanında katılan İşçi Partisi başkanı Clement Attlee, konferans sırasında yapılan seçimleri kazanarak görüşmeleri Başbakan sıfatıyla sürdürdü. Özellikle bu değişiklik önemliydi. Çünkü Churchill'le **Yüzdeler Anlaşması**'yla Avrupa'yı paylaşan Stalin şimdi farklı bir liderle müzakere edecekti.

Potsdam'da gündeme gelen en önemli konu Almanya'nın durumuydu. Taraflar Almanya'nın Nazizm'den ve askerden arındırılması, Nazi savaş suçlularının yargılanması için bir mahkeme kurulması konularında anlaştılar. Daha sonra Nürnberg'de kurulan mahkemede suçlular yargılandı. Doğusu SSCB, batısı ise Amerikan, Fransız ve İngilizler tarafından işgal edilmiş olan Almanya'da demokrasinin yerleşmesi konusunda bir oydaşma sağlandı. Fakat sonrasında tarafların "demokrasi"ye farklı anlamlar yükledikleri ortaya çıktı. Polonya sınırı Oder-Neisse hattından geçirildi ve çözüm Almanya ile yapılacak barışa ertelendi. Yenik devletlerle barış antlaşmaları hazırlanması için Dışişleri Bakanları Komisyonu kurulması kararı alındı. Konferansta Türk Boğazları konusu da gündeme geldi. Bir anlaşmaya varılamadığı için tarafların Montrö'nün değişmesi üzerine görüşlerini Türkiye ile paylaşmaları kararı alındı.

ABD ile SSCB arasındaki anlaşmazlık noktalarından biri de atom silahı oldu. ABD, başta SSCB olmak üzere diğer devletlerin bu silaha sahip olmasını engellemek istedi. 1945'te atom silahının yasaklanması amacıyla BM Güvenlik Konseyine bağlı bir Atom Enerjisi Komisyonu kurulsa da 1948'de bu Komisyon dağıldı. Zaten SSCB de 1949'da ilk denemesini başarıyla gerçekleştirdi.

Yüzdeler Antlaşması: 1944'teki Moskova Konferansı sırasında, İngiltere Başbakanı Churchill ve SSCB lideri Stalin, savaş sonrasında Avrupa'da kurulacak nüfuz alanları üzerinde "sözlü olarak" anlaştılar. Buna göre, SSCB Romanya'da %90, Bulgaristan'da %75; İngiltere ise Yunanistan'da %90 nüfuza sahip olacaklardı. Macaristan ve Yugoslavya'da ise iki tarafın nüfuzu eşit olacaktı.

Savaş sonrasında bir barış antlaşması imzalamak üzere 29 Temmuz-15 Ekim 1946 tarihleri arasında 21 devletin katıldığı bir dizi konferans düzenlendi. Sonunda Paris Barış Antlaşmaları 10 Şubat 1947'de imzalandı. Bulgaristan, Finlandiya, İtalya, Macaristan ve Romanya'yla çeşitli sınır düzenlemeleri yapıldı. Almanya'yla (birleşme gerçekleşmediği için) ve Avusturya'yla (işgale uğramış devlet statüsüne sahip olduğu için) barış antlaşması imzalanamadı. Japonya'yla ise ABD ile ayrı bir antlaşma imzaladı.

Fotoğraf 3.1

Yalta Konferansında, Churchill, Roosevelt ve Stalin

Kaynak: *http://www.perekop.net/wp-content/uploads/yalta-1945-summit.jpg*

Savaş sonrası Avrupası'nda en göze batan gelişme Almanya'nın bölünmesi oldu. Almanya üzerinde yaşanan anlaşmazlık, aslında tüm tarafların işine gelen bölünmüşlük üzerinden yaşandı. Hitler'in kurduğu Alman birliği şöyle dursun, Bismarck'ınki bile bölünmüştü. İşgal edilmiş devlet statüsü tanınan Avusturya'nın durumu sonraya ertelenmişti. Birleşik bir Almanya görmeyi neredeyse hiçbir devlet istemiyordu. 1 Ocak 1947'de ABD ve İngiliz işgal yönetimleri birleştirildi. Şubat 1948'de Çekoslovakya'da komünistlerin iktidarı ele geçirmesinin ardından, 1948 baharında Batı işgal bölgesinde para reformuna gidildi. SSCB buna Berlin'i ablukaya alarak yanıt verdi. Hava koridoruyla ablukayı aşan Batı 23 Mayıs 1949'da Bonn'da Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ilan edince Sovyet işgali altındaki doğuda da Ekim'de Demokratik Almanya Cumhuriyeti ilan edildi.

Savaşta en büyük yıkımlardan birini de İngiltere yaşadı. Savaşın ekonomik ve toplumsal yıkımı 1945 seçimlerinde kendisini gösterdi. Zaferin mimarı Churchill iktidarı kaybetti. İşçi Partisi lideri Clement Attlee Başbakan, sendikacı Ernest Bevin de Dışişleri Bakanı oldular. Yeni yönetim savaşın olumsuz izlerini ortadan kaldırmak için bir dizi ekonomik/toplumsal reforma giriştiyse de 1947'ye gelindiğinde kaynak yetersizliği baş gösterdi. İngiltere ekonomik reformlarını sürdürmek için iki yola başvurdu: Öncelikle harcamalarını kıstı. Eski sömürgelerine birer birer bağımsızlıklarını verdi. Böylece XIX. yüzyıla damgasını vuran İngiliz İmparatorluğu XX. yüzyılın ortasında "başat güç" olmaktan çıkıyordu. İkinci olarak ABD'den borç aldı ve dünya egemenliğine ilişkin sorumluluklarını ABD'ye devretti.

Fransa, savaş sonrasında büyük bir siyasi ve ekonomik istikrarsızlık içine düştü. Nazi işgali sona erince 1944 Ekim'inde Charles de Gaulle önderliğinde bir "Ulusal Birlik" hükûmeti kuruldu. De Gaulle Fransası'nın en tipik özelliklerinden biri

Anglo-Amerikan ittifakına olan kuşkusuydu. Savaş döneminde müttefiklerin izledikleri politikalardan kaynaklanan bu kuşku Soğuk Savaş dönemi boyunca Fransız dış politikasına damgasını vurdu. Bu doğrultuda, yeni iktidarın ilk icraatlarından biri Aralık 1944'te SSCB ile ittifak antlaşması imzalamak oldu. De Gaulle'ün iktidarı kısa sürdü. Özellikle savaş sonrasında Fransa siyasetinde giderek güçlenen komünistlerle anlaşamıyordu. Çöken ekonomik yapının nasıl yeniden inşa edileceği konusunda farklı görüşleri vardı. Sömürgeci politikalarını sürdürme çabası Fransız ekonomisinin en önemli çıkmazlarından birini oluşturuyordu. Ocak 1946'da De Gaulle'ün istifasının ardından sol kanat koalisyon hükûmeti kuruldu.

İtalya'da ise 1946'da düzenlenen bir referandumla monarşi sona erdi, cumhuriyet ilan edildi. Yapılan seçimlerde Hristiyan Demokrat Alcide de Gasperi başkanlığında, komünist ve sosyalistlerden oluşan bir koalisyon hükûmeti kuruldu.

Harita 3.1

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'da Sovyet Yayılması

Kaynak: *http://blue.utb.edu/paullgj/geog1303/lectures/soviet_influence_in_europe.jpg*

Yunanistan İkinci Dünya Savaşı'nda önce İtalyanlar ve ardından Almanlar tarafından işgal edilmişti. İşgalin sonlarına doğu Yunanistan'da hakim güç Ulusal Kurtuluş Ordusu'ydu (ELAS). Sol eğilimli olmakla birlikte tamamı komünistlerden oluşmayan bu örgüt 1944 sonunda 2 milyon üyeye sahipti ve monarşi karşıtıydı. 1944'te İngiltere Yunanistan'ın işgalden kurtulmasına destek verdi ve işgal Kasım'da sona erdi. İngltere iktidarın komünistlerin eline geçmesini engellemek için müdahalede bulundu ve ELAS'ın Atina'yı terk etmesini sağladı. 1946'da yapılan seçimleri ELAS boykot etti. Ardından yapılan referandumun ardından kral ülkeye döndü. Bunun üzerine iç savaş başladı. 24 Aralık 1946'da General Markos "Geçici Demokratik Yunan Cumhuriyeti" adıyla yeni bir hükûmet kurdu. ELAS'a Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan üzerinden yardım geliyordu. Fakat Truman Doktrini ile ABD'nin savaşa müdahalesi ve Kominform'dan atılan Yugoslavya'nın yardımı kesmesiyle 1949'da savaş sona erdi.

Müttefikler arasında çıkan anlaşmazlıkların yanında ortak bazı sorunlar da ortaya çıktı. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan insan hareketleri önceki boyutlarını aştı. Savaşta ve sonrasında yaşanan gelişmeler nedeniyle yalnızca Avrupa'da 30 milyon kişinin yer değiştirdiği hesaplanıyordu. Diğer kıtaları işin içine kattığımızda 100 milyonlarca kişinin evinden, yerinden, yurdundan koparıldığını söyleyebiliriz. Benzer bir hareketlilik, daha küçük ölçekte Birinci Dünya Savaşı sonunda da yaşanmış ve Milletler Cemiyeti (MC) çatısı altında "Nansen Pasaportu"yla geçici bir çözüm üretilmişti. Savaşın ardından kalıcı olacağı ortaya çıkan bu soruna BM el attı ve Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 1950'de Genel Kurul tarafından kuruldu.

KİTAP

Soğuk Savaş'ın ilk döneminde Türkiye'nin izlediği dış politikayı daha ayrıntılı öğrenmek için Turgay Merih'in "Soğuk Savaş ve Türkiye" adlı kitabını (Ebabil Yayınları, Ankara, 2006) okuyabilirsiniz.

SIRA SİZDE 1

Sizce ABD ile SSCB arasındaki derin güvensizliğin sebebi neydi?

ABD'NİN ÇEVRELEME POLİTİKASI

Savaştan her anlamda en kârlı çıkan devlet ABD oldu. Her şeyden önce 1930'larda yaşadığı ekonomik bunalımdan mutlak biçimde sıyrıldı. Kendi anakarasına sıçramayan savaş ekonominin her alanında üretimi pompaladı. Öyle ki 1945'te dünya üretiminin yarısını ABD gerçekleştiriyordu. Savaş sonrasında kurulan uluslararası ekonomik sistemde belirleyici rolü de (IMF, Dünya Bankası gibi araçlarla) elinde tutan bu devletti. Üstelik bir de nükleer silah tekeline sahipti. Bu açıdan bakıldığında, XX. yüzyılın ortasında ABD'nin XIX. yüzyıl İngilteresi'nin yerini aldığı söylenebilir. Yine de savaş sonrasında ABD'nin birbiriyle bağlantılı iki temel sorun/amacı öne çıkıyordu. İlki, Avrupa ve Doğu Asya'da güvenliği sağlayarak tüm dünyada denetimini güçlendirmek; diğeri, Avrupa'nın ortasına (Berlin'e) uzanan Sovyet işgaline son vermekti. Bolşevikler 1917'de gerçekleştiremediklerini başarıp savaşı kazanarak tüm doğu Avrupa'yı denetimleri altına almışlardı. Washington'dan bakıldığında bu ABD çıkarları önündeki en büyük engeldi. Avrupa'nın batısı ise işgalin altında tam bir yıkıntı içerisindeydi. Bu iki olumsuzluğu bir arada ortadan kaldırmak ABD'nin birincil amacı hâline geldi. ABD'nin Moskova Büyükelçisi George Kennan'ın 26 Şubat 1946 tarihli "uzun telgrafı" bu amacın gerekçelerini değerlendiriyordu. Ardından, 5 Mart 1946'da, artık muhalefete düşen İngiltere eski Başbakanı Churchill, Fulton'da yaptığı konuşmada yeni bir dönemin başladığına işaret ediyordu: "Baltıklar'dan Adriyatik Denizi'ne kadar bir "demir perde" Avrupa kıtasının üzerine düşmüştü".

Demir Perde Ülkeleri: İngiltere eski Başbakanı Churchill'in 1946'da Fulton'da yaptığı konuşmada ilk kez dile getirdiği "Demir Perde" ibaresi, ilerleyen yıllarda Doğu Avrupa'daki Sovyet hâkimiyeti altındaki ülkeleri ifade etmek için kullanılacaktır. Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkeler için Batı literatüründe uzun süre "Demir Perde Ülkeleri" nitelemesi yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, uluslararası komünizmin SSCB eliyle Avrupa başta olmak üzere tüm dünyaya yayıldığı varsayımından hareketle ve buna engel olmak için ABD'nin izlediği dış politikaya "çevreleme" (*containment*) adı verilir. Çevreleme politikasının ilk adımı Truman Doktrini oldu. İngiltere'nin Yunanistan'daki birliklerini çekme isteğini ve Orta Doğu'daki diğer yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini bildirmesi üzerine, ABD Başkanı Truman 12 Mart 1947'de Kongre'de bir konuşma yaptı. Truman konuşmasında "...silahlı bir azınlık ya da dış baskılarla boyunduruk altına alınmaya karşı koyan özgür halkları desteklemenin Birleşik Devletler'in siyaseti olması gerektiğine inandığını" söyledi. Sözünü ettiği ilk devlet iç savaşın sürdüğü Yunanistan, ikincisi ise Sovyet istekleri karşısında destek bekleyen Türkiye idi. Truman, Kongre'den 400 milyon dolarlık bir yardım

için yetki istedi ve bu yetki 22 Mayıs 1947'de verildi. Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan'a 300, Türkiye'ye 100 milyon dolarlık bir askerî yardım öngörüldü. Böylece Yunanistan'da komünistlerin iktidara gelmeleri engellendi. Türkiye, 12 Temmuz 1947'de imzalanan yardım anlaşmasıyla çevreleme politikası doğrultusunda ortaya çıkmaya başlayan Batı Bloku'nun erken katılımcılarından biri oldu.

ABD'nin Avrupa'da istikrar ve güvenliği sağlamaya yönelik ikinci adımı Marshall Yardımı'ydı. Avrupa'da savaş nedeniyle ekonominin çökmesi, Sovyet birliklerinin varlığıyla pekişerek komünizm tehdidini ortaya çıkarıyordu. Oysa ABD'de bir üretim fazlası söz konusuydu. ABD, 1924'te Dawes Planı'yla Almanya'yı nasıl yeniden sistemin içerisine dahil etmeye çalıştıysa benzer bir planı Avrupa'nın batısı için uygulamaya soktu. Plan ilk kez, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde konuşma yapan Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından dile getirildi. Plan uyarınca Avrupa'ya ekonomik yardım sağlanarak yeniden inşa edilecekti. Yardımın uygulanmasına ilişkin 12 Temmuz'da Paris'te Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı toplandı. 3 Nisan 1948'de 17 milyar dolarlık bir kredi onaylandı ve uygulamayı yönetmek için 16 Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü kuruldu (Bu örgüt 1960'ta Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, OECD adını alacaktır). Truman Doktrini ile Marshall Yardımı farklılıklar gösterir. Biri askerî diğeri ekonomik yardımı içerir. İlki ulusal, ikincisi bölgesel düzeydedir. Son olarak ABD Marshall Yardımı'nı engellemeye çalışacak devletleri tehdit etmiş, bu ise Avrupa'yı yararlanan ve yararlanmayan devletler olarak ikiye bölmüştür.

Harita 3.2

Marshall Yardımı Alan Ülkeler

Kaynak: *http://www.loc.gov/exhibits/marshall/images/wholemap.jpga*

Son olarak Avrupa-Atlantik bölgesinin askerî güvenlik örgütlenmesi olan NATO'dan söz etmek gerekir. Batı Avrupalı devletler daha önce Batı Avrupa Birliği

(BAB) adı altında bir antlaşma imzalamışlardı. Şubat 1948'de Çekoslovakya'da komünistlerin iktidarı ele geçirmeleri ardından 17 Mart'ta imzalanan Brüksel Antlaşması'na İngiltere, Fransa ve "Benelux" devletleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) katılmışlardı. Taraflardan herhangi biri saldırıya uğradığında diğer devletler her türlü araçla yardıma koşacaklardı. Fakat gerek İskandinav devletlerinin gerek ABD'nin bu oluşumda yer almaması BAB'ın SSCB karşısında bir denge unsuru olmasını engelledi. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü ise çevreleme politikasının bu coğrafyadaki askerî ittifakı ve temel direği işlevini gördü. 4 Nisan 1949'da kurulan örgütün 12 kurucu üyesi vardır: ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Portekiz. Örgüte 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Federal Almanya Cumhuriyeti, 1982'de İspanya katılmıştır. NATO bir askerî ittifaktır. İttifaka bu özelliğini kazandıran ünlü 5. maddesidir: "Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Şartı'nın 51. maddesinde tanınan bireysel ya da toplu meşru müdafaa hakkını kullanarak Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır". NATO'nun en üst düzey organı üye devletlerin Dışişleri Bakanlarından oluşan Kuzey Atlantik Konseyi'dir. Burada her üyenin veto hakkı vardır. Yani kararlar oybirliğiyle alınır. Merkezi Brüksel'de olan NATO'yu Genel Sekreter temsil eder. Ayrıca üye devletlerin Brüksel'de daimi temsilcilikleri vardır.

Şekil 3.1

Nato Amblemi

Kaynak: *http://www.nato.int/icons/natoflag.gif*

NATO, gerek iki kutuplu sistemde ve gerekse sonrasındaki uluslararası yapıda çok önemli rol oynamıştır. İki kutuplu sistemde kutuplardan biridir. ABD'nin barış döneminde Avrupa devletleriyle ilk ittifakıdır. Çevreleme politikasının askerî boyutunun ilk adımıdır. İleride incelenecek "dehşet dengesi"ne giden silahlanma sürecinin başlangıcıdır. Hiç kuşkusuz karşı bloğun askerî örgütlenmesi olan Varşova Paktı'nın kurulmasının en önemli nedeni olmuştur.

KİTAP

Türkiye'nin NATO'ya nasıl üye olduğuna ilişkin belgelere dayalı bir inceleme için Mehmet Saray'ın "Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi" (Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 2000) adlı eserini okuyabilirsiniz.

SIRA SİZDE 2

NATO'nun Soğuk Savaş boyunca, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesini hiç işletmemiş olmasını nasıl açıklarsınız?

SSCB VE DOĞU AVRUPA'DA SOVYET BENZERİ REJİMLER

Savaştan en fazla hasarla çıkan ülke SSCB oldu. Kuzeyde Leningrad, merkezde Moskova ve güneyde de Stalingrad cephelerinin batısındaki toprakları tamamen yıkılıp yakıldı. Kaybettiği insan sayısı bazı kaynaklara göre 20, bazı kaynaklara göre 27 milyonu buldu. SSCB deyim yerindeyse yeniden inşa edilmek zorundaydı. Savaş sonrası SSCB bir yandan memleketi yeniden inşa ederken diğer yandan çevreleme politikasına karşı önlemler almaya çalışıyordu. Savaş sırasındaki "demokrasi cephesi" dağılınca SSCB "iki kamp teorisini" benimsedi. Buna göre kapitalizmle komünizm birbirlerine düşman iki dünya sistemiydi ve birinden biri yok oluncaya değin aralarındaki mücadele sürecekti. SSCB'de savaş sonrasında 1950'ye değin süren Sovyet sistemini inşa süreci, bu projeyi bizzat yürüten Jdanov'un adıyla anılır. *Jdanovçina* döneminde SSCB'de "proletarya" adına "burjuva" olmakla suçlanan Batı dünyasından her alanda bir kopuş yaşanmıştır.

Dış politikada ise temel kaygı ABD'nin atom silahı tekelini kırmaktı. 25 Eylül 1949'da Sovyet Haber Ajansı TASS, 29 Ağustos'ta başarılı bir atom bombası denemesinin gerçekleştirildiğini duyurdu. Böylece SSCB'nin güvenlik kaygısı bir ölçüde giderilmişti. Sovyet dış politikasını belirleyen ikinci etken, önce Avrupa'da sonra Asya'da kurulan sosyalist devletler ve bu devletlere önderlik etme kaygısıydı. Avrupa'nın doğusu Nazi işgalinden Kızıl Ordu eliyle kurtulmuştu. Savaş bittiğinde Polonya, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan ve Almanya'nın (bu arada Berlin'in) doğusu Sovyet denetimi altındaydı. 1948'e değin üç aşamalı biçimde bu devletlerde Sovyet benzeri rejimler kuruldu. 1946'da bu devletlerde koalisyon hükûmetleri iktidara geldi ve komünistler bu koalisyonlarda önemli bakanlıkları ele geçirdiler. 1947'de komünist olmayan unsurlar hükûmetlerden tasfiye edildi. Son olarak 1948'de iktidar yerli komünistlerden, Moskova destekli unsurlara geçti. Bu iktidar stratejisi Lenin'in Ekim Devrimi'nin ardından öngördüğü "üç aşamalı iktidar" stratejisiyle örtüşüyordu. İkinci Dünya Savaşı ertesinde doğu Avrupa'da Sovyet benzeri rejimlerin kurulmasında bu devletlerin işgalden Kızıl Ordu tarafından kurtarılmasının yanı sıra SSCB'nin bu bölgede bir tampon bölge yaratma (yani güvenlik) kaygısı da rol oynadı. Zira Çarlık Rusyası da bu coğrafya üzerinden Napoleon ordularının saldırısına uğramıştı. Yine de bu rejimlerin kurulması yalnızca dış etkenlerle açıklanamaz. Bir kere doğu Avrupa'da batıdakinin aksine ve oradaki anlamda bir demokrasi geleneği yoktu. Üstelik varolan otokrat yöneticiler ve burjuvazi Nazi işgalcileriyle iş birliği yapmışlardı. İşgalin sona ermesinin ardından bunların iktidarda kalmaları beklenemezdi. Yine, Nazi işgaline karşı kendi örgütleriyle direnen Yugoslavya ve Arnavutluk'ta da sosyalist rejimlerin kurulması bu iç dinamiklerin ne denli etkili olduğunun göstergesi oldu. Kasım 1945'te Tito önderliğinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, Aralık 1945'te de Enver Hoca önderliğinde Arnavutluk Halk Cumhuriyeti kuruldu. Yugoslavya ve Arnavutluk'un Moskova çizgisine her zaman mesafeli yaklaşmasının ardındaki nedenlerden biri de Nazi işgalinden Kızıl Ordu yardımıyla kurtulmamış olmalarıdır.

Doğu Avrupa'da Sovyet benzeri rejimlerin kurulmasıyla SSCB "tek ülkede sosyalizm" ilkesinden ayrıldı. 1917'deki Bolşevik (Ekim) Devrimi'nin ardından Trotski'nin savunduğu "dünya devrimi" politikasına karşı Stalin'in savunduğu "tek ülkede sosyalizm" politikası benimsenmiş ve SSCB kurulmuştu. 1919'da toplanan **Komintern** (3. Enternasyonal) ise 1943'te dağıtılıncaya kadar SSCB'nin dış politika

Komintern: Komünist Enternasyonel örgütünün kısaltılmış adıdır. Örgüt SSCB tarafından 1919'da kurulmuş, 1943'te feshedilmiştir.

araçlarından birine dönüşmüştü. Şimdi, artık birden fazla sosyalist devlet olduğuna göre "tek ülkede sosyalizm" politikası benimsenemezdi. Böylece Sovyet dış politikasının Soğuk Savaş'taki en önemli kaygılarından biri gündeme geldi: Diğer sosyalist devletlerin önderi konumunu sürdürmek. Bunun için 1947'de Avrupa'daki 9 komünist partinin katılımıyla **Kominform** kuruldu (Polonya, SSCB, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, İtalya ve Fransa). Amaç, tüm Avrupa'daki komünist parti eylemlerini eş güdümlemekti. 1948'de Yugoslavya'nın örgütten ihracı bu hedeften daha başından sapıldığının göstergesi oldu.

Kominform: Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu adlı örgüt 1947'de SSCB tarafından kurulmuştur. 1956'da Stalincilikten kurtulma süreci sonucunda feshedilmiştir.

SSCB, önderlik rolünü ekonomik alanda da oynamaya çalıştı. 1949'da SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın katılımıyla COMECON kuruldu. Marshall Yardımı'nı yürütmek için kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne yanıt niteliğinde kurulan örgütün amacı, iş birliği ve eş güdüm yoluyla üye devletlerin ekonomik kalkınmalarını desteklemekti. Örgüte 1949'da Arnavutluk, 1950'de Demokratik Almanya Cumhuriyeti katıldıysa da beklenen verim alınamadı.

KİTAP

SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin nasıl başladığını ve Soğuk Savaş'la birlikte nasıl biçim değiştirdiğini öğrenmek için Kamuran Gürün'ün "Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)" (Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010) ve Suat Bilge'nin "Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964" (İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992) adlı kitapları okuyabilirsiniz.

SIRA SİZDE 3

Sizce Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet benzeri rejimleri gönüllü olarak kabul etmiş olabilir mi?

"SOĞUK SAVAŞ" KAVRAMI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÜZENİ

Soğuk Savaş

Yukarıda ana hatlarıyla özetlenen gelişmeler sonucunda, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından önce Avrupa ve sonrasında tüm dünya Batı ve Doğu olmak üzere iki bloka ayrıldı. Bu iki blok arasında tüm dünyaya hakim olmak amacıyla keskin bir mücadele başladı. Bu dönem Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılır. Tarihçi Hobsbawm'ın deyimiyle "1945-90 arası dünya sisteminin en görkemli genişleme, en görkemli kurtuluş, yoğun Soğuk Savaş dönemidir". Soğuk Savaş'ın nasıl ortaya çıktığını, ne olduğunu, hangi yollarla yürütüldüğünü saptamak çok önemlidir. Aksi durumda Savaş sonrasındaki gelişmeleri anlamak mümkün olmayacaktır. Soğuk Savaş'ı ve bu dönemdeki gelişmeleri sağlıklı biçimde değerlendirmenin günümüz uluslararası ilişkilerini anlamaya uzanan yararları söz konudur.

"Soğuk Savaş" terimi çok basit bir tanımla, tarafların birbirine karşı silaha başvurmaktan kaçındıkları çatışma durumudur. İlk kez XIV. yüzyılda İspanya'da prens Juan Manuel tarafından kullanılmıştır. Bizim sözünü ettiğimiz Soğuk Savaş terimi ise ilk kez 1947'de kullanılmıştır ve kısaca 1945'ten sonra Hitler karşıtı koalisyonun dağılmasının ardından ABD ile SSCB arasındaki mücadeleyi anlatır. Daha kapsamlı bir tanım verecek olursak: "Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, birbiriyle yarış hâlindeki iki süper gücün ve bunların başını çektiği iki kutuplu uluslararası sistemin geçerli olduğu süreçtir".

Hiç kuşkusuz, tanımda yer alan "süper güç" kavramını da tanımlamak yerinde olur. Zira bu kavram günümüzde de tanımlanmadan ve bazen yersizce kullanılmaktadır. "Süper güç, uluslararası sistemdeki gelişmeleri yönlendirme yetenek ve iradesine sahip devlet"tir. Dikkat edilirse yetenek ve iradenin birlikte var olması gerekmektedir. Birinin ya da diğerinin eksikliği çok olumsuz sonuçlara yol açabilir.

Bir başka kavram "iki kutuplu sistem"dir. Nasıl ki XIX. yüzyılda Avrupa'daki uluslararası ilişkiler düzeni "Avrupa Uyumu" olarak adlandırılıyorsa "iki kutuplu sistem" de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından geçerli olan ve günümüzde olmadığı saptanan bir sistemdir. Kısaca "iki kutuplu sistem", diğer devletlerin güvenliklerini onların aracılığıyla sağladıkları birbirine düşman iki süper gücün var olduğu sistemdir". Sistemde iki düşman blok vardır. Bu bloklar kendi içlerinde rejimlerinden ekonomik yapılarına, silahlarından, demir yollarındaki ray genişliklerine kadar yeknesaktırlar ve süper gücün denetimi altındadırlar.

Soğuk Savaş'ın mantığı basittir: "Müttefik olmayan düşmandır!" Soğuk Savaş'ta süper güçlerin hedefi de basittir: Karşı tarafı alt etme ya da kendi sistemini tüm dünyada egemen kılmak. 1960'ta ABD Başkanı John F. Kennedy'nin şu sözleri bu hedefi özetler: "Gücümüzü toplayacağız ve yine birinci olacağız. Belki değil, kesinlikle birinci olacağız. Dünyanın Bay Hruşov'un (SSCB lideri) ne yapmakta olduğunu merak etmesini istemiyorum. Onların Birleşik Devletler'in ne yapmakta olduğunu merak etmesini istiyorum". Bu hedefe varmak için taraflar her türlü araca başvurmuşlardır: Silahlanma, propaganda, casusluk, karşı casusluk... Soğuk Savaş, karşı taraf hakkında bilgi edinme ve kendi bilgilerini gizleme savaşıdır: Soğuk Savaş casuslar savaşıdır.

Soğuk Savaş'ı ideolojilerin savaşı olarak tanımlayanlar da vardır. Bir yandan ABD'nin başını çektiği kapitalizm ile diğer yandan SSCB'nin başını çektiği Bolşevizm. Her iki ideoloji de dünya çapında geçerli olma savındadır. Bu nedenle çatışmaları kaçınılmazdır. SSCB açısında ideolojinin ne denli önemli olduğunu anlatmaya gerek yok. Ekim Devrimi ve onun ideolojisi olan Bolşevizm, devrim kıvılcımını Avrupa'ya sıçratarak sosyalist dünya devriminin önünü açmak için yola çıkmıştı. Fakat ideoloji boyutu Batı için de önemli rol oynadı. Özellikle ABD'de izlenen iç ve dış politikalarda "komünizm tehdidi/tehlikesi" hep ön planda yer aldı. Seçim kampanyalarında oy isterken vatandaştan vergi toplarken ya da bürokrasi siyasete müdahale ederken hep bu "düşman" söylemini öne çıkardı. 1950'lerin başında **McCartizm** biçiminde ortaya çıkan "komünist avı", 1960'ta Kennedy'nin ağzından şu sözlerle dökülüyordu: "Düşman komünist sistemin kendisidir - amansız, açgözlü, durmaksızın dünya hâkimiyeti peşinde koşan... Bu sadece silah üstünlüğü için verilen bir mücadele değildir. Bu aynı zamanda birbiriyle çatışan iki ideoloji arasındaki üstünlük mücadelesidir. Tanrı'nın emrettiği özgürlüğe karşı acımasız, Tanrı'sız tiranlık...".

Mccarthyizm: Cumhuriyetçi Parti'den 1947-1957 yılları arasında ABD senatörü olan Joseph McCarthy'nin adıyla anılan politik davranış biçimi. McCarthy, Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarında binlerce Amerikalıyı SSCB'yle iş birliği yapmakla suçlamıştı. McCarthyizm, muhalif siyasi duruşu baskı altına almak için uygulanan, çoğu zaman dayanaksız suçlama ve iftiraları tarif etmek için kullanılır.

Soğuk Savaş'ta ideolojiler çok önemli rol oynadı. Bunu günümüzde yaşanan ideolojilerin sona erip ermediği tartışmalarından da çıkarsayabiliriz. Yine de Soğuk Savaş'ı yalnızca ideolojiler arasındaki bir mücadeleyle açıklamaya çalışanlar bunun neden 1917'de değil de 1945'ten sonra başladığını açıklamakta zorlanırlar. Ayrıca, 1970'lerde ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki yakınlaşma da bu yaklaşıma aykırı bir örnek oluşturur. Buradan yola çıkarak bazı yazarlar her iki sistemin birbirine ihtiyaç duyduğunu öne sürmüşlerdir. Bu görüşe göre, her ikisi de yüksek düzeyde askerî harcamalara ve sürekli dış tehdidin varlığına muhtaçtır. "Her birinin varlığı diğerine meşruiyet sağlamıştır".

İkinci Vuruş Yeteneği: Nükleer silahların yayılmaya başlamasıyla geliştirilen bu tabir, taraflardan biri saldırdığında, saldırıya uğrayan tarafın, karşılık vererek saldırganı yok etme yeteneğine sahip olması demekti. Kısaca çıkacak bir nükleer savaşın kazananı olmayacaktı. Buna duruma "karşılıklı yok etme garantisi" (mutual assured destruction) adı verildi.

Buradan başka bir soruya geçebiliriz: Soğuk Savaş neden "soğuk"? Neden taraflar birbirlerine karşı yürüttükleri mücadelede silaha başvurmaktan çekiniyorlar ya da Soğuk Savaş boyunca hiç silah kullanılmadı mı? Soğuk Savaş döneminde onlarca savaşta milyonlarca insan öldü. Bu savaşlarda süper güçler değişik yollardan savaşan taraflara destek verdiler. Yalnızca iki süper güç silaha başvurmaktan kaçındılar çünkü her ikisi de nükleer silahlara sahiptiler. ABD'nin atom bombası tekelini 4 yıl içerisinde kıran SSCB, hidrojen bombasında daha kısa sürede bu açığı kapattı (ABD ilk denemesini Kasım 1952'de, SSCB ise 9 ay sonra 1953'te gerçekleştirdi). Bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi her iki süper güç hızla silahlandı. **"İkinci vuruş yeteneği"**ne (second strike capability) kavuştu. Böylece birbirlerine karşı silaha başvurmaktan kaçınmak zorunda kaldılar. Yani Soğuk Savaşı "soğuk" kılan nükleer silahların varlığı oldu.

Fotoğraf 3.2

ABD'nin 1952'deki İlk Hidrojen Bombası Denemesi Sırasında Oluşan "Mantar Bulutu"

Kaynak: *http://usarmy.vo.llnwd.net/e2/-images/2011/01/15/96629/army.mil-96629-2011-01-21-100141.jpg*

Soğuk Savaş'a ilişkin başka bir tartışma bunu kimin başlattığına ilişkindir. Türkiye de dahil olmak üzere Batı Bloku'nda geçerli olan geleneksel yorum, gerilimi başlatanın SSCB olduğunu öne sürer. Bu görüşe göre, Batı yaşam biçimini ortadan kaldırmak ve uluslararası komünizmi tüm dünyaya yaymak için saldırgan politikalar izleyen SSCB Doğu Avrupa'ya yayılmış; ABD önderliğindeki Batı Bloku ise buna "çevreleme"yle yanıt vermişti. Özellikle, iki kutuplu sistemin sona ermesiyle güç kazanan eleştirel yorum tam aksini öne sürmektedir. Savaştan ekonomik olarak güçlenerek çıkan, nükleer tekele sahip olan, savaş sonrası uluslararası sisteme hakim olan ABD'dir ve savaşı başlatan da odur. Bugün nasıl tüm dünyada denetimi elinde tutmak istiyorsa o dönemde de aynı hedefi güdüyordu. Bugün "köktendinci İslam" olarak yaratıp gösterdiği "düşman"ın o dönemdeki adı komünizm/SSCB idi. Hangi görüş geçerli olursa olsun, Soğuk Savaş'ın XX. yüzyılın geri kalan dönemini şekillendirdiği açıktır.

Başlatanın kim olduğunun yanı sıra bir de ne zaman başladığı tartışılır. Bu soruya tek bir yanıt vermek çok doğru değildir. 1945 olabilir çünkü Hitler karşıtı koalisyon bu yılda dağılmış ve ilk atom bombası patlatılmıştır. Çoğu yazar, Churchill'in Mart 1946'daki "demir perde" konuşmasını başlangıç sayar. 1947 Truman Doktrini ABD'nin savaş sonrası gelişmelere ilk askerî müdahalesidir. 1948'de Marshall yardımıyla Avrupa batı ve doğu olmak üzere ikiye bölünmüştür. 1949'da ise iki askerî bloktan NATO kurulmuştur.

Benzer biçimde bitişi için verilen tarihler de farklılıklar gösterir. Kimine göre Soğuk Savaş'ın simgesi olan Berlin Duvarı'nın (onunla birlikte doğu Avrupa'daki Sovyet benzeri rejimlerin) yıkıldığı 1989'dur bu tarih. Kimine göre ise SSCB'nin dağıldığı Aralık 1991. Hatta bazı yazarlar iki kutuplu sistemin sona erdiğini kabul etmekle birlikte Soğuk Savaş'ın sona ermediğini ve nükleer silahlar yeryüzünden yok edilmedikçe ermeyeceğini savunurlar. Günümüzde füze kalkanı anlaşmazlığı üzerinden yürütülen tartışmalarda "Soğuk Savaşın yeniden başladığı" yorumlarının altında yatan gerçek de budur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası siyasi tarihi değerlendirmek için Soğuk Savaş kadar Birleşmiş Milletler (BM) örgütünü ve onun kurduğu sistemi anlamak da gereklidir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurularak işlevini yerine getiremeyen Milletler Cemiyeti'nin yerine geçen ve günümüzde işlevi/etkinliği üzerinde tartışmalar yürütülen BM sistemi geçerliliğini sürdürmektedir.

Birleşmiş Milletler Sistemi

Uluslararası sitemde barış ve güvenliği kalıcı kılmak devletlerin temel hedeflerinden biridir. Özellikle büyük devletler, başka bir deyişle var olan sistemin devamından en fazla yarar sağlayan devletler bu kaygıyı taşırlar. Siyasi Tarih 1 kitabında anlatıldığı gibi 1648'de Westphalia Antlaşmaları'yla Avrupa'da adına sistem denilebilecek bir bütünlük ilk kez sağlanmıştı. 1815'te "Avrupa Uyumu" ile beş büyük devlet kurdukları sistemi garanti altına almışlardı. 1919'daki Milletler Cemiyeti sistemi ilk kez Avrupa'dan tüm dünyaya genişletme çabasındaydı. Birleşmiş Milletler ise tartışmasız biçimde tüm dünyayı kucaklayan bir örgüt olma hedefiyle kuruldu.

Milletler Cemiyeti'nin yerine başka bir örgüt kurma düşüncesi Savaş içerisinde gelişmişti. 1941'de yayımlanan Atlantik Bildirgesi ilk adım olmuştu. 1942'deki Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni 1943'te Moskova, 1944'te Dumbarton Oaks ve son olarak 1945'te Yalta konferansları izledi. BM örgütünü kuran anlaşma 26 Haziran 1945'te San Fransisco Konferansı'nda 50 devlet tarafından imzalandı. İmzayı daha sonra atmasına karşın Polonya'ya da bu statü verildiği için 51 kurucu üye vardı. 2011'de Güney Sudan'ın üyeliğiyle 2012'ye gelindiğinde bu sayı 193'e çıktı. Bu sayı BM'nin evrensel niteliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilir.

Örgütün kurucu belgesi 111 maddeden oluşan BM Şartı'dır. Şartın 1. maddesinde de yer aldığı gibi BM'nin temel amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır. Bunu sağlamak için devletlerin saygı göstermesi gereken bazı ilkeler saptanmıştır (m.2). Bunlardan ilki üyelerin egemen eşitliğidir (m. 2/1). Yani, büyük/küçük, zengin/fakir tüm üyeler ilke olarak BM'de eşit haklara sahiptirler ve egemenliklerine saygı gösterilir. İkincisi, devletlerin sorumluluklarını iyi niyetle yerine getirmeleridir (m. 2/2). Üçüncüsü, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesidir (m. 2/3). Dördüncüsü, üye devletlerin kuvvet kullanmak ya da kuvvet kullanma tehdidinden kaçınmaları ilkesidir (m. 2/4). Kuvvet kullanmayı yasaklayan bu ilke barış ve güvenliğin sağlanmasında temel ilkedir. Son olarak ulusal yetki ilkesinden söz edilebilir(m. 2/7). Bu ilke uyarınca BM, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokmadığı sürece üye devletlerin iç işlerine karışamaz.

Şekil 3.2

BM Bayrağı

Kaynak: *http://www.un.org/depts/dhl/maplib/images_maplib/unflag.gif*

BM Şartı "uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü" (VI. Bölüm, m. 33-38) ve "barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler"i (m. 39-51) ayrıntılı biçimde düzenlemiştir. BM sisteminde uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında temel ilke 2. maddenin 4. fıkrasında yer alan kuvvet kullanmaktan kaçınmaktır. Bunun istisnası ise 51. maddedir. "Meşru müdafaa" hakkını düzenleyen 51. madde, madde 2/4 ile birlikte BM'nin kurduğu güvenlik yapısını oluşturur: "Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez...". Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluk Güvenlik Konseyi'ndedir (m. 24). Ancak, saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkı söz konusudur. Bunu yalnız başına yapacağı gibi "ortaklaşa" da yapabilir. BM Şartı böylece kolektif güvenlik örgütlerinin de önünü açmış, bunları da ayrıca düzenlemiştir (m. 52-54).

BM'nin altı ana organı vardır (m. 7). "Genel Kurul Birleşmiş Milletler'in bütün üyelerinden oluşur" (m.9/1). Olağanüstü toplantılar dışında her yıl Eylül-Kasım arasında üç ay toplanır. Genel Kurulun aldığı kararlar tavsiye niteliğindedir ve bir yaptırımı yoktur. BM'nin üye devletleri bağlayıcı kararlar alabilen organı Güvenlik Konseyi'dir. Güvenlik Konseyi 15 üyeden oluşur. Bunların 10 tanesi Genel Kurulun 2/3 oyuyla iki yıllığına seçilirler. Beş tanesi ise sürekli üye statüsüne sahiptir. Bu beş üyenin veto hakkı vardır: Çin Halk Cumhuriyeti (1945-1971 arası Çin Cumhuriyeti / Tayvan), Fransa, Rusya Federasyonu (1991'e kadar SSCB), İngiltere ve ABD.

Güvenlik Konseyi sürekli üyelerinin veto hakkı nedeniyle Soğuk Savaş'ta neredeyse hiçbir zorlama önlemi kararı alamamış, böylece örgütün siyasal ağırlığı tavsiye niteliğinde kararlar alsa da Genel Kurula kaymıştır. Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) örgütün ekonomik, sosyal, kültürel alanlardaki çalışmalarını yürütmek için kurulmuştur (m. 62/1). ECOSOC, Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) Bilim ve Kültür Örgütü'ne (UNESCO) bir dizi uzmanlık kuruluşuyla iş birliği yaparken insan hakları konusunda pek çok antlaşma/sözleşmeyi de hazırlamıştır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bunların en bilinenidir. Sömürge yönetimleri bağımsızlığa hazırlamakla görevlendirilen Vesayet Konseyi, 1 Ekim 1994'te son olar Palau'nun bağımsızlığını kazanmasıyla 1 Kasım 1994'te çalışmalarını askıya almıştır. "Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler'in başlıca adli organıdır..." (m. 92). Merkezi Lahey'de bulunan divan uyuşmazlıkların çözümünde ve uluslar-arası hukukun gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Son olarak örgütün işlerini yürütecek bir sekretarya ve onu temsil edecek bir Genel Sekreter öngörülmüştür (m. 97-101). BM'nin Genel Sekreter'i 2006'dan bu yana Ban Ki-Moon'dur.

BM evrensel bir örgüt olmasının yanı sıra İkinci Dünya sonrasında içinde yaşadığımız sistemin adıdır. İki kutuplu sistemin hüküm sürdüğü Soğuk Savaş'la birlikte uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri doğrudan etkilemiş/belirlemiştir. Bu nedenle iyi bilinmesi ve siyasi tarih gelişmeleri değerlendirilirken akılda tutulması gerekir.

KİTAP

Uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde Birleşmiş Milletler'in nasıl işlev gördüğünün ayrıntılı bir incelemesi için Enver Bozkurt'un "Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı" (Nobel Yayınları, Ankara, 2003) başlıklı kitabını öneririz.

SIRA SİZDE 4

Sizce dünyamız insanlığa karşı en büyük tehditlerden birini oluşturan nükleer silahlardan neden arındırılamıyor?

SAVAŞTAN SONRA DÜNYANIN DİĞER BÖLGELERİNDEKİ GELİŞMELER

Orta Doğu

Kuzey Afrika cephesi dışında Savaş'a doğrudan katılmasa da Orta Doğu'da savaş sonrasında çok önemli gelişmeler yaşandı. İran, 1942'de kuzeyden SSCB, güneyden İngiltere tarafından işgal edilmişti. Bu anlaşma uyarınca, taraflar savaşın bitiminden altı ay sonra birliklerini geri çekeceklerdi. SSCB, bölgede hem güney Azerbaycan'ın (kuzey İran) hem de Kürtler'in bağımsızlık hareketlerine destek veriyordu. Hatta, Sovyet desteğini alan Kürtler 22 Ocak 1946'da Kadı Muhammed önderliğinde Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin ilan ettiler. Fakat İran, Sovyetler'in izlediği bu politikayı BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etti. Konsey sorunun taraflar arasında görüşmelerle çözüme kavuşmasını önerdi. Yapılan görüşmeler sonunda SSCB kuzey İran'da petrol ayrıcalıkları kazanacak, Azeri bölgesine özerklik sağlanacak, karşılığında da Sovyet birlikleri çekilecekti. Çekilme 6 Mayıs 1946'da gerçekleşti. Ardından İran birlikleri kuzeydeki özerklik hareketini ve Kürtler'i bastırdı. Mahabat Cumhuriyeti 10 Aralık 1946'da sona erdi. Parlamento'dan onay alınmadığı için SSCB'nin petrol ayrıcalıkları da yürürlüğe girmedi. Bundan sonra İran, petrol kaynaklarının çoğunu işleten BP (British Petrolium) ve İngiltere ile uğraşmak zorunda kaldı. 1949'da İngiltere ile yeni bir petrol anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, hükûmetin kötü yönetimiyle birleşince halk ayaklanmasına dönüştü. 1951'de Başbakan olan Dr. Muhammed Musaddık ülke petrollerini millileştirdi.

İran'dakine benzer bir sorun da Türkiye'de yaşandı. TBMM Hükûmeti Kurtuluş Savaşı ve ertesinde Bolşeviklerle işbirliği yapmıştı. 16 Mart 1921 gibi erken bir tarihte birbirini tanıyan iki yönetim SSCB'nin ve Cumhuriyet'in kurulmasının ardından 1925'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzaladılar. Bu antlaşma 1929, 1931 ve en son 1935'te 10 yıllığına uzatıldı. SSCB 19 Mart 1945'te Türkiye'ye bir nota vererek savaş sonrasında koşullarda köklü değişiklik oluştuğunu (*rebus sic stantibus*) öne sürdü ve antlaşmanın süresini uzatmayacağını bildirdi. Türkiye 4 Nisan'da yeni bir antlaşma için SSCB'nin koşullarını sordu. Bu yazışmanın ardından, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i 7 ve 18 Haziran tarihlerinde iki kez kabul ederek SSCB'nin isteklerini dile getirdi: Doğu Anadolu'da toprak (Kars, Ardahan) ve Boğazlar'da üs isteniyordu. Stalin, Boğazlar'da güvenliğin sağlanamadığından şikâyet ederek üs isteklerini Potsdam'da da dile getirdi. Fakat ABD ve İngiltere'yi ikna edemedi. Aralık'ta önce İstanbul'daki Tan Matbaası baskını, ardından Gürcü profesörlerin Doğu Anadolu'dan toprak talep eden makalelerinin *Pravda* ve *İzvestiya*'da yayımlanması ilişkileri son derece olumsuz etkiledi.

Potsdam'da tarafların görüşlerini ayrı ayrı dile getirmeleri kabul edildi. SSCB de bu doğrultuda 8 Ağustos ve 24 Eylül 1946 tarihlerinde iki nota yollayarak Boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyıdaş devletlerce belirlenmesini ve Boğazlar'ın güvenliğinin ortaklaşa sağlanmasını istedi. Türkiye bunu açık bir dille reddetti ve ilişkiler kopma noktasına geldi. "Sovyet istekleri"nin nedenleri sorgulandığında şöyle bir tabloyla karşılaşıyoruz: Bir kere, toprak talebinin sözlü olarak dile getirildiği ve daha çok bir pazarlık unsuru olduğu görülüyor. İkincisi, SSCB Boğazlar'da güvenliğin sağlanmasına ilişkin kaygılarını Montrö görüşmelerinde (1936), Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinde (1939) ve

savaş sürerken defalarca dile getirmişti. Verdiği notaları ise Potsdam'da alınan karara dayandırdı. Üçüncüsü, bu isteklerini elde etmek için güce ya da güç kullanma tehdidine başvurmadı. Yine de SSCB'nin 1925 anlaşmasının süresini uzatmayacağını bildirmesi, Ankara'da derin bir endişeye sebep oldu. SSCB Yönetimi, Stalin'in ölümünün ardından 30 Mayıs 1953'te verdiği bir notayla "isteklerini" geri çekecektir. Genel olarak bakıldığında Sovyet isteklerinin altında güvenlik kaygısının yattığı söylenebilir. Türkiye açısından sonucu ise Batı Bloku'na kayması oldu. Türkiye, Soğuk Savaş içerisinde izlediği katı blok politikasını "Sovyet tehdidi" üzerine inşa etti.

Savaş'ın ardından Mısır'da da sorunlar çıktı. İngiltere 1936'da Mısır'a bağımsızlığını verirken bir ittifak antlaşması imzalamış ve Süveyş'te asker bulundurma hakkı elde etmişti. Savaşta, Almanlar'ın "Afrika Harekâtına" karşılık 200 bin kişilik bir birliği Mısır'a yığdı. Savaş sona erdikten sonra bu birlikleri çekmeyi geciktirdi. Yapılan görüşmelerden sonra 1946'da varılan anlaşma uyarınca İngiltere 1949'a değin aşamalı olarak birliklerini geri çekmeyi kabul etti. Fakat bu kez de Sudan sorunu ortaya çıktı. Mısır Sudan'ın yönetiminin kendisine bırakılmasını, İngilizler'in Sudan'dan da çıkmasını istiyordu. Anlaşma sağlanamayınca Mısır konuyu BM Güvenlik Konseyine götürdü. Buradan bir sonuç çıkmadı. 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmesini geciktirdi. İngiltere, Yunanistan'daki iç savaştan çekilirken ve Türkiye'ye destek vermekten kaçınırken İran'daki petrol ayrıcalıklarını ya da Süveyş'teki varlığını sürdürmek için elinden gelen çabayı gösteriyordu.

Savaş sonrasında Orta Doğu'da gerçekleşen ve belki de dünya çapında etkileri olan gelişme İsrail devletinin kurulmasıydı. Üç büyük din için kutsal sayılan topraklarda bir Yahudi devleti kurulması Orta Doğu'daki dengeleri bir daha sağlanamamak üzere bozdu. Tüm Yahudileri İsrail'de toplamayı hedefleyen Siyonist hareketin ilk kongresi 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde toplanmıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin'deki Osmanlı yönetiminin sona ermesi Yahudi devletinin kurulmasının önündeki en önemli engeli kaldırdı. Daha savaş bitmeden 2 Kasım 1917'de, İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, Siyonist hareketin önderlerinden Lord Rothschild'e yazdığı mektupta Filistin'de Yahudi halka bir yurt sağlama konusundaki desteğini dile getirdi. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan İngiliz manda yönetimi Filistin'e Yahudi göçünün önünü açtı. Hitler'in iktidara gelmesiyle Almanya'dan önemli sayıda Yahudi Filistin'e göçtü. 1928'de 150 bin olan sayı, 1937'de 400 bine, 1947'de 570 bine ulaştı (Arapların sayısı 1.2 milyondu). Bir yandan göçlerle çıkan Arap-Yahudi anlaşmazlıklarını bastırmak İngiliz yönetimi için her geçen gün daha da zorlaşıyordu. Diğer yandan, *Haganah* örgütü ve onun vurucu gücü *Palmah* ile *İrgun*, *Lehi* gibi silahlı milis grupların 1944'ten sonra bağımsız bir devlet kurmak için İngiliz yönetimine karşı mücadele başlattılar.

Harita 3.3

Filistin'in BM Planına Göre Taksimi (1947)

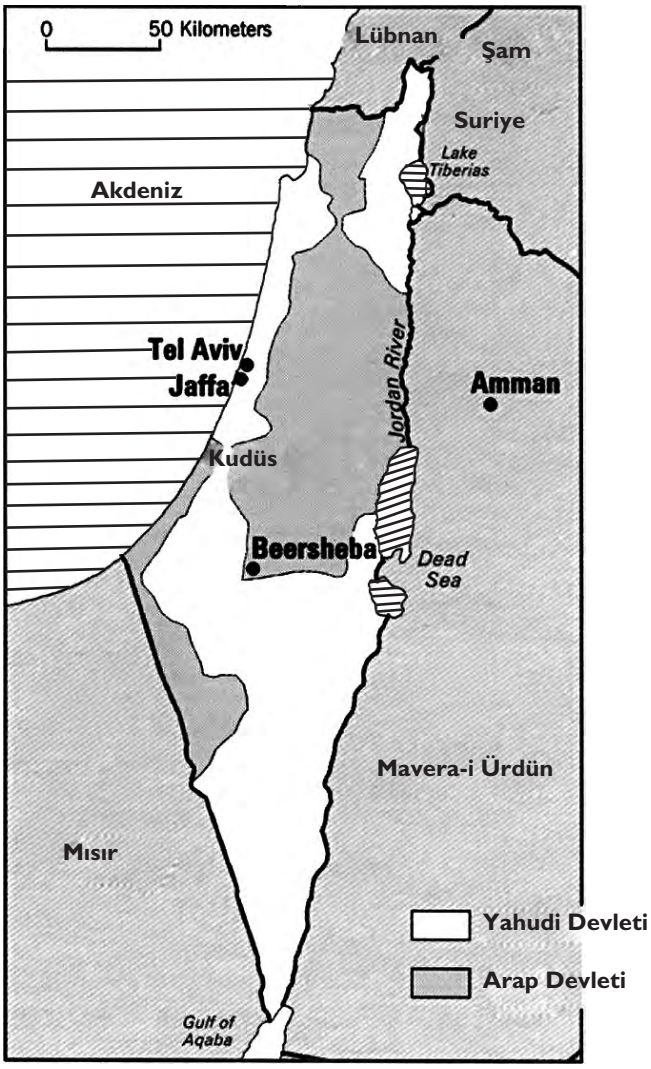

Kaynak: *http://www.globalsecurity.org/military/world/israel/images/israel04.jpg*

İngiltere 2 Nisan 1947'de konuyu BM'ye götürdü. Mayıs'ta kurulan Filistin Özel Komisyonu (UNSCOP) çatışmanın kaynaklarını araştırmak ve çözüm yolları önermekle görevlendirildi. UNSCOP, Filistin'de iki ayrı devletin kurulmasını ve Kudüs'ün BM denetimine bırakılmasını önerdi. Arapların başından başlayarak BM ile işbirliğini reddetmeleri, Yahudi soykırımının Batı'da yarattığı Yahudi sempatisi ve Siyonistlerin lobi çalışmaları sayesinde Kasım 1947'de BM Genel Kurulu bölünmeyi onayladı. Kararın ardından İngiltere 15 Mayıs 1948'den itibaren Filistin'deki birliklerini geri çekeceğini ilan etti ve Nisan ayında çekilmeye başladı. Çekilmenin sona ermesinden bir gün önce, 14 Mayıs'ta Ben Gurion İsrail devletinin kurulduğunu ilan etti. Ertesi gün Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak birlikleri İsrail'e saldırdı. Sekiz ay süren çatışmaların ardından Araplar büyük bir yenilgi-

ye uğradı. Mısır'dan başlayarak (Şubat) Lübnan (Mart), Ürdün (Nisan) ve Suriye (Temmuz) ile İsrail arasında ateşkes anlaşmaları imzalandı. Sınırı olmadığı için Irak böyle bir anlaşma imzalamadı. Savaşın sonunda İsrail topraklarını genişletti ve Kudüs'ün yarısını ele geçirdi. 1 Milyona yakın Filistinli yerlerinden edildi ve "mülteciler sorunu" ortaya çıktı. Mısır'da Kral Faruk devri kapandı. Yarbay Cemal Abdunnâsır'ın önderleri arasında yer aldığı "Hür Subaylar Komitesi" 23 Temmuz 1952'de yönetime el koydu. Özellikle Nâsır'ın başını çektiği Arap milliyetçiliği bundan sonraki çeyrek yüzyıl boyunca Orta Doğu'daki gelişmelere damgasını vurdu. Son olarak, savaşın sonunda bir barış sağlanamadığı ve İsrail devletinin yanında bir Filistin devleti kurulamadığı için bundan sonra yapılacak savaşların önü açılmış oldu.

Asya

Savaş sonrasında Orta Doğu'da yaşanan bu köklü değişim/dönüşümün bir benzeri de Asya kıtasında yaşandı. Öyle ki bu gelişmelerin çoğu günümüz uluslararası ilişkilerinde de belirleyici rol oynamaktadır. Güneydoğu Asya savaşın en dehşet verici olaylarına sahne olmuş ve neredeyse tamamı Japon işgaline uğramıştı. İşgalin sona ermesinden sonra yerel milliyetçi direnişçilerin çoğu bağımsızlık konusunda oldukça kararlıydılar.

1941'de Çin'de kurulan Viet Minh, 1944'te Ho Şi Minh önderliğinde Vietnam'ın kuzeyinde denetimi eline geçirmişti. 1945'te Japon işgali sona erince kuzeyi Çin, güneyi İngiliz denetimine girdi. Viet Minh 1945'te Hanoi'de Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ni ilan etti. İngilizler 1946'da yönetimi Fransızlar'a bıraktı. Çin ise Fransa'nın ayrıcalık isteklerinden vazgeçmesi karşılığında kuzeyden çekildi. Böylece, Fransız Hind-İçin'i (Laos, Kamboçya ve Vietnam) savaştan sonra yeniden Fransız yönetimine bırakıldı ve 1949'da devlet başkanlığına Bao Dai getirildi. Viet Minh ise silahlı mücadeleden vazgeçmedi. Bu gerginlik ileriki yıllardaki Vietnam Savaşı'nı hazırlayacaktır.

Filipinler 1946'da ABD'den bağımsızlığını kazandı. 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığı bölgedeki diğer devletlerin önünü açtı. İngiltere 1948'de Seylan (Sri Lanka) ve Burma'nın bağımsızlıklarını tanırken Malaya'da (Malezya) yerel özerklik tanıyan federal bir yönetim kurdu. 1948'de yerel komünist hareketler Burma'da ve Malaya'da silahlı mücadeleye başladılar. 30 Aralık 1949'da Hollanda, Sukarno önderliğindeki Endonezya'nın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldı.

Harita 3.4

Kore Yarımadasının 38. Paralel Üzerinden Bölünmesi

Kaynak: *http://www.paahe.org/images/thirty-eighth-parallel.gif*

Japon işgali sona erdiğinde Kore yarımadasını kuzeyini SSCB, güneyini ABD teslim aldı. Sınır 38. paralelden geçiyordu. Kuzeyde Kim-il Sung önderliğindeki Kore Komünist Partisi denetimi sağlıyordu. Güneyde ise yönetim General John Hodge'a verildi fakat Hodge denetimi sağlayamadı ve ABD 1947'de sorunun çözümünü BM'ye bıraktı. BM ise çözümü kendi gözetiminde yapılacak bir genel seçimde gördü. Kim-il Sung bu çözüme katılmayınca Mayıs 1948'de güneyde seçimler yapıldı. Seçimi Syngman Rhee kazandı ve Temmuz'da Kore Cumhuriyeti'nin (KC) ilk başkanı oldu. Buna tepki olarak SSCB Eylül'de yönetimi Kim-il Sung önderliğindeki Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'ne (KDHC) devretti. Gerek Pyongyang gerek Seul yönetimleri kendisini tüm Kore'nin temsilcisi olarak görüyordu. 1945 sonrasında güneydoğu Asya Soğuk Savaş'ın ikinci cephesi hâline gelmişti. Bu tabloyu Çin'de yaşanan devrim tamamladı.

Savaş sonrasında Asya kıtasındaki en önemli gelişme hiç kuşkusuz Çin Devrimi'dir. 1937'de başlayan Japon işgaline karşı Çan Kay Şek önderliğindeki milliyetçilerle Mao önderliğindeki komünistler birlikte savaşmışlardı. Kuzeyde komünistler, güneyde ise milliyetçiler denetimi ellerinde tutuyorlardı. Ağustos 1945'te imzalanan bir anlaşmayla Moskova Çin'de Çan Kay Şek yönetimini tanıdı ve iç işlerine karışmama sözü verdi. Merkezî otoriteyi kurmaya çalışan milliyetçiler bir yandan

da ABD'den büyük miktarda para ve silah yardımı aldılar. Japonlar'ın teslim olmasının ardında başlayan ve aralıklar süren savaştan zaferle ayrılan Mao önderliğindeki komünistler oldu. Milliyetçilerin ellerinde tuttuğu üstünlüğe karşı komünistlerin de bazı avantajları vardı. Bir kere yerli halkın desteğini aldılar ve parti disiplinini geniş kitlelere yaydılar. 1937'de 400 bin olan üye sayısı, 1945'te 1 milyon 200 bine çıkmıştı. Güçlü milliyetçi ordular karşısında aldıkları yenilgileri, gerilla savaşı taktikleriyle zamana yayarak zafere dönüştürmeyi bildiler. Milliyetçi yönetimin askerî/idari hataları da buna eklenince komünistler iktidarı ele geçirdi. Çan Kay Şek o dönemki adıyla Formoza'ya (Tayvan) kaçtı. 1 Ekim 1949'da Mao Ze-tung Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilan edildiğini açıkladı. Böylece dünyanın en kalabalık komünist devleti kuruldu. Yeni yönetimin ilk hedefi Çin'in tümünde egemenliği sağlamaktı ve yüz yılı aşkın bir süredir hiçbir iktidar bunu başaramamıştı. Yeni yönetimin Soğuk Savaş'ta "bir tarafa yaslanmaktan başka çaresi yoktu". Mao Aralık'ta görüşmeler yapmak üzere Moskova'ya gitti.

Fotoğraf 3.3

Çan Kay Şek (solda) ve Mao Ze-Tung

Kaynak: *http://cache2.artprintimages.com/lrg/27/2778/5QUTD00Z.jpg*

Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombalarının ardından 14 Ağustos 1945'te kayıtsız koşulsuz teslim olan Japonya ile 2 Eylül'de bir silah bırakışması imzalandı. Japonya zaferine imzasını atan General Mac Arthur 30 Ocak 1946'da Japonlara bir işgal anlaşması dikte ettirdi. Yeni bir anayasa yazılarak işgal altındaki Japonya'da demokratikleşme ve silahsızlanma ön plana çıkarıldı. Savaş suçluları Tokyo'da kurulan ayrı bir mahkemede yargılandı. Ama, Çin'de işler kötüye gitmeye başlayınca, 1948'den başlayarak ekonomik yardımlar başladı. ABD bir yandan Japonya'daki askerî üsleri aracılığıyla diğer yandan Japon ekonomisinin yeniden canlanması yoluyla bölgede güç dengesini ve güvenliği sağlamayı hedefledi.

Asya'nın en büyük devletlerinden biri de Hindistan'dır ve Hindistan'ın bağımsızlığı da savaş sonrasında yaşanan önemli gelişmelerden biridir. Hindistan Yedi Yıl Savaşları'nın (1756-1763) ardından Fransa'dan İngilizler'in denetimine geçmişti. Sahip olduğu kaynaklar ve bölge denetimi üzerindeki stratejik konumu nedeniyle XIX. yüzyıl İngiliz dış politikasının temel belirleyicilerinden biri oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlık istekleri ortaya çıktı. Pasif Direniş'i etkili biçimde uygulayan Mahatma Gandhi'nin önderliğinde Hinduların Kongre Partisi ve Muhammed Ali Cinnah'ın önderliğinde Müslüman Ligi bağımsızlık mücadelesinin başını çekiyorlardı. 15 Ağustos 1947'de bağımsızlığını kazandığında Hindistan Kongre Partisi ve Müslüman Ligi önderliğinde ikiye bölündü. Muhammed Ali Cinnah önderliğindeki Pakistan'ın ayrılması karşılığında Jawaharlal Nehru önderliğinde Hindistan bağımsızlığını kazandı. Pakistan toprakları batı (bugünkü Pakistan) ve doğu (bugünkü Bangladeş) olmak üzere ayrıca ikiye bölünmüştü. Bölünme son derece kanlı oldu. Bengal ve Pencap'ta kendilerini karşı dinin devletinde bulan milyonlarca kişi canını zor kurtardı. Halkının %70'i Müslüman olan Kaşmir Hindistan'a bağlanınca burada çıkan çatışmalarda on binlerce kişi öldü.

Fotoğraf 3.4

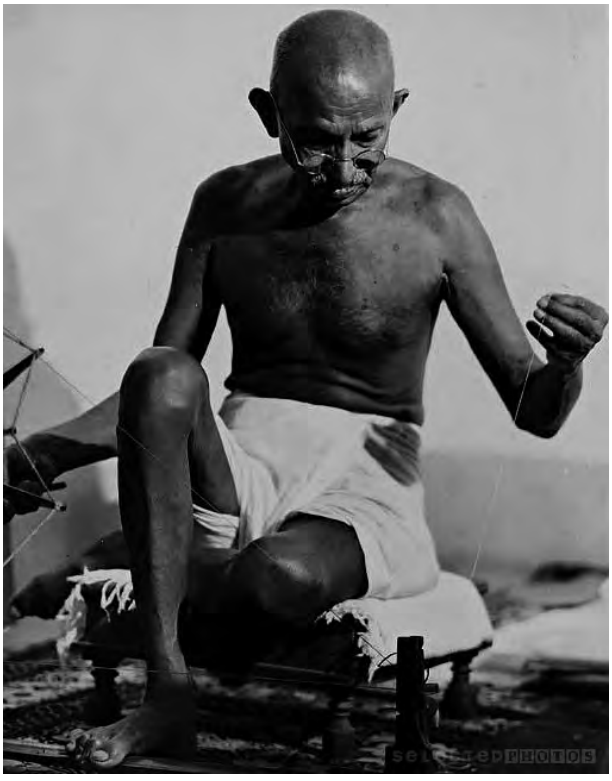

Mahatma Gandhi, İngiliz Mallarını Boykot Edip, Kendi Kumaşını Dokurken.

Kaynak: *http://www.selectedphotos.com/images/photo_photo/big/Margaret__BourkeWhite__Portrait_of_Mahatma_Ghandi.jpg*

Latin Amerika

Latin Amerika ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmadı ve bir yıkıma uğramadı. Monroe Doktrini'nden (1823) sonra kıta üzerindeki ABD denetimi İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde artarak sürüyordu. Dünyanın diğer bölgelerinin aksine Latin Amerika'da SSCB'nin yayılmasından söz etmek mümkün değildi. Yine de ABD bölgedeki denetimini pekiştirmek için bir dizi girişimde bulunmaktan geri durmadı. 1945'te Meksika'nın Chapultepec kentinde Pan-Amerikan konferansının toplanmasıyla başlayan süreç 1947'de Rio Anlaşması'yla sona erdi.

Amerika kıtasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkları çözmeyi hedefleyen bir örgüt kurma çabaları 1948'de başlatıldı ve 1951'de Amerikan Devletleri Örgütü'nün (Organisation of American States) kurulmasıyla sonuçlandı. Latin Amerika'nın Soğuk Savaş'a ve uluslararası sisteme eklemlenmesi bir sonraki "tırmanma" dönemine kaldı.

KİTAP

Orta Doğu bölgesinde yaşanan gelişmeleri tarihsel bir süreç içinde daha ayrıntılı biçimde öğrenmek istiyorsanız, Tayyar Arı'nın "Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi" (Alfa Yayınlar, İstanbul, 2007) başlıklı kitabını okuyabilirsiniz.

SIRA SİZDE 5

Sizce Orta Doğu, Uzak Doğu ve Latin Amerika kavramlarını o bölgelerde yaşayanlar icat etmiş olabilir mi?

Özet

İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD, İngiltere ve SSCB arasında oluşturulan iş birliği ortamının dağılma nedenlerini tartışmak

Dünya tarihinin en büyük yıkımına yol açan İkinci Dünya Savaşı 1945'te Almanya ve Japonya'nın teslim olmalarıyla sona erdi. Savaş sırasında ABD, SSCB ve İngiltere arasında ortak düşmanlara karşı kurulan ittifak, savaşın bitmesiyle birlikte çatırdamaya başladı. Kapitalizm ve liberal demokrasinin dünyada yaygınlaşmasını isteyen ABD ile sosyalizmi yaygınlaştırmaya çalışan SSCB arasındaki ideolojik gerilim, önce Avrupa'da daha sonra da dünyanın diğer bölgelerinde derin bir güven bunalımına yol açtı. Savaş sonrası Avrupa ve dünya düzenine ilişin taraflar arasında savaş devam ederken varılan anlaşmalar bir kenara bırakıldı. İki ülkenin dünya lideri olmak yönündeki çabaları bu çatışmayı derinleştirdi. Avrupa'nın doğusunda SSCB tarafından Nazilerden kurtarılan ülkelerde SSCB yanlısı hükûmetler iktidara getirilirken, Batı Avrupa'da ise ABD yanlısı yönetimler güçlendirildi. ABD ve SSCB arasındaki Avrupa'da nüfuz kurma mücadelesi Almanya'nın 1949'da, Federal Almanya ve Demokratik Almanya adında iki ayrı devlete bölünmesine yol açtı.

ABD'nin "çevreleme" politikasının ortaya çıkışını ve gelişimini anlatmak

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte ABD ve SSCB arasında baş gösteren görüş ayrılıkları, Doğu Avrupa'yı denetimi altına almış olan SSCB'nin Batı Avrupa'ya da yayılabilme ihtimaline karşı ABD'nin çeşitli önlemler almasına yol açtı. ABD aynı zamanda, kendisine yakın Batı Avrupa hükûmetlerini destekleyerek, kendi stratejik çıkarları için büyük önem taşıyan bu bölgeyi denetlemek istemekteydi. Bu çerçevede ABD Başkanı Harry Truman 1947'de ilan ettiği doktrinle Yunanistan ve Türkiye'ye askerî yardım vermeye başladı. Aynı yıl Batı Avrupa ekonomilerinin savaşın getirdiği yıkımdan kurtarılabilmesi için ABD tarafından Marshall Yardımları başlatıldı. 1949'da ise ABD'nin öncülüğünde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kuruldu. NATO, ABD'nin SSCB'yi askerî olarak çevrelemesinin ilk örgütü oldu.

SSCB'nin Doğu Avrupa'daki yayılmasının ayrıntılarını sorgulamak

Savaştan ağır hasarla çıkan SSCB, bir yandan zararlarını gidermek, diğer yandan da Avrupa'da nüfuz alanını genişletmek peşindeydi. Doğu Avrupa ülkelerinde komünist partiler iktidara getirildi. Bu çerçevede Stalin'in çağrısıyla 1947'de Avrupa'daki 9 komünist partinin katılımıyla Kominform (Komünist Enformasyon Bürosu) kuruldu (Polonya, SSCB, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, İtalya ve Fransa). Amaç tüm Avrupa'daki komünist partilerin SSCB'nin denetimi altına alınması ve aralarındaki eş güdümün Moskova'dan sağlanmasıydı. ABD'nin Marshall yardımlarına tepki olarak da sosyalist ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmek için 1949'da COMECON adlı örgüt kuruldu. Böylece 1940'ların sonuna gelindiğinde SSCB, 1948'de Kominform'dan atılan Yugoslavya ile ABD'yle yakın ilişki kuran Türkiye ve Yunanistan dışındaki tüm Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde kesin bir hâkimiyet kurdu.

Soğuk Savaş'ın nasıl ortaya çıktığını ve Birleşmiş Milletlerin kurumsal yapısını açıklamak

"Soğuk Savaş" terimi çok basit bir tanımla, tarafların birbirine karşı silaha başvurmaktan kaçındıkları çatışma durumudur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB arasında başlayan gerilim "Soğuk Savaş" olarak isimlendirilmiştir. İki ülkenin liderliğini yaptıkları ülkeler Doğu ve Batı bloku isimlendirilmiştir. Tarafların nükleer silahlara sahip oluşu, birbirlerine karşı bir silahlı müdahaleye girişmelerini engellemiştir. Nükleer silahların kullanılacağı bir çatışmanın hem ABD hem de SSCB'nin yok olması sonucunu doğuracağından endişe eden Amerikan ve Sovyet yöneticileri, iki ülke arasında bir "dehşet dengesi" kurmayı yeğlemişlerdir. Yine de Soğuk Savaş dönemi, tarafların kendilerine yakın ülkeler üzerinden "vekaleten savaşlar" yürütmelerine sahne olmuştur.

Soğuk Savaş'ın başlangıç yılları aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada barış ve güvenliği tesis etmek için kurulan Birleşmiş Milletler örgütünün de kuruluş yıllarına rastlamak-

tadır. BM, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ama ikinci bir savaşın çıkmasına engel olamayan Milletler Cemiyeti'nin (MC) bir tür devamı niteliğindedir. MC'nin zayıf yönleri, BM sisteminde yaptırım gücü olan Güvenlik Konseyinin oluşturulmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Fakat Soğuk Savaş sırasındaki ideolojik rekabet ve ABD ile SSCB'nin Güvenlik Konseyi'nde sahip oldukları "veto" ayrıcalığını sıklıkla kullanmaları BM'nin dünyanın her bölgesinde barış ve güvenliğin sağlanmasında etkin biçimde çalışmasını engellemiştir.

AMAÇ 5

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan gelişmeleri değerlendirmek

Savaşın ardından Orta Doğu, Asya ve Latin Amerika'da önemli gelişmeler yaşanmıştır. İngiltere'nin savaştan yıpranarak çıkması ve başat güç olma vasfını yitirmesi, önceden bu devletin denetimi altında olan yerlerde bağımsızlıkçı hareketleri güçlendirmiştir. Bu çerçevede İran'da ve Mısır'da İngiltere'nin nüfuz alanından çıkış yönünde girişimler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin manda yönetimi altına sokulan Filistin'deki istikrarsızlık, İngiltere'nin Filistin konusunu 1947'de BM'ye taşımasına yol açmıştır. BM'nin Filistin'i Arap ve Yahudi devletleri arasında bölme yönünde karar alması ve 1948'de İsrail devletinin kurulması üzerine bugüne kadar çözülemeyen Arap-İsrail çatışması olgusu ortaya çıkmıştır.

Batılı devletler savaştan sonra Asya'daki bazı sömürgelerinin bağımsızlıklarını tanımak zorunda kalmışlardır. Filipinler 1946'da ABD'den, Hindistan, Burma ve Seylan İngiltere'den, Endonezya Hollanda'dan bağımsızlıklarını kazandılar. Hindistan'ın bölünmesiyle Pakistan kuruldu. Çin'de de, komünistler ve Batı yanlıları arasındaki kanlı iç savaş sonunda bölünme yaşandı. Çin Halk Cumhuriyeti ve Çin Cumhuriyeti (Tayvan) adında iki ayrı devlet kuruldu. Vietnam'da ise ileriki yıllarda yaşanacak kanlı çatışmanın habercisi olurcasına komünistler ve Batı yanlıları ayrı ayrı örgütlendiler. Kore yarımadası da 38. paralel üzerinden ikiye bölündü. Bu bölünme 1950'de Soğuk Savaş'ın ilk büyük sıcak çatışmasına yol açacaktır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi 1944 tarihli Moskova Konferansı'nda Churchill ve Stalin'in yaptığı "Yüzdeler Anlaşması"yla nüfuz alanlarına ayrılan ülkelerden biri **değildir?**

a. Romanya
b. Yunanistan
c. Polonya
d. Bulgaristan
e. Macaristan

2. Aşağıdakilerden hangisi Potsdam Konferansı'nda alınan en önemli karardır?

a. Avrupa'nın İngiltere ve SSCB arasında nüfuz alanlarına ayrılması
b. Almanya'nın Nazizm'den ve askerden arındırılması
c. Atom silahlarının yasaklanması
d. Fransa'nın ekonomik kalkınmasının desteklenmesi
e. Almanya'nın bölünmesi

3. Aşağıdakilerden hangisi BM'nin üye devletleri bağlayıcı karar alabilen ve yaptırım gücü olan organıdır?

a. Güvenlik Konseyi
b. Genel Kurul
c. Ekonomik ve Sosyal Konsey
d. Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)
e. Uluslararası Para Fonu (IMF)

4. Aşağıdakilerden hangisi ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasının ilk aşaması sayılır?

a. Kennan'ın uzun telgrafı
b. Truman Doktrini
c. OECD'nin kurulması
d. Churchill'in Demir Perde konuşması
e. Berlin'in işgali

5. Aşağıdakilerden hangisi NATO'nun kurucu üyelerinden biri **değildir?**

a. ABD
b. Hollanda
c. Fransa
d. İngiltere
e. Yunanistan

6. II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB hangi dış politika anlayışını benimsemiştir?

a. Barış içinde bir arada yaşama
b. NATO'ya katılma
c. Batı Avrupa devletleriyle uzlaşma
d. İki kamp teorisi
e. Tek ülkede sosyalizm

7. Aşağıdakilerden hangisi II. Dünya Savaşı sonrasındaki yeni dünya düzenine ait kavramlardan biri **değildir?**

a Soğuk Savaş
b. Süper güç
c. İki kutuplu sistem
d. Avrupa uyumu
e. İki blok

8. Aşağıdakilerden hangisi temel amacı uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olan Birleşmiş Milletler'in kurucu antlaşmasında yer alan ilkelerden biri **değildir?**

a. Üyelerin egemen eşitliği
b. Kuvvet kullanma yasağı
c. Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi
d. Devletlerin sorumluluklarını iyi niyetle yerine getirmeleri
e. Devletlerin iç işlerine karışılabilmesi

9. Aşağıdakilerden hangisi 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı'nın sonuçlarından birisidir?

a. İsrail'in topraklarını genişletmesi
b. Tüm Arap devletlerinin tek bir devlet olarak birleşmesi
c. İsrail'de rejim değişikliğinin yaşanması
d. Filistin devletinin kurulması
e. Kudüs'ün Filistinlilere bırakılması

10. Aşağıdakilerden hangisi II. Dünya Savaşı Sonrasında Asya'da yaşanan gelişmelerden birisi **değildir?**

a. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması
b. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması
c. Japonya'nın giderek ABD eksenine kayması
d. Kore'nin ikiye bölünmesi
e. Pakistan'ın Hindistan'a katılması

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Demokrasi Cephesinin Dağılması: Müttefikler Arası Anlaşmazlıklar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "Demokrasi Cephesinin Dağılması: Müttefikler Arası Anlaşmazlıklar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise "'Soğuk Savaş' Kavramı ve Birleşmiş Milletler Düzeni" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "ABD'nin Çevreleme Politikası" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "ABD'nin Çevreleme Politikası" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Avrupa'da Sovyet Benzeri Rejimler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise "'Soğuk Savaş' Kavramı ve Birleşmiş Milletler Düzeni" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlış ise "'Soğuk Savaş' Kavramı ve Birleşmiş Milletler Düzeni" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Savaştan Sonra Dünyanın Diğer Bölgelerindeki Gelişmeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise "Savaştan Sonra Dünyanın Diğer Bölgelerindeki Gelişmeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

II. Dünya Savaşı sırasında Almanya-Japonya eksenine karşı oluşturulan "demokrasi cephesi" savaş sonrasında dağılmaya başladı. Çünkü ABD ile SSCB arasında derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. ABD ile SSCB arasındaki güvensizlik savaş sırasında da kendisini göstermişti. Örneğin, Eylül 1943'te İtalya ile teslim anlaşmasına SSCB karıştırılmamıştı ve bundan rahatsız olmuştu. Yine, Avrupa'da ikinci cephenin 1944 gibi çok geç bir tarihte açılması Stalin'i kuşkulandırmıştı. Mayıs 1945'te Almanya teslim olur olmaz ABD SSCB'ye yaptığı ödünç verme/kiralama yardımını durdurmuştu. Potsdam'da doğusu SSCB, batısı ise Amerikan, Fransız ve İngilizler tarafından işgal edilmiş olan Almanya'da demokrasinin yerleşmesi konusunda bir oydaşma sağlandı. Fakat sonrasında tarafların "demokrasi"ye farklı anlamlar yükledikleri ortaya çıktı. ABD ile SSCB arasındaki anlaşmazlık noktalarından biri de atom silahı oldu. ABD, başta SSCB olmak üzere diğer devletlerin bu silaha sahip olmasını engellemek istedi.

Sıra Sizde 2

NATO'nun 5. maddesine göre, taraflardan herhangi biri silahlı saldırıya uğrarsa bu saldırı tüm üye devletlere yapılmış kabul edilecek ve taraflar BM Şartı'nın 51. maddesine uyarınca toplu meşru müdafaa hakkını kullanabileceklerdi. Ancak Soğuk Savaş dönemi boyunca üye devletlere yönelik böyle bir saldırı gerçekleşmedi. Ayrıca Soğuk Savaş'ta taraflar caydırıcılık ilkesi üzerinden hareket ediyordu. Blok liderlerinin ikisi de nükleer silaha sahip olduğundan doğrudan sıcak bir savaş yaşanmadı. Diğer yandan bu maddeyle SSCB'nin olası saldırısı kastedilse de bu madde daha çok ABD'nin Avrupa'ya verdiği bir taahhüdün göstergesiydi.

Sıra Sizde 3

Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet benzeri rejimlere üç aşamada geçildi. 1946'da bu devletlerde koalisyon hükûmetleri iktidara geldi ve komünistler bu koalisyonlarda önemli bakanlıkları ele geçirdiler. 1947'de komünist olmayan unsurlar hükûmetlerden tasfiye edildi. Son olarak 1948'de iktidar yerli komünistlerden, Moskova destekli unsurlara geçti. Doğu Avrupa'da Sovyet benzeri rejimlerin kurulmasında, bu devletlerin işgalden Kızıl Ordu tarafından kurtarılmasının yanı sıra SSCB'nin bu bölgede bir tampon bölge yaratma (yani güvenlik) kaygısı da rol oynadı. Dolayısıyla bu coğrafyada Sovyet benzeri rejimlerin kurulması daha çok SSCB'nin güvenlik kaygılarından kaynaklanmaktaydı.

Sıra Sizde 4

Nükleer silaha sahip olma Soğuk Savaş döneminin temel belirleyenlerinden biri oldu. ABD ve SSCB'nin her ikisi de nükleer silahlara sahip olduklarından iki blok arasında doğrudan bir sıcak çatışma yaşanmadı. Nükleer silaha sahip olmanın kendisi bir caydırıcılık unsuru olmuştu. Dolayısıyla her iki devlet de blok da güvenliklerini nükleer silah sahibi olmaya bağlamıştı. Bugün içerisinde yaşadığımız dönem 1989'da Doğu Bloku'nun dağılması sonucunda Soğuk Savaş döneminden farklılaşmış olsa da uluslararası sistem hâlâ devletlerin güvenlik önceliklerine göre biçimlenmektedir. Bu yüzden de kendilerini uluslararası alanda da-

ha güvenli hâle getirmek ya da bölgelerinde söz sahibi olmak isteyen bazı devletler nükleer silah programlarına sahiptir. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın getirdiği yasağa rağmen nükleer silahlanma durdurulamamıştır. ABD, Çin, Rusya, Fransa ve İngiltere kendilerine tanınan ayrıcalıktan yararlanarak nükleer silah bulundurmaktadırlar. Bunlar ek olarak Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İsrail'in de nükleer silahlara sahip oldukları bilinmektedir. İran'ın nükleer programının silah üretimi için kullanılabileceği endişesi özellikle Batılı ülkelerde söz konusudur.

Sıra Sizde 5

Özellikle Orta Doğu ve Uzak Doğu terimleri ideoloji yüklü terimlerdir. Bu terimler dünyanın merkezî olarak Batı'yı temel alan, dünyanın doğusunu da Batı'ya olan yakınlığı ya da uzaklığı temelinde adlandırmaya çalışan bir düşünce yapısının ürünüdürler. Orta Doğu ve Uzak Doğu'da yaşayanların vermiş oldukların isimlerden ziyade, Batılıların bu bölgelere ilişkin adlandırmalarının ürünüdürler. Her iki terim de XIX. yüzyılın başat gücü olan İngiltere tarafından üretilmiştir. Keza Latin Amerika da ABD'nin güneyini tanımlamak için kullanılır. Latin dilleri konuşan Amerika kıtası ülkelerine işaret eder. Tıpkı diğer bölgelerde olduğu gibi Latin Amerika için de ideolojiden arındırılmış bir coğrafi terim benimsenmemiştir. Örneğin; Güney Amerika, Latin Amerika kadar yaygın kullanılan bir terim değildir.

Yararlanılan Kaynaklar

Alpkaya, G., Alpkaya F. (2005). **20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı.

Armaoğlu, F. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,** 14. Baskı, İstanbul: Alkım, t.y..

Ataöv, T. (1969) **Amerika, NATO ve Türkiye**, 2. Basım, Ankara: Aydınlık Yayınevi.

Best, A. (2008) **et.al., Uluslararası Siyasi Tarih**, (çev. T.U. Belge ve Emel Kurt), İstanbul: Yayın Odası.

Cohen, W. I. (1995) **The Cambridge History of American Foreign Relations Volume IV America in the Age of Soviet Power, 1945-1991**, Cambridge, Cambridge University Press.

Gaddis. **Soğuk Savaş**, (çev. Dilek Cenkçiler), İstanbul: YKY.

Hobsbawm, E. (1996), **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991, Aşırılıklar Çağı**, (çev. Y. Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.

Keep, J. L. H. (1996), **Last of the Empires, A History of the Soviet Union, 1945-1991**, Oxford, Oxford University Press.

Kinder, H., W. H. (2006), **Dünya Tarihi Atlası**, c. 2, (çev. Leyla Uslu), Ankara: ODTÜ Yayıncılık, .

Langlois, G. (2000), **et.al., 20. Yüzyıl Tarihi**, (çev. Ö. Turan), İstanbul: Nehir Yayınları.

Lee, S. (2002). J., **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, (çev. S. Aktur), Ankara: Dost.

Mazower, M. (2003). **Karanlık Kıta - Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, (çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

McCauley, M. (1998). **Russia, America & The Cold War, 1949-1991**, London: Longman.

Nejinski, L. N., (1995) der., **Savyetskaya Vneşnaya Palitika v Godı "Halodnoy Vaynı", (1945-1985)**, Moskova: Mejdunarodnıye Atnaşeniya.

Roberts, J. M., (2003) **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, (çev. Sinem Gül), Ankara: Dost, 2003.

Sander, O., (2009). **Siyasi Tarih**, c. 2, 18. Baskı, Ankara: İmge.

Telli, F.,(1998) haz., **Soğuk Savaş**, İstanbul: YGS Yayınları, 1998.

Walker, M. (1994). **The Cold War**, London, Vintage.

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- ABD ile SSCB arasında Soğuk Savaş'ın tırmanmaya geçtiği dönemde Asya, Orta Doğu ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan bunalımların sebeplerini ve sonuçlarını değerlendirebilecek,
- Sömürgeden kurtuluş süreci ve Bağlantısızlar hareketinin Soğuk Savaş dönemi içindeki yeri ve önemini saptayabilecek,
- SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş'ın ilk döneminde nasıl geliştiğini tartışabilecek,
- Batı ve Doğu Blokları arasındaki silahlanma yarışının, Soğuk Savaş'a etkisini açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Soğuk Savaş
- Çevreleme
- Nükleer Silahlanma
- Pan-Arabizm
- Sömürgeden Kurtuluş (Dekolonizasyon)
- Barış İçinde Bir arada Yaşama
- Blok Politikası
- NATO
- Varşova Paktı
- Berlin Duvarı

İçindekiler

Siyasi Tarih II
Soğuk Savaş'ta Tırmanma (1950-1962)
ÇEVRELEMENİN KURUMSALLAŞMASI VE ULUSLARARASI BUNALIMLAR
BAĞLANTISIZLAR VE SÖMÜRGEDEN KURTULUŞ (DEKOLONİZASYON)
SOVYET DİŞ POLİTİKASI VE DOĞU BLOKU
SİLAHLANMA YARIŞI

Soğuk Savaş'ta Tırmanma (1950-1962)

ÇEVRELEMENİN KURUMSALLAŞMASI VE ULUSLARARASI BUNALIMLAR

1950'lerde Batı Bloku, bölgesel askerî ittifaklarını Güneydoğu Asya ve Orta Doğu'ya yaydı. Çevreleme politikası yeni örgütlerin kurulmasına yol açtı. Karşılığında Doğu Bloku kendi askerî ittifakını kurdu ve çevrelemeyi kırmaya çalıştı. Sömürge yönetimlerinin birer birer tasfiyesi, iki blok dışında yeni bir siyasal akımı doğurdu: Bağlantısızlar. Bu dönem, aynı zamanda iki süper gücün silahlanma yarışında birbirini geçmek için yoğun çabalarına tanık oldu. Öyle ki, sonunda iki taraf savaşın eşiğine geldiler. Soğuk Savaş'ın ilk beş yılı Çin'deki devrimle kapanmıştı. Yeni on yılı da Asya'daki çatışmalarla başladı.

Asya Gelişmeleri

Savaşın ardından Kore yarımadasının kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrıldığına değinilmişti. Çin Devrimi, bölgedeki dengeleri değiştirmişti. Bu değişimi saptayan Kim il Sung, Ocak 1950'de güneye saldırmak için SSCB'den destek istedi. Daha önceki önerileri geri çeviren Stalin, bu kez Mao'nun da onayını alarak destek verdi. Stalin'in desteğini ve Mao'nun onayını alan Pyongyang Yönetimi, 25 Haziran 1950'de 38. paraleli geçerek saldırdı. ABD, konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne götürdü. SSCB, ÇHC'nin BM'de temsil edilmemesini protesto etmek için toplantılara katılmıyordu. Sovyet vetosundan kurtulan ABD, 27 Haziran'da Güvenlik Konseyinden karar çıkarmayı başardı. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (KDHC) saldırgan ilan edildi ve Kore Cumhuriyeti'ne (KC) yardım kararı alındı. Japonya'da General Mac Arthur komutasındaki ABD birlikleri, BM (Birleşmiş Milletler) Gücü olarak Kore'ye kaydırıldı. ABD ayrıca ÇHC'nin Tayvan'a saldırmasını engellemek için 7. Filo'yu bu bölgeye yolladı.

BM Güvenlik Kurulunun aldığı kararla KC'ye yardım eden askerî birliğin bu çatı altında olmakla birlikte BM ile bir ilgisi yoktu. Birliklere komuta eden General Mac Arthur, doğrudan ABD Başkanı Harry Truman'ın emrinde hareket etti. Kuzey Kore'de savaşan birliklerin kara kuvvetlerinin % 50'sini, deniz kuvvetlerinin % 86'sını, hava kuvvetlerinin % 93'ünü ABD sağlıyordu. ABD, ayrıca 3 Kasım 1950'de bu kez Genel Kuruldan bir tavsiye kararı çıkartarak, BM Güvenlik Konseyi, veto nedeniyle işlevini yerine getiremezse üyelerini kolektif güvenliği sağlamak için silah kullanımı dâhil tüm önlemleri almaya çağırdı.

Türkiye ve Kore Savaşı: Türkiye, 25 Temmuz 1950'de alınan Bakanlar Kurulu Kararı'yla Kore'ye 4500 kişilik bir birlik göndermiştir. Bu sayı daha sonra 6000'in üzerine çıkmış; savaşta 721 Türk askeri şehit olmuş, 2000'in üzerinde asker yaralanırken 234 asker esir düşmüştür. Türkiye'nin topraklarından bu kadar uzaktaki bir bölgeye asker göndermesinin temel nedeni NATO'ya üyelik isteğidir.

ABD'nin desteğini alan KC birlikleri Ağustos'ta karşı saldırıya, Eylül'de 38. paralelin kuzeyine geçti. Ekim'de kuzeye yerleşti. Amaç, komünizmi Kore yarımadasından temizlemekti. Fakat bu durum ÇHC'yi rahatsız etti ve asıl hedefin Çin Devrimi'ni yenilgiye uğratmak olduğunu algılamasına neden oldu. Böyle olunca KDHC'ye yardım Mao için yaşamsal bir öneme büründü. "Çin Halk Kurtuluş Ordusu" ABD destekli KC birliklerini yeniden 38. paralelin güneyine itti. Washington'da atom silahını kullanma senaryoları bile konuşuldu. Tarafların birbirlerine karşı üstünlük sağlayamayacağı 1951 yazında ortaya çıktı. Başlayan ateşkes görüşmeleri Temmuz 1953'te sonuç verdi.

Kore Savaşı çok önemli sonuçlar doğurdu. Bir kere ABD ile ÇHC arasında büyük bir anlaşmazlık/ayrılık ortaya çıktı. ABD'nin Tayvan'a verdiği destek ÇHC tarafından iç işlerine müdahale olarak algılandı. Savaş ÇHC'yi SSCB'ye yaklaştırırken bu birlikteliğin verdiği güven Vietminh'e destek vermeye itti. Tüm gelişmeleri komünizmin yayılması olarak değerlendiren ABD, bölgeye yönelik politikalarını gözden geçirdi.

ABD açısından işler Vietnam'da da iyi gitmiyordu. ABD'nin ekonomik/askerî desteğine karşın (Fransa'nın savaş maliyetinin % 80'ini ABD sağlıyordu), Vietminh 1954'e gelindiğinde Vietnam'da denetimi ele geçirmek üzereydi. Bunda hiç kuşkusuz Sovyet/Çin desteğinin de önemli payı vardı. SSCB ve ÇHC, Mao'nun ziyareti sırasında, Ocak 1950'de Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ni (DVC) tanımışlardı. Mayıs 1954'te tüm tarafların (Fransa, İngiltere, SSCB, ÇHC, ABD, Güney Vietnam, DVC, Laos, Kamboçya) temsilcilerinin katılımıyla Cenevre'de gerçekleşen konferans sonunda Temmuz'da ateşkes sağlandı. Vietnam 17. paralel sınır olmak üzere ikiye bölündü. Böylece, Almanya ve Kore'den sonra üçüncü bir devlet daha ikiye bölünmüş oldu. Bu bölünme 1956'da yapılacak seçimlere kadar sürecekti. Ayrıca, Kamboçya ve Laos bağımsızlıklarını kazandılar.

ABD, Cenevre Sözleşmeleri'ni onaylamadı. Güneyde Bao Dai'nin yerine ABD yanlısı Ngo Dinh Diem'i destekledi. 1955'te yapılan referandumla Güney Vietnam Cumhuriyeti kuruldu. Ardından yapılan seçimde Diem oyların % 98'ini alarak cumhurbaşkanı oldu. 1960'ta Diem karşıtları bir araya gelerek Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurdular ve Viet Kong gerilla eylemlerine başladı. 1961'de göreve başlayan Başkan Kennedy, Güney Vietnam'daki asker sayısını 1000'den 17.000'e çıkardı. ABD artık Vietnam'da Fransa'nın rolüne soyunmuştu.

1960'ların başında bölgedeki asıl sorun Laos'tu. 1954'te bağımsızlığını kazandıktan sonra milliyetçi Souvanna Phouma 1957'de koalisyon hükûmeti kurarak Soğuk Savaş'tan uzak durmaya çalıştı. Ama 1958'de CIA'in darbe girişimi yaşandı. 1960'ta Souvanna yeniden iktidara gelip Sovyet/ KVC desteğini aradıysa da iç savaş nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Sonunda Haziran 1962'de yapılan anlaşmayla askerî ittifaklara katılmama koşuluyla Souvanna'nın koalisyon hükûmeti iktidara geldiyse de ABD'nin artan müdahaleleri sonucu istikrar sağlanamadı.

Doğu Asya'daki bu gelişmeler ABD'nin Japonya politikasını da değiştirdi ve yönlendirdi. ABD, 1951'de Japonya'ya savaş açan devletleri San Francisco'da toplantıya çağırdı ve 8 Eylül'de bir barış antlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre ABD işgali 90 gün içersinde sona erecekti. Fakat Doğu Asya'da yukarıda anılan gelişmeler sürerken bu çok da mümkün değildi. Aynı gün bir Güvenlik Antlaşması imzalandı ve Japonya ülkesinde ABD'ye kara, deniz ve hava kuvvetlerini bulundurma hakkı tanıdı. Böylece ABD, askerî varlığını sürdürürken Japonya'nın ekonomik kalkınmasını desteklemeye başladı.

ABD'nin bölgeye yönelik politikaları Japonya'yla sınırlı değildi. Ağustos 1951'de Filipinler'le ittifak antlaşması imzaladı. 1 Eylül 1951'de Avustralya ve Yeni Zelanda'yla askerî bir pakt imzalandı (ANZUS). 1 Ekim 1953'te de Güney Kore'de üsler elde etti. ABD, 1948'de Japonya'ya yapmaya başladığı ekonomik ve askerî yardımı 1950'lerin başında Tayland, Endonezya ve Burma'ya yaydı. Bununla kalmayıp 8 Eylül 1954'te Batı Bloku'nun Güneydoğu Asya parçasını oluşturacak bir örgüt kurdu: Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (South East Asia Treaty Organization, SEATO). ABD, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ve Pakistan'ın katıldığı bu askerî ittifak bölgedeki "komünist yayılmayı" "çevreleme" hedefini taşıyordu. ABD, bu ittifak zincirinde bir boşluk olarak gördüğü Formoza (Tayvan) ile 2 Aralık 1955'te ayrı bir ittifak antlaşması imzaladı. Sonuç olarak 1950'lerin ortasında ABD çevrelemeyi Japonya'dan Güneydoğu Asya'ya uzatmıştı.

Harita 4.1

Soğuk Savaş'ın Tırmanma Döneminde Doğu ve Batı Blokları

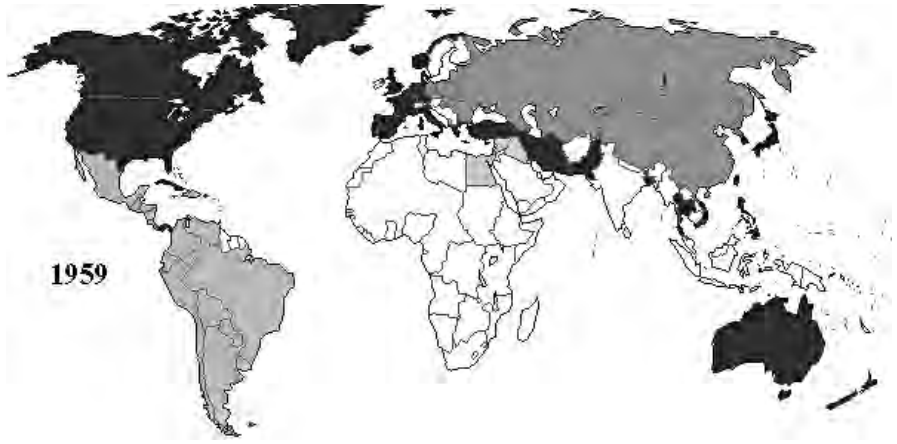

Kaynak: *http://users.erols.com/ mwhite28/coldwar1.htm MAVİ: Batı Bloğu, KIRMIZI: Doğu Bloğu*

Toprak anlaşmazlıklarının yanı sıra İngiliz emperyalizminin "böl ve yönet" politikasının da etkisiyle birbirine hasım olarak bağımsızlıklarına kavuşan Pakistan ile Hindistan'ın yolları Soğuk Savaş'ın etkisiyle tamamen ayrıldı. Hindistan, bloklardan uzak durmaya çalışırken Pakistan açıkça Batı Bloku'nda yer aldı. 1954'te SEATO'nun ardından 1955'te Bağdat Paktı'na da üye oldu. Pakistan'ın Batı yanlısı tutumu kuşku götürmezse de dış politikasının asıl belirleyicisi Hindistan karşıtlığıydı. ÇHC ile Hindistan arasında çıkan anlaşmazlıkta ÇHC'yi destekledi.

ÇHC ile Hindistan arasında sınır çatışmalarına varan bir anlaşmazlığın tohumları bu dönemde atıldı: "Tibet Sorunu". Dinî önder Dalai Lama tarafından yönetilen Tibet, merkezî hükûmetin zayıflığı nedeniyle özerk bir yapıya sahipti. En büyük hedefi, merkezî denetimi kurmak olan Pekin Yönetimi, 1950 Sonbahar'ında Tibet'e birliklerini soktu. ÇHC ile arasındaki tampon bölgenin ortadan kalkması Hindistan'ı rahatsız etti. Komünist yönetimin uygulanmayarak Tibet'e özerklik tanınması Dalai Lama'yı Pekin'le iş birliğine yöneltmişti. Fakat Tibet'te ÇHC yönetimine karşı mücadele sürdü. Dalai Lama, isyanın bastırılmasına yardım etmedi. 1959'da ÇHC, tüm Tibet'te yönetimi ele geçirdi. Dalai Lama, Hindistan'a kaçtı. 1960-62 arasında sınır çatışmaları yaşandı. 20 Ekim-21 Kasım 1962'de ÇHC Hindistan'ın kuzeyinden saldırıya geçerek burada kendi güvenliği açısından stratejik bölgeleri ele geçirdi. ÇHC-Hindistan anlaşmazlığında SSCB de ABD de değişik nedenlerle Hindistan'ın yanında yer aldılar.

Orta Doğu Gelişmeleri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından blokların pekişmesi sürecinin Orta Doğu'daki ilk adımını Bağdat Paktı oluşturdu. Türkiye, Pakistan, Irak, İngiltere, ABD ve İran arasında yapılan ikili askerî ve teknik yardım anlaşmalarının yanında, bağlaşmaya ismini veren 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalanan Türkiye ile Irak arasında "Karşılıklı İşbirliği Antlaşması"ydı. Balkan Paktı gibi bu bağlaşma da BM Antlaşması'nın 51. maddesine dayanarak kuruldu (m.1). Diğer bölge devletlerinin katılımına açıktı (m.5) ve bu katılım özellikle istenmekteydi. Bağlaşmaya 4 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan ve 3 Kasım'da İran katıldılar. ABD ise Sürekli Konsey toplantılarına gözlemci gönderdi, "Ekonomik Komite" ve "Bozguncu Eylemleri Önleme Komitesi"ne üye oldu ancak resmen bu bağlaşmaya katılmadı. Orta Doğu'da kurulacak askerî bir bağlaşmayla, NATO ile SEATO'nun arasındaki boşluk kapatılmaya çalışıldı. Öne sürülen temel hedef "komünist yayılmanın önlenmesi"ydi.

Bağdat Paktı girişiminin amaç ve sonuçları açısından farklılıklar gösterdiği öne sürülmektedir. Pakt, söylemde SSCB'nin çevresinde bir "güvenlik koridoru" oluşturmak amacıyla kurulmuştu. Ancak, bu anlamda etkisi olumsuz oldu: Eylül 1955'te Mısır, Çekoslovakya ile silah yardımı anlaşması imzalamış ve bu yolla SSCB Orta Doğu'ya girmişti. Bunu, Kasım 1955'te SSCB ile Suriye arasında imzalanan ilk ticaret anlaşması izledi. Araplar, SSCB'den çekinmediler. Her şeyden önce, SSCB ile ortak sınırları yoktu ve SSCB eski sömürgeci ya da mandater Batılı devletlerden biri değildi. Ayrıca, pek çok Arap devleti SSCB'den tehdit algılamadığı gibi bazıları ABD baskısından rahatsızlık duyuyordu. Üstelik, İsrail'in kurulmasında ve sonrasında genişleme politikası izlemesinde en önemli rolü, yine ABD oynamıştı. Bu söyleme göre, ABD Bağdat Paktı ile SSCB'yi çevrelemeye çalışırken aynı zamanda bölge devletlerinin tepkisini çekerek SSCB'nin bu devletlerle ilişki kurmasını, Orta Doğu'ya girmesini sağladı. Fakat amaç ve sonuçlar arasında varolduğu öne sürülen bu farklılık, amacın yeterince açık değerlendirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bir kere, Bağdat Paktı'nın kuruluşu Sovyet tehdidine değil, ABD'nin bunu kullanmasına dayanır. Orta Doğu'daki Arap halklarının çoğunun bu bağlaşmanın dışında kalması ve bu durumun bölgeyi taraflara ayırması bunun göstergesidir. Bölgeye dışarıdan yapılan askerî müdahalelerin hepsinin Batı tarafından gerçekleştirilmiş olması, Sovyet tehdidinden çok Batı tehdidi algısının bölge yönetimlerinde var olduğunu göstermiştir. Bağdat Paktı asıl olarak, kapitalist ekonominin gerekliliği sonucunda, Batı bağlaşmasının Soğuk Savaş koşullarında Orta Doğu ham madde ve pazarını denetim altında tutma girişimidir. Sonuçlarıyla amaç arasında bu açıdan bir çelişki gözükmemektedir. Batı'nın müdahalesine tepki gösteren devletler SSCB ile iş birliğine ya da Bağlantısızlığa yönelmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Orta Doğu'nun iki süper güç arasında etkinlik mücadelesine sahne olduğu daha önce belirtilmişti. Bir yandan İsrail Devleti'nin kurulması, öte yandan sömürge yönetimlerinin sona ermesiyle İngiltere ve Fransa'nın bölgeden ayrılmaları bölgedeki güç dengelerini önemli ölçüde değiştirdi. Ellili yıllarda bölgede silahlı çatışmaya da dönüşen ilk anlaşmazlık Mısır'da yaşandı. Nil nehrine bir baraj inşa etmek için finansal kaynağa ihtiyaç duan Nâsır yönetimi 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı kendi denetimine aldı. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail ile birlikte Kanal'ı işgal etti. Üzerinde önceden anlaşmaya varılan gizli plan uyarınca, 29 Ekim 1956'da İsrail Mısır'a savaş ilan etti. Bunu, "kanalı korumaya alma" amacıyla İngiliz ve Fransız birliklerinin işgali izledi. Aslında bu planda, ABD'nin yanı sıra o sırada Macaristan'daki ayaklanmayla

ilgilenen SSCB'nin de tarafsız kalması bekleniyordu. Ancak, ne SSCB ne ABD bölgedeki Arap kamuoyunu karşılarına alabilecek pasif bir tutum takındılar. Sonunda, sorun BM'ye gitti ve orada anlaşmaya varıldı. İngiltere, Fransa ve İsrail Kanal bölgesinden çekildi. Süveyş bunalımının önemi, Arap dünyasında kamplaşmanın ve Arapların Bağdat Paktı üyelerine karşı takındıkları tutumun sertleşmesinden kaynaklanmaktadır. Kamplaşma Suriye bunalımında da artarak sürdü ve sonunda Irak'ta yönetim değişikliğine değin varacak gelişmelere yol açtı.

Harita 4.2

Süveyş Kanalı.

Kaynak: *http://mapsof.net/ map/suez-canal-map*

Suriye bunalımı, ellili yılların ikinci yarısında, Soğuk Savaş'ın Orta Doğu'ya yansımalarından biridir. Kendinden önce gelişen Süveyş bunalımından ve Eisenhower Doktrini'nin açıklanmasından etkilendiği kadar, kendinden sonra gelişen Irak'taki darbeyi ve nükleer başlıklı füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesini de etkilemiştir. Çünkü bölgede bu dönemde yaşanan bunalımların kaynağında, Bağdat Paktı'nın bölgeye kabul ettirilmesi çabaları ve buna gösterilen tepki vardır.

Orta Doğu'da kurulmaya çalışılan bir askerî bağlaşmaya katılmak istemeyen Suriye ve Mısır üzerindeki, özellikle ABD kaynaklı baskılar giderek artırılıyordu. SSCB, Suriye üzerindeki Batı baskısını azaltmak amacıyla bu ülkeyle ilk ticaret anlaşmasını Kasım 1955'te imzaladı. Ardından Suriye, Doğu Bloku'ndan aldığı silahlarla ordusunu güçlendirmeye başladı. Kasım 1956'ya gelindiğinde Suriye son bir yıl içerisinde Doğu Bloku'ndan yirmi milyon sterlinlik silah almıştı. Bu gelişmeye tepki hem Türkiye hem de Irak'tan geldi. Türkiye, 30 Kasım'da askerî manevralara

başlayacağını ve asker sayısını arttıracağını duyurdu. Irak'ta ise Kral Faysal 1 Aralık'ta Parlamento'yu dağıtarak sıkıyönetim ilan etti ve ordunun modernize edileceğini açıkladı. Sovyet yorumuna göre Süveyş bunalımının bir askerî müdahalenin ardından çözüme bağlanmasıyla, Kasım-Aralık 1956'da Suriye üzerindeki baskı tekrar başlatılmıştı. Hiç kuşkusuz, bu yorumda Ekim sonunda Suriye Başbakanı Şükrü Kuvvetli'nin Moskova'ya yaptığı gezi ve sonrasında, Kasım ayı başında açıklanan ortak bildirinin etkisi olmuştu. Bölgedeki bu askerî hareketlenmenin sonucunda Suriye, İngiltere, Fransa, İsrail, Türkiye ve "ötekiler"in kendisine saldırı hazırlığında olduğu gerekçesiyle bu ülkeleri BM'ye şikâyet etti. Yorumlar hangi yönde olursa olsun, ortadaki gerçek Süveyş bunalımının ardından bölgede Araplarla (ve onları destekleyen SSCB) Arap olmayan devletler arasındaki bölünmenin iyice belirginleşmiş oluşuydu. Durumun tek istisnası olan Irak'ın Batı devletlerinin yanında yer almış olması, durumu daha da gergin bir havaya sokmuştu.

Bu gelişmeler ışığında ABD, bölgedeki denetimin yavaşça Batı'nın elinden çıktığı izlenimini edinmişti. Denetimin yeniden sağlanmasına yönelik atılan adım ise 5 Ocak 1957'de ilan edilen ve Mart'ta Kongre'de kabul edilen Eisenhower Doktrini oldu. Kongre'de okunan bildiride propaganda savaşının SSCB tarafından kazanıldığı sonucuna varılmıştı. Doktrinle ABD Başkanı, Orta Doğu devletlerinden biri komünist denetimi altındaki bir devlet tarafından doğrudan ya da dolaylı bir saldırıya uğrayıp, ABD'den yardım isterse bu yardımda bulunmaya Kongre tarafından yetkili kılınmıştı. Doktrin, Bağdat Paktı üyesi olan Irak dışında Arap dünyasında yalnızca Lübnan tarafından kabul edildi. Bu nedenle doktrinin ilanı kısa vadede Orta Doğu'da ABD'nin istemediği gelişmelerin önünü kesmek bir yana, bunlara ivme kazandırdı.

Fotoğraf 4.1

Nâsır ve Che Guevara

Kaynak: *http://1.bp.blogspot.com/_qUFDMUpk9jE/TUbkTv6t0qI/AAAAAAAAAqT0/ma6hqYUL75U/s1600/El+Che+ y+Nasser.jpg*

Arap devletleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve kamplaşma giderek ciddi boyutlara ulaştı. Şubat 1957'de Ürdün'de başlayan siyasal bunalımın altında yatan en önemli nedenlerden biri, iç politikada Nâsır yanlılarıyla Batı yanlıları arasındaki güç çekişmesiydi. Sonunda, 25 Nisan'da Haşim Hükûmeti kurulmuş, sıkıyönetim ilan edilmiş ve Kasım 1956'daki Arap-İsrail Savaşı sırasında gelen Suriye birlikleri ülkelerine geri gönderilmişlerdi. Türkiye ile Suriye arasında çıkan bunalımda, 1957'de Suriye ile Ürdün arasında çıkan gerginlikte Türkiye'nin aldığı tutum da etkili oldu. Türkiye, Ürdün'e Eisenhower Doktrini'ni benimsetmek ve bu devleti

Bağdat Paktı'na katabilmek için Suriye'ye tepki göstererek, Ürdün'ün yanında yer almıştı.

Suriye'nin SSCB'ye yaklaşması yalnızca ekonomik kaynak gereksinimiyle açıklanamaz. 1945-1955 arasında Suriye hiç de küçümsenmeyecek ekonomik başarılar elde etmişti. Fakat ülkede Halid Bagdaş gibi komünist eğilimliler gücü ellerinde tutuyorlardı ve bu durum SSCB yardımına kapı açtı. Yani, Suriye'nin "radikalleşmesi" öncelikle iç etkenlerin sonucuydu. Dış etkenlerde ise Sovyet etkisinden önce Batı karşıtlığından söz etmek gerekir.

1957'de yaşanan Suriye bunalımının tırmanışı 6 Ağustos'ta Suriye ile SSCB arasında imzalanan teknik ve ekonomik iş birliği anlaşmasıyla başlamıştır. Anlaşmaya göre, SSCB Suriye'ye 500 milyon dolar uzun dönemli askerî-ekonomik yardımda bulunacaktı. ABD, Dünya Bankası aracılığıyla, % 5 faizle 600 milyon dolar önermişti. Bunun 5 milyon doları askerî kredi olacaktı. Yanı sıra İtalya Suriye'den buğday alacaktı. SSCB ise % 2 faizle 350-400 milyon dolar ve bunun yanında 150 milyon dolar askerî yardım verdi. Buğdayı ise Bulgaristan aldı. Kara yolları bağlantılarıyla birlikte Lazkiye'de bir liman ve altı yeni havaalanı inşa edilmesi tasarlanıyordu. Böylece Orta Doğu petrollerinin bir bölümünün denetiminin SSCB'nin denetimine geçmesi olasılığı belirdi. Bunu, 13 Ağustos'ta Suriye'nin üç ABD'li diplomatı istenmeyen kişi (persona non grata) ilan etmesi izledi. Gösterilen neden, bu diplomatların "mevcut rejimi değiştirmeye çabalamaları" idi. Karşılık olarak, ABD de Suriye büyükelçisi ve ikinci kâtibini istenmeyen kişi ilan etti. Ardından, 17 Ağustos'ta Suriye ordusunda yeniden düzenleme yapıldı. Genel Kurmay Başkanı Nizamettin'in yerine "komünist eğilimli" Albay Bizri getirildi. Bu gelişmeler üzerine, ABD yetkilisi Loy Henderson bölgeye gelerek, 24 Ağustos'ta Ankara'da, Bağdat ve Amman yöneticileriyle görüştü. ABD'nin isteği, daha çok Türkiye'yi geri planda bırakarak, Suriye'nin karşısına Arap devletleri ile çıkabilmekti. Fakat bu gerçekleşmedi. Irak'ın yanı sıra Türkiye de sınıra önemli ölçüde askerî yığınak yaptı. Eisenhower, 7 Eylül'de yaptığı açıklamada Suriye'nin Arap komşularına yapacağı saldırıya ABD'nin kayıtsız kalamayacağını açıklarken 10 Eylül'de Menderes'e mektup yollayan Bulganin ise Türkiye'nin Suriye'ye saldıracağını ileri sürüyor ve SSCB'nin buna kayıtsız kalamayacağını bildiriyordu. 24 Eylül'de Sovyet deniz kuvvetleri filosu Lazkiye limanına geldi.

Bunalımın doruğunu Hruşov'un 7 Ekim'de "silahlar ateşlenirse, roketler uçuşmaya başlar" demeci ve ABD'nin 10 Ekim'de buna, Türkiye'ye saldırı hâlinde "NATO'nun yükümlülüklerini yerine getireceği" yanıtı oluşturdu. Böylece iki blokun liderleri bir ölçüde kendileri dışında gelişen bir bunalımda kesin tutumlarını açıklamışlardı. Bunu bölge devletlerinin bunalımın çözümü konusunda ikna edilmeleri izledi. Aslında ikna edilmesi gereken belki de tek devlet vardı: Türkiye. Genel kanı Türkiye'nin Suriye'ye saldırmak için yaklaşan parlamento seçimlerini beklediği yönündeydi ve bu durumdan Irak dâhil tüm Arap devletleri hoşnutsuzdu. Çözüm için gerekli koşullar hazır olduğunda sorun, Suriye'nin 16 Ekim tarihli başvurusu ile BM'ye getirildi ve iki gün sonra Genel Kurul'da görüşülmeye başlandı. Ancak, BM'nin soruna bir çözüm bulmasına gerek bile kalmadan, Moskova'daki 29 Ekim resmî davetine katılan Hruşov'un, gerilimin bir yanlış anlamadan kaynaklandığını ve "SSCB'nin Türkiye'ye saldırmayacağını" açıklamasıyla bunalım sona erdi.

Suriye bunalımının gelişiminde rol oynayan tarafların beklentileri, bu bunalımın anlaşılmasına yardımcı olacaktır. ABD açısından bakıldığında, izlenen politika çevreleme politikasının bir uzantısıydı. Batılılar ve Türkiye Arap devletlerini Bağdat Paktı'na katılmaları yönünde ikna etmeye çalışıyorlardı. Bir yandan petrol

zengini bu bölgeye SSCB sızmasının önüne geçmek istenirken öte yandan İsrail'in güvenliği göz önünde tutuluyordu. Bütün bunlar yapılırken de bölgedeki en önemli unsur olan Arap halklarıyla karşı karşıya kalmamaya özen gösteriyordu. Bu politikanın ne denli başarılı olduğu tartışmalıdır. Ancak, bu bunalımla ABD artık Orta Doğu gelişmelerinde söz sahibi olduğunu göstermiştir.

Pan-Arabizm: "Arap Birliği" anlamına gelen Pan-Arabizm, tüm Arap halklarını tek bir devlet çatısı altında birleştirme ülküsüdür.

SSCB açısından bakıldığında, ilk olarak göze çarpan, sömürge-karşıtı akımı kullanarak çevrelemeyi kırma amacıydı. Bunun yanında, bölgede İngiltere'den sonraki güç boşluğu doldurulurken SSCB de kendi etki alanını yaratmaya çabalıyordu. Üstelik Batı için ham madde açısından yaşamsal olan bu bölgede, Batı'nın dayatmaya çalıştığı politikaları baltalamak, SSCB'nin amacı ve başarısı oldu. Sonuçta SSCB Orta Doğu'da gelişen olaylarda daha fazla ve doğrudan söz sahibi olmaya başladı.

Suriye (ve dolayısıyla Mısır) açısından bakıldığında en önemli unsurların (sömürge geçmişinden dolayı) Batı karşıtlığı ve (kimlik arayışları çerçevesinde) Arap milliyetçiliği olduğu görülmekteydi. Batı'nın dayatmalarına karşı direnebilme onlara bu kimlik arayışları sürecinde oldukça önemli katkı sağlamıştı. Bölge açısından bakıldığında, Orta Doğu'nun ABD ile SSCB'nin çatışma alanlarından biri olduğu ortaya çıktı. Bir yandan da Bağlantısız devletlerin iki kutuplu dünya koşullarını kendi politika araçları olarak kullanmaları yolunda ilk adım oldu.

Suriye bunalımının bölgedeki en doğrudan sonucu 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ile Mısır'ın birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurmaları oldu. Nâsır'ın Pan-Arabizm politikasının en önemli ama kısa süren sonucu budur. Bu gelişme Orta Doğu'daki dengeleri değiştirdi. Suriye bunalımı sırasında Arap dünyasından ayrı ve onlara karşı görülen Irak yönetiminin halkın hoşnutsuzluğunu dizginleyebilmesi zordu. Suriye bunalımının ardından, Aralık'ta Kıbrıs sorunu BM Siyasi Komitesinde görüşülürken Irak heyeti Yunanistan'ı destekledi. Ardından Genel Kurul'da yapılan oylamaya katılmadı. Irak yönetimi, bunu Türkiye'ye "heyetin sorumsuzluğu" biçiminde anlatmaya çalıştıysa da bu tutum Bağdat Paktı içerisindeki tek Arap bağlaşıkla Türkiye arasındaki görüş ayrılıklarının göstergesiydi. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılmasını engellemek için Başbakan Adnan Menderes Bağdat'a gitti. 30 Ocak'ta toplantının kapanış bildirisinde "komünist tehlikeye karşı" örgütü güçlendirme kararı açıklandı.

Şubat 1958'de BAC'nin kurulması, Irak ve Ürdün'de Nâsır'ın ve Arap milliyetçiliğinin etkisinin artacağı kaygısını uyandırdı. Bu iki devlet arasında federasyon görüşmelerine başlandı. Görüşmeler 19 Mayıs 1958'de Irak-Ürdün birliğinin kurulmasıyla sonuçlandı. Ancak, bu birlik yalnızca 55 gün sürebildi. 14 Temmuz 1958'de General Kasım liderliğindeki askerlerin Irak'ta yönetimi ele geçirerek, Başbakan Nuri Said ve Kral Faysal'ı öldürmeleri ve ardından cumhuriyetin ilanı Orta Doğu'da Eisenhower Doktrini'nin uygulanmasına yol açtı. İlk olarak, 15 Temmuz'da ABD, Lübnan'a askerî müdahalede bulundu. Lübnan'da Arap milliyetçileri ile Batı yanlıları arasında, Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un keyfi yönetiminin de etkisiyle bir iç kargaşa hüküm sürmekteydi. Chamoun, 22 Mayıs'ta BAC'yi, sınırdan sızmalar nedeniyle BM'ye şikâyet etmişti. BM, bir komisyon kurarak bunu inceledi. Konuyu BM'nin ele alması ABD'yi ikinci plana atmıştı. Ancak, Irak'taki gelişme ve bunu izleyen Chamoun'un "Lübnan'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü korumak için" ABD Başkanı'na başvurusuyla Eisenhower Doktrini ilk kez uygulamaya konuldu ve müdahale gerçekleşti. İkinci olarak, İngiltere, 17-18 Temmuz tarihlerinde Ürdün'deki Kral Hüseyin yönetimini desteklemek üzere bu ülkeye, Kıbrıs'taki üssünden paraşütçü birliği gönderdi. Zira Kral Hüseyin bu iktidar değişikliğinin

ardından, Arap milliyetçileri tarafından adeta çevrelenmişti ve iktidarı bir yardım olmaksızın elinde tutması zor görünüyordu.

SSCB, bu askerî müdahalelere tepki göstererek birliklerin derhal çıkarılmasını istedi. Sorun önce BM Güvenlik Konseyi'ne geldi. Çözüm bulunamadı. Uluslararası bir zirve toplanması girişimleri de sonuçsuz kaldı. Sonunda, sorun BM Genel Kurulu'nda görüşülürken önce Arap devletleri kendi aralarında "içişlerine karışmama" temelinde anlaştılar. Bundan sonra, bölgedeki yabancı birliklerin çekilmesini de öngören bir karar çıkarıldı.

Yeni Bağdat yönetimi, hareketin Batı Bloku'na karşı düzenlenmediğini ve anlaşmalara bağlı kalacağını açıkladıysa da uygulama bu yönde olmadı. Birincisi, 3 Ocak 1955'ten sonra kesilmiş olan SSCB ile diplomatik ilişkiler tekrar kuruldu. İkincisi, 27-28 Temmuz 1958 tarihlerinde, ABD'nin de katılımıyla Londra'da yapılan Bağdat Paktı Dışişleri Bakanları toplantısına Irak temsilci göndermedi. Irak darbesinin en önemli sonucu, Irak'ın Bağdat Paktı'ndan 24 Mart 1959'da ayrılması ve bağlaşmanın Ağustos'ta Merkezi Andlaşma Örgütü (CENTO) adını almasıdır. Türkiye, İran ve Pakistan arasında imzalanan bu bağlaşma ile her şeyden önce, ellili yıllardan başlayarak Batı'nın Orta Doğu'da oluşturmaya çalıştığı "komünist-karşıtı" askerî pakt anlamını yitirdi. Bağdat Paktı'nın sona ermesinin en önemli nedenlerinden biri de Orta Doğu'daki bu bunalımlar sürecinde katılımcılar arasında bağlaşmanın nedenine ilişkin görüş ayrılıklarının çıkmasıydı. Batı, Türkiye ve İran için bir "Sovyet tehdidi"nden söz edilmesi kabul edilebilir olduğu hâlde, Irak için bu hiçbir zaman geçerli olmadı. Irak, bağlaşmayı Filistin sorununda Batı'nın desteğini arkasına alma aracı olarak görüyordu. Sonunda CENTO adını alan örgüt, ilk toplantısını Ekim'de Washington'da yaptı ve merkezi Ankara'ya taşındı. Ancak, yeni oluşum Orta Doğu'da etkin bir rol oynamaktan uzak kaldı. Askerî ilişkiler bağlaşmadan ikili anlaşmalar çerçevesine kaydırıldı.

Şekil 4.1

CENTO (Bağdat Paktı) Ülkelerini temsil eden bir kartpostal.

Kaynak: *http://www.webmastersitesi.com/webmaster-sozlugu/226429-cento-merkezi-antlasma-teskilati-nedir.htm*

Bölgedeki başka bir anlaşmazlık Kıbrıs'ta yaşandı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, diğer halklar gibi Türkler ve Rumlardan oluşan Kıbrıs'taki halk da İngiltere'ye karşı kendi kaderini belirleme hakkını kullanarak bağımsızlık mücadelesine girişti. Yunanistan'ın 16 Ağustos 1954'te BM'ye başvurusu ve Aralık'ta konunun Genel Kurul'un gündemine gelmesiyle, Kıbrıs sorunu, bir daha "iç sorun" durumuna döndürülemeyecek bir biçimde uluslararası alana geçirilmiş oluyordu. Bu tarihten sonra İngiltere, Ada üzerindeki etkisini yitirmemek için adada iki halkın bulunuşunu öne çıkararak, bunların birini diğerine karşı kullandı. Ada'nın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelen **"enosis"**i savunan Kıbrıslı Rumlarla, Ada'nın iki halk arasında "taksim"ini savunan Kıbrıslı Türkler; İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğü altında anlaşmaya vardılar. 19 Şubat 1959'da imzalanan Londra Antlaşmaları sonrasında 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsızlığını resmen ilan etti ve 24 Ağustos'ta BM'ye üyeliği onaylandı.

Enosis: Yunanca "birleşme" anlamına gelen enosis ilk kez Balkan Savaşı sırasında Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmesi için kullanılmıştır. Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a bağlanmasını isteyenler enosis tabirini 1960'larda öne çıkarmışlardır.

Harita 4.3

Kıbrıs Adası (2012)

Kaynak: *http://www.turkiye-rehberi.net/images/harita/ulke/Kuzey-K%C4%B1br%C4%B1s-Haritas%C4% B1.gif*

Orta Doğu'da yaşanan başka bir bunalım da Irak yönetiminin, ülkenin kuzeyindeki Kürtleri denetim altına almak amacıyla şiddet uygulamasıyla ortaya çıktı. İngiltere, 19 Haziran 1961'de Kuveyt'in bağımsızlığını tanıdı. Bunu kabul etmeyen Irak Devlet Başkanı Abdülkerim Kasım Kuveyt'i topraklarına katmak isteyince İngiltere Kuveyt'e asker çıkararak buna engel oldu. Irak'ta yönetimle Kürtler arasında ilk gerginlik Temmuz 1961'de, Irak yönetiminin güneyde sorunları olduğu dönemde çıktı. Kürtlerin bir dilekçesini Kasım'ın geri çevirmesi üzerine, Bağdat'ta bulunan Kürt lider Molla Mustafa Barzani Barzan bölgesine çekilmişti. Ardından Kasım, Kürtleri denetimi altına almak için kuzeyde operasyona başlayınca 1300 Iraklı Temmuz'da Türkiye'ye sığındı. Irak yönetiminin Kürtlerle yaşadığı anlaşmazlık 1964'e kadar sürdü. Bu dönemde Irak, Türkiye'yi ayrılıkçı Kürtlere destek vermekle suçladı. Aynı dönemde İran da Irak Kürtlerini desteklemeye başlayacaktır.

Bu gelişmeler Orta Doğu'nun siyasal haritasını değiştirmiştir. 1954'te Mısır'da Nâsır'ın ve 1958'de Irak'ta Kasım'ın iktidara gelmelerinin ardından 1960'ta Türkiye'de de ordu bir darbeyle yönetime el koymuştur. 1958'de kurulan BAC, 1961'de sona ermiş ve 1963'te Suriye'de Baas yönetimi iş başına gelmiştir. Yine 1962'de Yemen'de ordu, cumhuriyet ilan etmiştir. Böylece, bir yandan bölgedeki yönetimler el değiştirirken diğer yandan blokların bölgedeki ağırlıkları da değişmiştir.

Batı Avrupa Gelişmeleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemde en göze çarpan gelişme, önceki yüzyıllarda "dünyanın merkezi" konumundaki Avrupa'nın bu özelliğini yitirmiş olmasıdır. Geçen bölümde ele alındığı gibi "üzerinde güneş batmayan" İngiliz İmparatorluğu, bir yandan sömürgelerine birer birer bağımsızlığı tanırken diğer yandan daha çok iç işlerine yönelmişti. Batı/Doğu ekseninde ikiye ayrılan Avrupa'da en önemli kaygı yakılıp yıkılan Avrupa'nın yeniden inşasıydı. Soğuk Savaş'la birlikte güç merkezi açıkça ABD'ye kaymıştı. Batı Bloku'nun önderi ABD ise iç ve dış politikalarını komünizm (SSCB) düşmanlığı üzerine inşa etti. Nisan 1950 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin aldığı 68 sayılı Karar (National Security Council) dünyayı ikiye ayırıyordu: Moskova önderliğinde "komünist dünya" ve ABD önderliğinde "özgür dünya". Bu belgeye ABD'de McCarthyism eşlik etti. Dünyayı

komünizm tehlikesine karşı korumayı hedefleyen bir "siyasal temizlik" kampanyası başlatıldı. Toplumun her kesimi baskı altına alındı. Kore Savaşı'nın başlaması ABD'de izlenen politikaları teşvik etti.

Ellili yılların başlarında, Soğuk Savaş ortamında oluşturulan "çevreleme" zincirinin Balkanlar ayağını 9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Bled'te imzalanan Balkan Paktı oluşturdu. Kominform'dan atılan Yugoslavya ile Batı ittifakına kendilerini kanıtlamaya çalışan Türkiye ile Yunanistan ABD'nin desteğinde bir araya geldi. Bu bağlaşmayla ilk kez sosyalist olduğunu öne süren bir devlet, sosyalist kampın dışında bir askerî kampa katılmıştı. Bu anlamda bağlaşma sosyalist kamptaki bölünmenin habercisi oldu.

Balkan Paktı ölü doğmuş bir girişimdi. Birincisi, hemen bir hafta sonra Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu BM'ye getirmesi gerçekte taraflar arasında bağlaşmaya varacak türden bir bir aradalık olmadığının göstergesi oldu. İkincisi, Balkan devletlerinin bir kısmı bu paktın dışında kalmıştı. Son olarak, 1955'te SSCB-Yugoslavya yakınlaşmasıyla işlevini tamamen yitirdi.

23 Ekim 1954'te Federal Almanya'nın işgal statüsü sona erdi. Ama üç işgal devleti, bu ülkede asker bulundurma hakkı elde ettiler. FAC, 5 Mayıs 1955'te de NATO'ya üye oldu. 1955'te Avusturya Devlet Antlaşması imzalandı. Bağımsız ve tarafsız bir Avusturya, Avrupa devletler yapısı içerisindeki yerini aldı. Berlin sorunu İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iki kamp arasında çözüme ulaşılamayan en uzun süreli sorun oldu. Sorunun çözümü süreci Soğuk Savaş'ın seyrini yansıttı. Batı Berlin bir taraftan Doğu Almanya'nın göbeğinde bir "soğuk savaş adası" olarak dururken diğer taraftan doğudan batıya nitelikli işçi göçü Doğu Almanya ekonomisini zor durumda bırakıyordu. 1949-1961 arasında DAC'nin nüfusu 19 milyondan 17 milyona inmişti ve 2,7 milyon kişi batıya kaçmıştı. Yalnızca Temmuz 1961'de 30 bin kişi ayrılmıştı ve hepsi eğitimli nüfustu. Bu durum DAC ekonomisini olumsuz etkiliyordu.

SSCB, 10 Kasım 1958'de bir açıklama yaparak Batılıların Federal Almanya'yı silahlandırdığını, bu koşullarda işgali altındaki Doğu Berlin'in denetimini Doğu Almanya'ya devredeceğini bildirdi. Sonra, 28 Kasım 1958'de üç Batılı işgalci devlet ve iki Alman devletine verdiği notayla Berlin'de dört devletin garantörlüğünde BM yönetimi önerdi. Sorunun çözümü için altı ay süre tanıdı. Sürenin sonunda çözüm sağlanamazsa denetimi Doğu Almanya'ya vereceğini açıkladı. Bu öneri Aralık'ta reddedildi. SSCB daha sonra süre sınırlamasından vazgeçti. 11 Mayıs 1959'da Cenevre'de toplanan Dışişleri Bakanları zirvesini, 15-17 Eylül tarihlerinde Hruşov'un New York'u ziyareti izledi. Son olarak, Haziran 1961'de Hruşov'la Kennedy'nin Viyana buluşmalarından çözüm çıkmayınca 13 Ağustos 1961'de Berlin duvarının inşasına başlandı. Berlin'in ve Almanya'nın bölünmüşlüğü, Soğuk Savaş'ın simgesi olmayı sürdürdü.

Fotoğraf 4.2

Berlin Duvarı

Kaynak: *http://voiceseducation.org/sites/default/files/images/berlin-wall.jpg*

Yeniden inşa çabasına yönelen Batı Avrupa'da kurulacak güvenlik, yüzyıllara dayanan Fransız-Alman düşmanlığına son verilmesi temeline dayanıyordu. Fransa ile FAC arasında bu birliktelik kurulduysa da Fransa'yla Anglosakson dünya arasında hep bir mesafe korundu. XX. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'da başlayan bir oluşum yüzyılın sonuna damgasını vurdu: "Avrupa Birliği". Yüzyıllar öncesine dayanan bu düşünce yaşama geçirildi. Fransız Devrimi'nden sonra Batı Avrupa'dan başlayarak bütün dünyaya yayılan ulus devlet modeli, bu kez yine aynı coğrafyada başka bir siyasal birime doğru evrildi. Bu yeni siyasi birlik de öncelikle "ortak pazar"ın kurulmasına, burada başlayan "serbest ticaret"in hukuksal yapısının oluşturulmasına dayanıyordu. Daha sonraki on yıllarda özellikle iki kutuplu sistemin sona ermesiyle "tek pazar" kurulacak; ortak bir yasama ve yargı sistemini ortak bir yürütme mekanizması izleyecektir. İşte, günümüzde gelinen aşamanın başlangıcı 1950'lere dayanır.

Şekil 4.2

Avrupa Birliği Bayrağı

Kaynak: *http://europa.eu/abc/symbols/emblem/images/europ_flag/ jaune.jpg*

Uluslarüstülük (Supranasyonellik): Bir örgüte üye olan devletlerin yetki ve egemenlik alanlarının bir bölümünü, kendi aralarında antlaşmalar yaparak, kurdukları örgütün organlarına devretmeleri. AKÇT, AET ve AAET uluslarüstü yapıya sahip örgütlerdir.

Batı Avrupa'daki ekonomik bütünleşmenin ilk adımı Marshall Yardımı'nın eş güdümünü sağlamak için kurulan OEEC olmuştu. Bunu Mayıs 1951'de imzalanan antlaşmayla Fransa, FAC, İtalya ve Benelux ülkelerinin katıldığı Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu izledi. Fransa Dışişleri Bakanı Schumann'ın hazırladığı plan uyarınca söz konusu altı devlet kömür ve çelik üretimlerini **uluslarüstü (supranasyonel)** bir örgüt içerisinde bütünleştirdiler. 1955'ten başlayarak sürdürülen görüşmeler 25 Mart 1957'de Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğu ve EURATOM'un kurulmasıyla sonuçlandı. Roma Antlaşması, Ocak 1958'de yürürlüğe girdi. Avrupa'nın batısı, teknolojik/ekonomik açıdan dünyanın geldiği noktada daha verimli bir örgütlenmeye gitmek zorundaydı.

Batı Avrupa'da ekonomik bütünleşmeyi hedefleyen bu girişim başlangıçta yeni bir bölünme yarattı. İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) ile özel ilişkileri olan ve maden kaynaklarını devletleştirmeye giden İngiltere 1959'da İskandinav ülkeleri (İsveç, Norveç, Danimarka), Avusturya, Portekiz ve İsviçre'yi yanına alarak EFTA'yı (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) kurdu. Bu oluşumdan beklediğini bulamayan İngiltere 1961'de AET'ye üyelik için ilk başvurusunu yaptıysa da bu girişimi 1963'te De Gaulle yönetimindeki Fransa tarafından veto edilecektir.

Batı Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken İngiltere ve Fransa başta olmak üzere, buradaki devletler sömürgelerine bağımsızlıklarını tanımaya başladılar. Bu durum uluslararası sistemde yepyeni bir sayfa açtı.

SIRA SİZDE 1

Sizce ABD'nin "çevreleme" politikası, Sovyet yayılmacılığını önlemek açısından başarılı olmuş mudur?

KİTAP

Avrupa Topluluklarının ortaya çıkışı, gelişimi ve temel politikaları için "Avrupa Birliği: Temel Konular" (İmaj Yayınları, Ankara, 2010) adlı kitabı okuyabilirsiniz.

BAĞLANTISIZLAR VE SÖMÜRGEDEN KURTULUŞ (DEKOLONİZASYON)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından BM içerisindeki Vesayet Konseyi'nin çalışmalarının da etkisiyle sömürge yönetimleri birer birer sona erdi. Bu sürece sömürgeden kurtuluş *(dekolonizasyon)* denir. Pek çok devlet bağımsızlıklarını kazandı. Çoğu Asya ve Afrika'da yer alan bu devletler Soğuk Savaş içersindeki iki kamptan herhangi birine yanaşmak istemediler. Bu devletlerin başında Hindistan geliyordu. Bir yandan İngiliz emperyalizmine uzak duran Nehru Yönetimi, diğer yandan ÇHC'den rahatsızdı. ABD'nin Asya'da kurduğu ittifaklar sistemi bölge devletlerini de benzer kaygıya itince ilk girişim Nisan 1954'te Colombo'da (Sri Lanka) toplanarak gerçekleşti. Colombo Devletleri olarak anılan Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Endonezya ile Burma Asya ve Afrika devletlerini biraraya getirecek bir toplantı düzenleme kararı aldılar. Toplantı, 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde Bandung'ta (Endonezya) gerçekleşti. 29 Asya ve Afrika devleti iki blok dışında yeni bir güç oluşturmaya çalıştılar. Konferans'ta ve sonrasında bazı devletler ve önderleri öne çıktı: Hindistan'da Nehru, Mısır'da Nâsır, Endonezya'da Ahmed Sukarno, Yugoslavya'da Tito.

Fotoğraf 4.3

NEHRU, TİTO, NASIR : Bağlantısızlar Hareketi'nin üç lideri, (soldan sağa) Nâsır (Mısır), Nehru (Hindistan) ve Tito (Yugoslavya) bir arada.

Kaynak: *http://www.corbisimages.com/images/Corbis-U1110691.jpg?size=67&uid=bb50f94c-29bb-40b0-b8ba-11ef8a44b541*

Bandung Konferansı'nda devletlerin ülke bütünlüğü ve egemenliklerine karşılıklı saygı, iç işlerine karışmama, saldırmazlık, ekonomik ilişkilerde karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada yaşama ilke kararları alındı. Gündeme gelen önemli bir konu sömürgeciliğin kınanmasıydı. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Batı yanlısı devletler, sömürgecilik söz konusu olduğunda, bunun yalnızca Batı Bloku tarafından değil, Doğu Bloku'nca da uygulandığı ve bu nedenle, "sömürgeciliğin her türünün kınanması" gerektiğinde direndiler ve bunu kabul ettirdiler. Ekonomik ilişkilerde karşılıklı yarar ilkesi ise kârı artırmayı amaçlayan kapitalist ekonomi ile bağdaşmıyordu. Bu nedenle, kapitalist merkez ülkeleri yeni bağımsızlığını kazanan devletlere "ekonomik kalkınmalarına destek olmak" amacıyla borç vermeye başladılar. Yapılan ekonomik yardımlar karşılığında ekonomik ilişkide karşılıklı yarar ilkesi göz ardı edilebildi. Böylece, Bağlantısızlar'ın Soğuk Savaş koşullarında bloklardan ekonomik yardım sağlayarak siyasal rol oynayabilecekleri bir ortam doğdu. SSCB sömürge-karşıtı akımın kendisine güç kazandıracağını hesaplarken ABD Avrupa'daki başarılarına güveniyor ve Komünist Blok'un genişlemesini engellemeye çabalıyordu.

İkinci toplantı 1961'de Belgrad'ta gerçekleştirildiğinde Bağlantısızlık Hareketi ortaya çıktı. Kısaca bağlantısızlık *(nonalingment)* iki kutuplu sistemde bloklara katılmamayı anlatır. Bu yalnızca pasif bir katılmama durumu değil blok politikalarına karşı çıkmayı da içerir. Belgrad'ta katılımcı sayısı 25 oldu. Avrupa'dan yalnızca Yugoslavya ve Kıbrıs, Latin Amerika'dan ise Küba'nın katılmış olması Bağlantısızlık Hareketi'nin siyasi/coğrafi konumunu açıklayıcı hâle getirdi. Bağımsızlığını kazanan devlet sayısının hızla artışı Bağlantısızlar'a siyasal güç kazandırdı. Bu durum BM Genel Kurulu'ndaki oy dağılımını etkileyerek, ABD ile SSCB'nin oynadıkları rolleri etkiledi. BM üye sayısı 1945'te 51 iken 1962'de 110'a çıktı. Güvenlik Konseyi veto nedeniyle işlevini yitirince ABD ve Batı, devlet sayısının kendi lehine olmasından yararlanarak Genel Kurul'un işlevini öne çıkarmıştı. Oysaki Bağlantısızlar Genel Kurul'da oy çoğunluğunu ele geçirerek Batı'nın elinden bu kozu aldılar.

Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması her zaman barışçıl bir süreçte gerçekleşmedi. Örneğin, Fransa Cezayir'deki yönetimini sürdürmekte direndi. Cezayir'in bağımsızlığı için Ulusal Kurtuluş Cephesi 1954'ten başlayarak çalıştı. 1958'de ayaklanma ve savaş başladı. 1954'te Hind-i Çinî'de yenilgiye uğrayan Fransa Cezayir'i terk etmeye yanaşmadı. Cezayir Savaşı, Ekim 1958'de Fransa'da kurulan Beşinci Cumhuriyet'in en önemli nedenlerinden biri oldu. Fransa, Temmuz 1962'de Cezayir'in bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.

1950'ler aynı zamanda Güney Amerika ülkelerinin uluslararası sisteme katılmaya başladığı on yıl oldu. Öncesinde zengin bir Kuzey ile ona bağımlı bir Güney Amerika'dan söz edilmekteydi. ABD'nin Latin Amerika politikası, komünizm (SSCB) karşıtı genel politikasının bir parçası oldu. 1947'deki Rio Antlaşması ve 1951'de kurulan Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) bunun uygulamalarıydı: Yerel komünistleri ezerek ABD çıkarlarını korumak. İlk olay Guatemala'da patlak verdi. 1951'de başa gelen Arbenz Hükûmeti, ABD denetimindeki Birleşik Meyve Şirketinin çıkarlarına aykırı düzenlemelere gitti. ABD bir yandan CIA aracılığıyla gerilla hareketini örgütledi, diğer yandan ADÖ'den Amerika kıtasında "komünist bir rejim kurulmasının tüm kıtaya tehdit olacağı" yönünde karar çıkarttı. Sonunda, 1954'te bir darbeyle yönetimi devirdi. Bu olay Latin Amerika kıtasında ABD karşıtlığını yükseltti. 1958'de Venezüella'da, 1959'da Panama'da protesto ve ayaklanmalar başladı. Asıl başkaldırı ise Küba'da yaşandı.

Fidel Castro ve arkadaşları Ocak 1959'da Küba'da Batista Yönetimi'ni devirerek iktidara geldiler. SSCB'nin hiçbir dahli olmadan geçekleşen bu iktidar değişikliği, ABD açısından kabul edilemezdi. Başından başlayarak Castro yönetimini alaşağı etmeye çalışan ABD, Nisan 1961'de Guetamala örneğinde olduğu gibi bunu güç kullanarak yapmaya çalıştı. Castro Yönetimi'ne karşı Domuzlar Körfezi adı verilen çıkarma başarısızlıkla sonuçlandı. Küba, 1961 Eylül'ünde toplanan Belgrad toplantısında Bağlantısızlar'ın yanındaydı. Sonrasında ise iktidarını sürdürebilmek için hızla SSCB ile ilişkilerini geliştirdi. Soğuk Savaş'ın zirvesini oluşturacak bunalımın (Küba Bunalımı) tohumları atılmış oldu.

SIRA SİZDE 2

Soğuk Savaş sırasında Bağlantısızlar hareketinin uluslararası ilişkilerde çok etkili bir güç merkezi hâline gelememesinin sebebi sizce nedir?

KİTAP

Kıbrıs sorununun nasıl geliştiğini öğrenmek istiyorsanız, Mehmet Hasgüler'in "Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Planlarının Sonu" (Alfa Yayınlar, İstanbul, 2007) başlıklı kitabını öneririz.

SOVYET DIŞ POLİTİKASI VE DOĞU BLOKU

İkinci Dünya Savaşı sırasında yıkıma uğrayan Sovyet ekonomisi hızla yeniden yapılanmış ve endüstri üretimi açısından kısa sürede eski düzeyini yakalamıştı. 1953'e gelindiğinde ekonominin gözden geçirilmesi çalışmalarının temelinde tarım reformu yatıyordu. 5 Mart 1953'te Stalin'in ölümü, hiç kuşkusuz SSCB tarihinde çok önemli bir olaydı. İktidar sorununa bulunan çözüm ise "kollektif yönetim"di. Fakat kollektif liderlik, görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştı. Önemli isimlerden Beriya 1953'te, Malenkov 1955'te tasfiye edildiler. Tarım reformuyla birlikte ziraatçi geçmişe sahip Hruşov öne çıktı. 14 Ekim 1964'te "sağlık nedenleri"nden dolayı görevinden alınana kadar yönetimde kalan Hruşov, SSCB'nin yaşarken görevden ayrılan ilk (ve tek) lideri olmuştur.

Fotoğraf 4.4

SSCB lideri Hruşov, Küba lideri Castro'yla.

Kaynak: *http://historymartinez.files.wordpress.com/2011/11/khrushchev-castro.jpg*

Dönemin siyasal gelişmeleri ele alındığında en önemli olayın Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) XX. Kongresi olduğu görülmektedir. 14-25 Şubat 1956 tarihleri arasında çalışmalarını sürdüren XX. Kongre SSCB tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek niteliktedir. İç politika açısından en önemli gelişme "Stalin'den arındırma süreci"nin resmen başlatılmasıydı. Ancak, Stalin'e karşı tavır almak o kadar da kolay değildi. Stalin ve Stalinizmin eleştirisi aynı zamanda rejimin eleştirisiydi. Ellili yılların ikinci yarısında SSCB ekonomisini, XX. Kongre'de tartışılan ve 27 Ağustos 1956 tarihinde SSCB Bakanlar Kurulu tarafından resmen açıklanan *"dognat i peregnat Ameriku"* (Amerika'yı yakala ve geç) politikası biçimlendirdi. Hruşov bu politikayı, "biz kapitalizmi bombayla yıkmayacağız. Kişi başına et, yağ, süt üretiminde ABD'yi yakaladığımızda kapitalizm en büyük darbeyi yiyecek" biçiminde özetliyordu. Kazakistan'ın kuzeyinde üretime açılan bâkir topraklardan *(tselina)* ilk ürün 1950'lerin sonunda alındı. Ekonomi alanındaki yeniden yapılanma girişimlerinin tümü "perestroyka"nın başlatıldığı anlamına geliyordu. 17-31 Ekim 1961 tarihlerinde toplanan SBKP XXII. Kongresi dönemin sonuna damgasını vurdu. Kongre'de "1970'te ABD'yi geçme", "1980'de de komünizme geçme" kararı alındı. Fakat bu kararlar hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir.

XX. Kongre ve sonrasındaki gelişmeler SSCB dış politikası üzerinde de önemli ölçüde etkili oldu. Bu etkilerin başında farklı sosyoekonomik sistemlerin varlığına

dayanan "barış içinde bir arada yaşama" düşüncesinin Sovyet dış politikasına yön vermeye başlaması gelir. Bu politika İkinci Dünya Savaşı sonrasında, "SSCB'nin yanında olmayan herkes ona karşıdır" biçiminde özetlenen Stalin'in iki kamp teorisinin resmen reddedilmesidir. Stalin'den sonra SSCB dış politikasını özellikle kapitalist ülkelerle olan ilişkileri açısından gözden geçirdi. Yeni yönetim 26 Temmuz 1953'te Kore'de ateşkes imzalanmasını sağlayarak işe başlamış, bunu 4 Ağustos'ta ABD, İngiltere ve Fransa'ya yaptığı uluslararası durumu (Avusturya ve Almanya sorunlarını) gözden geçirme önerisi izlemişti. Ocak-Şubat 1954 tarihlerinde gerçekleştirilen toplantıda dışişleri bakanları beş yıl aradan sonra ilk kez biraraya geldiler. Görüşmelerde Almanya'nın durumu gündeme getirildi, 15 Mayıs 1955'te (Varşova Paktı'nın kurulmasından bir gün sonra) tarafsızlık ve askerden arındırılmışlık temeline dayanan "Bağımsız ve Demokratik Avusturya'nın Kurulması İçin Devlet Anlaşması" imzalandı. 9-13 Eylül tarihlerinde Şansölye (Başbakan) Konrad Adenauer'un Moskova ziyaretinin ardından Federal Almanya ile diplomatik ilişkiler kuruldu. Finlandiya ile ilişkiler iyileştirilmeye çalışıldı ve imzalanan anlaşma ile SSCB Porkkala-Ud askerî üssünü boşalttı. Norveç ile benzer yakınlaşma bir ortak açıklama ürününü vermiş, İngiltere ile görüşmeler başlatılmıştı. Batı'yla ilişkilerinde SSCB, Berlin ve Küba bunalımlarına karşın barış içinde bir arada yaşama politikasını sürdürdü. 3 Haziran 1960'ta Hruşov Moskova'da düzenlediği basın toplantısında, SSCB'nin "önce silahsızlanma sonra denetim" tezinden vazgeçtiğini açıklayarak, silahsızlanmaya önce nükleer silahlardan başlanabileceğini kabul etti.

Üçüncü Dünya Kavramı: Soğuk Savaş yıllarında daha ziyade Batılı yazarlar, ABD liderliğindeki Batı Bloku'nu "Birinci Dünya", SSCB önderliğindeki Doğu Bloku'nu "İkinci Dünya" ve bu ikisine de dâhil olmayan Bağlantısız ülkeleri de "Üçüncü Dünya" olarak nitelendirmişlerdir. Bu tabir aynı zamanda, sömürgeden kurtulmuş, az gelişmiş ülkeler için de kullanılmaktaydı.

XX. Kongre'de ayrıca "sosyalizme farklı yollardan gidilebileceği ilkesi" benimsendi. Bu ilke Bağlantısızlar'a yönelikti ve SSCB'nin **Üçüncü Dünya**'yla daha sıkı iş birliği yapabilmesinin de önünü açtı. Sosyalist kampın yanı sıra bağımsızlığını yeni kazanmış devletler ve özellikle Hindistan, Endonezya ve Birmanya ile iyi ilişkiler kuruldu. "Üçüncü Dünya" ile kurulmaya başlanan bu ilişkiler ellili ve altmışlı yıllar boyunca geliştirildi. Üçüncü Dünya'nın SSCB'ye sıcak yaklaşımında İkinci Dünya Savaşı'nda faşizme karşı kazanılan zaferin ve sömürgeci geçmişinin olmamasının yanı sıra alternatif bir ekonomik kalkınma modeli sunması da etkili oldu. Bu bağlamda SSCB'nin Orta Doğu politikası öne çıktı. SSCB, Orta Doğu'da Batı Bloku'nun "çevreleme" girişimlerine engel olmaya çalıştı. Bunu yaparken bölge ülkeleriyle iş birliği girişimlerini artırdı. Orta Doğu'da etki alanı kurmak için ABD ile yarıştı ve "Batı emperyalizmi"ne karşı Arap muhalefetini destekledi. Başta Mısır ve Suriye olmak üzere bölge devletlerine silah, teknisyen ve danışmanlar sağladı. Ekonomik yardımda bulundu. Filistin sorununda İsrail'e karşı Arapların yanında yer aldı. Bölgede kurulmaya çalışılan Batı yanlısı askerî bağlaşmalara karşı Arap ülkeleriyle birlikte savaşım sürdürdü. Bölgedeki Batı tekelini kırmaya çabaladı ve bunu başardı da. Ellilerin sonu ve altmışların başında SSCB, Orta Doğu'daki gelişmeleri belirleyen güçlerden biri oldu. Örneğin, ABD'nin Lübnan'ı işgalinin ardından Nâsır'ın Moskova'ya giderek yardım istemesi ve sonunda ABD askerlerinin Lübnan'ı terk etmesi Hruşov için diplomatik bir başarı olarak değerlendirilmişti. SSCB; Mısır, Suriye (1958-1961 yılları arasında BAC) ve darbenin ardından Irak'la iyi ilişkiler kurdu. Bu iyi ilişkiler bağımsızlık savaşımı veren diğer ülkelerle de kurulmuş ve Bağlantısızlar hareketinin aslında SSCB'nin çıkarlarına hizmet ettiği genel kanısının doğmasına neden olmuştu. Bağlantısız devletlerle ilişkilerde SSCB hem bu devletlere ekonomik yardımlarda bulunup krediler açıyor hem de bunun karşılığında kendi ideolojisini benimsemelerini istemiyordu. Artan devlet sayısıyla birlikte SSCB temsilciliklerinin de artması, Bağlantısız devletlerle ilişkilere verdiği önemin göstergesi oldu.

SSCB, 1950'lerden başlayarak kendi blokuyla sorunlar yaşadı. Bu çerçevede Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndeki gelişmeleri yakından izledi. Haziran 1953'te patlak veren ekonomik bunalım sonrasında ortaya çıkan işçi hareketleri Doğu Berlin, Leipzig, Dresden ve Jena'ya Sovyet tanklarının müdahalesi ile durduruldu. 25 Mart 1954'te ise SSCB Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin egemenliğini tanıdığını açıklamış, yapılan anayasal değişiklik bu devletin yeniden silahlanmasını olanaklı kılmıştı. Başka bir örnek, 1955'te Yugoslavya ile ilişkilerin iyileştirilmesi için yapılan girişimlerde ortaya çıktı. Avrupa'nın sekiz sosyalist devleti (Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Romanya, Çekoslovakya ve SSCB) 11 Mayıs 1955'te bu kez Varşova'da buluştular ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nin NATO'ya üyeliğine yanıt olarak 14 Mayıs'ta "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması"nı yirmi beş yıllığına imzaladılar. Böylece, Batılı devletleri bir arada toplayan NATO askerî bağlaşmasının karşısında, Doğu Bloku'nu bir araya getiren Varşova Paktı kurulmuştu. İttifak, Ocak 1956'da Siyasal Danışma Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birleşik Komutanlığını kurdu.

Fotoğraf 4.5

SSCB, 1956'da Macaristan'da Çıkan İsyanı Tanklarla Bastırdı.

Kaynak: *http://libcom.org/files/images/history/eg.jpg*

Fakat işler istendiği gibi yürümedi. Sosyalizme giden yolun çeşitliliğinin kabul edilmesi bağımsızlığını yeni kazanan devletlerle ilişkileri olumlu yönde etkilerken Doğu Bloku içerisinde huzursuzluğa neden oldu. 18 Nisan 1956'da Kominform'un dağıtılması bu ilke doğrultusunda alınmış bir karar olarak algılandı. Blok içerisindeki devletler bu ilkeyi kendi üzerlerine alındılar. Moskova yönetimi, bu yanlışı düzeltmekte gecikmedi. Haziran 1956'da, önce Polonya'daki "kendi sosyalizmini belirleme çabası" önlendi. Bunu, 4 Kasım'da Varşova Paktı güçlerinin Macaristan'a müdahalesi izledi. Macaristan'a müdahale, SSCB'nin Doğu Avrupa'da kendi isteği doğrultusunda olmayan gelişmelere kayıtsız kalmayacağını gösterdi. On yılı aşkın süredir kurulmaya çalışılan barışçı, iş birliği içerisindeki "komünist topluluk" izlenimini zedeledi. "Düşmana karşı" kurulan Varşova Paktı kendi üyelerine karşı işlev gördü. Batı'daki komünist partiler önemli ölçüde üye kaybettiler. "Kişiye tapınma"yla mücadele Polonya ve Macaristan'daki ayaklanmalara yol açarken Yugoslavya, ÇHC ve Arnavutluk'la ilişkileri de bozdu. Daha Haziran ayında yayımlanan ortak bildiride "sosyalizme giden farklı yollar olduğunu" kabul eden SSCB, Aralık ayında "Titoizm" propagandasının önüne geçmeye çalışıyordu. Nisan 1958'de kabul edilen yeni parti programının ardından ise Yugoslavya'yı "revizyonist" ilan etti ve komünist dünya içerisindeki "Truva atı" biçiminde niteledi.

Truva Atı: Kökenini Truva Savaşı sırasında, Yunanlıların Truva kentini ele geçirmek için Truvalılara hediye ettiği tahta attan alan bu tabir, uluslararası ilişkilerde bir ülkeyi, örgütü ya da birimi denetim altına almak için oraya dışarıdan yerleştirilen unsurlar için kullanılır.

Çin-Sovyet anlaşmazlığı ise daha uzun bir sürece yayıldı. Aslında ilişkilerin başlangıcı çok görkemli olmuştu. Çin Devrimi'nin ardından 1950'de imzalanan ittifakla kuzey yarımkürenin yarısı sosyalist rejimlerle yönetilir hâle gelmişti. Bunu SSCB'nin Mao Yönetimi'ne ekonomik/askeri yardımları izledi. İlişkilerin kötüleşmesinin başlangıcı olarak XX. Kongre alınabilirse de ani bir kopuştan söz etmek olanaksızdır. "Kişiye tapınma"ya karşı başlatılan kampanya Mao'nun hoşuna gitmemişti. Anlaşmazlık konularından biri önderlik sorunuydu. Tek kişilik yönetimin gölgesinden sıyrılmaya çalışan SSCB ile Çin ve Arnavutluk gibi henüz devrimi yapan liderlerin yönetimindeki devletlerin istem ve çıkarları değişikti. Mao ve Enver Hoca gibi liderler bu gelişmeyi kendi iktidarlarına tehdit olarak değerlendiriyorlardı.

1957'de ÇHC'de başlatılan "yüz çiçek açsın" kampanyasının ardından Hruşov 1959'da düzenlenen XXI. Kongre'de ÇHC'yi ilk kez açıktan eleştirdi. Buna rağmen, ÇKP ve ÇHC yöneticileri SBKP'nin liderliğini vurgulamayı sürdürdüğü için açıktan bir anlaşmazlık yaşanmadı. Sorun, Eylül 1959'da ÇHC'nin Hindistan topraklarında hak iddiasını SSCB'nin onaylamamasıyla ortaya çıktı. Nisan 1960'ta Lenin'in doksanıncı doğum günü kutlamalarında Çinliler kendilerinin Lenin'in yolunda olduklarını ilan ettiler. Haziran'da Romanya KP Kongresi üstünlük mücadelesine sahne oldu. Hruşov, burada yaptığı seksen sayfalık konuşmasında ÇHC'ye kamuoyu önünde eleştirdi. 1960 baharında SSCB, ÇHC'yi zor durumda bırakacak biçimde bu ülkedeki teknisyenlerini ve teknik-materyal yardımlarını çekti.

SSCB, komünist akımın önderliğini elden bırakmamak için Kasım 1960'ta Moskova'da "Komünist ve İşçi Partileri Uluslararası Konferansı"nı topladı. Toplantıya Yugoslavya dışında 81 parti katıldı. Bu bir dönüm noktası oldu çünkü SSCB'nin beklentilerinin aksine, bir düzine parti ÇHC'nin yanında yer aldı. Başka bir anlaşmazlık noktası ortaya çıktı: Blok liderliği. Moskova dünya komünist akımının tek önderi değildi artık. 1961'de Arnavutluk'un COMECON ve Varşova Paktı'ndan ayrılması bunun göstergesi oldu.

1962'de yaşanan Küba bunalımı SSCB ile ÇHC'yi birbirinden biraz daha uzaklaştırdı. Daha önce değinildiği gibi gerek ÇHC gerekse Arnavutluk SSCB'nin davranışını komünist akıma ihanet ve kapitalizmin gücü karşısında atılan geri adım olarak değerlendirdiler. Farklı görüşler sistem içerisindeki farklı konumlardan kaynaklanıyordu. Milletler Cemiyeti'nin aksine SSCB, BM sisteminin asli kurucularından, Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden biriydi. ÇHC ise henüz BM tarafından tanınmayan, sistemin içindeki meşruiyeti bile sorgulanan bir devletti. Mao, "kâğıttan kaplan" biçiminde tanımladığı kapitalizme karşı güçlü bir saldırının zamanının geldiğini düşünüyor ve böyle düşünmeyen SSCB'yi revizyonizmle suçluyordu.

SSCB-Çin ayrılığının temelinde ideolojik farklılık da vardı. Biri devrimde değilse bile artık proletaryanın çoğunluğu oluşturduğu sanayi toplumu iken diğerinde hâlen köylülük egemendi. SSCB-ÇHC gibi işçi-köylü ayrımı üzerinden tüm dünya sosyalistleri ikiye bölündü. Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin çoğu köylü topluluklara sahip olduğundan ÇHC'nin yolundan gidiyordu.

1917 (Ekim) Devrimi'nin ardından kurulan SSCB için sonun başlangıcı başka bir devrimle gerçekleşti. 1917 (Ekim) Devrimi, Avrupa'da gerçekleşip tüm dünyaya yayılacak proleter devrimine "kıvılcım" olma iddiasındaydı. Bu olmayınca SSCB dünyanın geri kalanına çekim alanı yaratacak bir "kızıl yıldız" olmaya soyundu. ÇHC başka bir yıldız olarak çıktı ortaya ve bağımsızlığını kazanan (çoğu köylü) halklar için SSCB'den daha çekiciydi. SSCB zaten ABD ile dünya liderliği için yarış hâlindeydi. Şimdi bir de sosyalist dünyada liderlik için yarışmak zorundaydı. Eş zamanlı iki yarış süper gücün de nefesini kesti.

SSCB ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki iş birliği neden rekabete dönüşmüş olabilir?

SIRA SİZDE 3

Gelişmekte olan ülkelerin isimlendirilme sorunuyla ilgili bilgi edinmek isterseniz Faruk Sönmezoğlu'nun "Bağlantısız Üçüncü Dünya'dan Çevre Ülkelerine" adlı kısa makalesini http://iudergi.com/tr/index.php/siyasal/article/viewFile/9332/8670 linkinden okuyabilirsiniz.

MAKALE

SİLAHLANMA YARIŞI

Soğuk Savaş aynı zamanda teknoloji yarışıydı. İki süper güç diğerini alt etmek için kıyasıya yarıştılar. Yarış daha çok silah teknolojisi üzerinden yapıldı. ABD, ilk hidrojen bombasını 1 Kasım 1952'te denedi, SSCB ise 12 Ağustos 1953'te. Bu arada Ocak 1953'te ABD'de Başkan Eisenhower göreve başlamış, Mart'ta Stalin ölmüştü. 1953 Ekim'inde Eisenhower Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 162 sayılı Kararı'nı kabul etti (NSC 162). "Yeni Bakış" *(New Look)* adıyla anılan bu karar, çıkacak bir savaşta nükleer silahların da kullanılabileceği saptamasına dayanıyordu. Bu durumda taraflar hızlı bir silahlanma yarışına girişerek caydırıcılıklarını artırmaya çalıştılar. ABD "kitlesel karşılık" adı verilen bu stratejiyi Aralık 1954'te NATO stratejisi olarak kabul ettirdi. Bu strateji uyarınca NATO üyesi devletlere herhangi bir silahlı saldırıda bulunulursa buna verilecek karşılık, nükleer silahlar da dâhil bütün kuvvetlerin kullanılması yoluyla gerçekleştirilecekti. Fakat teknolojik ve siyasal gelişmeler ABD'nin stratejisini gözden geçirmeye zorladı.

SSCB'nin 4 Ekim 1957'de fırlattığı Sputnik adlı uydu, aynı zamanda kıtalar arası füze fırlatabilme yeteneğini kazandığı anlamına geliyordu. Bu gelişme ABD topraklarını hedef haline getiriyordu. ABD kendi uydusunu ancak 1958 Ocak'ında fırlatabildi. Teknolojik yarışta SSCB öne geçmiş görünüyordu. ABD, kendi topraklarını hedef olmaktan çıkarmak için Avrupa'da SSCB sınırına orta menzilli füzeler yerleştirme kararı aldı ve uyguladı. Füzeler; İngiltere, İtalya ve Türkiye'ye yerleştirilecekti.

Teknoloji yarışına bilgi yarışı eklendi. Soğuk Savaş bir ölçüde casuslar savaşıydı. Gizli operasyonlarda kullanılan CIA personeli sayısı 1949'da 302 iken 1952'de 2812'ye yükseldi. Aynı yıl 3142 denizaşırı sözleşmeli personel vardı. Bütçe ise 4,7 milyon'dan 82 milyon dolara çıktı. 1953'te İran'da Musaddık'ı, 1954'te Guatemala'da Jacobo Arbenz'i CIA operasyonlarıyla devirdiler. Süper güçler rakipleri hakkında bilgi edinme konusunda

Fotoğraf 4.6

The New York Times.

LATE CITY EDITION

SOVIET FIRES EARTH SATELLITE INTO SPACE; IT IS CIRCLING THE GLOBE AT 18,000 M. P. H.; SPHERE TRACKED IN 4 CROSSINGS OVER U. S.

SSCB'nin Sputnik'i Uzaya Fırlatmasını New York Times Gazetesi Manşetten Duyurmuştu.

Kaynak: *http://1.bp.blogspot.com/_snss6u0-WRI/TUR-MvaOjwI/AAAAAAAA Dow/AMp5YSAtwgE/s1600/071004_nyt_sputnik.jpg*

ellerinden geleni yaptılar. İlk U-2 casus uçağı 4 Temmuz 1956'da Moskova ve Leningrad üzerinde fotoğraflar çekti. U-2 uçuşları iki blok liderini doğrudan karşı karşıya getiren bir bunalıma dönüştü. 1960 Mayıs'ında SSCB'deki askerî tesislerin fotoğrafını çekmek amacıyla uçuş yapan bir ABD U-2 casus uçağı SSCB hava sahasında düşürüldü. ABD, bunu önce yalanlamaya çalıştıysa da daha sonra uçağın pilotunun canlı olarak ele geçirilmiş olması, kabullenmesini zorunlu kıldı. SSCB, ABD ve Türkiye'den uçuşlara son verilmesini istedi. Bu olay sonunda Mayıs'ta Paris'te yapılması beklenen silahsızlanma zirvesi de gerçekleşmedi.

Küba Bunalımı, Soğuk Savaş'ta ABD ve SSCB'yi doğrudan karşı karşıya getiren en önemli olay ve bir dönüm noktası oldu. Nükleer silahların kullanılması olasılığı ilk ve son kez gündeme geldi. Deyim yerindeyse insanlık uçurumun eşiğinden geri döndü.

1 Ocak 1959'da Batista yönetimine son veren Küba Devrimi, SSCB'nin yardımı olmaksızın gerçekleşmişti. Fakat Amerika kıtasında, üstelik ABD'nin yanı başındaki yeni yönetim ayakta kalabilmek için yüzünü SSCB'ye çevirdi. SSCB, Küba'yı 10 Ocak'ta tanıdı. Nisan'da Küba sosyalist olduğunu açıkladı. Böylece ilk günden sıkı ilişkiler kuruldu. Küba'nın Amerikan kıtasındaki ilk sosyalist devlet oluşu devrimci güçler için yeni bir dönemin simgesiydi. Şubat 1960'ta imzalanan mal değişimi ve ödeme anlaşmasıyla SSCB, Küba için yaşamsal değeri olan şeker alımına başladı. Buna 100 milyon dolarlık mal kredisiyle petrol satışı eşlik etti. SSCB'den gelen teknisyenler ve ekonomik yardım Küba'da yeni yönetimin ayakta kalmasını sağladı. 17 Nisan 1961'de ABD'nin Castro yönetimini devirmek için giriştiği "Domuzlar Körfezi" çıkarması başarısızlıkla sonuçlandı. Yine de ABD, Küba yönetimini devirmek için girişimlerinden vazgeçmedi. SSCB, 1962 Bahar'ından başlayarak Küba'da füze üsleri kurmaya başladı. Bunu saptayan ABD yönetimi ise çeşitli önlemler aldı. 22 Ekim'de, henüz füze başlıkları yoldayken Başkan Kennedy'nin Deniz Kuvvetleri'ne Küba'yı ablukaya almaları emrini vermesi üzerine 24 Ekim'de Sovyet yönetimi yaptığı açıklamada, Guantanamo üssünün Küba'nın toprak bütünlüğünü zedelediğine, ABD'nin nükleer dünya savaşı yönünde adımlar attığına, savaşı başlatırsa SSCB'nin en şiddetli yanıtı vereceğine yer verdi. Küba'nın ABD'yi tehdit ettiği savına kimsenin inanmayacağı, tam tersine ABD'nin aynı Nisan 1961'deki gibi Küba'yı işgale hazırlandığı ileri sürüldü.

Gerilim son aşamasındayken 27 Ekim'de Hruşov, Kennedy'ye bir mektup yazarak Türkiye'deki füzelerin kaldırılması ve Küba'nın toprak bütünlüğü hakkında garanti verilmesi karşılığında Küba'daki füzeleri sökmeyi ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü hakkında benzer garantiyi vermeyi önerdi. Kennedy, aynı tarihli yanıtında Türkiye'deki füzelerden söz etmeksizin, füzelerin sökülmesi hâlinde Küba'ya uygulanan ambargonun kaldırılacağı ve toprak bütünlüğüne garanti verileceğini belirtti. Hruşov, ertesi gün Küba'daki füze rampalarının sökülecekğini bildiren mektubunu yazdı ve bunalım bir çatışmaya varmadan aşılmış oldu.

Bunalımın nedenlerine gelince, ABD açısından bakıldığında, her şeyden önce Küba, kendi kıtasında Sovyet yayılmacılığı ve diğer devletlere kötü örnek olma anlamına geliyordu. ABD'nin daha önce Küba'ya müdahale girişimi, SSCB'nin Macaristan'a müdahalesine benzetilmişti: Kremlin Demir Perde'nin hemen eteğinde bir Demokrat Macaristan tehlikesini göze alamamış, Beyaz Saray da kendi kapısında bir Komünist Küba'yı uygun görmemiştir. İkinci olarak, ABD iç siyaseti göz önüne alındığında, yaklaşan seçimler öncesinde Cumhuriyetçi Parti'nin Küba'yı kendi çıkarları için kullandığı ve Kennedy'nin buna yanıt verebilmek için sert bir tavır takındığı söylenebilir.

SSCB içinse devrimin ayakta kalması ve nükleer dengenin kabul edilmesi en önemli nedenlerdi. Monroe Doktrini'nin "modası geçmişti". SSCB'nin girişimleri öncelikle Küba'nın güvenliğini sağlamak amacına yönelikti. İkinci olarak, kendi sınırındaki füzelerin kaldırılmasını sağlama isteği de önemli rol oynadı. 1957'de alınan karar uyarınca Türkiye'deki Jupiter füzeleri Temmuz 1962'de kullanılabilir hâle gelmişti. Üstelik, SSCB Küba'ya füzeleri yerleştirebilseydi, nükleer vuruş gücü dengesini bozacaktı. Bu başarıyla, Batı'yla ilişkilerinde pazarlık gücü artarken iç siyasette barış içinde bir arada yaşama politikasına yönelen eleştiriler azalacaktı.

Karikatür 4.1

Küba Füze Krizi Sırasında Hruşçov Ve Kennedy'i Hidrojen Bombaları Üstünde Bilek Güreşi Yaparken Gösteren Bir Karikatür.

ABD ve Batı bağlaşması açısından bakıldığında, ilkin modası geçtiği ileri sürülen "Monroe Doktrini"nin geçerliliğini koruduğu ortaya çıkmıştır. Önceki bunalımlarda ABD'nin eylemi SSCB'yi bir şey yapmaktan caydırmaya, etkinlik alanını genişletmeye engel olmaya çalışmak olmuşken Küba bunalımında bir şey yapmaya zorlamıştır. Öte yandan, NATO işin içine girmemiştir. ABD, kendi ulusal çıkarı söz konusu olduğunda, başta Türkiye olmak üzere diğer NATO'lu bağlaşıklarına danışmaksızın yalnızca bilgi vererek hareket etmiş, bu da "yumuşama" (détente) döneminde bağlaşıklar arasındaki esnekliğin göstergesi olmuştur.

SSCB açısından bakıldığında, Küba bunalımında SSCB'nin Küba'yı yalnız bırakmış olduğu görüldü. Her ne kadar ABD'nin saldırmayacağı garantisini elde ettiyse de geri adım atan Hruşov'du. Bu durum, SSCB-ÇHC anlaşmazlığına yeni bir boyut ekledi. Arnavutluk ve ÇHC füzelerin çekilişini "kapitülasyon" olarak değerlendirdi. Yine de Castro ÇHC'ye yaklaşmayı seçmedi. Çünkü SSCB, ekonomik desteğini sürdürdü. Bunalım, kısa erimde Hruşov'un konumunu etkilemedi ama uzun erimde etkileyebileceği açıktı. Hruşov'un dünya komünist hareketindeki yeri sarsılacaktı.

Küba bunalımının ardından taraflar bir yandan nükleer silahlarını hareketli hâle getirirken daha iyi saklamaya çabaladılar, öte yandan, Moskova ile Washington arasında bir telefon hattı kurularak bu tür bunalımlarda doğrudan görüşme olanağı yaratıldı. Soğuk Savaş'ta tırmanmanın zirvesi aynı zamanda "yumuşama" döneminin de başlangıcı oldu.

SSCB'nin kıtalar arası güdümlü füzeler geliştirme kapasitesine sahip olması, NATO stratejisini nasıl etkilemiştir?

SIRA SİZDE 4

Küba füze bunalımının Türkiye üzerindeki etkilerini öğrenmek için Öner Pehlivanoğlu'nun "Küba Krizi ve Türkiye: Nükleer Savaş Eşiğinde" (Kastaş, İstanbul, 2003) başlıklı kitabını okuyabilirsiniz.

KİTAP

Özet

AMAÇ 1 *ABD ile SSCB arasında Soğuk Savaş'ın tırmanmaya geçtiği dönemde Asya, Orta Doğu ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan bunalımların sebeplerini ve sonuçlarını değerlendirmek*

ABD, 1950'lerde bölgesel askerî ittifaklarını güneydoğu Asya ve Orta Doğu'ya yaydı. Çevreleme politikası yeni örgütlerin kurulmasına yol açtı. Karşılığında Doğu Bloku kendi askerî ittifakını kurdu ve çevrelemeyi kırmaya çalıştı. Sömürge yönetimlerinin birer birer tasfiyesi iki blok dışında yeni bir siyasal akımı doğurdu: Bağlantısızlar. Bu dönem, aynı zamanda iki süper gücün silahlanma yarışında birbirini geçmek için yoğun çabalarına tanık oldu.

Kore Yarımadası'nda 1950-1953 yılları arasında devam eden savaş uluslararası ilişkiler açısından çok önemli sonuçlar doğurdu. Bir kere ABD ile ÇHC arasında büyük bir anlaşmazlık/ayrılık ortaya çıktı. ABD'nin Tayvan'a verdiği destek ÇHC tarafından iç işlerine müdahale olarak algılandı. Savaş ÇHC'yi SSCB'ye yaklaştırırken bu birlikteliğin verdiği güven ÇHC'yi Vietnam'da komünistlere (Vietminh) destek vermeye itti. Tüm gelişmeleri komünizmin yayılması olarak değerlendiren ABD bölgeye yönelik politikalarını gözden geçirdi. Doğu Asya'daki bu gelişmeler ABD'nin Japonya politikasını da değiştirdi ve yönlendirdi. 1951'de ABD, ile Japonya arasında Güvenlik Antlaşması imzalandı ve Japonya ülkesinde ABD'ye kara, deniz ve hava kuvvetlerini bulundurma hakkı tanıdı. Böylece ABD askerî varlığını sürdürürken Japonya'nın ekonomik kalkınmasını desteklemeye başladı.

ABD'nin "Çevreleme" politikası Asya'da, 1951'de Filipinler'le imzaladığı ittifak antlaşması; 1953'de Güney Kore'den askerî üsler elde etmesi, aynı yıllarda Tayland, Endonezya ve Burma'yla sıkı iş birliği geliştirmesi şeklinde devam etti. 1954'te ABD'nin öncülüğünde Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (*South East Asia Treaty Organization,* SEATO) kuruldu. ABD, bu ittifak zincirinde bir boşluk olarak gördüğü Formoza (Tayvan) ile 2 Aralık 1955'te ayrı bir ittifak antlaşması imzaladı. Sonuç olarak 1950'lerin ortasında ABD çevrelemeyi Japonya'dan güneydoğu Asya'ya uzatmıştı.

"Çevreleme" Orta Doğu bölgesinde atılan adımlarla devam etti. 1955'te Bağdat Paktı kuruldu. Pakt, söylemde SSCB'nin çevresinde bir "güvenlik koridoru" oluşturmak amacıyla kurulmuştu. SSCB buna tepki olarak Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başladı. Eylül 1955'te Mısır, Çekoslovakya ile silah yardımı anlaşması imzalayınca, bu yolla SSCB Orta Doğu'ya askerî olarak girdi. Bunu, Kasım 1955'te SSCB ile Suriye arasında imzalanan ilk ticaret anlaşması izledi. 1956'daki Süveyş Bunalımı ve 1957'de Türkiye-Suriye gerginliği sırasında SSCB'nin Mısır ve Suriye başta olmak üzere Arap dünyasındaki etkinliği arttı. Bölgedeki denetimin elinden çıktığı izlenimine kapılan ABD Başkanı Eisenhower Mart 1957'de Eisenhower Doktrini'ni ilan etti.

Batı Avrupa'da ise ABD'nin de teşvikiyle, Federal Almanya ve Fransa arasındaki rekabeti sona erdirmenin ilk adımı olarak 1952'de Avrupa ve Kömür ve Çelik Topluluğu kuruldu. Alman-Fransız yakınlaşması, Federal Almanya'nın 1955'te NATO'ya üye olarak alınması sonucunu doğurdu. Bu durum SSCB tarafından tepkiyle karşılandı. ABD ile SSCB arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmayınca, SSCB 1961'de -Soğuk Savaş'ın en çarpıcı sembolü olan - Berlin duvarını inşa etti.

AMAÇ 2 *Sömürgeden kurtuluş süreci ve Bağlantısızlar hareketinin Soğuk Savaş dönemi içindeki yeri ve önemini saptamak*

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından BM içerisindeki Vesayet Konseyi'nin çalışmalarının da etkisiyle sömürge yönetimleri birer birer sona erdi. Bu sürece sömürgeden kurtuluş (dekolonizasyon) denir. Çoğu Asya ve Afrika'da yer alan bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletler Soğuk Savaş içersindeki iki kamptan herhangi birine yanaşmak istemediler. Doğu-Batı ayrışmasının dışında kalmak isteyen devletler 1955'te Bandung'ta (Endonzeya) bir araya geldiler. 29 Asya ve Afrika devleti iki blok dışında yeni bir güç oluşturmaya çalıştılar.

Bandung Konferansı'nda devletlerin ülke bütünlüğü ve egemenliklerine karşılıklı saygı, iç işlerine karışmama, saldırmazlık, ekonomik ilişkilerde karşılıklı yarar ve barış içinde birarada yaşama ilke kararları alındı. İkinci toplantı 1961'de Belgrad'ta gerçekleştirildiğinde Bağlantısızlık Hareketi ortaya çıktı. Kısaca bağlantısızlık (nonalingment) iki kutuplu sistemde bloklara katılmamayı anlatır. Bu yalnızca pasif bir katılmama durumu değil blok politikalarına karşı çıkmayı da içerir.

1950'ler aynı zamanda Güney Amerika ülkelerinin uluslararası sisteme katılmaya başladığı on yıl oldu. Öncesinde zengin bir kuzey ile ona bağımlı bir Güney Amerika'dan söz edilmekteydi. ABD'nin Latin Amerika politikası, komünizm (SSCB) karşıtı genel politikasının bir parçası oldu.

AMAÇ 3 *SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş'ın ilk döneminde nasıl geliştiğini tartışmak*

SSCB Komünist Partisi'nin 1955'teki XX. Kongresi SSCB tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. İç politika açısından en önemli gelişme "Stalin'den arındırma süreci"nin resmen başlatılmasıydı.

XX. Kongre ve sonrasındaki gelişmeler SSCB dış politikası üzerinde de önemli ölçüde etkili oldu. Bu etkilerin başında farklı sosyoekonomik sistemlerin varlığına dayanan "barış içinde bir arada yaşama" düşüncesinin Sovyet dış politikasına yön vermeye başlaması gelir. Bu politika İkinci Dünya Savaşı sonrasında, "SSCB'nin yanında olmayan herkes ona karşıdır" biçiminde özetlenen Stalin'in iki kamp teorisinin resmen ret etmesidir. XX. Kongre'de ayrıca "sosyalizme farklı yollardan gidilebileceği ilkesi" benimsendi. Bu ilke Bağlantısızlar'a yönelikti ve SSCB'nin Üçüncü Dünya'yla daha sıkı iş birliği yapabilmesinin de önünü açtı. Sosyalist kampın yanı sıra bağımsızlığını yeni kazanmış devletler ve özellikle Hindistan, Endonezya ve Birmanya ile iyi ilişkiler kuruldu. "Üçüncü Dünya" ile kurulmaya başlanan bu ilişkiler ellili ve altmışlı yıllar boyunca geliştirildi.

Fakat XX. Kongre sonrasında benimsenen yeni ilkeler SSCB ile ÇHC'nin arasının açılmasına da yol açtı. Hruşov'un Stalin'e ağır eleştiriler getirerek, "Kişiye tapınma"ya karşı başlattığı kampanya ÇHC lideri Mao'nun hoşuna gitmemişti. Anlaşmazlık konularından biri önderlik sorunuydu. Tek kişilik yönetimin gölgesinden sıyrılmaya çalışan SSCB ile Çin ve Arnavutluk gibi henüz devrimi yapan liderlerin yönetimindeki devletlerin istem ve çıkarları değişikti. Mao ve Enver Hoca gibi liderler bu gelişmeyi kendi iktidarlarına tehdit olarak değerlendiriyorlardı.

1962'de yaşanan Küba bunalımı SSCB ile ÇHC'yi birbirinden biraz daha uzaklaştırdı. ÇHC ve Arnavutluk SSCB'nin ABD ile uzlaşmasını komünist akıma ihanet ve kapitalizmin gücü karşısında atılan geri adım olarak değerlendirdiler. Farklı görüşler sistem içerisindeki farklı konumlardan kaynaklanıyordu. Milletler Cemiyeti'nin aksine SSCB BM sisteminin asli kurucularından, Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden biriydi. ÇHC ise henüz BM tarafından tanınmayan, sistemin içindeki meşruiyeti bile sorgulanan bir devletti. Mao, "kâğıttan kaplan" biçiminde tanımladığı kapitalizme karşı güçlü bir saldırının zamanının geldiğini düşünüyor ve böyle düşünmeyen SSCB'yi revizyonizmle suçluyordu.

SSCB-Çin ayrılığının temelinde ideolojik farklılık da vardı. Biri devrimde değilse bile artık proletaryanın çoğunluğu oluşturduğu sanayi toplumu iken diğerinde hâlen köylülük egemendi. SSCB-ÇHC gibi işçi-köylü ayrımı üzerinden tüm dünya sosyalistleri ikiye bölündü. Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin çoğu köylü topluluklara sahip olduğundan ÇHC'nin yolundan gidiyordu.

AMAÇ 4 *Batı ve Doğu Blokları arasındaki silahlanma yarışının, Soğuk Savaş'a etkisini açıklamak*

SSCB'nin 4 Ekim 1957'de fırlattığı Sputnik adlı uydu, aynı zamanda kıtalararası füze fırlatabilme yeteneğini kazandığı anlamına geliyordu. Bu gelişme ABD topraklarını hedef hâline getiriyordu. ABD kendi uydusunu ancak 1958 Ocak'ında fırlatabildi. Teknolojik yarışta SSCB öne geçmiş görünüyordu. ABD kendi topraklarını hedef olmaktan çıkarmak için Avrupa'da SSCB sınırına orta menzilli füzeler yerleştirme kararı aldı ve uyguladı. Füzeler, İngiltere, İtalya ve Türkiye'ye yerleştirildi. SSCB ile sınırdaş olan Türkiye'ye ABD'nin Jüpiter füzelerini yerleştirmesi Hruşov tarafından tepkiyle karşılandı. Karşılık olarak 1959'da bir devrimle Batista yönetimini deviren ve SSCB'ye yaklaşan Fidel Castro'nun yöneticisi olduğu Küba'ya Sovyet füzelerinin yerleştirilmesi kararlaştırıldı. ABD Küba'ya füze yerleştirilmesini engellemek için füze parçalarını taşıyan Sovyet gemilerinin Küba'ya varmalarını engelleyeceğini açıklayınca Ekim 1962'de Soğuk Savaş'ın en büyük bunalımı yaşandı.

Küba Bunalımı, Soğuk Savaş'ta ABD ve SSCB'yi doğrudan karşı karşıya getiren en önemli olay ve bir dönüm noktası oldu. Nükleer silahların kullanılması olasılığı ilk ve son kez gündeme geldi. Deyim yerindeyse insanlık uçurumun eşiğinden geri döndü. Bunalımın, ABD ve SSCB'nin uzlaşmalarıyla çözülmesinden sonra Soğuk Savaş'ta "yumuşama" olarak adlandırılan döneme geçildi.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Kore Savaşı'nın sonuçlarından biridir?
a. Kuzey ve Güney Kore'nin birleşmesi
b. Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB'nin yakınlaşması
c. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD'ye saldırması
d. Kore Yarımadasından komünizmin temizlenmesi
e. İngiltere'nin soruna müdahale etmesi

2. Aşağıdakilerden hangisi Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü'nün (SEATO) üyelerinden biri **değildir?**
a. ABD
b. Yeni Zelanda
c. Tayvan
d. Kuzey Kore
e. İngiltere

3. Aşağıdaki örgütlerden hangisi ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasının Orta Doğu ayağı olarak kurulmuştur?
a. NATO
b. SEATO
c. ANZUS
d. ASEAN
e. Bağdat Paktı (CENTO)

4. Aşağıdakilerden hangisi 1950'li yıllarda Orta Doğu yaşanan gelişmelerden biri **değildir?**
a. Süveyş Bunalımı
b. Suriye Krizi
c. Irak darbesi
d. İsrail'in kurulması
e. Mısır-Suriye birleşmesi

5. Aşağıdakilerden hangisi zamanla 1950'lerdeki Avrupa bütünleşmesi için atılmış adımlardan biri olarak **değerlendirilemez?**
a. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulması
b. Avupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kurulması
c. Roma Antlaşması'nın imzalanması
d. EURATOM'un kurulması
e. Varşova Paktı'nın kurulması

6. Aşağıdakilerden hangisi Bağlantısızlık Hareketi'nin temel özelliğidir?
a. SSCB'yle ilişkilerin geliştirilmesi
b. İki kutuplu sistemde bloklara katılmama
c. Sömürgeciliğin desteklenmesi
d. ABD'yle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi
e. Komünizmle mücadele edilmesi

7. Aşağıdakilerden hangisi SSCB'nin XX. Kongresi'nin özelliklerinden biri **değildir?**
a. Doğu Bloku'yla ilişkilerin kesilmesi
b. Stalin'den arındırma sürecinin başlatılması
c. Dış politikada "barış içinde bir arada yaşama" ilkesinin geçerlik kazanması
d. İki kamp teorisinin reddedilmesi
e. "Sosyalizme varmada farklı yollar" ilkesinin benimsenmesi

8. Doğu Bloku olarak adlandırılan devletleri bir araya getiren askerî ittifak aşağıdakilerden hangisidir?
a. NATO
b. OEEC
c. Varşova Paktı
d. EFTA
e. Balkan Paktı

9. Soğuk Savaş'ta ABD ve SSCB'yi doğrudan karşı karşıya getiren en önemli olay aşağıdakilerden hangisidir?
a. Suriye Bunalımı
b. Süveyş Krizi
c. Küba Krizi
d. Macaristan'ın işgali
e. Irak darbesi

10. Aşağıdakilerden hangisi SSCB-ÇHC ayrılığının nedenlerinden biri **değildir?**
a. İdeolojik farklılıklar
b. Blok liderliği için rekabet
c. SSCB'nin Küba Krizi sırasındaki tutumu
d. ÇHC'nin Hindistan topraklarındaki hak iddiası
e. SSCB'nin Macaristan müdahalesinin ÇHC tarafından eleştirilmesi

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Çevrelemenin Kurumsallaşması ve Uluslararası Bunalımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise "Çevrelemenin Kurumsallaşması ve Uluslararası Bunalımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. e	Yanıtınız yanlış ise "Çevrelemenin Kurumsallaşması ve Uluslararası Bunalımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Çevrelemenin Kurumsallaşması ve Uluslararası Bunalımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Çevrelemenin Kurumsallaşması ve Uluslararası Bunalımlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Bağlantısızlar ve Sömürgeden Kurtuluş (Dekolonizasyon)" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Sovyet Dış Politikası ve Doğu Bloğu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise "Sovyet Dış Politikası ve Doğu Bloğu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Silahlanma Yarışı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise "Sovyet Dış Politikası ve Doğu Bloğu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

ABD'nin Sovyet yayılmacılığını engellemek için attığı ilk kurumsallaşma adımı 1949'da NATO'nun kurulması olmuştur. Çevreleme politikasının güneydoğu Asya ayağını 1954'te bazı Güneydoğu Asya ülkeleriyle imzalanan SEATO, Orta Doğu ayağını ise 1955'te yine bazı Orta Doğu ülkeleri arasında imzalanan Bağdat Paktı oluşturmuştur. Batı Avrupa ülkelerini ABD'nin askerî koruması altına sokan NATO'nun dışındaki diğer örgütlenmelerin bu coğrafyalardaki Sovyet yayılmacılığını engellediği söylenemez. Örneğin bir güneydoğu Asya ülkesi olan Vietnam'ın bölünmesi ve kuzeyinde komünistlerin iktidara gelmesi engellenmedi. Bağdat Paktı'na ise çoğu Arap ülkesi katılmadığı gibi bu ülkelerde ABD'ye karşı bir tepki de oluştu. Mesela Mısır ve Suriye gibi ülkeler SSCB'yle askerî ve ticari yardım anlaşmaları imzaladılar.

Sıra Sizde 2

Bağlantısızlar hareketinin içinde yer alan devletlerin hemen tamamı sömürge geçmişi olan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını kazanan ülkelerdi. Dolayısıyla bu ülkelerin çoğunun kendine yeterli bir ekonomik yapıları yoktu. Bu ekonomik özerklik eksikliği blok dışı siyasetin sürdürülmesini engellemekteydi. Bu yüzden Bağlantısızlar uluslararası sistemde bloklardan ekonomik yardım alarak siyasal rol oynamak zorunda kaldılar. Bu da onların bağımlılığını azaltan bir gelişme olmadı. Diğer yandan 1950lerde yeni ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla Bağlantısızlar hareketinin üyelerinin sayıları arttı ve bu ülkeler BM Genel Kurulu'nda temsil edilmeye başladılar. Oysa Genel Kurul bağlayıcı karar alabilen bir BM organı değildi. BM'nin bağlayıcı karar organı olan Güvenlik Konseyi'ndeki beş devletin veto hakkını ellerinde tutmaları ise Bağlantısızlar'ın hareket sahasını sınırlandırdı.

Sıra Sizde 3

SSCB-ÇHC ilişkileri ilk olarak SSCB Komünist Partisinin XX. Kongresi'nde Stalin'den arındırma sürecinin başlatılmasıyla bozulmaya başladı. SSCB'deki kişi kültünü kırmaya yönelik bu iç politika hamlesi, ÇHC lideri Mao'yu rahatsız etti. Anlaşmazlık konularından biri de önderlik sorunuydu. Tek kişilik yönetimin gölgesinden sıyrılmaya çalışan SSCB'nin yeni stratejisi, yani kolektif liderlik vurgusu Mao'nun ÇHC'deki iktidarının sorgulanmasına yol açabilirdi. 1959 yılında ÇHC'nin Hin-

distan topraklarında hak etmesi ilişkilerin gerilmesine yol açan bir diğer unsur oldu. 1960 baharında SSCB, ÇHC'yi zor durumda bırakacak biçimde bu ülkedeki teknisyenlerini ve teknik-materyal yardımlarını çekti. SSCB, komünist akımın önderliğini elden bırakmamak için Kasım 1960'ta Moskova'da "Komünist ve İşçi Partileri Uluslararası Konferansı"nı topladı. SSCB ile ÇHC arasında blok liderliğinin hangi ülkede olacağına dair bir anlaşmazlık ortaya çıktı. 1962'de yaşanan Küba kriziyle birlikte ise SSCB ve ÇHC ilişkileri daha da tavsadı. ÇHC, SSCB'nin Küba krizindeki tavrını komünizme ihanet olarak nitelendiriyordu. SSCB-ÇHC arasındaki rekabetin bir diğer unsuru da ideolojik farklılıktan kaynaklanmaktaydı. SSCB proletaryanın çoğunluğu oluşturduğu bir sanayi toplumuyken ÇHC bir köylü toplumuydu. SSCB-ÇHC gibi işçi-köylü ayrımı üzerinden tüm dünya sosyalistleri ikiye bölündü. Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin çoğu köylü topluluklara sahip olduğundan ÇHC'nin yolundan gidiyordu.

Sıra Sizde 4

ABD, çıkacak bir savaşta nükleer silahların da kullanabileceği düşüncesini temel alan "kitlesel karşılık" stratejisini 1954'te NATO'ya kabul ettirmişti. Bu strateji uyarınca NATO üyesi devletlere herhangi bir silahlı saldırıda bulunulursa buna verilecek karşılık, nükleer silahlar da dâhil bütün kuvvetlerin kullanılması yoluyla gerçekleştirilecekti. Elbette bu strateji ABD'nin nükleer silah üstünlüğüne dayanıyordu. SSCB'nin 1957 yılında Sputnik'i fırlatması, kıtalar arası füze fırlatabilme kapasitesine sahip olduğu anlamına geliyordu. Bu durumda ABD toprakları da nükleer saldırıya maruz kalabilirdi. ABD kendi topraklarını hedef olmaktan çıkarmak için Avrupa'da SSCB'ye yakın müttefiklerine orta menzilli füzeler yerleştirme kararı aldı ve uyguladı. Füzeler İngiltere, İtalya ve Türkiye'ye yerleştirildi. Küba Bunalımı sırasında, ABD ve SSCB'nin birbirlerini nükleer saldırıyla yok edebilecekleri gerçeği ortaya çıkınca, ABD, NATO'nun stratejisini "kitlesel karşılık"tan, "esnek karşılığa" değiştirdi. Bu stratejiye göre, konvansiyonel silahlarla yapılan bir saldırıya, yine konvansiyonel silahlarla karşılık verilecek; nükleer silahlara ise ancak son çare olarak başvurulacaktı. Bu sayede ABD kendi topraklarını bir Sovyet nükleer füze saldırısından uzak tutmak istemişti.

Yararlanılan Kaynaklar

Alpkaya, G., Alpkaya F. (2005). **20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı.

Armaoğlu, F. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,** 14. Baskı, İstanbul: Alkım, t.y..

Ataöv, T. (1969) **Amerika, NATO ve Türkiye**, 2. Basım, Ankara: Aydınlık Yayınevi.

Best, A. (2008) **ve diğerleri, Uluslararası Siyasi Tarih**, (çev. T.U. Belge ve Emel Kurt), İstanbul: Yayın Odası.

Cohen, W. I. (1995) **The Cambridge History of American Foreign Relations Volume IV America in the Age of Soviet Power, 1945-1991**, Cambridge, Cambridge University Press.

Gaddis, **Soğuk Savaş**, (çev. Dilek Cenkçiler), İstanbul: YKY.

Hobsbawm, E. (1996), **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991, Aşırılıklar Çağı**, (çev. Y. Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.

Keep, J. L. H. (1996), **Last of the Empires, A History of the Soviet Union, 1945-1991**, Oxford, Oxford University Press.

Kinder, H., W. H. (2006), **Dünya Tarihi Atlası**, c. 2, (çev. Leyla Uslu), Ankara: ODTÜ Yayıncılık, .

Langlois, G. (2000), **ve diğerleri, 20. Yüzyıl Tarihi**, (çev. Ö. Turan), İstanbul: Nehir Yayınları.

Lee, S. (2002). J., **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, çev. S. Aktur, Ankara: Dost Yayınevi.

Mazower, M. (2003). **Karanlık Kıta - Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, (çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

McCauley, M. (1998). **Russia, America & The Cold War, 1949-1991**, Londra: Longman.

Nejinski, L. N., (1995) der., **Savyetskaya Vneşnaya Palitika v Godı "Halodnoy Vaynı", (1945-1985)**, Moskova: Mejdunarodnıye Atnaşeniya.

Roberts, J. M., (2003) **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, (çev. Sinem Gül), Ankara: Dost Yayınevi.

Sander, O., (2009). **Siyasi Tarih**, c. 2, 18. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi

Telli, F.,(1998) haz., **Soğuk Savaş**, İstanbul: YGS Yayınları.

Walker, M. (1994). **The Cold War**, Londra: Vintage.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Yumuşama'nın hangi şartlarda ve nasıl ortaya çıktığını açıklayabilecek,
- Yumuşama döneminde bloklar arası ilişkilerin nasıl geliştiğini anlatabilecek,
- Yumuşama döneminde Batı Avrupa'daki bütünleşme hareketlerinin gelişimini değerlendirebilecek,
- Orta Doğu'da meydana gelen gelişmelerin neden ve sonuçlarını açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Nükleer Silahlanma
- NATO Stratejileri
- Uzay Yarışı
- Barış İçinde Bir Arada Yaşama
- Vekâleten Çatışma
- Domino Etkisi
- Uluslarüstülük
- Baas
- Nâsırcılık
- Petrol Bunalımı

İçindekiler

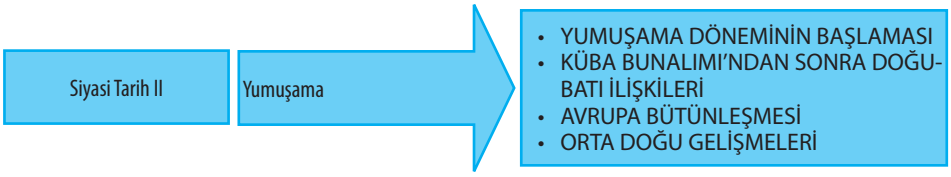

Yumuşama

YUMUŞAMA DÖNEMİNİN BAŞLAMASI

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini takip eden 10 yıl içinde iki kutuplu dünya düzeni tüm yönleriyle ortaya çıkmıştı. Dünyanın pek çok ülkesi ABD ve SSCB liderliğindeki bloklar arasında bölünmüşlerdi. Sömürgeden bağımsızlığını kazanan ülkelerin kümelendiği Bağlantısızlar Hareketi ise henüz emekleme aşamasındaydı. İki blokun en önemli askerî örgütleri olan NATO ve Varşova Paktı arasındaki sınır, aynı zamanda Avrupa'nın bölünmüşlüğünü de simgelemekteydi. Silahlanma yarışı tüm hızıyla devam ederken iki blokun liderleri Afrika'dan Orta Doğu'ya, Latin Amerika'dan Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada siyasi ve askerî etkinliklerini artırmanın peşine düşmüşlerdi.

SSCB'de Stalin'in 1953'teki ölümünden sonra iktidara gelen Nikita Hruşov (Khruchev) bir yandan SSCB içindeki iktidarını sağlamlaştırırken diğer yandan da ABD'nin çevreleme politikasına 1955'te Varşova Paktı'nı kurarak cevap vermişti. 1962'deki Küba Bunalımı'na kadar ABD ve SSCB arasında bazen sertleşen, bazen "bahar havası" olarak nitelendirilen inişli çıkışlı bir döneme girildi.

Yumuşama Öncesi Diyalog Arayışları

Cenevre Görüşmeleri

9 Mayıs 1955'te Federal Almanya'nın NATO'ya üye olması SSCB'nin tepkisine yol açmış, 14 Mayıs'ta Varşova Paktı kurulmuştu. Bir gün sonra da Avusturya ile ABD, Fransa, İngiltere ve SSCB arasında Avusturya Devlet Antlaşması imzalanmış ve bu ülkedeki işgal sona erdirilmişti. ABD ve SSCB arasında derin bir güvensizlik havası hakim olmakla birlikte, Stalin'in ölümünden sonra, iki ülke arasında bir savaş çıkma ihtimalini ortadan kaldıracak adımlar atılması görüşüne her iki taraftan da destek geliyordu. Bu çerçevede, Temmuz 1955'te ABD, Fransa, İngiltere ve SSCB yetkilileri Cenevre'de bir araya gelerek, iki blok arasındaki gerilimi azaltacak önlemler üzerinde ilk defa görüştüler. Cenevre toplantısında nükleer silahlanma yarışı gibi hassas konularda hiçbir ilerleme sağlanamadı. İki Almanya'nın birleşmesi de Federal Almanya'nın daha birkaç ay önce NATO'ya alınması sebebiyle Cenevre'de ele alınan ama sonuçsuz kalan konulardan biri oldu. Soğuk Savaş şartlarının ortadan kaldırılması için somut bir adım atılamasa da Cenevre toplantısı, ABD ve SSCB liderlerinin arasında bir diyalog kanalı oluşturması bakımından önemlidir.

Barış İçinde Bir Arada Yaşama

SSCB lideri Hruşov, Şubat 1956'daki SSCB Komünist Partisi'nin XX. Kongresi'nde Stalin dönemini ağır şekilde eleştirmiş ve SSCB yönetim kademelerini Stalincilerden arındırmaya girişmişti. Hruşov dış politikada da Stalin'in çizgisinden uzaklaşmak, hem kapitalist blokla hem de iki blokun dışında kalan ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek istiyordu. Kısaca "Barış içinde bir arada yaşama" olarak adlandırılan bu politikaya göre Stalin'den farklı olarak Hruşov, komünist ve kapitalist blokların birbirlerini yok etmeye çalışmadan, bir arada yaşayabileceklerini savunuyordu. 1955'te Yugoslavya ziyareti sırasında Tito'ya, komünizme farklı yollardan ulaşılabileceğini söyleyerek, iki ülke arasındaki soğukluğu gidermeye çalışmıştı. Yine de 1956'daki Macar ayaklanmasını sert biçimde bastırırken, Doğu Bloku içinde bir zafiyete izin vermeyeceğini gösterdi. SSCB'nin Süveyş Bunalımı ve Eisenhower Doktrini'nin ilanı karşısındaki tutumu, ABD ile karşılıklı güvensizliğin ortadan kalkmadığını göstermekteydi.

Ekim 1957'de *Sputnik* adlı yapay uyduyu yörüngeye oturtmayı başaran SSCB, uzay yarışında ABD'nin bir adım önüne geçti. Daha da önemlisi, 1958'de SSCB ilk Kıtalararası Güdümlü Füze (ICBM) denemesini başarıyla gerçekleştirdi. ABD, *Explorer I* adlı uyduyu uzaya yollayarak ve kendi füzelerini geliştirerek SSCB'nin bu hamlelerini cevapsız bırakmadı. Kıtalararası Güdümlü Füzelerin icadı, ABD yönetiminin Soğuk Savaş algısını değiştirdi. O tarihe kadar, SSCB'yi Avrupa'daki üslerinden bombalama kapasitesine sahip olmakla birlikte, kendi topraklarına bir SSCB nükleer saldırısı olma ihtimali çok düşük olan ABD, ilk kez nükleer başlık taşıyan kıtalararası füzelerle vurulma endişesi duymaya başladı. Bu endişe Küba Bunalımı'ndan sonra NATO'nun Kitlesel Karşılık stratejisinin değiştirilmesine yol açacaktır.

Hruşov'un Temmuz 1959'da Moskova'yı ziyaret eden ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon ile yaptığı görüşme iki taraf arasında diyalog kapısının açık olduğunu bir kez daha gösterdi. Aynı yılın Eylül ayında ABD'yi ziyaret eden Hruşov'un, Başkan Eisenhower ile Camp David'te yaptığı görüşmede silahsızlanma ve barış içinde bir arada yaşama gibi konular ele alınmış olsa da, 1955'teki Cenevre görüşmesi gibi Camp David'te de somut bir adım atılamadı.

1960 mayısı'nda ABD, Fransa, İngiltere ve SSCB liderlerinin katılımıyla Paris'te bir Doğu-Batı Zirvesi gerçekleştirilerek, taraflar arasındaki diyalogun geliştirilmesine çalışılacaktı. Ancak, Zirve'den kısa bir süre önce meydana gelen U-2 Olayı bu Zirve'nin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı.

Fotoğraf 5.1

Eisenhower ve Hruşov ABD'de. (1959)

Kaynak: *http://www.eisenhowerinstitute.org/dotAsset/1846855.jpg*

ABD-SSCB Gerginliğinin Zirveye Tırmanması

Küba Devrimi

ABD'nin 1898'de İspanya'dan ele geçirdiği Küba 1902'de bağımsızlığını kazanmıştı. ABD tarafından hazırlanan Küba Anayasası'nda, ABD'nin Küba topraklarında Guantanamo Körfezi'nde bir askerî üsse sahip olması ve gerekli gördüğü takdirde dış politika ve ekonomi konularında ülkeye müdahale edebilmesi düzenlenmişti. İlerleyen yıllarda Küba, ABD'nin güvenliği için stratejik konumunu devam ettirirken, Amerikalı iş adamları da ülkenin şeker kamışı üretimini ve madenlerini tamamen ele geçirmişlerdi. Fulgencio Batista 1940'ta devlet başkanı seçildikten sonra ABD ile ilişkilerini geliştirmişti.

Fidel Castro önderliğindeki solcu gerillalar Batista yönetimine karşı 1956'da ayaklandı. Ada'nın kırsalında yaşayan köylülerden destek alarak 1959'da başkent Havana'yı ele geçirmeyi başardılar. Batista Portekiz'e kaçtı. Devrim'den sonra tarım reformu adı altında özel mülkiyetin devletleştirilmesine girişildi. Amerikalıların Küba'daki mallarına el koyulması iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri kopma noktasına getirdi. ABD kıyılarından sadece 140 km açıktaki Küba'da komünistlerin yönetimi ele geçirmiş olması ABD'de rahatsızlığa yol açtı. Devrim'den sonra yüz binlerce Kübalı ABD'ye kaçtı. CIA, Kübalı mültecilerden oluşturduğu bir orduyla 1961'de Küba yönetimini devirmeye çalıştı. Domuzlar Körfezi çıkarması olarak bilinen bu olayda Castro birlikleri saldırganları püskürtmeyi başardı. ABD'nin yeni komünist Küba yönetimine karşı sergilediği açık düşmanlık, Castro'nun SSCB'ye daha fazla yaklaşmasına sebep oldu. Bu yakınlaşma ise Soğuk Savaş'ın en önemli bunalımını (Küba Bunalımı) doğuracaktır.

U-2 Olayı

1950'lerin ikinci yarısında ABD ile SSCB arasında diyalog arayışları devam etmekle birlikte, tarafların birbirlerine ilişkin şüpheleri ortadan kalkmamıştı. Özellikle SSCB'nin uzay ve roket teknolojisindeki ilerlemeleri ABD'nin askerî stratejilerinde önemli değişikliklere gitmesine sebep olmaktaydı. NATO'nun Kitlesel Karşılık Stratejisi çerçevesinde, SSCB'nin askerî ve sanayi tesislerinin yerlerinin öğrenilmesi gerekli hâle gelince, ABD 1957'den itibaren SSCB üzerinde U-2 adı verilen casus uçaklar uçurabilmek için Pakistan'ın Peşaver kentinde bir üs inşasına başladı. U-2 uçakları İncirlik ve Peşaver üslerine yerleştirildiler. Paris'te düzenlenmesi planlanan Doğu-Batı Zirvesi'nden iki hafta önce, 1 Mayıs 1960'ta bir Amerikan U-2 casus uçağı, SSCB üzerinde keşif görevi icra ederken düşürüldü. Başlangıçta ABD, uçağın casus değil meteoroloji uçağı olduğunu iddia etse de uçağın pilotu Francis Garry Powers sağ olarak Sovyetler tarafından ele geçirilmiş ve tüm operasyonu anlatmıştı.

14 Mayıs'ta Paris'te toplanan Zirve'de konuşan Hruşov U-2 casus uçağının ülkesine karşı düşmanca faaliyetin bir parçası olduğunu ifade ederek ABD Başkanı Eisenhower'ı ülkesinden özür dilemeye çağırdı. Eisenhower özür dilemeyince de Hruşov toplantıyı terk etti. U-2 Olayı sadece Doğu ve Batı blokları arasında diyalog çabalarını olumsuz yönde etkilemedi, aynı zamanda SSCB'nin Türkiye ile ilişkilerinde bir krize yol açtı. Zira U-2 uçuşlarının İncirlik üssünden de yapıldığı gerekçesiyle SSCB Türkiye'ye bu tür "düşmanca eylemleri" tekrar etmemesi uyarısında bulundu. Türkiye'nin ise kendi topraklarında yürütülen bu casusluk faaliyetinden haberi bile yoktu.

Küba Bunalımı

U-2 olayından sonra ABD ve SSCB arasında gerilim her geçen gün artmaya devam etti. Ağustos 1961'de SSCB'nin isteğiyle Demokratik Almanya hükûmeti Doğu ve Batı Berlin'i fiziki olarak da birbirinden ayıran bir duvarın inşasına başladı. Berlin Duvarı, yıkılacağı 1989'a kadar, Soğuk Savaş'ın en çarpıcı sembolü olarak kalacaktır.

SSCB'nin 1957'de Sputnik'i uzaya atmasından ve Kıtalararası Güdümlü Füzeler (ICBM) geliştirmeye başlamasından sonra ABD de benzer şekilde uzun menzilli ve nükleer başlık taşıyabilen güdümlü füzeler geliştirmeye başlamıştı. Bir savaş hâlinde Sovyet hedeflerine en hızlı ve ağır darbenin indirilebilmesi için Amerikan füzelerinin SSCB'ye yakın bölgelere yerleştirilmesi gerekiyordu. ABD'nin ısrarlı talebi üzerine Türkiye, orta menzilli Jüpiter güdümlü füzelerinin kendi topraklarına yerleştirilmesine izin verdi. Nisan 1962'de Jüpiterlerin Türkiye'ye yerleştirilmesi tamamlandı.

Bu arada ABD'nin başarısız Domuzlar Körfezi çıkartmasından sonra Küba ile SSCB arasındaki askerî ilişkiler hız kazanmıştı. Castro yönetimi, yeni bir istila girişimini püskürtebilmek için SSCB'den silah alıyordu. Hruşov ise SSCB'ye komşu Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin konuşlandırılmasına, ABD'ye komşu Küba'ya nükleer füzeler yerleştirerek karşılık vermek istiyordu. SSCB ve Küba 1962 başında füze yerleştirilmesi konusunda anlaştılar. Küba'ya gelen Sovyet uzmanları yerleştirilecek füzelerin altyapı inşaatına başladılar. Ekim 1962'de Amerikan U-2 casus uçakları Küba'daki Sovyet füze rampalarını tespit etti. Nükleer başlıklar ise SSCB'den gemilerle Küba'ya iletilecekti. ABD'nin füzelerden haberdar olmasıyla Soğuk Savaş'ın en ciddi bunalımı başladı.

15 Ekim'de Başkan John F. Kennedy tarafından toplanan ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Yürütme Kurulu alınabilecek tedbirleri görüştü. İlk seçenek Küba'nın ABD tarafından işgal edilmesiydi. Fakat SSCB'nin buna karşılık olarak Batı Berlin'i işgal edebileceği endişesiyle işgalden vazgeçildi. Küba'nın ABD donanması tarafından ablukaya alınmasına ve nükleer başlık taşıyan Sovyet gemilerinin Küba'ya girişlerine kesinlikle izin verilmemesi kararlaştırıldı. Kennedy 22 Ekim 1962'de yaptığı bir televizyon konuşmasında, "Küba'dan, Batı Yarıküresi'ndeki herhangi bir ülkeye yapılacak füze saldırısını, SSCB tarafından yapılmış sayacak ve topyekûn karşılık vereceğiz" diyerek bunalımın boyutlarını ortaya koydu.

Bu arada ABD, SSCB ile yaşanabilecek bir termonükleer savaşın kendisi için de felakete yol açabileceği değerlendirmesini yapmakta ve savaşın önüne nasıl geçilebileceğini bulmaya çalışmaktaydı. Sovyetler ile yapılan açık ve gizli temaslarda bunalımın nasıl sona erdirilebileceği üzerinde duruldu. Hruşov 26 Ekim'de Kennedy'e yolladığı mektupta, gerginliği daha fazla sürdürmemekten, karşılıklı olarak rahatlamaktan ve bir termonükleer savaşa yol açmamaktan söz etti. 27 Ekim'de ise Hruşov Türkiye'deki füzelerinin sökülmesi karşılığında, Küba'ya füze yerleştirmekten vazgeçebileceklerini dile getirdi. Jüpiter füzelerini kabul etmesi için bu sayede nükleer güç olacağına ikna edilen Türkiye ise ABD'ye, hiçbir şartta füzelerin kaldırılmasını istemediğini bildirdi.

Türkiye'nin itirazlarına rağmen, SSCB ile "Üçüncü Dünya Savaşı" yaşamayı göze alamayan Kennedy, Hruşov ile 27 Ekim'de gizli bir anlaşma yaptı. Buna göre Türkiye ve Kuzey İtalya'daki Amerikan füzeleri sökülecekti. 28 Ekim'de Hruşov, Sovyet füze rampalarının Küba'dan söküleceğini açıkladı. Kennedy de bunun dünya barışına büyük katkısı olduğunu ilan etti. Kennedy-Hruşov anlaşması uyarınca Nisan 1963'e kadar Türkiye'deki Jüpiterler tamamen söküldü.

Küba Bunalımı bir yandan ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaş yılları boyunca sıcak çatışmaya en çok yaklaştıkları olay olması, diğer yandan da bloklar arasında yumuşama olarak isimlendirilen dönemin başlangıç noktasını oluşturması açısından önemlidir. ABD kendi topraklarına bir nükleer saldırı yapılabileceği gerçeğini ilk kez hissetmiş, gerekirse müttefikleriyle anlaşmazlık pahasına kendi ülkesini korumayı öncelikli amaç belirlemiştir. Bu tavır Batı Bloku içinde ciddi görüş ayrılıklarının su yüzüne çıkmasına sebep olacaktır. ABD ile Fransa arasında nükleer silahların kontrolü konusunda çıkan anlaşmazlık Charles de Gaulle'ün emriyle Fransa'nın 1966'da NATO'nun askerî kanadından çekilmesine yol açacaktır. Küba Bunalımı'ndan sonra, NATO'nun düşmandan gelen her tür saldırı karşısında nükleer silahlara başvurulmasını öngören "kitlesel karşılık" stratejisi ise 1967'de, saldırının niteliğine göre konvansiyonel ya da nükleer silahlarla karşılık verilmesi ilkesini benimseyen "esnek karşılık" stratejisiyle değiştirilecektir. ABD'nin yönlendirmesiyle diğer taraftan Türkiye'de de ABD'nin ne kadar güvenilir bir müttefik olduğu sorgulanmaya açılacaktır. Ama Türkiye'nin ABD konusundaki asıl hayal kırıklığı 1964'te Kıbrıs'a bir çıkartma yapmasının ABD Başkanı Lyndon Johnson'dan gelen bir mektupla durdurulmasından sonra ortaya çıkacaktır.

Fotoğraf 5.2

1961'de İzmir Çiğli'ye yerleştirilen Jüpiter füzesi.

Kaynak: *http://hlswilliwaw.com/Turkey/Jupiters/images/IandC%20Team%202%20-%20medium.JPG*

Küba Bunalımı'nın Türkiye'ye etkilerini daha iyi anlamak için Ernest R. May ve Philip Zelikow'un Kennedy Tutanakları ve Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (İstanbul, Sabah, 1998) adlı kitabını okuyabilirsiniz.

KİTAP

U-2 casus uçuşları ABD-SSCB ilişkilerini nasıl etkilemiştir?

SIRA SİZDE 1

KÜBA BUNALIMI'NDAN SONRA DOĞU-BATI İLİŞKİLERİ

Doğu ve Batı Blokları Arasındaki Gerilimin Azalması

Küba Bunalımı sırasında askerî sorunları karşılıklı olarak tırmandırmanın her iki ülkeye de büyük zarar verebileceğini gören ABD ve SSCB, krizden hemen sonra bir daha benzer gerilimler yaşamamak için ortak adımlar atmaya başladı. Bu çerçevede Haziran 1963'te ABD Başkanı'nın konutu Beyaz Saray ile SSCB liderinin konutu Kremlin Sarayı arasında doğrudan telefon bağlantısı (sıcak / kırmızı hat) kuruldu. Hemen ardından ABD, İngiltere ve SSCB Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nı (Sınırlı Deneme Yasağı Antlaşması) imzaladılar. Bu antlaşmayla yer altı dışındaki mekânlarda nükleer silah denemeleri yapılması yasaklandı.

Yine ABD, İngiltere ve SSCB'nin girişimleriyle 1967'de yürürlüğe giren Dış Uzay Antlaşması, imzacı devletlerin dünya yörüngesine veya uzaya nükleer silahlar yerleştirmesini yasaklıyordu. SSCB ve ABD'nin silahlanma yarışına paralel sürdürdükleri uzay yarışının önemli bir dönemecinde imzalanan bu antlaşma günümüzdeki uzay hukukunun da temellerini oluşturdu. Antlaşmadan iki yıl sonra ABD aya insan indirmeyi başardı.

Yumuşama döneminde imzalanmakla birlikte günümüzde de önemini koruyan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması sivil amaçlı nükleer enerji üretimine izin vermekle birlikte, istisna tutulan BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi dışındaki imzacı devletlerin nükleer silah elde etmesini tamamen yasaklamaktadır. 1968'de imzaya açılan ve 1970'de yürürlüğe giren antlaşma, nükleer enerji alanındaki çalışmaların Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından denetlenmesini de düzenlemektedir.

Şüphesiz Yumuşama döneminde Doğu ve Batı blokları arasında en önemli hukuki belgeler SSCB'de Leonid Brejnev'in ABD'de ise Richard Nixon'un yönetimde olduğu 1970'lerin ilk yarısında imzalanmıştır. Aşağıda ele alınacak olan Vietnam Savaşı'nın sona ermesi, ABD'nin Çin Halk Cumhuriyeti'yle diplomatik ilişki kurması ve Federal Almanya Başbakanı Willy Brant'ın Doğu blokuyla ilişkileri geliştirme çabaları Doğu-Batı diyalogunun yeşermesine imkân verdi. ABD ve SSCB'nin nükleer silahsızlanmaya ilişkin ilk büyük adımı iki ülke arasında 1969'da başlatılan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SALT) oldu. 1972'de Nixon ve Brejnev Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Tedbirler Anlaşması'nı (SALT-1 Anlaşması) ve bunu tamamlayıcı nitelikteki Anti-Balistik Füze Antlaşması'nı imzaladılar. Ardından da iki ülke arasında SALT-2 görüşmeleri başladı.

SALT-2 görüşmeleri devam ederken Soğuk Savaş döneminin en kapsamlı zirvesi 1975'te Helsinki'de toplandı. 35 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada'nın katılımıyla yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) sonucunda imzalanan Helsinki Nihai Senedi'yle, Doğu ve Batı Bloku ülkeleri arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde tarafların göz önünde bulunduracakları ilkeler tespit edildi. Toprak bütünlüğüne saygı, sınırların ihlal edilmezliği, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü, içişlerine karışmama, kuvvet kullanmaktan kaçınma gibi ilkelerin yanı sıra, insan hakları konusunda da görüş birliğine varıldı. Buna göre imzacı devletler, düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü de dahil olmak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstereceklerdi. Helsinki'de ayrıca silahsızlanma çalışmalarına devam edilmesi ve iki blok arasında ekonomik ve ticari iş birliğinin geliştirilmesi konularında da anlaşma sağlandı. İnsan haklarının tanımlanması üzerindeki

görüş ayrılıkları ABD ve SSCB arasında Helsinki'den sonra da devam edecektir. 1970'lerin sonuna doğru ABD Başkanı Jimmy Carter, SSCB'yi inanç özgürlüğünü kısıtlamakla, Brejnev ise ABD'yi ülkelerin iç işlerine karışmakla suçlayacaklardır.

Nükleer silahları ve bunları fırlatma vasıtalarını önemli miktarda sınırlandırmak için 1972-1979 döneminde ABD ve SSCB arasında yürütülen SALT-2 görüşmeleri sonucunda Carter ve Brejnev SALT-2 Antlaşmasını Haziran 1979'da Viyana'da imzaladılar. Aynı yılın sonunda SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine ABD Senatosu antlaşmayı onaylamadı. 1986'da ise Ronald Reagan'ın başkanlığı sırasında antlaşmadan imzasını tamamen çekecektir.

Küba Bunalımı'ndan 1979 sonuna kadar atılan karşılıklı adımlarla şekillenen Yumuşama dönemi, ABD'nin SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesine gösterdiği tepkiyle birlikte sona erdi. 1980'lerin ilk yarısı İkinci Soğuk Savaş olarak nitelendirilebilecek, bloklar arası yeni gerginliklere sahne olacaktır.

Çin-Sovyet Anlaşmazlığının Derinleşmesi ve ABD-ÇHC İlişkileri

Yumuşama döneminde ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerde bariz bir iyileşme söz konusuyken aynı tarihlerde SSCB ile ÇHC arasında ciddi bir ayrışma yaşanmaktaydı. İki ülke arasındaki ayrılık tohumlarının 1950'lerde nasıl atıldığından ve gerginliğin Küba Bunalımı'yla daha da arttığından bir önceki bölümde söz edilmişti.

ÇHC, SSCB'nin ABD ile uzlaşmasını komünizme ihanet ve kapitalizmin gücü karşısında atılan geri adım olarak değerlendirdi. Küba Bunalımı'yla aynı dönemde gerçekleşen ÇHC-Hindistan savaşında SSCB, Pekin'e destek vermedi. Dahası ÇHC'ye nükleer konularda desteğini kesti. Mao ise Hruşov'u SSCB'de "karşı devrim" yapmak ve sosyalizmi tasfiye ederek kapitalizmi yeniden kurmakla itham etti. Hruşov'un 1964'te görevden alınmasından ve Leonid Brejnev'in liderliğe getirilmesinden sonra da SSCB-ÇHC ilişkileri düzelmedi.

Mao'nun 1966'da başlattığı Kültür Devrimi sırasında, ÇHC'deki tek adam rejimi daha da kökleşti. Mao'nun liderliğini veya komünizmin Maocu yorumunu eleştirenler, "gizli burjuva" olmakla suçlanarak tasfiye edildi. Mao'nun parti polisi niteliğindeki "Kızıl Muhafızlar" her türlü muhalefete karşı aşırı şiddet uygulamaya başladı.

Kültür Devrimi sürerken ÇHC-SSCB ilişkileri daha da kötüleşti. 1969'da SSCB-ÇHC sınırı konusundaki anlaşmazlık kısa süreli silahlı çatışmaya yol açtı. Ateşkesin ardından yapılan görüşmelerde anlaşmazlık giderilemedi. ÇHC-SSCB çekişmesi dünyanın birçok bölgesinde de ortaya çıktı. Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadarki dönemde Afrika, Uzak Doğu ve Orta Doğu'da her iki ülkenin desteklediği silahlı gruplar zaman zaman birbirleriyle çatıştı.

1969'daki sınır savaşını SSCB ile yaşanabilecek daha büyük bir hesaplaşma için uyarı olarak algılayan Mao, 1971'den itibaren ABD ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitti. Mao, asıl tehdit olarak SSCB'yi görmekteydi. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'in 1971'de Pekin'i ziyaretinden sonra, 1972'de Richard Nixon ÇHC'ye giden ilk ABD Başkanı oldu. Bu arada, ÇHC'nin destekçilerinin sayısının oldukça arttığı BM Genel Kurulu'nda 1971'de alınan bir kararla ÇHC'nin BM'de Çin'i temsil etmesine karar verilmiş Tayvan'ın BM üyeliği sona ermişti. ABD, ÇHC'nin Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde artmakta olan nüfuzunun kendisinin aleyhine olabileceğini, bu ülkeyle bir an önce normalleşmeye gitmesi gerektiğini hesap etmişti. Nixon'un ziyareti sırasında ABD-ÇHC ilişkilerindeki Kore Savaşı'ndan beri devam eden 20 yıllık düşmanlık sona erdi. İki devletin yayınladıkları

Şanghay Bildirgesi'yle ABD, Tayvan'ı ÇHC'nin bir parçası olarak tanıdı. ABD-ÇHC arasındaki diplomatik ilişkiler ise 1979'da kurulacaktır.

ÇHC'nin ABD'yle bahar havası yaşamaya başlaması SSCB'yle ilişkilerinin düzelmesini daha da geciktirdi. İki ülke özellikle Vietnam ve Kamboçya'da birbirlerine karşı vekaleten savaş yürüttüler. Moğolistan üzerinde de ciddi anlaşmazlıklar yaşadılar. 1980'ler boyunca, azalmakla birlikte devam eden ÇHC-SSCB gerginliği 1991'de SSCB'nin kendisini feshetmesiyle sona erecektir.

Vietnam Savaşı

Ho Şi Minh'in liderliğindeki Viet Minh kuvvetleriyle sömürgeci Fransa arasında 1945'te başlayan Birinci Hind-i Çinî Savaşı, ÇHC ve SSCB'nin Viet Minh'e verdikleri desteği artırmalarıyla birlikte Fransızların aleyhine dönmüştü. 1954'teki Dien Bien Phu muharebelerinde Fransız kuvvetleri yenilerek teslim oldu. Cenevre'de yapılan anlaşmalar sonucunda Fransa Hind-i Çinî bölgesindeki Laos, Kamboçya ve Vietnam'ın bağımsızlıklarını tanımak zorunda kaldı.

Resim 5.1

Ünlü Pop Art sanatçısı Andy Warhol'un Mao portresi (1972).

Kaynak: http://www.artcritical.com/appel/BAMao.htm

Cenevre anlaşmalarına göre Vietnam 17. paralelin üzerinden geçici olarak iki idari birime ayrılmaktaydı. SSCB ve ÇHC kuzeydeki Viet Minh yönetimine destek olmayı sürdürürken, Güney Vietnam'da yönetime gelen Ngo Dinh Diem ABD tarafından desteklenmekteydi. Budist olan Vietnam nüfusunun büyük çoğunluğunun aksine Diem Katolikti ve ülkede azınlık durumunda olan Katoliklerin temsilcisiydi. Komünistler Diem'in halkı temsil etmediği ve emperyalist güçlerin bir kuklası olduğu propagandasını yaparak destek toplamaktaydılar. 1956'da düzenlenmesi öngörülen seçimlerle ülke bütünleşecekti. Fakat seçim yapıldığı takdirde kuzeydeki komünistlerin kazanacağını düşünen Diem önce seçimlerin iptal edildiğini açıkladı; ardından da Vietnam Cumhuriyeti adıyla ayrı bir devlet kurulduğunu ilan etti. Bunu komünistlere karşı başlatılan kitlesel tutuklamalar ve baskı politikaları takip etti.

Vietnam'ın komünistlerin eline düşmesi hâlinde diğer Hind-i Çinî ülkelerinde de ÇHC ve SSCB destekli komünistlerin güçleneceğini düşünen Eisenhower yönetimi, Diem'in politikalarını ülkeye askerî danışmanlar göndererek destekledi. Kuzey Vietnam ise güneydeki komünist gerillaları örgütlendirmeye başladı. Kuzey Vietnam lideri Ho Şi Minh 1960'tan itibaren, Vietnam'ın emperyalistlerden tamamen kurtarılması gerektiğini ileri sürerek Güney Vietnam'la açıktan silahlı mücadeleye girdi. Komünistler özellikle kırsal bölgelerde denetimi ele geçirmeye başlayınca, ABD'nin Diem'e olan desteği de arttı. 1964'e gelindiğinde ülkedeki Amerikan askerlerinin sayısı 16.500'e çıkmıştı. Daha sonra bu rakam 500.000'e tırmandı. Amerikalılar artık sadece "danışmanlık" yapmıyor, doğrudan çatışmaya da giriyorlardı.

Kuzey Vietnamlılara onların güneydeki uzantısı olan Viet Kong'a karşı savaşmaya başlayan ABD bir başarısızlık sarmalı içine düştü. Küçümsediği komünist gerillalara karşı başarısız oldukça, Vietnam'a daha çok asker yığdı. Daha çok asker, daha çok kayıp getirdi. Daha çok kayıp ise ABD içindeki savaş karşıtlığını artırdı. Bir türlü başarı kazanamayan ABD, Vietnam'a daha fazla bomba yağdırma yolunu seçti.

Vietnam'daki ABD askerlerinin sayısını artırmak başarıyı getirmemekteydi. 1968'de ABD başkanı olan Nixon, savaşın bitirilmesi için yeni bir strateji oluşturdu. Kuzey'e mümkün olan en ağır darbe vurularak barış masasına çekilmeleri sağlanacak, güneyde ise güçlü ve ABD yanlısı bir yapı kurulacaktı. ABD askerleri ise kademeli olarak Vietnam'dan çekileceklerdi. Nixon'un stratejisi işlerken, Viet Kong'a destek verdikleri gerekçesiyle Laos ve Kamboçya da ABD tarafından bombalandı. Barış ancak Ocak 1973'te gelebildi. Paris'te imzalanan ateşkes anlaşmasında Amerikalıların Vietnam'dan çekilmeleri, savaş esirlerinin geri verilmesi, Güney ve Kuzey Vietnam'ın genel seçimlerin yapılması konusunda görüşmelere başlamaları ve Kamboçya ve Laos'taki yabancı silahlı güçlerin çekilmeleri öngörülmüştü.

ABD Vietnam'dan çekildikten sonra, Kuzey Vietnam 1975'te Güney'e saldırdı ve teslim aldı. 1976'da iki birim tek bir devlet çatısı altında birleştirildi ve Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti adıyla BM'ye 1977'de üye oldu. Komünist hükûmet ülkedeki herkesin olduğu gibi Çinli iş adamlarının mülklerine de el koyunca, ÇHC ile Vietnam arasında sorun çıktı. SSCB Vietnam'ı desteklerken, ÇHC komşu Kamboçya'yı silahlandırdı. Vietnam, SSCB'nin teşvikiyle ÇHC yanlısı Kızıl Kmerler tarafından yönetilen Kamboçya'yı 1978'de işgal edince, ÇHC de tepki olarak Vietnam'ın kuzeyini işgal etti. Bu işgal 1979'da sona erse de Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar SSCB ve ÇHC arasında Hind-i Çinî bölgesindeki rekabet devam etti. Vietnam, Laos, Tayland, Kamboçya ve Burma'da, dış aktörlerin de karıştığı istikrarsızlıklar devam etti.

Vietnam Savaşı 60.000 Amerikan askerinin ölümüne, 300.000'inin de yaralanmasına yol açtı. Güney Vietnam'da yaklaşık 450.000 sivil hayatını kaybetti. Kuzey Vietnam'ın ölü sayısının ise 600.000 kişi olduğu sanılıyor. Bu savaş da Soğuk Savaş'ın "vekaleten çatışma"larından biri oldu. ÇHC ve SSCB, ABD'yle doğrudan karşı karşıya gelmemekle birlikte, Kuzey Vietnam'a destek oldular. Savaşın ABD açısından en önemli sonucu, Amerikan kamuoyunun ilk kez bir dış politika konusunda son derece hassas davranmaya başlamasıdır. Savaş karşıtlığı, otorite karşıtlığına dönüştü. Toplumsal gerilim yükseldi. ABD'nin Vietnam Savaşı başlarken kendisine stratejik hedef olarak belirlediği, "komünizmin bölgede yayılmasının önlenmesi" amacına ulaşılamadı. Zaten Yumuşama'nın hızlandığı ve ÇHC ile yakınlaşmanın yaşandığı bir zaman diliminde ABD yönetimi Hind-i Çinî bölgesinde komünist gerillaların güçlenmesini daha az önemsemeye başlamıştı. Diğer taraftan Vietnam Savaşı, "Vietnam Sendromu" teriminin ABD askeri literatüründe kendine yer bulmasına yol açtı. İlerleyen yıllarda ABD ordusunun girdiği savaşlarda işlerin yolunda gitmemesi durumunda bu terime atıf yapılacaktır.

Varşova Paktı İçindeki Sorunlar

Dışarıdan bakıldığında SSCB'nin tam denetimi altındaki doğu Avrupa ülkelerinden oluştuğu sanılan Varşova Paktı'nda da 1960'lardan başlayarak derin çatlaklar ortaya çıkmaya başladı. Henüz Varşova Paktı kurulmamışken 1948'de Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkartılması Doğu Bloku açısından tatsız bir gelişme olmuştu. Stalin'in denetimini reddeden Mareşal Tito, "bağımsız sosyalizm" yolunu benimsemişti. Yugoslavya'nın SSCB ile yolunu ayırmış olması ABD tarafından memnuniyetle

karşılanmıştı. Hatta iki NATO müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan, ABD'nin teşvikiyle Ağustos 1954'te Yugoslavya ile ittifak antlaşması yaptılar. Bled kentinde imzalanan "Karşılıklı Yardım Paktı"nda taraflardan birine yapılacak saldırının tüm imzacı üyelere yapılmış sayılacağı ifade edilmekteydi. Hruşov, Yugoslavya'nın tamamen Batı'nın güdümüne girmemesi için bu ülkeyle yakınlaşma politikasını takip etti ama Tito her iki bloka da eşit mesafede kalarak Bağlantısızlar Hareketi'nin önderlerinden biri olmayı tercih etti.

1955'te kurulan Varşova Paktı içindeki ilk büyük gerginlik bir yıl sonra Macaristan ayaklanmasıyla yaşandı. 24 Ekim 1956'da Macaristan Komünist Partisi'ni iktidardan uzaklaştıran ayaklanmacılar İmre Nagy'nin başbakanlığında bir hükûmet kurdular. Nagy de 1 Kasım'da Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çekildiğini açıkladı. Fakat Budapeşte'ye giren Sovyet tankları ayaklanmayı bastırdı. SSCB ve Varşova Paktı yanlıları tekrar iktidara getirildi. Nagy ise gizlice yargılanarak 1958'de idam edildi.

1961'te bu kez Arnavutluk'un Pakt'tan desteğini çekmesiyle yeni bir kriz yaşandı. Yukarıda anlatılan SSCB-ÇHC anlaşmazlığı sırasında Mao'nun yanında yer almayı tercih eden Arnavutluk lideri Enver Hoca, SSCB'yle ilişkilerini dondurdu. Arnavutluk 1968'de Varşova Paktı'ndan resmen çekildi. Aynı yıl Çekoslovakya'nın Varşova Paktı'yla ilişkileri de gerildi.

Ocak 1968'de Çekoslovakya Komünist Partisi Birinci Sekreteri olan Alexander Dubçek ekonomik ve siyasal hayatta "Prag Baharı" adı verilen reformlar yapmaya başladı. Bireysel özgürlükleri ve basın özgürlüğünü genişletti. Adem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışı benimseyerek ülkenin Çek ve Slovak cumhuriyetleri olarak iki idari birime ayrılması için adım attı. Dubçek'in bu girişimleri SSCB lideri Brejnev tarafından sert tepkiyle karşılandı. Dubçek geri adım atmayınca, Romanya dışındaki Varşova paktı ülkeleri SSCB önderliğinde Çekoslovakya'ya askerî müdahalede bulundular. Ülke işgal edildi. Bir süre daha görevine devam etmesine izin verilen Dubçek Nisan 1969'da istifaya zorlandı.

"Prag Baharı"nın bastırılması sırasında takip edilen yöntem Brejnev Doktrini olarak isimlendirildi. Buna göre, SSCB herhangi bir ülkenin Varşova Paktı'ndan ayrılma girişimine gerekirse güç kullanarak engel olacaktı. Böylece Varşova Paktı ülkelerinin egemenliklerinin SSCB tarafından sınırlandırıldığı tescil edilmiş oldu.

Fotoğraf 5.3

1968'de Prag'a giren SSCB askerleri.

Kaynak: *http://aworldtowin.net/images/images570/PragueSpring1.jpg*

Batı Bloku İçindeki Sorunlar

Amerikan-Fransız Gerginliği

NATO müttefikleri arasında stratejik konulardaki ilk ciddi görüş ayrılığı 1956'daki Süveyş Bunalımı sırasında çıkmıştı. ABD'nin baskısıyla Mısır'dan çıkmak zorunda kalan iki NATO ülkesinden İngiltere askerî politikalarını daha fazla ABD eksenine oturturken, Fransa ise giderek ABD'den ayrışmaya başladı. Fransa Devlet Başkanı Charles de Gaulle 1959'da ABD Başkanı Eisenhower ve İngiltere Başbakanı Macmillan'a birer mektup yazarak, NATO içinde bu iki ülkenin rollerini eleştirdi. Fransa, NATO'nun yönetiminde bu iki ülkeyle gerçekten eşit statüde olacağı Üçlü Konsey kurulmasını öneriyordu. ABD bu öneriyi geri çevirince Fransa 1959'da Akdeniz'deki NATO Deniz Gücü'ndeki gemilerini geri çekti.

1962'deki Küba Bunalımı sırasında da ABD'nin, NATO müttefiklerini yeterince bilgilendirmeden SSCB ile pazarlık yapması, başta Fransa olmak üzere bazı müttefiklerce tepkiyle karşılandı. Fransa Atlantik'teki donanmasını NATO komutasından çıkarttı. Fransa 1950'lerin sonlarında kendi nükleer silahlarına ve bunları fırlatma kapasitelerine sahipti. De Gaulle, SSCB'den gelebilecek saldırıya, NATO'nun yardımı olmadan da karşı koyabilecek bir Fransız nükleer gücü geliştirmekteydi. Küba Bunalımı sırasında, SSCB ile bir termonükleer çatışmanın kendileri için de felaket getireceğini gören ABD yönetimi, İngiltere ve Fransa'nın nükleer programlarını NATO çatısı altında tek elden kontrol etmek istedi. İngiltere bu plana onay verirken Fransa şiddetle karşı çıktı. Gerilim Fransa'nın 1966'da NATO'nun Bütünleşik Askerî Yapısı'ndan çıkmasıyla sonuçlandı.

De Gaulle'ün ABD ile anlaşmazlığı nükleer silahlardan ibaret değildi. Fransa, ABD ile arasındaki çok yakın ilişkileri bahane ederek İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyeliğini de iki kez (1963 ve 1967) veto etti. De Gaulle'e göre İngiltere, "ABD'nin Avrupa içine sokmaya çalıştığı Truva Atı"ydı. 1968 olaylarının getirdiği siyasal istikrarsızlık havasında 1970'de görevinden ayrılan De Gaulle'nin yerine Fransa devlet başkanı olan Georges Pompidou, İngiltere önündeki vetoyu kaldıracak ama NATO'nun askerî kanadına dönmeme politikasını sürdürecektir.

Türk-Amerikan Sorunları

Küba Bunalımı'nda, SSCB ile pazarlık yaparak Türkiye'deki Jüpiter füzelerini kaldıran ABD'nin Ankara nezdindeki güvenilirliğinde bir sarsıntı olmuştu. Ama Türkiye ile ABD arasındaki asıl güven bunalımı 1964'te yaşandı. Türkiye'nin 1963 sonundan itibaren baskı ve zulüm gören Kıbrıs Türk halkını korumak için, Ada'ya askerî müdahalede bulunması, 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Lyndon Johnson'un Başbakan İsmet İnönü'ye yolladığı bir mektupla engellendi. Johnson mektubunda, Türk ordusuna verilmiş olan Amerikan silahlarının Kıbrıs harekâtında kullanılamayacağını ifade ediyordu. Johnson ayrıca, Türkiye'nin Ada'ya müdahalesiyle ortaya çıkan durumdan yararlanan SSCB'nin Türkiye'ye saldırması hâlinde, NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyebileceğini belirtmekteydi. Türk Hükûmeti Johnson'un bu ifadelerine tepki gösterse de, Kıbrıs'a harekât düzenlemekten -şimdilik- vazgeçmek zorunda kaldı.

Vietnam Savaşı'nın tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yükselttiği Amerikan karşıtlığı Johnson Mektubu'ndan sonra belirgin biçimde hız kazandı. 1960'ların sonunda haşhaş (afyon) anlaşmazlığı ve Türkiye'deki Amerikan askerlerinin statüsü gibi sorunlar ikili ilişkileri gerdi. Yine de askerî ve ekonomik açıdan ABD'ye bağımlı olan Türkiye'nin NATO'dan ayrılma gibi bir düşüncesi hiç olmadı.

1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başladı. NATO'nun Güneydoğu Kanadı'nı zayıflatan bu ambargo, 1978'de kısmen kaldırıldı. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte, Türkiye'nin ABD için taşıdığı stratejik önem tekrar yükselmeye başlayacak ve iki ülke özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yakın bir iş birliği dönemine gireceklerdir.

Türk-Yunan Sorunları

NATO üyesi iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler 1950'lerin ikinci yarısında, Kıbrıs sorunu dolayısıyla bozulmaya başladı. 6-7 Eylül 1955'te İstanbul'da yaşanan olaylar ülke ilişkilerini daha da gerdi. Her ne kadar İngiltere'nin de girişimleriyle 1959 ve 1960 tarihlerinde yapılan antlaşmalarla Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan'ın iş birliği sayesinde kurulmuşsa da bu olumlu hava kısa sürdü.

Aralık 1963'te Türkleri hedef alan Rum saldırıları karşısında Türkiye Kıbrıs'a müdahale hazırlıklarına girişti. Bu da iki ülkenin arasını iyice açtı. 1967'de bir askerî darbeyle Yunanistan'da yönetimi ele geçiren Albaylar Cuntası, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için Ada'ya askerî birlikler gönderdi. Bir yandan da Enosis (Ada'nın Yunanistan'la birleşmesi) için çalışan EOKA-B adlı bir silahlı örgüt kurdurttu. Yunanistan cuntasının lideri Dimitrios İonnides, Enosis'e ayak direyen cumhurbaşkanı Makarios'tan kurtulabilmek için 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta bir askerî darbe yaptırdı. Makarios, Ada'dan kaçarken, Enosis yanlısı Nikos Samson Kıbrıs Cumhurbaşkanı ilan edildi. Bu gelişme karşısında Türkiye 20 Temmuz ve 15 Ağustos 1974 tarihlerinde Kıbrıs Barış Harekâtları'nı gerçekleştirdi. Türk ve Yunan silahlı kuvvetleri birbirlerine karşı teyakkuza geçseler de sıcak bir çatışma yaşanmadı.

Kıbrıs Barış Harekâtları'na tepki gösteren Yunanistan NATO'nun askerî kanadından ayrıldı. İlerleyen yıllarda Türkiye ve Yunanistan özellikle Ege kıta sahanlığı, hava sahası, karasuları, adaların silahsızlandırılması, Uçuş İkaz Bölgesi (FIR), Batı Trakya Türk azınlığına uygulanan baskılar ve Kıbrıs sorunları gibi sebeplerle NATO içinde müttefik ama birbirlerine hasım iki ülke görüntüsünde olacaklardır.

Fotoğraf 5.4

Kıbrıs Barış Harekâtı (1974)

Kaynak: *http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kibris_baris_harekati/kibris_baris.htm*

Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB arasındaki ilişkilerin neden olduğu gerilimi iyi bir kurgu çerçevesinde hissetmek isterseniz, yönetmenliğini Stephen Frears'ın yaptığı 2000 yapımı Fail Safe adlı filmi seyredebilirsiniz.

FİLM

Sizce ABD Vietnam'a neden asker gönderdi?

SIRA SİZDE 2

AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ

AKÇT'den Roma Antlaşması'na

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa merkezli olarak başlayan Soğuk Savaş'ın neden olduğu önemli gelişmelerden biri de Avrupa'da bütünleşmeye yönelik girişimlerin artmasıydı. Avrupa bütünleşmesi, başlıca üç amaç doğrultusunda gündeme getirilmişti: Geleneksel Alman-Fransız düşmanlığına son vermek, iş birliği ortamı yaratarak kıtanın ekonomik koşullarını iyileştirmek ve SSCB karşısında istikrarlı bir Batı Avrupa yaratabilmek. Söz konusu amaçlar doğrultusunda atılan ilk adım, Fransa ve Almanya'nın öncülüğünde Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya'nın katılımıyla 1951'de imzalanan Paris Antlaşması'yla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'ydu (AKÇT). Kömür-çelik sektöründe uluslarüstü nitelikli bir örgütlenme, bütünleşme için bir başlangıç olarak görüldü ve kısa zamanda siyasi alanı da kapsayacak bir birlik kurma girişimlerine geçildi. Bu çerçevede, Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu adı altında kendi ordusu bulunan ve siyasal açıdan da ortak karar alacak bir Avrupa yapılanması yönündeki çabalar 1954 itibarıyla başarısızlığa uğradı. Bu başarısızlığın en önemli nedeni, başta Fransa olmak üzere, üye ülkelerin egemenliklerini üst bir otoriteye devretmek istememeleriydi.

Siyasi alanda bütünleşmenin önündeki engelleri gören Avrupalı devlet adamları, kömür-çelik örneğindeki sektörel uygulamanın kapsamını genişletecek fakat her şekilde ekonomi temelli bir örgütlenmeye gidilmesi fikrini desteklemeye başladılar. Bu amaçla 1955'te Sicilya'daki Messina'da toplanan altı ülkenin temsilcileri, üyeler arasında bir ortak pazar kurmak üzere neler yapılması gerektiğini tartıştılar. Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Spaak tarafından hazırlanan rapordaki öneriler doğrultusunda, 25 Mart 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'yla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kuruldu. Avrupa'da demokrasiyle yönetilen tüm ülkelerin bu örgütlere üye olabileceğinin belirtildiği Roma Antlaşması'nda mal, hizmet, sermaye ve kişilerin serbest dolaşımı ve bir gümrük birliğine dayanan bir ortak pazar kurulması öngörüldü.

Aslında bu dönem Avrupa'nın geleceğinin hangi yöne ilerleyeceği konusunda İngiltere ile Fransa arasındaki görüş farklılıklarının da daha netleştiği bir süreç oldu. Altılar Avrupası'nın Roma Antlaşması'yla daha kapsamlı bir ekonomik bütünleşmeye gittiği bu yıllarda, İngiltere liderliğinde olup Avrupa'nın genellikle dış sınırlarındaki ülkelerin katıldıkları başka bir örgüt de kuruldu. 1960'ta Avusturya, Danimarka, İsveç, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve İngiltere tarafından, dış ticaret hedefleriyle sınırlı olmak üzere Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) oluşturuldu.

Fotoğraf 5.5

Roma Antlaşması'nın imza töreni.

Kaynak: *http://en.wikipedia.org/wiki/File:Treaty_of_Rome.jpg*

De Gaulle ve Avrupa Bütünleşmesi

1956 Süveyş Bunalımı sırasındaki hezimetin üzerine Cezayir nedeniyle başlayan olaylar da eklenince Fransa'nın siyasi yapısı altüst oldu. Bu süreçte kabul edilen yeni anayasayla başlayan Beşinci Cumhuriyet Dönemi, Charles De Gaulle'ün de yeniden siyasete döneceği uygun bir zemin yarattı. 1958'de önce başbakan olan De Gaulle, başkanlık sisteminde kendi istediği biçimde yapılan değişiklik sonrasında halk oylamasıyla başkanlığa seçilerek 1959'dan itibaren bu makama geldi. De Gaulle'ün başkanlık dönemi, Avrupa bütünleşmesinin gelişmesini önemli ölçüde etkiledi.

De Gaulle'ün ilk etkisi, Avrupa Toplulukları'nın (AT) genişlemesi konusunda görüldü. İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç 1961'de AT'ye üyelik için başvurmuşlardı. Buradaki asıl aktör İngiltere'ydi ve De Gaulle de bu ülkenin üyeliğine karşıydı. İngiltere, AT'deki yüksek büyüme hızından yararlanmak ve De Gaulle Fransa'sının buradaki hâkimiyetini zayıflatmak istiyordu. De Gaulle, 1963'te yaptığı açıklamayla İngiltere'nin üyelik için hazır olmadığını söyleyerek bu genişlemeye karşı durdu. De Gaulle, devletlerarası nitelikli olması kaydıyla "Avrupalı bir Avrupa" anlayışından hareketle iktisaden güçlü, siyaseten iddialı ve askerî açıdan da bağımsız bir Avrupa'nın peşindeydi. ABD'yle stratejik bağları bulunan İngiltere'nin AT'nin siyasi gelişimini engelleyeceğini düşünüyordu. Nitekim İngiltere'nin 10 Mayıs 1967'deki ikinci başvurusu da hemen 4 gün sonra Fransa tarafından reddedildi. Böylece, AT'nin genişleme süreci sekteye uğramış oldu.

Fotoğraf 5.6

Charles De Gaulle

Kaynak: *http://www.biography.com/people/charles-de-gaulle-9269794?page=3*

De Gaulle'ün AT üzerindeki etkisi sadece genişlemeye verdiği tepkiyle sınırlı kalmadı. AT'nin kurumsal yapısıyla ilgili değişiklikler gündeme geldiğinde, örgütün kendi perspektifi dışında bir yöne, yani uluslarüstü bir yapıya kaymaması için De Gaulle büyük bir direnç gösterdi. Bunun en önemli örneği, AET içindeki başlıca gündem maddelerinden birisi olan Ortak Tarım Politikası konusundaki tavrıdır. 1962'de yürürlüğe giren Ortak Tarım Politikası'yla ilgili olarak Hallstein yönetimindeki AT Komisyonu bir reform önerisi getirmişti. Bu önerinin en önemli noktası, Ortak Tarım Politikası üzerinde üye devletlerin etkisini kısıtlayan, bunun yerine AT Komisyonu ile Parlamentosu'nun yetkilerini artıran bir yapının getirilmesi ve bu çerçevede oybirliği yerine oy çokluğu esasıyla karar alınmasının kabulüydü. De Gaulle bu öneriye şiddetle karşı çıktı. AT tarihinin en önemli krizlerinden birisi olarak gösterilen Boş Koltuk Bunalımı da bu vesileyle patlak verdi. Komisyon'un önerilerine direnen Fransa, uzlaşmaya yanaşmadı. Fransa, 1965'te AT Konseyi'ndeki temsilcisini çekti ve diğer üyeler oy çokluğu ilkesinde ısrar ettikleri sürece geri göndermeyeceğini açıkladı. Bu kriz, asıl olarak, Aralık 1965'teki başkanlık seçimlerinde Avrupa yanlısı François Mitterand karşısında De Gaulle'ün zor bir galibiyet alarak yumuşaması sayesinde çözüldü. Bu süreçte, Ocak 1966'da Lüksemburg'da varılan uzlaşıyla Fransa'nın istekleri büyük ölçüde kabul edildi. Oy çokluğu ilkesi korunmakla birlikte, çok önemli konularda oy birliğinin aranacağı esası kabul edilerek kriz aşıldı.

Avrupa Toplulukları: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu adlı örgütler için, 1965'te imzalanıp 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Anlaşması ile tek ve ortak bir konsey ve komisyon kuruldu. Bu tarihten itibaren söz konusu üç örgütü ifade etmek için Avrupa Toplulukları terimi kullanılmaya başladı.

1970'lerde Avrupa Bütünleşmesi

AT 1970'li yıllara son derece umutlu bir başlangıç yaptı. Bunun en önemli nedenlerinden biri, 1950'lerin başından beri istikrarlı bir biçimde devam eden ve "altın yıllar" olarak tanımlanan ekonomik kalkınma süreciydi. İkincisi Soğuk Savaş'ta belirgin bir "yumuşama" sürecine girilmesiydi. Üçüncüsü, AT'nin gelişimi önünde başlıca engel durumuna gelen De Gaulle'nin, tüm dünyada olduğu gibi Fransa'da da yaşanan 1968 hareketleri sonrasında görevinden ayrılmak zorunda kalması, yerine Avrupa vizyonu güçlü George Pompidou gelmiş olmasıydı.

Pompidou, AT ile ilgili özel bir zirve yapılmasını önerdi. Aralık 1969'da Lahey'de yapılan bu zirvede derinleşme ve genişleme yolunda ilke olarak ilk çalışmalar başlatıldı. Örneğin, Zirve kararları uyarınca Dışişleri Bakanları'nca hazırlanan bir rapor 1970'te kabul edildi. Raporda üyeler arasında dış politikanın koordinasyonu için bir Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizması kurulması önerilmekteydi. Bu mekanizma, danışma ve forum işlevi görmek üzere gayriresmî ve hükûmetlerarası nitelikte öngörülmüştü. Bu yoldaki en önemli gelişme, üye ülkelerin devlet ve hükûmet başkanları düzeyinde bir Avrupa Konseyi'nin 1974 Paris zirvesinde oluşturulması kararıdır. İkinci bir rapor da Ekonomik ve Parasal Birlik konusunda hazırlanmıştı. Ekim 1972 Paris zirvesinde, üyeler 1970'ler bitmeden bir "Avrupa Birliği" oluşturmak konusunda görüş birliği beyan ettiler. Fakat 1973 Arap-İsrail Savaşı

sonrasında patlak veren petrol şoku ve ekonomik kriz, üye ülkeleri zor durumda bıraktı ve hedeflenen derinleşme sürecini duraksattı.

1970'lerde başlayan bir diğer önemli gelişme, 1973 Arap-İsrail Savaşı *(Yom Kippur Savaşı)* dolayısıyla AT için ortak bir dış politika geliştirmeye yönelik çabaların atması oldu. Aslında dış politikada ortak bir tavır belirlenmesi ihtiyacı 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra başlamıştı. Nitekim 1969 Lahey Zirvesi'nde gündeme gelen Avrupa Siyasi İşbirliği böyle bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik bir adımdı. 1973 Savaşı'nda bazı AT üyelerinin İsrail yanlısı tutum sergilemeleri neticesinde petrol üreticisi Arap ülkelerinin İsrail'i destekleyen ülkelere yönelik olarak gündeme getirdiği petrol ambargosu, Orta Doğu petrollerine bağımlı olan AT için büyük bir tehditti. AT Konseyi, Kasım 1973'te, ilk defa 1973 Savaşı münasebetiyle bir bildiri yayınlayarak Orta Doğu'da kalıcı barışın tesisi için ortak bir tavır ortaya koydu. Bu bildiri ortak dış politika konusunda bir kilometre taşı oldu.

1970'lerde, kurumsal gelişmelerin yanı sıra AT'nin ilk genişlemesi gerçekleşti. 1973'te, İngiltere, Danimarka ve İrlanda AT üyesi oldular. Üyelik için başvuran Norveç ise üyeliğe kabul edilmiş olmasına karşın, anayasası gereği yaptığı referandumda hayır sonucu çıkması nedeniyle AT'ye katılmadı. Böylece dokuz üyeye ulaşan AT, daha güçlü bir ekonomik blok hâline geldi. 1978'de Yunanistan da AT üyeliğine başvuracak, Türkiye ise davet edildiği hâlde, ekonomisinin AT üyeliğini kaldıramayacağı gerekçesiyle başvuru yapmamayı tercih edecektir.

KİTAP

Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'yla ilişkilerini daha iyi kavramak için Mehmet Ali Birand'ın Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999 (İstanbul, Doğan, 2001) başlıklı kitabını okuyabilirsiniz.

SIRA SİZDE 3

Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle İngiltere'nin Avrupa Toplulukları'na üyeliğini sizce neden engellemiştir?

ORTA DOĞU GELİŞMELERİ

1950'lerin ikinci yarısından itibaren bölgeye Mısır devlet başkanı Cemal Abdül Nâsır liderliğindeki Arap milliyetçiliği damgasını vurmaya başlamıştı. 1958'de Mısır'la Suriye'nin birleşmesiyle oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti 1961 yılında çöktüyse de Nâsır'ın temsil ettiği liderlik, 1960'lar boyunca bölge ülkelerini etkilemeye devam etti. Devlet eliyle kalkınmaya dayanan, toprak reformuna öncelik veren bir ekonomi politika ile harmanlanmış Nâsırcı model, Suriye ve Irak gibi ülkelere de ilham vermişti. Nâsırcılığın bir diğer önemli öğesi Arap birliği fikriydi.

Nâsırcılık ve Soğuk Savaş koşullarının bileşimi bölgede farklı bir bölünmeye yol açtı. İlk olarak, iki süper güç arasındaki çatışma bölgeyi etkiliyordu. Özellikle ABD tarafından desteklenen İsrail'e karşı, SSCB de Mısır ve Suriye gibi ülkelere silah yardımında bulunuyordu. İkincisi, Nâsırcı çizgiyi takip eden ve hızlı bir dönüşümden yana olan devletlerle siyasal ve toplumsal dönüşüm konusunda daha ihtiyatlı olan hanedanların yönettiği devletler arasında bir ayrışma yaşanıyordu. 1958'de Suriye'de kurulan subaylar hükûmeti 1963'te Basçılığa ve Nâsırcılığa yakın subaylar tarafından devrilmişti. Cezayir'in Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasının ardından 1965'te Huari Bumedyen'in başkanlığında sosyalizme ve tarafsızlığa dayalı bir hükûmet kuruldu. Öteki tarafta ise Fas, Libya, Ürdün ve Suudi Arabistan monarşileri yer alıyordu. Bu devletler, ileride görüleceği gibi bölgede İsrail'in varlığından dolayı diğer Arap devletleriyle hareket edebiliyorlar ancak Mısır etkisine kapalı kalıyorlardı.

Bölgede Arap milliyetçiliğini besleyen en önemli olay ise İsrail'in varlığıydı. İsrail'in kurulmasının ardından çeşitli Arap ülkelerine dağılan Filistinli mülteciler de sorun oluşturmaktaydı. Ayrıca Filistinliler 1948'den beri kendi kaderlerini belirlemede bağımsız bir rol oynayamamışlardı. Arap devletleriyle İsrail arasındaki anlaşmazlık, 1960'ların ikinci yarısından itibaren iki Arap-İsrail Savaşı'na daha yol açtığı gibi, Filistinli mülteciler sorunu, Ürdün ve Lübnan gibi ülkelerde iç savaşların patlak vermesine de neden oldu.

1967 Arap-İsrail Savaşı

1960'ların ikinci yarısından itibaren Filistinli silahlı gruplar İsrail'de eylem yapmaya başladılar. Buna karşılık İsrail de Filistinlileri destekleyen Ürdün'e karşı misillemeler yapıyordu. İsrail'in Arap ülkeleri üzerindeki tehdidi artınca, 1967'de Nâsır, BM'den 1956 Savaşı'ndan sonra Mısır-İsrail sınırına yerleştirilmiş olan silahlı güçlerin çekilmesini istedi. Bu istek yerine gelir gelmez Mısır, Mayıs 1967'de Batılı devletlerin 1956 Savaşı'ndan sonra serbest geçiş ilkesini garanti altına aldıkları Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapattı.

Harita 5.1

1967 Savaşı'nda İsrail; Sina Yarımadası, Gazze, Golan tepeleri ve Batı Şeria'yı işgal etti.

Mısır öncülüğünde İsrail'e yapılacak bir Arap saldırısının son hazırlıkları tamamlanmak üzereydi. İsrail Arapların saldırısını beklemek yerine ön alıcı bir saldırı yapma kararı aldı. 5 Haziran 1967'de İsrail hava kuvvetleri Kahire'deki ve Mısır'ın güneyindeki üslerine saldırılarda bulundular. İsrail hava üstünlüğünü ele geçirdikten sonra Sina'daki Mısır kuvvetlerini de kolayca alt edebildi. 9 Haziran'da Suriye egemenliğindeki Golan Tepeleri'ne gerçekleştirdikleri saldırılar da başarıya ulaştı ve İsrail bu bölgeye egemen oldu. Aynı zamanda İsrail kurulurken Ürdün egemenliğine bırakılmış olan Batı Şeria da Ürdün kuvvetleri yenilgiye uğratıldı. 11 Haziran'da savaş İsrail galibiyetiyle sonuçlandığı için, bu üçüncü Arap-İsrail Savaşı'na Altı Gün Savaşı da denilmektedir. Bu savaş sonunda İsrail, Sina Yarımadası'nı, Golan Tepeleri'ni, Batı Şeria'yı ve dolayısıyla Kudüs'ü, Gazze Şeridi'ni ele geçirmiş bulunmaktaydı.

BM Güvenlik Konseyi 22 Kasım 1967 tarihinde Filistin-İsrail uzlaşmazlığında daha sonra da çok önemli bir yere sahip olacak 242 sayılı kararı aldı. Bu karar İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini vurgularken bölgedeki Arap devletlerinin de 1947'den beri sergiledikleri İsrail'in varlığını tanımamalarına ilişkin tutumlarını değiştirerek İsrail'in bölgede güvenli ve kabul edilmiş sınırlar içerisinde

yaşama hakkına sahip olduğunun altını çiziyordu. İsrail'le savaş hâlindeki Arap devletleri 242 sayılı kararı tanımaya yanaşmıyorlardı.

Arap devletleri bu yenilgiyle büyük bir darbe yemişlerdi. 1950'lerin ortasından itibaren Arap milliyetçiliğinin lideri hâline gelmiş olan Nâsır yönetimindeki Mısır büyük darbe almış, bu savaşla birlikte Arap milliyetçiliği ideolojisinde bir düşüş yaşanmaya başlamıştı. Nâsır savaşın ardından istifa ettiğini açıkladıysa da Mısırlıların sokağa dökülmesiyle devlet başkanlığı görevini sürdürmeye karar verdi. 1970 yılındaki ölümüne değin de bu görevi sürdürdü. Bölgede Arap birliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan bu ideolojinin yerini ise zamanla ülke milliyetçilikleri ve onun ardından da İslamcılık almaya başlayacaktır. Bununla paralel olarak Arap devletleri için Filistin sorunu en temel mesele olmaktan çıkacak, söz konusu devletler İsrail tarafından işgal edilen kendi topraklarını geri almayı birinci öncelik hâline getireceklerdir.

Bu savaşın ABD açısından sonucu, İsrail'i desteklemesi yüzünden Arap devletlerinin çoğunun ABD'yle diplomatik ilişkilerini kesmesiyle bölgede uğradığı prestij kaybı olmuştur. SSCB ise savaş sırasında söz konusu devletlere büyük bir silah sevkiyatı gerçekleştirmişti. Dolayısıyla, Arap devletleri SSCB'nin desteğini arkalarında hissediyorlardı.

Ürdün İç Savaşı

Filistin sorunu sadece İsrail'in ya da işgal altındaki toprakların sorunu değildi. 1948'den beri tedrici biçimde komşu Arap ülkelerine göç eden Filistinli gerillalar ve mülteciler söz konusu Arap ülkeleri için de sorun oluşturmaya başlamışlardı. Bu süreçte Ürdün, Filistinlilerin ikinci vatanı konumuna gelmişti. Özellikle 1967 Savaşı'ndan sonra El-Fetih'in Ürdün'e sığınmasıyla Ürdün-İsrail sınırında çatışmalar yaşanmaya başlamıştı. Çünkü 1968 yılından itibaren El-Fetih İsrail'e yönelik saldırılarını Ürdün'den gerçekleştiriyordu. Bu durum askerî açıdan Mısır ve Suriye'ye oranla daha zayıf olan Ürdün için sorun yaratıyordu. Ayrıca Ürdün, Nâsırcı çizgide bir devlet olmayıp Suriye ve Mısır'a oranla Filistin sorunu konusunda daha ılımlı bir dış politika yürütmekteydi. Dolayısıyla Filistinli azınlık, Ürdün'ün İsrail ve ABD'yle ilişkilerinde sorun yaratabilirdi. Bu yüzden de Ürdün, ülkesindeki Filistinlileri tasfiye hareketine girişti.

Eylül 1970'de Haşimi Ürdün Kralı Hüseyin'in ülkesindeki Filistinli örgütlerin, özellikle de Yaser Arafat liderliğindeki El-Fetih'in faaliyetlerini durdurmak için "Kara Eylül" olarak adlandırılan harekâtı başlattı. Ürdün ordusunun başarı kazandığı sırada, Suriye ordusu da kuzey sınırından içeri girerek Ürdün ordusuyla çatışmaya girişti. ABD Ürdün'ün bağımsızlığını korumaya kararlı olduğunu belirterek Akdeniz'deki ABD donanmasını Beyrut açıklarına gönderdi. Suriye, ABD'nin bu tutumu karşısında Ürdün'den çekildi. Kral Hüseyin, 23 Eylül 1970'te ateşkes ilan etti. Bu ateşkes uzun ömürlü olmadı, Filistinli gerillalar ile Ürdün ordusu arasında çatışmalar yeniden başladı. Temmuz 1971'de Kral Hüseyin geniş bir askerî operasyon başlatarak bütün kasaba ve şehirlerdeki Filistinli gerillaları etkisiz hâle getirdi. Kalanlar da Suriye ve Lübnan'a kaçtılar. 1971'den sonra Filistinli gerillalar İsrail'e karşı saldırılarını Lübnan'dan yönetmeye başladılar.

1973 Arap-İsrail Savaşı ve Mısır-İsrail Barışı

Müslümanların kutsal ayı Ramazan'a ve Yahudilerin kutsal günü Yom Kippur'a denk gelen Ekim 1973'te İsrail işgalinde bulunan topraklarını geri almak için Mısır ve Suriye, İsrail'e "sürpriz" bir saldırı başlattılar. Sina'da ve Golan Tepeleri'nde

İsrail birlikleri geri çekilmeye zorlandı. İlk defa İsrail'in yenilmezliği miti ortadan kalkıyor, Arap devletlerinin kendilerine olan güvenleri artıyordu. Bu arada diğer Arap devletleri de savaşa katılmaya başladılar. ABD İsrail'e, SSCB de Arap devletlerine silah yardımında bulunmaya giriştiler. Ancak İsrail iki hafta sonra Sina'da ve Golan'da başarı kazanarak Suriye ve Mısır ordusunu geri çevirdi. Savaş, büyük güçlerin dayattığı bir ateşkesle sona erdi. 22 Ekim 1973 tarihli ve 338 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı, tarafları derhal ateşkese çağırıyor, 1967 yılında alınmış olan 242 sayılı kararı uygulamaya davet ediyordu. 338 sayılı karar, 242 sayılı kararın tekrarı niteliğindeydi. ABD ve SSCB savaşın kendilerini de içine çekecek bir hâl almasını istememişti.

Fotoğraf 5.7

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın İsrail Parlamentosu'nda yaptığı konuşmadan bir kare.

Kaynak: *http://blog.oup.com/2011/11/sadat/*

1960'ların ve 1970'lerin Orta Doğu'suna savaşlar damgasını vurduğu gibi, bu dönemin en önemli gelişmelerinden bir diğeri, Mısır ile İsrail arasındaki savaş durumunun sona ermesiydi. 1970'te ölen Nâsır'ın yerine devlet başkanlığına gelen Enver Sedat'la birlikte Mısır, ekonomik alanda bir açılım (infitah) politikası başlattığı gibi, SSCB'yle olan ilişkilerini de revize etmiş, Mısır'da bulunan Sovyet uzmanlarını ülkelerine göndermişti. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda da temelde Sina'yı geri almak için savaşmış olan Mısır, elden çıkmış topraklarına savaşla kavuşamayacağını anlamıştı. Bu nedenle toprak kazanımını İsrail'le barış masasına oturarak sağlama yoluna gitti. Mısır'ın bu uğurda attığı en önemli adımlardan birisi, tarihte ilk defa bir Arap devletinin başkanının İsrail'i ziyaret etmesi oldu. 1977'de Enver Sedat'ın İsrail ziyareti sırasında İsrail Parlamentosu'nda (Knesset) "Toprağınız İsrail, Fırat'tan Nil'e kadar" yazılı tabelanın altında yaptığı konuşma, Mısır-İsrail ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturdu. Mart 1979'da imzalanan ve Camp David Antlaşmaları olarak bilinen belgelerden ilki Mısır-İsrail Barış Antlaşması'dır. Bu antlaşmayla iki ülke arasında 1948'den beri devam eden savaş durumuna son verildi; İsrail'in Sina'dan çekilmesi ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması

kararlaştırıldı. Camp David'te imzalanan ikinci belge ise Orta Doğu Barış Çerçevesi'dir. Bölgede meydana gelecek gelişmeler, Orta Doğu Barış Süreci konusunun 1990'ların başına kadar ertelenmesine yol açacaktır. Bu süreçte, Mısır, İsrail ve ABD liderleri Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistinlilere özerklik sağlanmasına yönelik görüşmelerde bulundularsa da İsrail'in bu yöndeki isteksizliği nedeniyle söz konusu görüşmelerden bir sonuç elde edilemedi. Nisan 1979'da İsrail Başbakanı Menahem Begin, Mısır'ı ziyaret eden ilk İsrail başbakanı oldu. 1979'un Eylül ayına gelindiğinde İsrail, Sina'daki işgalini sonlandırmış bulunmaktaydı.

Mısır ile İsrail arasındaki antlaşmayla Mısır Sina'yı geri almıştı. Ama Suriye'ye ait Golan Tepeleri hâlâ İsrail işgali altındaydı. Mısır'ın İsrail'le tek başına uzlaşması Arap devletleri arasında infial yarattı. Mart 1979'da Mısır konusunu ele almak için Bağdat'ta bir araya gelen Arap Birliği devletleri, Mısır'la diplomatik ilişkilerin kesilmesi, merkezi Kahire'de bulunan Arap Birliği'nin geçici olarak Tunus'a taşınması, Mısır'ın Bağlantısızlar Hareketi, İslam Konferansı ve Arap Birliği örgütlerindeki üyeliklerinin askıya alınması ve Arap devletleri tarafından Mısır'a yapılan yardımların durdurulması kararlarını aldılar. Böylece Mısır, Filistin davasına ihanet etmekle suçlanarak Arap dünyasında yalnızlığa itilmiş oldu. Buna karşılık Mısır, bu barış antlaşmasıyla savaşın ağır ekonomik yükünden kurtulmuş ve ABD'den ekonomik yardım almaya başlamıştı. Zamanla Mısır, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri hâline gelecektir.

Petrol Bunalımı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 70'ine sahip olan Orta Doğu coğrafyasının önemi giderek artmaya başladı. Özellikle ABD ve Batı'nın Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinin temel parametresini petrol oluşturmaya başlamıştı. Venezüella, Suudi Arabistan, Irak, İran ve Kuveyt gibi rezerv sahibi ülkeler, petrol fiyatlarını belirlemek ve kendilerini ilgilendiren sorunlarda ortak hareket edebilmek için 1960 yılında bir araya gelerek Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nü (OPEC) kurmuşlardı. 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'nda bu ülkeler ilk defa petrolü bir siyasal silah olarak kullanmaya başlamışlardı. Herhangi bir Arap ülkesine saldıran ya da İsrail'e yardım eden devletlere petrol ambargosu uygulayacaklarını bildiren petrol üreten Arap devletleri, 6 Haziran'da ABD'ye ve İngiltere'ye petrol sevkiyatını durdurmuşlardı. Ancak savaş kısa sürdüğü için ambargo da kısa sürede sona ermişti. Yine de bu durum, petrol ihraç eden Arap ülkelerini bir araya getirerek 1968 yılında Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü'nün (OAPEC) kurulmasına zemin hazırladı.

1970'li yıllara gelindiğinde teknolojinin ve sanayinin gelişimine paralel olarak Batı'nın petrole olan bağımlılığı daha da artmaya başlamıştı. 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra petrol rezervlerine sahip olan Arap devletlerinin daha etkili bir biçimde siyasal bir silah olarak petrol ambargosu uygulamaya başlamalarıyla birlikte ilk petrol bunalımı ortaya çıktı. OAPEC'in petrol üretimini kısması ve İsrail'le iş birliği içersindeki ülkelere petrol ambargosu uygulaması, dünyada petrol talebinin arttığı bir döneme rastladı. Bütün dünyada petrol fiyatları muazzam bir artış gösterdi. Ancak bu ambargo uzun süreli olamadı. 1974'te toplanan OAPEC ülkeleri ABD'ye uyguladıkları petrol ambargosunu kaldırma kararı aldılar.

1979-1980 yıllarında İran'da İslam Devrimi'nin ertesinde Ayetullah Humeyni'nin Batı'yla olan ilişkilerini kesmesi ve İran petrolünün Batı'ya sevkiyatını durdurmasıyla ikinci petrol bunalımı patlak verdi. Kısa sürede petrol fiyatlarında yine büyük bir artış yaşanmasının ardından, 1984 yılına gelindiğinde üretici ülkeler

aleyhine bir kriz yaşanmaya başladı. Çünkü 1982'den itibaren dünya petrol piyasasındaki talep düşmeye başlamış, süre giden İran-Irak Savaşı'nda her iki devlet de paraya ihtiyaç duyduklarından petrol üretimlerini artırmışlardı.

Lübnan İç Savaşı

Filistin Sorununun tetiklediği ve iç savaşa sürüklediği ülkelerden bir diğeri Lübnan oldu. Lübnan'da 1975 yılında başlayan iç savaşın, ülkenin kendi toplumsal ve siyasal yapısından kaynaklanan nedenleri de bulunmaktaydı. Lübnan Sünnilerin, Şiilerin, Dürzîlerin, Hristiyan Marunîlerin, Rum Ortodoksların, Katoliklerin ve Yahudilerin yaşadığı heterojen bir nüfus yapısına sahipti. 1940'ların ortasında bütün bu etnik grupları ve mezhepleri dengede tutacak bir uzlaşma ortamı oluşturulmuşsa da bu dengedeki herhangi bir kaymanın ülkeyi iç savaşa sürüklemesi kaçınılmazdı. Ayrıca Lübnan'ın önemli ailelerin egemenliğindeki parçalanmış yapısı toplumun kutuplaşmasına zemin hazırlamaktaydı.

Lübnan 1943'ten beri Marunî devlet başkanı ve Müslüman başbakan arasındaki dengeye dayanan bir siyasi yapıyla yönetiliyordu. 1970'lerden itibaren demografik yapı Müslümanlar lehine değişmeye başlamıştı. Bunu Bir de Arap-İsrail Savaşları sonucu yersiz yurtsuz kalan Filistinlilerin Lübnan'da kurdukları mülteci kampları, hem Lübnan'ın hassas dengeler üzerine kurulmuş olan siyasi yapısını etkiliyor hem de bu ülkeyi İsrail'in potansiyel düşmanı hâline getiriyordu. 1975'e gelindiğine Hristiyanlar, Müslümanlar ve Filistinli gerillalar arasında silahlı çatışma çıktı. 1976'nın Nisanı'nda ABD ve İsrail'in de göz yummasıyla 30.000 kişilik Suriye ordusu Lübnan'a girdi ve Beyrut'taki çatışmaları denetim altına almaya çalıştı. Lübnan iç savaşı sırasında yaklaşık 60.000 kişi hayatını kaybetti. Bu arada 1978'de İsrail, Lübnan'ın güney bölgesinde bulunan kamplardaki gerillaları etkisiz hâle getirmek için bölgeyi işgal etti. 1978'in Haziranı'nda BM Barış Gücü'nün bölgeye girmesiyle İsrail askerleri geri çekildi. Ancak, bu süreç İsrail'in 1982'de Lübnan'a tekrar girerek daha uzun sürecek bir işgal döneminin kapılarını aralayacaktır. Nitekim 1978'teki İsrail işgaline karşılık, Lübnan'la tarihsel ve ekonomik bağları bulunan Suriye de Arap Birliği'nin davetiyle Lübnan'a girerek hem Hıristiyanlarla hem de Filistinlilerle mücadeleye başladı. Bu durum da Lübnan'daki Suriye varlığını doğurdu. İsrail ve Suriye'nin Lübnan'a girmesiyle yeni bir boyut kazanan Lübnan İç Savaşı 1990 yılına kadar devam edecektir.

Nâsır dönemindeki Mısır'ı daha yakından tanımak için Muhammed Hasaneyn Heykel'in Kahire Dosyası (Ankara, Bilgi, 1974) adlı kitabını okuyabilirsiniz.

KİTAP

Mısır'ın İsrail'le barış antlaşması yapması diğer Arap ülkeleri tarafından nasıl karşılandı?

SIRA SİZDE 4

Özet

AMAÇ 1 *Yumuşama'nın hangi şartlarda nasıl ortaya çıktığını açıklamak.*

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada ideolojik bir bölünme yaşanmaktaydı. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra SSCB lideri olan Hruşov'un tutumu, 1950'lerin ortalarından itibaren SSCB ve ABD arasında diyalog arayışlarının ortaya çıkmasına yol açtı. Karşılıklı resmî ziyaretler ideolojik gerginliğin yerini nispi bir yumuşamanın almasını sağladı. Fakat 1960'ta bir ABD casus uçağının SSCB tarafından düşürülmesi ve 1962'de yaşanan Küba Füze Bunalımı sebebiyle iki ülke arasındaki ilişkiler son derece gerginleşti.

AMAÇ 2 *Yumuşama döneminde bloklar arası ilişkilerin nasıl geliştiğini anlatmak.*

Küba Bunalımı sırasında bir termonükleer savaşın eşiğine gelen ABD ve SSCB arasındaki ilişkiler 1962'den itibaren yumuşamaya başladı. Nükleer silahlar konusunda imzalanan antlaşmaları 1975'te Doğu ve Batı bloku ülkelerinin Helsinki Nihai Senedi'ni imzalaması takip etti. 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali Yumuşama'nın da sonunu getirdi. Doğu ve Batı blokları arasında Yumuşama yaşanırken, SSCB ile ÇHC arasında 1960'lar boyunca ciddi bir ideolojik ayrışma yaşandı. ABD bunu fırsat bilerek 1970'lerin başından itibaren ÇHC ile ilişkilerini geliştirdi.

Öte yandan aynı dönemde Varşova Paktı ve NATO üyesi ülkelerin kendi aralarında da çeşitli sorunlar yaşanmaktaydı. 1968'de Çekoslovakya'daki demokratikleşme girişimi SSCB öncülüğündeki Varşova Paktı müdahalesiyle bastırıldı. Batı Bloku içindeyse ABD-Fransa, ABD-Türkiye ve Türkiye-Yunanistan arasında çeşitli sorunlar yaşandı.

Yumuşama döneminin en kanlı olayı Vietnam Savaşı'ydı. Ülkeyi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ikiye bölen 17. paralel üzerinde Kuzey ve Güney Vietnamlılar arasında başlayan çatışmalara, 1950'lerin sonlarından itibaren ABD de müdahil oldu. Vietnam Savaşı ABD'nin hiçbir şey kazanmadan çok sayıda kayıp verdiği bir savaş olarak hatırlanır.

AMAÇ 3 *Yumuşama döneminde Batı Avrupa'daki bütünleşme hareketlerinin gelişimini değerlendirmek.*

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin ekonomik yardımları sayesinde kendilerini toparlamaya başlayan Batı Avrupa ülkelerinin altısı 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kurdular. Bu topluluğu 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu adlı örgütlerin kurulması izledi. Üçünün de ortak özelliği uluslarüstü (supranasyonal) örgüt olmalarıydı.

Avrupa ekonomik bütünleşmesi, Fransa'nın 1960'lardaki tutumu sebebiyle İngiltere'ye kapalı kaldı. 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın üye alınmasıyla Avrupa Toplulukları ekonomik ve siyasi gücünü artırmaya başladı.

AMAÇ 4 *Yumuşama döneminde Orta Doğu'da meydana gelen gelişmelerin neden ve sonuçlarını açıklamak.*

Mısır'da iktidarı ele geçiren Nâsır birçok Arap ülkesindeki radikal hareketlere ilham kaynağı olmuştu. 1956 Süveyş Bunalımı'ndan sonra Nâsır'ın popülerliği Arap dünyasında giderek yayıldı. Nâsırcılık ve Soğuk Savaş koşullarının bileşimi bölgede farklı bir bölünmeye yol açtı. İki süper güç arasındaki çatışma bölgeyi etkiliyordu. Nâsırcı çizgiyi takip eden ve hızlı bir dönüşümden yana olan devletlerle siyasal ve toplumsal dönüşüm konusunda daha ihtiyatlı olan hanedanların yönettiği devletler arasında bir ayrışma yaşanıyordu.

Nâsır, Mısır liderliğinde Arap birliğini sağlamanın yolunun İsrail'e karşı askerî bir zafer kazanmaktan geçtiğini düşündüğü için bu ülkeye karşı silahlandı. 1967'deki "Altı Gün Savaşı"nda İsrail'in Arap ülkelerinin ordularına karşı büyük bir zafer kazanması Nâsır efsanesinin de sonunu getirdi.

1973'te Mısır ve Suriye kaybettiklerini geri alabilmek için İsrail'le bir kez daha savaştılar. Ancak İsrail Arap ülkelerini yine püskürttü. Bunun üzerine Mısır, ABD'nin de yönlendirmesiyle, İsrail'le bir barış sürecine girdi. 1979'da iki ülke arasında Camp David antlaşmaları imzalandı.

1973 Arap-İsrail Savaşı aynı zamanda petrolün Araplar tarafından ilk kez bir silah olarak kullanıldığı kriz olarak da tarihe geçti. Arap ülkeleri İsrail yanlısı Batılı ülkelere ambargo uygulayınca, tarihteki ilk büyük petrol şoku yaşandı.

Kendimizi Sınayalım

1. SSCB'de Stalin'in 1953'teki ölümünden sonra iktidara gelen Hruşov (Khruchev) ABD'nin çevreleme politikasına karşı hangi adımı atmıştır?

a. NATO'nun kurulmasını sağlamıştır
b. Avusturya Devlet Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır
c. Macar ayaklanmasını desteklemiştir
d. Varşova Paktı'nı kurulmasını sağlamıştır
e. Cenevre Görüşmeleri'ne katılmıştır

2. Aşağıdakilerden hangisi ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaş yılları boyunca sıcak çatışmaya en çok yaklaştıkları olaydır?

a. U-2 Olayı
b. Küba Bunalımı
c. SSCB'nin Sputnik adlı yapay uyduyu yörüngeye oturtması
d. NATO'nun Kitlesel Karşılık stratejisinin değiştirilmesi
e. Domuzlar Körfezi çıkarması

3. Aşağıdaki hangi ülkeler Küba Bunalımı'ndan sonra Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nı imzalamışlardır?

a. ABD, İngiltere ve SSCB
b. Fransa, ABD ve İngiltere
c. SSCB, Fransa ve ABD
d. Küba, SSCB ve ABD
e. Çin, SSCB ve İngiltere

4. Aşağıdakilerden hangisi, 1975'te, 35 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada'nın katılımıyla yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Zirvesi sonucunda imzalanan uluslararası belgedir?

a. SALT-1 Anlaşması
b. SALT-2 Anlaşması
c. Helsinki Nihai Senedi
d. Anti-Balistik Füze Anlaşması
e. Sınırlı Deneme Yasağı Anlaşması

5. Vietnam Savaşı aşağıdaki gelişmelerden hangisiyle resmen sona ermiştir?

a. 1973'teki Paris Anlaşması
b. 1975'teki Helsinki Nihai Senedi
c. 1972'deki Anti Balistik Füze Anlaşması
d. 1968 Olayları
e. 1957'deki Eisenhower Doktrini

6. Mao'nun 1966'da ÇHC'de başlattığı hareketin adı aşağıdakilerden hangisidir?

a. Kızıl Devrim
b. Kültür Devrimi
c. Ekim Devrimi
d. Yasemin Devrimi
e. Ejderha Devrimi

7. Aşağıdaki ülkelerden hangisi 1951'de kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurucu ülkeleri arasında **yer almaz?**

a. Fransa
b. İtalya
c. Belçika
d. Avusturya
e. Lüksemburg

8. Aşağıdaki ülkelerden hangisi 1960'ta kurulan ve dış ticaret hedefleriyle sınırlı olan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ülkeleri arasında **yer almaz?**

a. İngiltere
b. Almanya
c. Portekiz
d. Danimarka
e. İsviçre

9. Aşağıdaki gelişmelerden hangisi Mısır ile İsrail arasında 1948'den beri devam eden savaş durumuna son vermiştir?

a. Camp David Antlaşmaları
b. Lahey Zirvesi
c. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşu
d. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü'nün (OAPEC) kurulması
e. Arap Birliği'nin geçici olarak Tunus'a taşınması

10. Aşağıdaki yerlerden hangisi 1967 Arap - İsrail Savaşı'nda İsrail'in işgal ettiği yerler arasında **yer almaz?**

a. Sina Yarımadası
b. Gazze
c. Golan tepeleri
d. Tel Aviv
e. Batı Şeria

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise "Yumuşama Döneminin Başlaması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "Yumuşama Döneminin Başlaması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise "Küba Bunalımı'ndan Sonra Doğu-Batı İlişkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c	Yanıtınız yanlış ise "Küba Bunalımı'ndan Sonra Doğu-Batı İlişkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise "Vietnam Savaşı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Çin-Sovyet Anlaşmazlığının Derinleşmesi ve ABD-ÇHC İlişkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa Bütünleşmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa Bütünleşmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Orta Doğu Gelişmeleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Orta Doğu Gelişmeleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

ABD ile SSCB arasında 1950'lerin sonlarına doğru bir diyalog arayışı başlamıştı. Karşılıklı resmî ziyaretler ve tarafların çeşitli toplantılarda bir araya gelerek ikili meseleleri daha yumuşak bir tonda ele almaya başlamaları, ideolojik gerilimin azalmasını sağlamaktaydı. 1960'da bir ABD U-2 casus uçağının SSCB tarafından düşürülmesiyle oluşmakta olan bu olumlu atmosfer tamamen dağıldı. SSCB, ABD'yi iki yüzlülükle suçladı. Takip eden iki yıl içinde de ABD ve SSCB Küba'da savaşın eşiğine geldi.

Sıra Sizde 2

ABD'nin Vietnam'a asker göndermesi Soğuk Savaş dinamiklerinin bir sonucudur. Eisenhower döneminde derinleşen askerî "çevreleme" hareketi, SSCB veya ÇHC'nin dünyanın herhangi bir yerinde güç kazanmasının önüne geçilmesini hedefliyordu. Amerikan dış politikasını üretenler, Vietnam'da komünistlerin iktidarı ele geçirmesinin bir "domino etkisi" yaratacağını, tüm Hind-i Çinî bölgesinin komünistlerin eline geçeceğini, bu durumun da SSCB ve ÇHC'nin küresel ağırlığını artıracağını düşünüyorlardı. Bunun için Vietnam'a önce askerî uzman daha sonra da muharip birlikler gönderdiler.

Sıra Sizde 3

De Gaulle, İngiltere'nin Batı Avrupa ülkelerinden ziyade ABD'yle çıkar ortaklığı içinde bulunduğunu düşünüyordu. Fransa'nın ABD ile ilişkilerinin iyice bozulduğu 1960'lar boyunca, bu ülkenin İngiltere'ye olan yaklaşımı da soğudu. Buna ek olarak, Charles De Gaulle Avrupa Toplulukları'nın liderliğini paylaşmak istemediği için de İngiltere'ye karşı çıkmaktaydı.

Sıra Sizde 4

Golan tepeleri ve Batı Şeria İsrail işgali altındayken Sina Yarımadası'nı geri alabilmek adına İsrail'le tek başına barış antlaşması yapması, diğer Arap ülkeleri karşısında Mısır'ı zor duruma soktu. Arap Birliği'nin merkezi Kahire'den Tunus'a taşındı. Mısır'ın Arap Birliği, İslam Konferansı ve Bağlantısızlar Hareketi'ndeki üyelikleri askıya alındı. Camp David Antlaşması'nı imzalayan Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat köktenci subaylar tarafından düzenlenen bir suikastla 1981'de öldürüldü.

Yararlanılan Kaynaklar

Alpkaya, G., Alpkaya F. (2005). 20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi, İstanbul: Tarih Vakfı.

Armaoğlu, F. (1994). **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları: 1948-1988,** Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu, F. (2010). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,** İstanbul: Alkım Yayınevi.

Atmaca, A. Ö., Süer B. (2006). **Arap-İsrail Uyuşmazlığı,** Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları.

Best, A. ve diğerleri. (2008). **Uluslararası Siyasi Tarih: 20. Yüzyıl,** (çev. T. U. Belge, E. Kurt), İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.

Bozarslan, H. (2010). **Orta Doğu: Bir Şiddet Tarihi,** İstanbul: İletişim Yayınevi, 2010.

Cohen, W. I. (2010). **The Cambridge History of American Foreign Relations Volume IV America in the Age of Soviet Power, 1945-1991,** Cambridge: Cambridge University Press.

De Conde, A. (1971). **A History of American Foreign Poicy,** New York: Charles Scribner's Sons.

Gaddis, J. L. (2008). **Soğuk Savaş,** (çev. D. Cenkçiler), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hobsbawm, E. (1996). **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı,** (çev. Y. Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Judt T. (2006). **Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi,** (çev: D. Şendil), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kennedy, P. (1989). **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri,** (çev. B. Karanakçı), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1989.

Kissinger H. (1998). **Diplomasi,** Çev: İ. H. Kurt, Ankara: İş Bankası Yayınları.

Langlois, G. (2000). et.al., **20. Yüzyıl Tarihi,** (çev. Ömer Turan), İstanbul: Nehir Yayınları.

Lee, S. J. (2002). **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980,** (çev. Savaş Aktur), Ankara: Dost Yayınevi.

Mazower, M. (2003). **Karanlık Kıta - Avrupa'nın 20. Yüzyılı,** (çev. M. Moralı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Palmer, R.R. (v.d.) (2002). **A History of the Modern World,** New York: Alfred Knopf.

Peacock, H. (1982). **A History of Modern Europe 1789-1991,** Oxford: Heineman.

Ponomaryov B., Gromyko A. (1973). **History of Soviet Foreign Policy 1945-1970,** Moskova: Progress Publishers.

Roberts, J. M. (2003). **Yirminci Yüzyıl Tarihi,** (çev. Sinem Gül), Ankara, Dost Yayınevi.

Ryder, A.J. (1973). **Twentieeth Century Germany From Bismarck to Brant,** New York, Columbia University Press.

Sander, O. (2009). **Siyasi Tarih,** c. 2, 18. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi.

Telli, F. (1998). haz., **Soğuk Savaş,** İstanbul: YGS Yayınları.

Walker, M. (1994). The Cold War, Londra: Vintage.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İkinci Soğuk Savaş döneminde ABD ve Batı Bloku'ndaki gelişmeleri anlatmak,
- 1979-1985 yılları arasındaki uluslararası dinamikleri ve etkilerini tartışmak,
- SSCB ve Doğu Bloku'ndaki değişimin nedenlerini saptamak,
- Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki önemli siyasal ve ekonomik gelişmeleri açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- İkinci Soğuk Savaş
- Bütünleşme
- Neo-Liberalizm
- Borç Krizi
- Reform
- Komünizm
- Üçüncü Dünya
- Carter Doktrini

İçindekiler

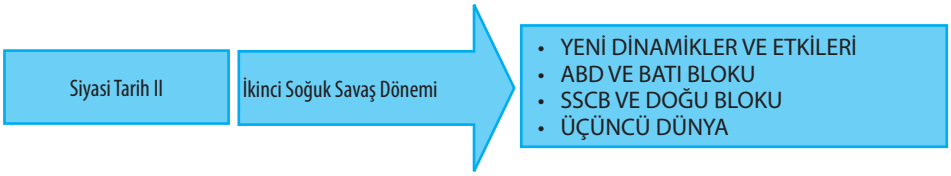

İkinci Soğuk Savaş Dönemi

YENİ DİNAMİKLER VE ETKİLERİ

1960'ların başlarında ortaya çıkan yumuşama olgusu, 1970'lerin sonlarına kadar uluslararası sistemin yeniden şekillenmesinde çok belirleyici olmuştu. İki kutupluluk ve onun sonucu olan Soğuk Savaş, süregiden olgular olduysa da uluslararası sistemde barış ve iş birliği sıklıkla dile getirilen kavramlardı. Kendini en çok iki süper güç arasındaki ilişkilerde gösteren bu dönem, aynı zamanda blok içi ülkelerin özerkliklerinin de artışını sağlamıştı. Üçüncü Dünya hareketinin de en güçlü ve iddialı olduğu bu dönemde uluslararası sistemde bir "çok kutupluluğa geçiş sanrısı" bile ortaya çıktığı iddia edilebilecekti.

Fakat bu durumun geçici olduğu bir süre sonra anlaşılacaktır. Bunun temel nedeni, yumuşamayı ortaya çıkaran ve güçlendiren dinamiklerin bir süre sonra etkilerini kaybetmeleriydi. 1970'lerin ortalarından itibaren kendini göstermeye başlayan siyasal ve ekonomik dinamikler, 1980'lerin özellikle ilk yarısının "İkinci Soğuk Savaş" ya da daha iyimser bir ifadeyle "Soğuk Barış Dönemi" olarak adlandırılmasını sağlayacaktır. 1980'lerin ikinci yarısında ise bazı açılardan yumuşama (détente) döneminin bile önüne geçen çok hızlı bir geçiş süreci yaşanacaktır. ABD ve SSCB arasında yeniden yakınlaşma süreci ortaya çıkacak, süreç çoğu uzman tarafından bile kestirilemeyen biçimde önce Doğu Bloku'nun, sonrasında ise süper güç SSCB'nin yıkılmasıyla sonuçlanacaktır. Bunun da ötesinde, Avrupa'da 1917 Bolşevik Devrimi'yle başlayan fakat asıl etkisini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gösteren kapitalizm-komünizm eksenli büyük ideolojik savaşın sona ermesiyle ünlü bir tarihçinin ifadesiyle "kısa yirminci yüzyıl" bitecektir.

Uluslararası sistemin yaklaşık on yıl içinde tahmin edilemeyen, radikal biçimde değişimine yol açan ekonomik ve siyasal dinamiklerin Batı, Doğu ve Üçüncü Dünya üzerindeki etkilerine kabaca bakmak yerinde olacaktır.

Resim 6.1

Amerikan Medyasında Büyüyen "Sovyet Tehdidi".

Kaynak:
http://www.3quarksdaily.com/.a/6a00d8341c562c53ef01761601764c970c-popup

Batı Dünyası'nın Ekonomik Hegemonyası

Söz konusu dönemdeki ekonomik verilere bakıldığında yaşanan gelişmelerin Batı, Doğu ve Üçüncü Dünya üzerinde birbirleriyle yakından ilişkili hatta bağlantılı etkiler yarattığı görülmektedir. Bu gelişmelerin hepsi 1979 öncesinde ortaya çıkmış fakat etkilerini özellikle 1980'lerde göstermiştir. Sonuçta, 1970'lerde dünya ekonomisi krizlerle geçen bir dönem yaşasa da Batı'nın özellikle sömürgeden kurtuluş sonrasında bir ölçüde kaybettiği hâkimiyetini yeniden tesis etmesi yolunda çok önemli adımlar atmasına sahne olmuştur. Batı ekonomilerinin yaşadığı dönüşüm bir yandan Batı'nın Doğu Bloku ve Üçüncü Dünya karşısındaki konumunu güçlendirirken, diğer yandan da çevre ekonomilerinin merkeze (Batı'ya) bağımlılıklarını çeşitli yollarla artırdı.

Bunun temelinde uluslararası sermayenin kazanmaya başladığı esneklik ve güç yatmaktaydı. Enformatik devrim, post-fordist üretim tarzına geçiş gibi olgulardan etkilenen bu sürecin önemli bir dinamiğini de uluslararası iş bölümünde yeniden yapılanma oluşturmaktaydı. Çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasıyla da beslenen ve aynı zamanda bu şirketlerin sayısının artışına da neden olan bu olgu, ülkelerin dışa açılmasını ve finansal liberalizasyonu da gerektirmekteydi. Yeniden yapılanan dünya ekonomik sistemi, merkez ülkeler de dahil olmak üzere tüm dünyayı az ya da çok değişime zorladı. Çevresel ülkeler için çok daha belirgin olan bu değişim bu ülkeler için özellikle üç boyutuyla önem taşımaktaydı. Bunlar; uluslararası sermayeden yararlanabilmek için finansal liberalizasyonun gerçekleştirilmesi, çok uluslu şirketlerin küresel meta zincirlerine eklemlenebilmesi için doğrudan yatırımlara ortam sağlanması; uluslararası iş bölümü sistematiğine girebilmek için bazı metaların üretiminde uzmanlaşma (özellikle Batı tarafından terk edilen tekstil, demir çelik gibi 1. ve 2. kuşak endüstrilerde) ve kaynakların ihracata yöneltilmesidir. Uluslararası ekonomik sistemdeki bu yeniden yapılanmanın dayattığı politikaların doğal sonucu ise ulusal kalkınmacılığın çöküşü ile uluslararası sistemde tüm boyutlarıyla bağımlılığın ve merkezîleşmenin artmasıdır.

1973'te petrol ambargosuyla başlayan ekonomik kriz Batı ekonomileri için başta ciddi zorluklara neden olsa da petrol üreten ülkelere akan kaynakların bu ülkeler tarafından kullanım biçimi, Batı ekonomilerinin krizden maksimum faydayı sağlamalarıyla sonuçlandı: Öncelikle kriz sonucu büyük gelirler elde eden İran, Irak, Venezuela, Cezayir gibi ülkeler elde ettikleri büyük fonları ulusal kalkınma programlarının finansmanında kullandılar. Bu da Batı ekonomilerinin bu ülkelerin artan ara, tüketim ve yatırım malları talebi karşısında, petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklanan maliyetleri fiyatlara yansıtarak, maliyetleri tekrar bu ülkelere ödetmelerine neden oldu. Özellikle Arap ülkelerinin artan lüks mal talepleri ve silah alımları, Batı ekonomilerinden petrol ihraç eden ülkelere yönelen artı-değerin tekrar Batılı ekonomilerine dönüşünü sağladı. Petrol ihracatçısı olmayan az gelişmiş ülkeler açısından çok daha önemli olan sonuç ise petrol ihracatından kazanılan fonların Batı banka sistematiğine sokulması oldu.

Batı banka sistematiğine sokulan büyük fonlar Batı ekonomilerinin bu fonları kullanarak, daha fazla gelir sağlamalarının yanı sıra, petrol ihracatçısı olmayan ülkelerin bağımlılığının artışına da neden oldu. Petrol üreticisi olmayan ülkeler artan petrol fiyatlarının etkisiyle gerek petrol ithalatına daha fazla kaynak ayırmak zorunda kalmaları gerekse gene ithalat yoluyla sağladıkları metaların fiyatlarındaki artış nedeniyle ödemeler dengesi açığında meydana gelen artışla karşı karşıya kaldılar. Ödemeler dengesi açığının kapatılması için petro-dolarlardan kaynaklanan dış finansman imkânlarının kullanılması tek çıkar yoldu. Sermaye arzının artışı sonucu azalan faiz

oranları bu ülkeler için çekimi arttırdı. Dış finansman imkânlarının artışıyla hükümetler azalan ihracatlarına (dolayısıyla artan ödemeler dengesi açıklarına rağmen) ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu ithalatlarını arttırmaya devam edebildiler ve artan siyasal muhalefetler karşısında bir süreliğine iktidarlarını koruyabildiler. Ancak girilen bu borç sarmalı çok kısa bir süre sonra olumsuz yönünü gösterdi. Borçlanma öyle boyutlara ulaştı ki OPEC üyesi olmayan Üçüncü Dünya ülkelerinin 1974 yılında 142 milyar dolar olan dış borç toplamları, 1978 yılında 315 milyar dolara çıktı. Petrol fiyatlarında ABD'nin OPEC üyesi ülkelere uyguladığı baskıyla yaşanan düşüş sonucu Batı sistematiğine giren petro-dolar miktarında azalış ve ABD'nin 'İkinci Soğuk Savaş'ın yeniden başlaması sonucu izlemeye başladığı yeni ekonomik politikalar çerçevesinde faiz oranlarını arttırması (bunun sonucunda tüm dünyada faiz oranlarının artışı) ödemeler dengesi açıklarını dış borçla kapatan ülkelerin çöküş sürecini başlattı. Bu ülkeler zaten girdikleri borç sarmalı nedeniyle yıllar içinde GSMH'lerinin çok daha büyük bir kısmını dış borç geri ödemelerine aktarıyorlardı. Faiz oranlarındaki yükseliş ise hem borçlanma maliyetlerini yükseltmesi hem de dış borç stokunda yarattığı artış nedeniyle bu sorunu daha da büyüttü. 1980'lerin başında Brezilya ve Meksika ekonomilerinin iflasına neden olan bu gelişme dünya ekonomisinde Batı egemenliğinin çok daha belirgin hâle gelmesine, buna paralel olarak artan ekonomik ve siyasal hegemonyanın belirginleşmesine ve ulusal kalkınmacılığın iflasına neden oldu.

1980'li yılların başında Ronald Reagan başkanlığında kurulan ABD hükümetinin, o dönemde ortaya çıkan Yeni Sağ ideolojisi çerçevesinde izlemeye başladığı neo-liberal/arz yanlı ekonomi politikaları radikal biçimde uygulamaya sokmasıyla başlayan yeni süreç, aşağıda incelenecek olan siyasal gelişmelerle birliktelik taşımaktaydı. 1979 yılında başlayan yeni Soğuk Savaş'ta ABD hegemonyasının her alanda yeniden tesisini isteyen ABD hükûmeti, uluslararası sermayeyi ülkesine çekerek küresel mücadelenin ekonomik boyutunda önemli bir hamle yapmayı başardı. Yükselen faiz oranları ve finansal liberalizasyon uluslararası sermayeyi ABD'ye çekerken, sıkı para politikaları ABD ekonomisinin ihraç talebinin düşmesine neden oldu. Bu iki gelişmenin sonucu, borç sarmalına girmiş ülkelerin borçlanma maliyetlerinde müthiş bir artış ve talebin azalması nedeniyle fiyatların düşmesi sonucu az gelişmiş ülkelerin zaten katma değeri düşük olan bir veya birkaç maldan oluşan ihracatlarında düşüş oldu. Bu ekonomik çöküş dünyadaki birçok az gelişmiş ülke ekonomisinin bağımlılık kıskacına daha belirgin bir biçimde girmesine yol açtı. 1970'lerde dünya üzerindeki hegemonyası aşınmış olan ABD'nin, 1980'lerin başından itibaren hegemonik konumu yeniden belirginleşti.

Uluslararası ekonominin yeniden yapılanması Batı Bloku'nda da değişim yarattı. Yukarıda belirtildiği gibi, 1945 sonrası ekonomik olarak çöken Avrupalı kapitalist devletler, ABD yardımlarının etkisiyle hızla ekonomik kalkınma sürecine girmişler ve artan ekonomik güçleri sayesinde ABD ekonomisi karşısında oldukça özerk bir konum kazanmışlardı. Siyasal alanda yumuşama süreciyle paralel giden bu süreçte Avrupa ülkeleri, AET çatısı altında ekonomik entegrasyon sürecini de başlatmışlardı. Bu ülkelerin ekonomik olarak güçlenmeleri ABD güdümündeki dış politikalarında belli açılımlar yapabilmelerine de neden olmuştu. 1973 sonrası dünyayı saran ekonomik kriz ve sonrasında gerçekleşen uluslararası ekonomik sistemin yeniden yapılanması, Batı ekonomik sistematiği içinde Amerikan belirleyiciliğini perçinledi. Bu ülkelere petrol akışının güvenliği ve bunun uygun koşullarda gerçekleşmesi, ABD'nin petrol ihracatçısı ülkeler üzerinde siyasal baskı uygulamasıyla sağlanabilirdi. Bu olgu Batı Avrupa'nın bile ABD karşısında özerkliğini azaltarak bağımlılığını artırdı.

Ekonomik Çöküş Sürecinde Doğu Bloku

İkinci Soğuk Savaş'ın başlamasıyla eş zamanlı bir biçimde, uluslararası ekonomik sistemin yeniden yapılanması Doğu Bloku'nun çöküşünün önemli nedenlerinden birini oluşturdu. Aslında petrol krizi bir petrol ihracatçısı olan SSCB'nin petrol gelirlerini büyük oranda yükseltti. Fakat SSCB'nin kısa vadede ekonomik olarak güçlenmesine neden olan bu gelişme orta vadede çöküşün nedenlerinden birini oluşturdu.

Bloklararası yumuşamaya rağmen özellikle nükleer silahlarda ABD'nin gerisinde olan SSCB, dengeyi sağlamak için Brejnev döneminde askerî harcamaları sürekli olarak arttırdı. Sofistike silah sistemlerinin geliştirilmesi ve SSCB donanmasının büyük oranda genişletilmesi doğrultusunda konvansiyonel silahlanmayı da içeren bu politika, askerî harcamalarda yarattığı düzenli artış ile SSCB ekonomisi için büyük bir yük oluşturdu. ABD ile girişilen uzay yarışı ve az gelişmiş ülkeler üzerindeki SSCB etkinliğini geliştirme amacıyla verilen askerî ve ekonomik yardımlar bu süreci körükledi. Ekonomiye binen bu yük SSCB ekonomisinin kendini yeniden üretememesi dinamiğiyle birleşince ekonomik çöküş daha da belirginleşti. Üçüncü endüstriyel devrimin yakalanamamış olması, SSCB ekonomisinin uluslararası rekabet gücünü zayıflatarak ihracat gelirlerinin düşüşüne de neden oldu. 1970 yılından itibaren Sovyet ekonomisindeki tüm göstergeler sürekli bir gerilemeyi işaret etmekteydi. SSCB'nin dünya üzerindeki ekonomik gücü öylesine bir gerileme sürecine girmişti ki 1985 yılına gelindiğinde ihracat içinde petrol ve doğal gaz gibi enerji ürünlerinin payı % 53'e çıkmıştı. SSCB'nin ithalatı içinde sanayi ürünlerinin payı ise % 60'a çıkmıştı. İhracat gelirlerindeki düşüş tam da o dönemde ortaya çıkan petrol krizinin neden olduğu enerji kaynakları ihracı ile ikame edildi. Bu, ülkenin ekonomik durumundaki kötü gidişi bir süreliğine perdelese de kaynakların askerî harcamalar için kullanılması ve bundan daha önemlisi SSCB ekonomisinin dayandığı endüstriyel sektörlerin geri dönülmez bir biçimde demode olması, SSCB ve Doğu Bloku'nun ve bir yapı ve model olarak sosyalizmin çöküşünün temel nedenlerinden birini oluşturdu.

Sözü edilen ekonomik yeniden yapılanma sadece SSCB'nin süper güç ve blok lideri olarak çöküşüne değil, aynı zamanda blok içi huzursuzlukların artışına da neden oldu. Yukarıda belirtilen petrol krizi sonrası sermayenin uluslararasılaşması dinamiği bazı Doğu Bloku ülkelerini de etkisi altına aldı. Macaristan ve Polonya 1970'lerde karşılaştıkları ekonomik sorunları, yumuşamanın yarattığı olumlu hava çerçevesinde Batı ekonomik sistematiği içine girerek dış borçlarla geçiştirme yolunu seçmişlerdi. Borç sarmalına giren bu ülkeler 1980'lerin başında yukarıda belirtilen gelişmeler sonucunda ekonomik krize girdiler. SSCB'nin de ekonomik sorunları nedeniyle beklenen ölçüde yardım yapamamasının da etkisiyle özellikle Polonya gibi sosyalist rejimler zor durumda kaldılar.

Polonya örneğinin gösterdiği gibi, Batı ekonomik, siyasal ve toplumsal sisteminin karşı tezini oluşturan Doğu Bloku bile uluslararası ekonominin yeniden yapılanması sonucu eski özerk/bağımsız konumunu yitirmeye başladı. 1970'lerde bizatihi SSCB'nin Avrupalı gelişmiş ülkelere petrol ve doğal gaz satışı nedeniyle Batı ekonomik sistemine çok daha doğrudan eklemlenmesi/bağlanması bu süreci daha da hızlandırdı. Böylece Sovyet ekonomisi bile, merkezî ülkelerdeki arz, talep, fiyat mekanizmalarına doğrudan bağımlı hâle geldi.

Bağımlılık Sarmalında Üçüncü Dünya

1973'te petrol üreticisi bazı ülkelerin Batılı ülkelere karşı uygulamaya koydukları petrol ambargosuyla başlayan ve petrol fiyatlarında muazzam artışla küresel bir ekonomik bunalıma dönüşen gelişme, dünya ekonomik sisteminin yeniden inşasına neden olan çok önemli bir dönemin habercisiydi. Bu gelişme, Batı'nın ekonomik hegemonyasına önemli bir darbe vurması bağlamında uluslararası sistem içinde bloklar dışı ülkelerin özerklik alanlarını genişletme dinamiğini besler görünse de paradoksal bir biçimde orta vadede bu ülkelerin Batı'ya ekonomik ve siyasal bağımlılıklarını arttırdı. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır:

Öncelikle, petrol fiyatlarındaki artış, petrol üreticisi ülkelerin gelirlerinde çok büyük oranlarda artışa neden olsa da petrol üreticisi olmayan ülkelerin büyük ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya gelmelerine neden olmuştu. Söz konusu ülkelerin 20. yüzyıl boyunca artan sanayi üretimi ve genişleyen iç pazar talebinin neden olduğu enerjiye (o dönemde alternatif enerji kaynakları kullanımı az olduğundan büyük oranda petrole) bağımlılık bu ülkelerin petrol alımı için ödedikleri bedelin artmasına neden oldu. Ayrıca, az gelişmiş ülkeler ham madde, yatırım malları ve ara mallarında, petrol fiyatlarının tetikleyicisi olduğu dünya ekonomisindeki enflasyonist eğilim nedeniyle artan maliyetleri karşılamada çok ciddi sıkıntılar içine girdiler. Ekonomik sıkıntıların artışı bu ülkelerin ekonomik ve siyasal kargaşa içine girerek süper güçlere yakınlaşmak zorunda kalmalarına dolayısıyla iki kutuplu sistem içinde artan özerkliklerinin azalmasına neden oldu.

İkinci olarak, petrol fiyatlarındaki artış Üçüncü Dünya hareketinin birlikteliğini yitirmesinin de önemli nedenlerinden birini oluşturdu. Petrol üreticisi olmayan ülkelerle kriz nedeniyle gelirlerinde çok büyük artışlar sağlayan diğer Üçüncü Dünya ülkeleri arasında ciddi sorunlar ortaya çıktı. Petrol fiyatlarındaki artıştan nemalanan ülkeler ile bunun bedelini ödemek zorunda kalan ülkeler arasında beliren çıkar farklılaşması Üçüncü Dünya hareketinde ciddi bir ayrışmaya neden oldu. Bu da, Üçüncü Dünya'nın bloklar karşısındaki özellikle Batı Bloku karşısındaki özerklik alanının daralmasının nedenlerinden birini oluşturdu.

Son olarak, uluslararası ekonomik sistemin yeniden merkezîleşmesinin doğal sonucu olan "denetim" ve "yönetim" dinamiklerinin bağımlı ekonomilere uygulanmasıyla ortaya çıkan çevresel ülkelerin bağımlılıklarının artışı, gerek uluslararası ekonomik gerekse siyasal sistem açısından önemli etkilerde bulundu. Bu dönemde egemen olan Yeni Sağ ideoloji ve neo-liberalizm çerçevesinde dünya ekonomisinin yeniden düzenlenmesine girişildi. Özellikle o dönemde dış borca ihtiyaçları ekonomik bağımsızlıklarını koruma güdülerinin önüne geçen ulusal kalkınmacı ülkelere yeni bir ekonomik modelin yani ihracata yönelik dışa açık modelin dayatılmasıydı. Borç sarmalına giren devletler dış borçlarını erteletmek ya da taze para bulmak amacıyla IMF ve Dünya Bankası ile anlaşarak bu iki uluslararası kuruluşun yapısal uyum ve stabilizasyon programlarını benimsemek zorunda kaldılar. Kamu harcamalarının azaltılması, gerçekçi kur politikalarının benimsenmesi, iç talebin kısılarak kaynakların ihracata yönelmesi gibi temellere oturan bu programlar, bir anlamda ekonomilerin zorla dışarı açılması anlamına geliyordu.

Görüldüğü gibi uluslararası ekonomik ve siyasal sistemde yaşanan bu değişim ABD'nin gerek Batı Bloku gerek Doğu Bloku gerekse Üçüncü Dünya'da 1980'lerin sonunda II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan kısa dönem dışında hiç olmadığı kadar etkinliğini geliştirmesine neden oldu.

KİTAP **Uluslararası konjonktürün 1980'lerde nasıl değiştiğini anlamak için Eric Hobsbawm'ın "Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı" adlı eserini (Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996) okumanızı öneririz.**

SIRA SİZDE 1 **Sizce 1973 Petrol Krizi Üçüncü Dünya ülkelerini ekonomik ve siyasal açıdan nasıl etkilemiştir?**

ABD VE BATI BLOKU

ABD

ABD'de 1976'da yapılan seçimleri kazanan Demokrat Partili Jimmy Carter yönetimi, temelde Başkan Richard Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ikilisi tarafından 1969'da oluşturulan ve bloklararası ilişkilerde yumuşamayı ve ABD'nin küresel müdahaleci retoriğini değiştiren yeni stratejisine özellikle iktidarının ilk iki yılında büyük oranda sadık kalmıştı. Ancak Nixon-Kissinger stratejisinin özellikle Üçüncü Dünya üzerinde başarısızlığa uğradığının düşünülmesi, Carter yönetimini eski stratejinin temel ilkelerini değiştirmeden yeni stratejik açılımlara yöneltti.

Nixon-Kissinger stratejisinin başarısızlığı, Üçüncü Dünya'da meydana gelen ABD karşıtı, SSCB yanlısı devrimlerle kendini göstermişti. 1975 yılından itibaren geçen dört yılda Asya ve Afrika'da yedi Sovyet yanlısı hareket askerî güçle iktidara geldi. Kısa sürede, SSCB yanlısı olmayan bir rejim kurulsa da İran'ı da kapsayacak şekilde genişleyen, Kamboçya'dan Etiyopya'ya uzanan ve Amerikan yönetimi ve basını tarafından "kriz yayı" olarak adlandırılan bir coğrafyada gerçekleşen bu değişim, ABD'de büyük endişeye neden oldu. Bunun birkaç sebebi bulunmaktaydı: Birincisi, bu kadar çok sayıda ülkenin ardı ardına SSCB'nin nüfuz alanına girmesi ABD yönetiminde ve kamuoyunda "domino teorisi" çağrışımını uyandırdı. İkinci olarak, 1973 Krizi ile o dönemde belki de dünyanın jeopolitik olarak en önemli yeri hâline gelen Basra Körfezi bölgesi çevresinde SSCB etkinliğinin artışı, SSCB'nin bu bölgeyi kontrol altına alma stratejisinin bir parçası olarak görüldü. Üçüncü olarak, bu gelişme Nixon-Kissinger stratejisinin en temel boyutlarından biri olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile iş birliği yaparak SSCB'yi çevreleme politikasının çöküşüne neden olabilirdi. Çünkü özellikle Kamboçya, Vietnam ve Afganistan gibi ülkelerin Sovyet etkinlik alanı altına girmesi ÇHC'nin "çevreleyen ama çevrelenen" bir ülke konumuna gelmesine ve ABD-ÇHC işbirliğinin darbe yemesine yol açtı. Dördüncüsü ve küresel sistem açısından en önemlisi, SSCB'nin etkinliğindeki bu artış, ABD kamuoyunda ve politikacıları arasında Yumuşama'nın SSCB yayılmacılığını sağlayan ve ABD'nin küresel hegemonyasını sarsan bir olgu olarak görülmesi oldu. Nitekim 1980 yılında yapılan seçimleri kazanan Reagan ve temsil ettiği Amerikan sağı seçim kampanyası sırasında bu argümanı sıklıkla kullandı.

Fotoğraf 6.1

ABD Başkanı Jimmy Carter.

Kaynak: *http://www.historycentral.com/Bio/people/carter.html*

Carter yönetiminin SSCB'ye ve yumuşama'ya bakışı Nixon ve Ford yönetimlerinden önemli bir kopuşu ihtiva etmekteydi. Carter yönetimine göre Yumuşama SSCB'ye karşı askerî ve siyasal güç mücadelesinin arka plana atılması anlamına gelmemekteydi. Bu dönemde SSCB'nin yukarıda belirtilen Üçüncü Dünya'daki etkinliğinin genişlemesi olgusu ile tetiklenen bu bakış açısı, gerek ABD'nin gerekse NATO'nun askerî ve siyasal açıdan "güçlendirilmesi" ve "etkinleştirilmesi" politikalarının benimsenmesine yol açtı. Bu politikanın önemli bir boyutunu da Üçüncü Dünya'da Amerikan askerî varlığının güçlendirilmesi ve ABD'nin bu bölgelerde ortaya çıkabilecek bunalımlara askerî müdahale gerçekleştirebilmesi oluşturmaktaydı. 1969 yılında ilan edilen Nixon Doktrini'nin terki anlamına gelen bu politika değişikliği Reagan yönetimi döneminde oldukça keskinleştirildi.

Carter yönetiminin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra belirginleşen bu değişimin bir kopuşa dönüşmesi 1979 yılı başında İran'da devrimin gerçekleşmesi ve özellikle SSCB'nin 1979 sonunda Afganistan'ı işgal etmesi ile gerçekleşti. Bunda söz konusu gelişmelerin Amerikan sağının büyük oranda etkisi altına giren Amerikan kamuoyunda yarattığı tepkilerin de büyük rolü oldu. İran'da devrim sonrası ortaya çıkan rehineler krizinin, ABD'nin kurtarma operasyonunun başarısızlığıyla Amerikan gururunda yarattığı kırılma, 1979'da ikinci defa ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki artışın Amerikan kamuoyunda yarattığı tepkisellikle birleşince İkinci Soğuk Savaş'ın kamuoyundaki desteği arttı ve bu bağlamda ABD hükûmetlerinin Vietnam sonrasında bir oranda kaybettikleri meşruiyetleri yeniden sağlandı.

Gelişmekte olan ülkelerdeki SSCB yanlısı devrimlerle paralel biçimde Afganistan'ın ve İran'ın kaybedilmesi, ABD'nin Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren izlediği ve 1970'lerin başında ÇHC boyutunu da kattığı SSCB'yi çevreleme politikasının çöküşü anlamına gelmekteydi. Bir başka ifadeyle, SSCB'nin yayılmasını önleyecek bariyerler bir bir ortadan kalkmaktaydı. Ayrıca ABD'nin en sadık müttefiklerinden olan İran'daki askerî üsler ve dinleme istasyonlarının kaybedilmesi ABD'nin SSCB'yi denetleme ve baskı altına alma kabiliyetine indirilmiş büyük bir darbe niteliğindeydi. Bu gelişme ayrıca bölgede ABD karşıtı İslamcı akımların güç kazanmasına ve ABD yanlısı geleneksel monarşilerin istikrarsızlığa sürüklenerek yıkılmasına neden olabilirdi. Bu gelişme bölgede SSCB yanlısı güçlerin iktidarı ele geçirmesine yol açabileceği gibi, petrol kaynaklarının Batı'ya karşı bir silah olarak kullanılmasını da sağlayabilirdi. SSCB, İran ve Irak arasında beliren gerginlikte olabileceği gibi bölgede artan gerginlikleri etkinliğini genişletme amacıyla kullanabilirdi.

Bu gelişmeler ABD politikasında yukarıda belirtilen politika değişikliğinin belirginleşmesine yol açtı. Carter yönetiminin bu gelişmeler karşısında uygulamaya soktuğu stratejinin birkaç boyutu bulunmaktaydı:

Birinci olarak, Carter yönetimi 1980 Ocağı'nda İkinci Soğuk Savaş'ı resmen başlatan yeni doktrinini açıkladı. "Carter Doktrini" olarak adlandırılan bu doktrin, Basra Körfezi'nde ABD'nin yaşamsal çıkarlarına karşı girişilebilecek bir harekete, ABD'nin gerekirse askerî güç kullanarak doğrudan müdahale etmesini içermekteydi. Nixon Doktrini'nin terki ve Eisenhower Doktrini'nin restorasyonu anlamına gelen bu değişiklik, ABD'nin yeniden güç ve çatışma politikalarına döndüğünü göstermekteydi. Bu politika değişikliği ABD'nin bölgede askerî güç bulundurma ihtiyacı içine girmesine neden oldu. Bu ise yine Carter döneminde 1977 yılında oluşturulmaya başlanan Çevik Kuvvet'in (*Ra-*

pid Deployment Force) güçlendirilmesi ve bölgede konuşlandırılması ihtiyacını doğurdu. Artık ABD dış politikasının doğrultusu belirgin bir biçimde Orta Doğu'ya çevrilmiş oldu.

İkinci olarak, Carter yönetiminin etkin isimlerinden olan ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından geliştirilen bir başka politika Carter Doktrini'nin taktik yanını oluşturdu. "Yeşil Kuşak Doktrini" olarak da adlandırılan bu doktrine göre, Orta Doğu'da İslam, komünizme ve SSCB'ye karşı kullanabilirdi. Bunun yolu ise bölgede ABD politikalarıyla uyumlu ülkelerde İslami gelişimi kontrol ederek, uyumsuz ülkelerde ise kışkırtarak, bu bölgelere SSCB etkisinin girmesini önlemek ve SSCB'yi "Yeşil Kuşak" ile çevrelemekti.

Üçüncü olarak, Carter yönetimi, Kongre'ye egemen olan sağcı güçlerin de büyük etkisiyle ABD ve SSCB arasında yumuşamanın ürünleri olan silahsızlanma, ticaret gibi konularda ilişkileri dondurma yolunu seçti. 1979 yılı başında imzalanan nükleer silah indirimine yönelik SALT-II antlaşmasının geri çekilmesi, SSCB'ye yapılan ihracata sınırlar konulması ve 1980 Moskova Olimpiyatları'nı boykot gibi eylemler içeren bu politika, iki blok arasındaki ilişkilerde ciddi bir kopmaya neden oldu.

Dördüncü olarak, Carter yönetimi askerî harcamalarda önemli artışlar yaparak konvansiyonel ve nükleer silahlanma yarışını yeniden başlattı. ABD'nin dünya çapındaki artan yükümlülüklerine paralel biçimde Amerikan askerî harcamaları önemli artışlar gösterdi. Carter'ın bu silahlanma politikası NATO'nun Avrupalı müttefiklerinin de askerî harcamalarda artışa gitmelerini içeriyordu. NATO'nun askerî ve siyasal açıdan güçlendirilerek bir anlamda 1960'ların ortalarından itibaren gerileyen NATO ittifakının yeniden tesisini hedefleyen bu politika blok politikasının eski 'sıkılığını' yeniden kazanmasını ve NATO üyeleri arasında eş güdümün sağlanarak "bağımsız" hareketlerin engellenmesini amaçlamaktaydı.

Beşinci olarak, Carter yönetimi ilk döneminden beri uyguladığı, dış politikada insan hakları kavramını kullanma stratejisini çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkardı. Bu politikanın birincil hedefi, o dönemde Polonya'da beliren huzursuzluğun gösterdiği gibi ABD karşıtı ülkelerde, yönetimler ve halk arasındaki gerginliği arttırmak ve bu antidemokratik yönetimlerin meşruiyetine doğrudan bir darbe vurmaktı. Özellikle Polonya ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinde izlenen bu strateji halk gözünde meşruiyetini yitirmiş hükûmetlerin SSCB müdahalesi ile ayakta kalabilecekleri gerçeği göz önüne alındığında, SSCB imajına da indirilebilecek çok önemli bir darbe niteliği kazanacaktı. Bu da girişilen küresel mücadelede SSCB'nin gücünün zayıflamasına ve dikkatini daha çok blok içi meselelere çevirmesine neden olacaktı.

Carter dönemi Nixon-Ford dönemlerinin yumuşama politikalarıyla Reagan döneminin sertlik politikaları arasında geçişkenliğin yaşandığı bir dönem oldu.

1981 başında iktidara gelen Reagan dış politikada Nixon ve Ford politikalarının tamamen reddini ve Carter dönemi politikalarının "çekingenliği" eleştirisini seçim kampanyası sırasında sıklıkla kullandı. ABD'de 1970'lerde yükselen Yeni-Sağ akımın sözcüsü olan Reagan, geldiği ilk günden itibaren uygulamaya başladığı politikalarla İkinci Soğuk Savaş'ı keskinleştirdi. Reagan yönetiminin dış politikasının temel özelliği, Carter döneminde İkinci Soğuk Savaş'ın başlangıcında belirlenen stratejileri ortadan kaldırması değil, bunları topyekûn bir savaş için yeniden kurgulaması ve şiddetle uygulamasıydı. Nitekim yukarıda belirtilen Carter döneminde belirlenen

tüm stratejik açılımlar Reagan döneminde çok daha yoğun bir şekilde uygulandı. Bu stratejiye getirilen açılım, başkanın kendi adıyla anılan yeni bir doktrini uygulamasıyla ortaya çıktı. Reagan Doktrini uyarınca ABD, Üçüncü Dünya'da SSCB yanlısı hükûmetlere karşı savaşan sağcı gerilla kuvvetlerine ve solcu gerillalara karşı savaşan ABD yanlısı hükûmetlere askerî, ekonomik ve siyasal destek verdi.

Bu bağlamda Reagan yönetimi ABD dış politika stratejisinde etkili olan çevreleme politikasını aşarak, doğrudan doğruya Doğu Bloku ve ABD karşıtı ülkelere çeşitli araçlarla müdahale etmeyi hedefledi. Bir anlamda, Brejnev Doktrini'nin çökertilmesi hedefini içeren bu strateji, İkinci Soğuk Savaş'ın çok daha karmaşık bir nitelik kazanmasına neden oldu.

Batı Avrupa

Genel olarak bakıldığında, İkinci Soğuk Savaş Batı Avrupa'nın ABD politikalarına doğrudan eklemlenmesine neden oldu. Yumuşama sürecinde Avrupalı güçlerin Doğu Bloku ve SSCB ile geliştirdikleri siyasal ve ekonomik işbirliğinin büyük etkisi olmuştu. Avrupa'nın özerklik alanını genişleten bu olgu ilk darbeyi 1968 yılında SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgali ile yemişti. Buna rağmen 1970'lerde ortaya çıkan iki Almanya'nın yakınlaşması sürecinin de gösterdiği gibi, Avrupa'nın her iki yanında da işbirliği ve yakınlaşma 1945'ten sonra hiç görülmediği ölçüde artmıştı. Bu durum, 1970'lerin sonundan itibaren değişen koşullar nedeniyle kısa bir süre olumsuz yönde değişecek ve Batı Avrupalı güçler blok lideri olan ABD'ye daha fazla yaklaşmak zorunda kalacaklardı. Özellikle, 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve sonrasında Doğu Avrupa'ya, Batı Avrupa'yı hedefleyen SS-20 füzeleri yerleştirmesi Avrupalı güçlerin SSCB ile ilişkilerini gözden geçirmelerine ve ABD'nin yeni çatışmacı politikalarını en azından doğrudan karşı çıkmadan benimsemelerine neden oldu. İkinci Soğuk Savaş'ın bir tarafı yalnızca ABD değil, aynı zamanda NATO ve Avrupalı üyeleriydi. Bunun doğal sonucu ittifak bağlarının güçlendirilmesi, blok içi sorunların en azından ertelenmesi ya da bir şekilde dozajının düşürülmesiydi.

Bu dönemde Batı Avrupa kendi içindeki bağları güçlendirmeye çaba gösterdi. Özellikle bu dönemde Fransa'da iktidarda bulunan François Mitterand ve Batı Almanya'da iktidarda bulunan Helmut Kohl bu politikanın önderleri oldular. Batı Avrupa ülkeleri arasındaki bağların sağlamlaştırılması çabalarının kendini en çok gösterdiği alan ise ekonomi ve bunun için kurulmuş AET olacaktı.

Bu çerçevede, Batı Avrupalı güçler açısından 1980'ler bütünleşme ve bütünleşmenin derinleştirilmesi çerçevesinde atılan adımlarla geçmiştir.

Avrupa bütünleşmesi 3 temel alan üzerinden yürümüştür; bunlar ekonomik bütünleşme, uluslarüstü bütünleşme ve hukuki bütünleşmedir. Derinleşme ise bir yandan, bütünleşmenin yetki ve faaliyet alanlarındaki artışı, diğer yandan da mevcut kurumsal yapı içindeki değişiklikleri ifade etmektedir. Üye ülkelerin mevcut ya da yeni yetki alanlarının Avrupa bütünleşmesine devri biçiminde ortaya çıkar ve iki nedenle oluşur: i) Kurumsal yapıda duyulan reform ihtiyacı (üye sayısının ve yetki alanlarının artışına bağlı olarak) ii) Avrupa bütünleşmesinin dinamik niteliği.

1980'li yıllarda AET ikinci ve üçüncü genişleme dalgalarını yaşadı. 1981'de Yunanistan, 1986'da ise İspanya ve Portekiz'in topluluğa katılımlarıyla üye sayısı 12'ye yükseldi. Avrupa Parlamentosu seçimleri ilk kez 1979 yılında yapıldı. Bu seçimler ile Avrupa halkları ilk kez Avrupa Parlamentosu milletvekillerini doğrudan seçtiler. 1985'te imzalanan Schengen Antlaşması ile topluluğa üye devletlerin çoğu arasında pasaport olmaksızın seyahat imkânının altyapısı hazırlandı. Uygulama ise

1990'daki Schengen Anlaşması Uygulama Konvansiyonu ile başlayacaktır. Avrupa bütünleşmesinin güçlendirilmesi ve derinleştirilmesi yönündeki çabalar 1980'lerin ikinci yarısında artarak sürecektir.

KİTAP

İkinci Soğuk Savaş döneminde ABD'nin SSCB'ye karşı izlediği politikaları daha iyi kavrayabilmek için Fred Halliday'ın "Yeni Soğuk Savaş: ABD-Sovyet İlişkilerinin Dünü ve Bugünü" adlı eserini (Belge Yayınları, İstanbul, 1985) okumanızı öneririz.

SIRA SİZDE 2

Carter Doktrini nedir? Bu doktrinin temel unsurları nelerdir?

SSCB VE DOĞU BLOKU

SSCB

SSCB 1970'lerin başlarında küresel mücadelede ABD karşısında siyasal ve ekonomik olarak dengeyi sağlamış olsa da ekonomik ve teknolojik olarak hızla geriye düşmeye başlamıştı. Artan silahlanma harcamaları, dünya üzerinde Sovyet etkisini genişletmek amacıyla Üçüncü Dünya ülkelerine verilen yardımlar, ekonomide verimliliğin sağlanamaması, merkezî planlamanın yetersizliği, teknolojik olarak geride kalma gibi sorunlar SSCB ekonomisine çok büyük bir yük getirmekteydi. Ekonominin içine girdiği sıkıntılar, Doğu Avrupa'nın ekonomik çöküşüyle birleşince Moskova açısından SSCB'nin ve Doğu Bloku'nun birliğini korumak hayli zor olacaktı. Komünizm halkın artan taleplerini karşılama konusunda yetersiz kaldıkça ve Doğu Avrupa halkları, Batı Avrupa halklarının refah düzeyi hakkında daha fazla bilgi sahibi olup taleplerini arttırdıkça, ekonomik dinamik çöküş sürecinde çok belirleyici bir role sahip oldu. Bu durum yukarıda açıklanan uluslararası ekonomik dönüşümün de doğal bir sonucuydu.

Komünist Parti egemenliği, ülkede Hruşov (Khruchev) döneminde başlayan liberalleşmeyle birlikte toplum tarafından daha fazla sorgulanır hâle gelmişti. Komünizme olan inanç sarsılmaya başlamıştı. İnsan hakları yönündeki talepler özellikle 1975 Helsinki Bildirgesi'nin imzalanmasından sonraki süreçte Batı'nın da etkisiyle artmaktaydı. İnsan hakları taleplerine paralel olarak, SSCB'de ulusal sorunlar da daha fazla dile getirilmeye başlanmıştı. SSCB'de yaşayan halklar ulusal hatta milliyetçi taleplerini çok daha fazla vurgulamaya başlamışlardı. 1980'lerde hız kazanan bu süreç, Sovyet yönetiminin onlarca yıldır çözmeye çalıştığı ulusal sorunların yeniden hortlamasına yol açmaktaydı. Doğu Bloku'nda da yükselmeye başlayan milliyetçilik, SSCB'de de etkisini göstermekte, Moskova hem ülke içinde hem de blok içinde çifte milliyetçiliğin kıskacı altına girmekteydi. Milliyetçilik ve ulusal sorun hem SSCB'nin hem de Doğu Avrupa'nın yıkılmasına sebebiyet verecek dinamiklerden ikincisini oluşturmaktaydı.

Üstelik tam da söz konusu gelişmeler yaşanırken İkinci Soğuk Savaş'ın başlaması bu dinamikleri daha da güçlendirici bir etki yarattı. Yukarıda belirtildiği gibi, ABD'nin ekonomik politikaları SSCB'ye karşı bir dış politika aracı olarak kullanması, SSCB'nin içinde bulunduğu ekonomik şartları daha da ağırlaştırdı. Özellikle ABD'nin nükleer ve konvansiyonel silahlarda büyük bir silahlanma yarışı başlatması SSCB ekonomisinin daha da zorlanmasına yol açtı. SSCB'nin 1960'lardaki silahlanma yükünün getirdiği faturayı bile ödemekte zorlandığı bir dönemde yeni bir silahlanma yarışına girmesi mümkün değildi. Ekonomik zorluklar toplumsal muhalefeti beslemekte, bu da ulusal sorunları gündeme getirerek SSCB ve Doğu Avrupa'nın bütünlüğünü sarsmaktaydı.

Doğu Avrupa

1980'lere girerken Doğu Avrupa ülkeleri büyük oranda SSCB tarafından dayatılan kalıplar içinde donmuş bir görüntü vermekteydiler. SSCB hâlâ güçlü bir kutup lideri olarak varlığını sürdürmekteydi ve Brejnev Doktrini yürürlükteydi. Blok ülkelerinde güçlü bir Sovyet askerî varlığı bulunmaktaydı. İlk bakışta bu ülkelerin büyük bir kaos dönemine gireceği ve yaklaşık 10 yıl içinde komünist rejimlerin çökeceğine yönelik hiçbir işaret görünmemekteydi.

Oysa yukarıda belirtildiği gibi, SSCB açısından geçerli olan iki büyük dinamik; ekonomik koşullar ve milliyetçilik alttan alta kendini göstermeye başlamıştı. Komünist ekonomilerin, halkın refah düzeyini yükseltme hususundaki başarısızlığı iyiden iyiye ortaya çıkmıştı. Merkezî planlamanın halkın temel ihtiyaçlarının üretiminde bile başarısız kalması, verimliliğin azalması, rejim içinde bir seçkinler sınıfının doğmasının tepki yaratması gibi olgular ekonominin yapısal sorunlarının ilk akla gelenleriydi. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren uluslararası ekonominin yeniden yapılanmasına paralel biçimde şartlar daha da ağırlaştı. Başta Polonya olmak üzere, birçok Doğu Bloku ülkesi yetersiz kaynakları finanse etmek için borçlanma sarmalına girmiş, kısa vadede atlatılan sorunlar orta vadede şartları daha da ağırlaştırmıştı. Artan memnuniyetsizlik, toplumsal muhalefeti her geçen gün daha da büyütmekteydi.

1985 sonrasında Yumuşama'nın Bloklar içinde yarattığı özerkliğin artışıyla uyumlu bir biçimde, Doğu Bloku ülkeleri içinde daha serbest bir düşünce ortamı oluşmuştu. Batı Avrupa'yla olan siyasal ve ekonomik çelişkiler, Doğu Avrupa ülkelerindeki ekonomistlerin ve hatta bazı komünist parti üyelerinin bile merkezî planlamaya karşı kuşkularını arttırdı. Piyasa mekanizmalarının da devreye sokulması yönündeki görüşler açık bir biçimde dile getirilmeye başlandı. En azından uygulanan biçimiyle komünizme olan inanç kaybolmaya başlamıştı.

Buna paralel olarak, Doğu Avrupa'daki milliyetçi uyanış da kendini yeniden göstermeye başladı. Doğu Avrupa'daki milliyetçiliğin temelinde Moskova'ya ve Doğu Bloku'na karşı bağımsız ya da en azından özerk politikalar izleme isteği yatmaktaydı. Aslında bu yeni bir istek de değildi. En son 1968 Çekoslovakya olaylarında görüldüğü gibi Polonya, Macaristan gibi ülkelerde Moskova ve uydusu olan yönetimlere karşı halk hareketleri olmuştu. SSCB'ye karşı ulusal/milliyetçi muhalefet içten içe devam etmekteydi. 1970'lerdeki süreçte bu muhalefet çok açık bir biçimde su yüzüne çıkmasa da kendini göstermekte gecikmeyecekti. SSCB'nin de uluslararası konjonktürün de etkisiyle blok ülkelerine daha az müdahale etme yönünde politikalar izlemesi, muhalefetin umutlarını ve imkânlarını arttırmaktaydı.

1975'de imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nin özellikle Batılı güçler tarafından önerilen insan haklarıyla ilgili Üçüncü Sepeti'nin etkisi, hiç umulmadık biçimde çok kısa bir sürede kendini göstermişti. Batılı devletler Doğu Bloku'ndaki insan hakları ihlallerini çok daha fazla gündeme getirmekteydiler. Batılı ülkelerin bu yöndeki politikalarının da etkisiyle Doğu Avrupa'daki aydınlar arasında da liberal talepler dile getirilmeye başlanmıştı. Batı Avrupa'daki son diktatörlükler olan İspanya ve Portekiz'in de 1980'lere demokratik rejimleriyle girmesiyle, Doğu Avrupa'daki liberal talepler örnek gösterecekleri bir değişimi de söylemlerine yerleştirmiş oldular.

1980'lere girilirken ekonomik sıkıntılar, siyasal ve ekonomik liberalleşme istekleri, ulusal talepler, Moskova'nın daha ılımlı bir politika izlemesi ve uluslararası siyasal ve ekonomik dinamiklerin birbirini etkilediği yepyeni bir konjonktür

doğmuştu. Bu konjonktür, Doğu Avrupa'daki değişim sürecini çok kısa bir sürede başlatacaktı. Değişimin ilk sinyallerini verdiği ülke ise Polonya oldu.

Polonya'nın Doğu Avrupa'daki rejim karşıtı hareketlerin ilk ortaya çıktığı yer olması tabi ki tesadüf değildi. Polonya tarihsel olarak Rusya'ya hep kuşkuyla bakmış bir ülkeydi. Ülke 18. yüzyıldan itibaren Rus etki alanına girmiş ve Rusya'nın ön ayak olmasıyla iki defa da parçalanarak bağımsızlığını yitirmişti. Bu husus Polonyalılardaki Rus karşıtlığının temelini oluşturmaktaydı. Rus karşıtlığı da milliyetçi dinamiği beslemekteydi. Buna paralel olarak, nüfusunun çoğunluğu Katolik olan ülkede komünist rejime rağmen dinî duygular hâlâ güçlüydü ve kilise önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmekteydi. Üstelik 1978'de bir Polonyalı olan II. Jean Paul'ün Papa seçilmesiyle kilisenin toplum üzerindeki etkisi daha da artmıştı. Dinî inançlar milliyetçiliği besleyen önemli bir dinamik hâlini aldı. İkinci olarak, ekonomik koşulların en çok bozulduğu Doğu Avrupa ülkelerinden biri de Polonya'ydı. Özellikle dış borçlanmanın çok büyük miktara ulaşması, Polonya ekonomisinin ekonomik dalgalanmalardan çok daha fazla etkilenmesine sebebiyet verdi ve huzursuzluklar arttı. Böylece çözülmeyi sağlayan ekonomik dinamik de kendini iyiden iyiye gösterdi.

Fotoğraf 6.2

Polonya Dayanışma Hareketi'nin önderi "Lech Walesa".

Kaynak: *http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/poland/5400838/Poland-forced-to-move-democracy-celebrations.html*

Artan huzursuzluk gıda fiyatlarının yükselmesiyle sokağa yansımaya başladı. 1980'de Gdansk tersanesinde başlayan grev kısa sürede diğer sektörlere de yayıldı. Gdansk tersanesi işçileri tarafından kurulan "Dayanışma" adlı sendika konfederasyonu diğer sektörlerde çalışan işçiler tarafından da desteklendi. "Dayanışma Hareketi" kısa bir süre içinde güçlendi ve yönetimden, bağımsız sendikalar kurulmasını talep etti.

Lech Walesa önderliğindeki Dayanışma Hareketi'nin kazandığı güç, Polonya Hükûmeti'ni bu hareketi tanımak zorunda bıraktı. Fakat huzursuzluk ekonomik koşulların daha da zorlaşmasının sonucunda yatışmadı. Kışa girilirken ülkedeki kriz atmosferi daha da arttı. SSCB'nin askerî müdahalesinden bile söz edilir olmuştu. Fakat SSCB doğrudan bir müdahale yapmak yerine, Polonya'da askerî bir yönetim kurulmasını destekledi. Sovyet desteğini arkasına alan yeni yönetim sıkıyönetim ilan ederek muhalefete karşı yoğun bir baskı politikası başlattı. Dayanışma Hareketi'nin yeraltına inmesiyle kanlı bir iç savaş yaşanmadı ve kriz sona erdi. Yeni yönetim birkaç ay içinde sıkıyönetimi kaldırsa da ekonomik durumun daha da kötüleşmesi, muhalefeti ve onun en örgütlü hâli olan Dayanışma Hareketi'ni güçlendirmeye devam etti.

SSCB'nin çöküş sürecini daha iyi analiz edebilmek için İgor Gali, O.S. Şenin, V.İ. Gromov'un "Sovyetler Birliği Neden / Nasıl Yıkıldı?" adlı eserini (Phenix, Ankara, 2008) okumanızı öneririz.

KİTAP

Soğuk Savaş döneminde Polonya'da başlayan SSCB karşıtı hareketler nelerdir? Genel hatlarıyla değerlendiriniz.

SIRA SİZDE 3

ÜÇÜNCÜ DÜNYA

Orta Doğu Gelişmeleri

SSCB'nin Afganistan'ı İşgali

İkinci Soğuk Savaş'ın başlamasındaki en önemli kilometre taşlarından birini Afganistan'ın SSCB tarafından işgali oluşturdu.

Afganistan'daki monarşi rejimi 1973'te sona ermiş ve cumhuriyet ilan edilmişti. 1978'de yapılan bir darbeyle sosyalist bir rejim kuruldu. Başbakanlığa getirilen Nur Muhammed Taraki, SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesine özel bir önem vermekteydi. Moskova, Afganistan'a ekonomik ve askerî yardım yapmaya başladı ve askerî danışmanlar gönderildi. Bunu 1978 Aralığı'nda Afganistan ve SSCB arasında imzalanan bir Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması izledi. Afganistan artık açık biçimde SSCB etki alanına girmekteydi. Bu durum başta ABD ve Çin olmak üzere SSCB karşıtlarını rahatsız etti.

Taraki yönetimine karşı oluşan muhalefet silahlı mücadele yöntemini benimsedi ve SSCB silahlarıyla donatılmış hükûmet güçleriyle "Mücahitler" arasında çatışmalar başladı. Bu çatışmalar sürerken Taraki bir iç darbeyle iktidardan uzaklaştırıldı ve yerine Hafızullah Amin getirildi. Amin yönetimi de uzun sürmeyecek ve SSCB desteğini alan Babrak Karmal lider olacaktır. Aralık 1979'da Karmal'ın iktidara gelmesine paralel olarak, SSCB birlikleri de Afganistan'a girmeye başladı. Kısa sürede sayıları 100 bine yaklaşan Sovyet askerleri, ülkenin bütün önemli noktalarını kontrol etmeye başladı.

SSCB işgali, özellikle Batı kamuoyunda büyük bir tepki yarattı. Moskova yönetimi Kızılordu'nun Afgan Hükûmeti'nin isteğiyle ülkeye girdiğini ileri sürerek, eleştirilere cevap vermeye çalıştı. Fakat Sovyet işgalinin temelinde yeni Afgan yönetimine karşı savaşan Mücahitlere karşı harekete geçme düşüncesi yatmaktaydı. Sovyet yönetimi kendi nüfuz alanına girmiş bir ülkede İslami bir yapılanmaya izin vermek istememekteydi. İran'daki İslam devriminin bölgede yarattığı İslami dalgalanmanın, kendi topraklarında da milyonlarca Müslüman'ın yaşadığı SSCB'yi de etkileyebileceği endişesi Moskova'yı böyle bir adım atmaya yönlendirdi. Bu endişenin çok da yersiz olmadığı Carter döneminde ilan edilen ve bölgedeki İslami unsurların SSCB ile sosyalist rejimlere karşı kullanılmasına dayanan Yeşil Kuşak politikaları dikkate alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

Afganistan'ın işgalinden sonra özellikle ABD desteğiyle hızla silahlanan Mücahitler Sovyet birliklerine yönelik saldırılarını arttırarak sürdürdüler. SSCB yaklaşık 10 yıl süren ve hiçbir sonuç alınamayan bir batağa sürüklenmiş oldu. İşgalin SSCB'ye getirdiği ağır siyasal, ekonomik ve askerî yük, Gorbaçov yönetiminin 1989'da Sovyet birliklerini Afganistan'dan çekmesinde hayli etkili oldu. Bu durum, Doğu Avrupa'dan bile askerî varlığını çekme kararı alan Sovyet politikasıyla da uyumluydu. Sovyet işgalinin bitiminden sonra yönetime karşı savaşan değişik etnik ve mezhep-

sel gruplar arasında anlaşmazlıklar çıktı ve ülke daha büyük bir iç savaşın pençesine düştü. Afganistan'da günümüze kadar süren bir istikrarsızlık dönemi başladı.

İran İslam Devrimi

İran'da 1950'lerden itibaren yönetimi elinde tutan Şah Muhammed Rıza Pehlevi, ülkenin modernleştirilmesi yönünde bir politika izlemekteydi. Bunu yaparken de dayandığı temel unsur, özellikle 1973 Petrol Krizi'nden sonra birkaç kat artan muazzam petrol gelirleriydi. Ülkenin artan refahına rağmen, gelirlerin paylaşımında çok büyük bir adaletsizlik mevcuttu. Saray ve çevresindeki küçük egemen sınıf, ülkedeki siyasal yapıyı olduğu kadar ekonomik yapıyı da kontrol etmekteydi. Özellikle işçi ve köylülerden oluşan alt sınıflar adaletsiz düzenden hiç memnun değildi. İran toplumsal yapısında çok önemli bir yere sahip olan esnafın oluşturduğu çarşı (bazaar) da Şah yönetimine karşı yavaş yavaş muhalif bir çizgiye kaymaktaydı. Çarşı'nın geleneksel müttefiki Şii din adamları arasında da Şah yönetimine karşı tepki büyüdü. Yasa dışı ilan edilen komünist TUDEH Partisi de yönetimin değişmesinden yanaydı.

Şii din adamları sınıfı zaten Şah tarafından uygulanan modernleşme politikalarından derin bir rahatsızlık duymaktaydı. Şah'ın İran'daki İslami değerlerin yerine milliyetçi modern değerleri hâkim kılma yönündeki politikası muhalefetin içindeki İslami unsurları hızla güçlendirmişti. Ayetullah Humeyni gibi önde gelen bazı din adamları yıllar önce ülkeyi terk etmek zorunda kalmış, Şah ve rejim karşıtı muhalefetlerini yurt dışından sürdürmeye başlamışlardı.

Şah yönetimi 1950'lerden itibaren ABD ile yakın ilişkiler kurmuş, İran'ı bölgede Türkiye ve İsrail'le birlikte en önemli Batı yanlısı ülkelerden biri hâline getirmişti. Petrol gelirlerindeki artış özellikle Amerikan silahlarıyla teçhiz edilmiş büyük bir ordunun yaratılması için de kullanılmıştı. Şah, İran'ı bölgesel bir güç hâline getirmeye çalışmaktaydı. Bu durum, bölgedeki devletlerde endişe yaratmaktaydı.

Fotoğraf 6.3

Humeyni'nin 1980 Şubatı'nda İran'a dönüşü.

Kaynak:*http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:Imam_Khomeini_in_Mehrabad.jpg&filetimestamp*

Şah rejiminin en önemli özelliklerinden biri de anti-demokratik baskıcı niteliğiydi. Toplumsal muhalefet kanallarının oluşmasına hiçbir şekilde izin verilmemekte, polis ve istihbarat servisi her türlü muhalefeti acımasızca bastırma yoluna gitmekteydi. Özellikle 1977'den sonra büyüyen ve sokağa inmeye başlayan toplumsal muhalefet de çok sert yöntemlerle bastırılmaya çalışıldı. Bu baskı muhalefeti azaltacağına daha da güçlendiren bir etki yarattı. Kontrolü kaybetmekte olduğunu anlayan Şah, 1978 sonlarından itibaren muhalefeti tatmin etmek için bazı adımlar attıysa da, istediği sonucu alamadı. İşçilerin genel greve gitmesi ülkedeki düzeni tamamen sarstı.

ABD'den ve Batılı müttefiklerinden beklediği desteği alamayan Şah, ordunun da kendisine karşı tavır alması üzerine 1979 Ocağı'nda ailesiyle yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Şubat başında Şii ulema hiyerarşisinin en üstünde bulunan Humeyni Paris'teki sürgünden geri döndü. Humeyni'yi milyonlarca İranlı karşıladı. Ülkeye dönen Humeyni hemen devrimin liderliğini ele geçirdi ve ülkenin bir İslam cumhuriyeti şeklinde yeniden yapılandırılması yönündeki görüşlerini uygulamaya soktu. Devrimin İslami bir nitelik kazanmaya başlaması, Şah'a karşı iş birliği yapan çeşitli komünist, liberal, milliyetçi vs. grupları rahatsız etti. İktidarı ele geçiren İslamcılar diğer bütün muhalif grupları hızla tasfiye ettiler. Yeraltına çekilen ya da ülke dışına kaçan muhalifler yeni rejime karşı muhalefeti sürdürmeye devam etseler de başarılı olamadılar.

Devrim sonucunda İran, İslami bir rejim çerçevesinde yeniden örgütlenirken, dış politikası da tamamen değişti. Batı'nın sadık müttefiki İran, bölgedeki en radikal ABD ve Batı karşıtı ülkelerden biri hâline geldi. Humeyni ABD'yi "büyük şeytan" olarak nitelendirmekteydi. Ülkedeki siyasal, askerî ve ekonomik Amerikan varlığı hızla tasfiye edildi. Hatta 1979 sonbaharında üniversite öğrencileri Tahran'daki ABD elçiliğini basarak 50 Amerikalıyı 15 ay boyunca rehin tuttular. ABD'nin 1980'de düzenlediği rehine kurtarma operasyonu ise büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. Carter yönetiminin prestijine büyük bir gölge düşüren bu durum, 1980 sonunda yapılan başkanlık seçimlerinde Carter'ın kaybetmesinde de hayli etkili oldu.

İran-ABD ilişkilerindeki bu değişim ise, yukarıda değinildiği gibi, ABD'nin küresel politikalarının değişiminde çok önemli bir etken olacak ve İkinci Soğuk Savaş'ın başlamasında asli bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla bölgesel bir değişim, küresel bir değişimin temel dinamiklerinden birini oluşturacaktı.

İran İslam Devrimi'nin en önemli etkilerinden biri de bölgede İslamcı dalgalanmayı hızlandırması oldu. İran İslam Devrimi'nin başarısı bölgedeki İslamcı grupları hem cesaretlendirdi hem de destek alabilecekleri büyük bir devletin ortaya çıkmasını sağladı. Bunun da özelinde Orta Doğu'daki geniş Şii nüfusun yeni İran rejiminden etkileneceği ve bir "Şii eksen"in ortaya çıkabileceği yönünde bir endişe belirdi. Özellikle Şii nüfusun bulunduğu Sünni yönetimlere sahip bölge devletlerinde bu endişe daha da fazlaydı. Aşağıda ele alınacak İran-Irak Savaşı'nın ortaya çıkışında ve bölge ülkelerinin taraflara yönelik politikalarında bu mezhepsel boyut hayli etkili olacaktı.

İran-Irak Savaşı

İran-Irak Savaşı'nın temel nedenini kısaca özetlemek zor olsa bile; savaşın başlıca çıkış nedenlerini, Saddam Hüseyin'in İran'daki rejim hazır çıkmaza girmişken İran'la olan sınır sorunlarını çözmek, İran'ın rejim ihracını engellemek ve kolay bir zafer kazanarak Arap dünyasında gerçek bir lider olarak belirmek isteği oluşturmaktaydı. İki ülke arasındaki tarihsel sorunları sınır anlaşmazlıkları, ideolojik çekişme, dinsel ve mezhepsel sorunlar ile Kürt sorunu başlıkları altında toplamak mümkündür.

Irak'ın İran'la ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan olaylar zincirinin en önemlisi, 1980'de Irak devriminin yıl dönümünde Irak yönetiminin önemli isimlerinden Tarık Aziz'e yönelik suikast girişimiydi. Bu olayı takiben Iraklı Şiilerin lideri Ayetullah Muhammad Bekir el-Sadr ve kızının idam edilmesi ilişkileri daha da gerginleştirdi.

İran-Irak Savaşı'nın görünürdeki nedeni ise Şatt-ül Arap suyolu üzerindeki egemenlik sorunuydu. 1975 yılında yapılan Cezayir Antlaşması ile geçici de olsa çözüme kavuşturulan bu sorun, Saddam'ın İran'daki yeni rejimi tanımadığını açık-

lamasının ardından 18 Eylül 1980'de antlaşmadan çekilmesiyle yeniden gündeme geldi ve iki ülke arasındaki ilişkiler koptu. Irak'ın 22 Eylül 1980'de baskın şeklinde saldırıya geçmesiyle birlikte sekiz yıl sürecek savaş başlamış oldu. Irak bu baskın sonucu birkaç gün içerisinde ciddi bir direnişle karşılaşmadan önemli merkezleri işgal etmeyi başardı. İranlılar savaşın ilk haftası bittiğinde Irak'ın hatalarının da bir sonucu olarak dengeyi sağladılar. 1981 Eylül'ünde düzenlenen başarılı İran operasyonlarıyla Irak'ın işgal ettiği stratejik bölgeler geri alındı. 1982 yılına gelindiğinde Irak, İran karşısında zor duruma düşmüştü. Böylece, savaş bir dış destek olmaksızın Irak açısından katlanılması zor bir noktaya gelmişti. Irak'a destek de özellikle Körfez ülkelerinden gelecek, savaşın maliyetinin bir bölümü bu ülkeler tarafından karşılanmaya başlanacaktı.

İlerleyen süreçte, Körfez ülkeleri ve ABD savaşa daha fazla müdahil olmaya başladılar. 1985 yılında Reagan yönetiminin İran'a gizlice silah sattığının ortaya çıkmasıyla (Irangate Skandalı) tüm dünya kamuoyunun dikkati İran-Irak Savaşı'na yöneldi. 20 Temmuz 1987'de barışı sağlamak amacıyla Basra Körfezi'ne ABD ve birçok Avrupa ülkesinden kuvvet kaydırılması kararını içeren 598 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı kabul edildi. Karar, Irak tarafından kabul edilirken İran tarafından reddedilmişti.

1988 yılına gelindiğinde Irak, bir yandan SSCB'den aldığı füzelerle İran şehirlerini bombalarken, bir yandan da Fransa ve İngiltere'den aldığı kimyasal silahlarla Halepçe'de 5000 sivilin ölümüne neden olan bir saldırı gerçekleştirdi. Bu olay tarihe "Halepçe Katliamı" olarak geçti. 1988 yılının ortalarına doğru İran artık bir yandan teknik yetersizlikler, diğer taraftan Irak saldırıları karşısında zor durumda bulunuyordu. Nihayet, durumu değerlendiren Humeyni, BM'nin 598 sayılı kararını kabul etmek durumunda kaldı. 18 Temmuz 1988 tarihinde ise sekiz yıl süren savaş sona erdi. Taraflar arasında 25 Ağustos 1988'de Cenevre'de ateşkes antlaşması imzalandı. İran topraklarından tüm Irak askerlerinin çekilmesini isterken, Irak Şatt-ül Arap su yolu üzerinde ortak denetim kurulmasında ısrar etti. İki ülke arasındaki barış, ancak Kuveyt'in 1990 Ağustos'unda işgali sonrasında, Irak'ın eline geçirdiği toprakları tek taraflı olarak geri vermesiyle gerçekleşecektir.

Lübnan İç Savaşı ve İsrail'in Lübnan'ı İşgali

Lübnan'da 1975'te başlayan iç savaş 1980'ler boyunca da sürdü. 1982'de Beşir Cemayel önderliğindeki Hristiyan Falanjistleri desteklemek ve bölgedeki FKÖ varlığını tasfiye etmek isteyen İsrail'in güney Lübnan'ı işgaliyle durum daha da karışık bir nitelik aldı. İsrail işgali sırasında İsrail Savunma Bakanı Ariel Sharon'un yönlendirmesiyle hareket eden Falanjistler, Sabra ve Şatilla kamplarında yaklaşık 3500 Filistinli mülteciyi katletti. İşgalin ardından ABD ve Fransız güçleri de bölgeye yerleşti. FKÖ bölgeyi terk etmek zorunda kaldı. 1983'te ABD ve Fransız askerlerinin kışlasına İslami Cihat Örgütü tarafından yapılan bombalı saldırıda 299 ABD ve Fransız askerî öldü. Bunun yanı sıra Lübnan Şiileri yeni kurulan Hizbullah örgütü çatısı altında birleşmeye başladılar. Hizbullah zamanla ülke ve bölge siyasetinin en önemli unsurlarından biri hâline gelecektir. İsrail işgalin ardından ülkeden çekilirken Litani Nehri'ne kadar uzanan bir tampon bölgeyi elinde tutmaya devam etti.

1980'lerin ikinci yarısından itibaren uluslararası konjonktüre uygun olarak Lübnan'da da iç savaşın sona erdirilmesi yönünde dış baskı artmaya başladı. Bu çerçevede, çatışmalar sürerken 22 Ekim 1989'da Arap Birliği'nin öncülüğünde ve ABD'nin desteğinde Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde Lübnan Parlamentosu'ndan 62 üyenin (31 Hristiyan-31 Müslüman) katılımıyla Taif Anlaşması imzalandı.

Taif Anlaşması, Lübnan'ın geleneksel siyasi sisteminden radikal bir kopuş değil, aksine o sistemin düzeltilmiş hâliydi. Anlaşma, milis güçlerinin silahlarını bırakmasını, hukuk ve düzenin yeniden tesisinde hükûmete yardım etmek üzere Lübnan'da kalmasına izin verilen Suriye birliklerinin ise 1990'ların ilk yarısından önce Bekaa'ya çekilmesini ve ardından da iki hükûmetin uzlaşmasıyla aşamalı olarak Suriye askerlerinin tamamen tahliyesini öngörüyordu. Yine de bu antlaşma çekilmeyi öngörmüş olmakla birlikte, Suriye'nin Lübnan'daki varlığını teyit etmiş olmaktaydı.

Müzakerelerde Suriye kuvvetlerinin Lübnan'dan çekilmesi meselesi ağırlıklı tartışma konusu olmuştu. Suriye kuvvetlerinin Lübnan'dan tamamen çekilmemesi nedeniyle Hristiyan tarafının iki önemli ismi arasında gerilim yaşandı. General Michel Aoun planı reddederken, General Samir Geagea anlaşmayı destekledi. Sonuç olarak, Taif Anlaşması uyarınca, Lübnan'da 23 Eylül 1989'da ateşkes yürürlüğe girdi. Anlaşma konusunda Lübnan'daki Hristiyan toplumunun bir kısmı Aoun'u, bir kısmı da Geagea'yı destekledi. Bu tartışmalar 1990 başından itibaren silahlı çatışmalara sebep oldu. Çatışmalar ancak 1990 Mart'ında Auon'un Taif Anlaşması'nı kabul etmesi ile son buldu.

Hristiyan toplumu arasında yaşanan bu çatışmalardan FKÖ kârlı çıktı. FKÖ, Aralık 1989'da Lübnan'ın güneyinde egemen olan Emel örgütü ile yaptığı bir anlaşma ile Sayda ve Sur arasındaki bölgede tam bir hareket serbestisi kazandı.

Güneydoğu Asya Gelişmeleri

Doğu ve Güneydoğu Asya ekonomileri 1980'ler boyunca dünyanın geri kalanından iki kat daha hızlı büyümüştür. Bu büyümeyle birlikte, uluslararası ticaret de Avrupa ve Kuzey Amerika'nın neredeyse iki katı oranında artmıştır. Bu durum, 1986'dan itibaren, bölge ülkelerinin ABD'nin en önemli bölgesel ticaret ortağı konumuna gelmesini sağladı. Güneydoğu Asya dünya ekonomisinin yeni üretim merkezi hâline gelmekte, bölge ülkelerinden gerekli kapitalist dönüşümü 1950'lerden itibaren yapanlarının refah seviyelerinde muazzam bir artış ortaya çıkmaktaydı. 1970'ler ve 1980'lerde uluslararası literatüre giren "Yeni Sanayileşen Ülkeler" kavramının tüm tanımlarında dört "Asya Kaplanı"-Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore-yer almaktaydı.

Bu dönemde uluslararası sistem açısından bölgedeki en önemli gelişme ise ÇHC'nin yükselen bir güç olarak ortaya çıkışıydı.

1950'de Komünistlerin iç savaşı kazanarak rejimi değiştirmeleriyle başlayan modern Çin tarihinin özellikle ilk 25 yıllık dönemi, sosyalist bir toplum ve ülke yaratmak amacıyla girişilen radikal reformlar ve bu reformların yarattığı büyük çalkantılarla geçmişti. Çin'in modernleştirilmesi yönünde önemli başarılar sağlandıysa da ülke hâlâ az gelişmişlikten kurtulamamıştı. Üstelik, 1960'ların başında rejimin en büyük destekçisi olan SSCB ile ilişkilerin bozulması, ÇHC'nin daha da içine kapanmasına yol açmıştı. 1966'da başlatılan "Kültür Devrimi" ülke içindeki istikrarı daha da bozmuş, devrimi başlatan lider Mao bile devrime karşı tavır almak zorunda kalmıştı. 1970'lerin başlarına kadar ÇHC dış politikası hem Batı Bloku'na hem de "revizyonist" olarak nitelenen SSCB ve müttefiklerine karşı girişilen mücadeleye ve Üçüncü Dünya hareketinin desteklenmesine dayanan anti-emperyalist mücadele perspektifine dayanmaktaydı. 1970'lerin başlarında ABD ile kurulan yakın ilişkiler ise ÇHC'nin dış politikasında önemli bir değişikliği göstermekteydi.

Fakat ÇHC'deki değişim sürecinin sadece SSCB ve müttefiklerine karşı ABD ile kurulan yakın ilişkilerden ibaret olmadığı bir süre sonra anlaşılacaktı. Mao'nun 1976'da ölmesinden sonra iktidara gelen Çin Komünist Partisi'nin ılımlı kanadından Deng Hsiao-ping, yönetim kademesindeki radikal unsurları temizleyerek, ÇHC'nin değişimini başlattı. Deng'e göre, Çin dikkatini sınıf çatışmasından çok, ekonomik büyümeye ve modernleşmeye vermeliydi. ÇHC'deki değişimin temelinde, ekonominin liberalleştirilmesi vardı. ÇHY yönetimi kaba bir merkezî planlamaya dayalı ekonominin içine girdiği krizin farkındaydı. Bu nedenle ekonomideki mutlak devlet kontrolü kaldırılarak, sınırlı da olsa piyasa mekanizması devreye sokuldu. Bu çerçevede, bazı sektörlerde özel mülkiyete dayalı girişimler desteklendi, kâr ve zarar olgularına dayanan rekabetçi bir piyasa yaratılmaya çalışıldı. Kamu mülkiyetindeki şirketlerin piyasa koşullarındaki gibi verimliliğe ve kâra dayalı bir anlayışla yönetilmesine başlandı. Tarımda kolektif üretim biçimi terk edildi, topraklar çiftçilere ve ailelerine verildi. Deng'in ifadesiyle planlı ekonomiyle piyasa ekonomisi arasında "bir evlilik" yaratılmıştı.

Fotoğraf 6.4

Deng-Hsiao ping.

Kaynak:*http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:DengXiaoping.jpg&filetimestamp=20111022182942*

Deng'in ekonomik reformları bununla da bitmedi. Ülke uluslararası yatırımlara açıldı. ÇHC'deki ücretlerin düşüklüğü ve verilen teşvikler, çok kısa bir sürede birçok çok uluslu şirketin ülkede çok önemli ve büyük üretim tesisleri kurmasını sağladı. Çok uluslu şirketlerin "kapitalist" yönetim tekniklerinin yanında, ÇHC'ye çok önemli bir teknoloji transferi de gerçekleşmekteydi. Deng komünist ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan tüketim malları üretimi yetersizliğini aşmak için de askerî fabrikalarda buzdolabı, bisiklet, çamaşır makinesi gibi temel tüketim malları üretimine öncelik verilmesini sağladı. Böylece Çin toplumunun tüketim mallarına çok daha kolay ve ucuz biçimde ulaşması sağlandı. Bu da yönetimin toplumsal desteğini artırdı.

1979-1991 arasındaki dönemde uluslararası gelişmelere büyük oranda uyumlu bir dış politika izlendi. İkinci Soğuk Savaş ortamında SSCB ve bölgedeki Moğolistan ve Vietnam gibi müttefiklerine karşı ABD ile giriştiği stratejik iş birliğini sürdüren ÇHC, buna karşın 1960'lar ve 1970'lerdeki gibi dış politikada ideolojik etmenin ön plana çıkartıldığı bir dış politika çizgisinden de tedrici biçimde uzaklaştı. Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişkiler de ekonomik ve ticari boyutun ön plana çıkartılması gibi, daha rasyonel ve reel temellere oturtuldu.

KİTAP

Filistin-İsrail Sorunu'nun tarihsel dinamiklerini ve 1980'lerdeki gelişimini daha iyi anlayabilmek için Fahir Armaoğlu'nun "Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988" adlı eserini (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989) okumanızı öneririz.

SIRA SİZDE 4

Çin Halk Cumhuriyeti'nde Deng Hsiao-Ping'in uygulamaya koyduğu ekonomik reform paketi hangi temel unsurları içermekteydi?

Özet

AMAÇ 1 *İkinci Soğuk Savaş döneminde ABD ve Batı Bloku'ndaki gelişmeleri anlatmak*

1960'ların başından 1970'lerin sonuna kadar uluslararası sistemi şekillendiren temel unsur yumuşama olgusuydu. Ancak bu olguyu doğuran koşulların ortadan kalkması ile 1980'lerin ilk yarısı "İkinci Soğuk Savaş" dönemi olarak anıldı. 1980'lerin ikinci yarısına gelindiğinde ise iki blok arasında yeniden bir yakınlaşma yaşandı. Önce Doğu Bloku, sonra da SSCB'nin yıkılmasıyla "Kısa Yirminci Yüzyıl" sona ermiş oldu. SSCB'nin yıkılmasıyla beraber uluslararası sermaye güç kazanmaya başladığı gibi çevre ülkelerin merkez ülkelere olan bağımlılığı daha da arttı. Finansal liberalleşme ve uluslararası yatırımlar için ortam sağlanması, bazı metaların üretiminde uzmanlaşma ve kaynakların ihracata yöneltilmesi için çabalandı.

1973 petrol ambargosuyla başlayan ekonomik kriz Batı ekonomileri için başta ciddi zorluklara neden olsa da petrol üreten ülkelere akan artıdeğerin bu ülkeler tarafından kullanım biçimi, Batı ekonomilerinin bu krizden maksimum faydayı sağlamalarıyla sonuçlandı. Bu ekonomik kriz petrol ihracatçısı olmayan ülkeleri ve üçüncü dünya ülkelerini daha fazla vurdu. Dünya ekonomisini sarsan bu süreç, Batı egemenliğinin çok daha belirgin hâle gelmesine, buna paralel olarak artan ekonomik ve siyasal hegemonyanın belirginleşmesine ve ulusal kalkınmacılığın iflasına neden oldu.

Yine de uluslararası ekonominin yeniden yapılanması Batı Bloku'nda da değişim yarattı. Batı Avrupa'nın bile ABD karşısındaki özerkliğini azaltarak, bağımlılığını artırdı.

Petrol krizi bir petrol ihracatçısı olan SSCB'nin petrol gelirlerini büyük oranda arttırdı. SSCB'nin kısa vadede ekonomik olarak güçlenmesine neden olan bu gelişme, orta vadede çöküşün nedenlerinden birini oluşturdu. Bloklararası yumuşamaya rağmen özellikle nükleer silahlarda ABD'nin gerisinde olan SSCB, dengeyi sağlamak için Brejnev döneminde askerî harcamaları sürekli olarak arttırdı bu da SSCB'nin çöküş sürecini hızlandırdı.

1973 yılında OPEC ülkelerinin Batılı ülkelere karşı uygulamaya koydukları petrol ambargosuyla başlayan dönem Batı'nın ekonomik hegemonyasına önemli bir darbe vurması bağlamında uluslararası sistem içinde bloklar dışı ülkelerin özerklik alanlarını genişletme dinamiğini besler görünse de paradoksal bir biçimde orta vadede bu ülkelerin Batı'ya ekonomik ve siyasal bağımlılıklarını arttırdı. Uluslararası ekonomik ve siyasal sistemde yaşanan bu değişim ABD'nin gerek Batı Bloku, gerek Doğu Bloku gerekse Üçüncü Dünya'da 1980'lerin sonunda İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan kısa dönem dışında hiç olmadığı kadar etkinliğini arttırmasına neden oldu.

ABD'de 1976'da yapılan seçimleri kazanan Jimmy Carter yönetimi, temelde Başkan Richard Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ikilisi tarafından oluşturulan, yumuşamayı ve ABD'nin küresel müdahaleci retoriğini değiştiren yeni stratejisini uygulamaya başladı. Ancak bu stratejinin SSCB'nin etkinliğini arttırması üzerine, ABD kamuoyu ve politikacıları arasında huzursuzluk oluşmaya başladı.

AMAÇ 2 *1979-1985 yılları arasındaki uluslararası dinamikleri ve etkilerini tartışmak*

1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgali, İran İslam Devrimi ile yaşanan ABD'li rehineler sorunu ve İkinci Petrol Krizi'nin kamuoyu üzerindeki etkileri, ABD hükûmetlerinin Vietnam sonrasında bir oranda kaybettikleri meşruiyetleri yeniden sağladı. "Carter Doktrini", "Yeşil Kuşak Projesi", "SALT II"nin Amerikan Senatosu'nda reddedilmesi, askerî harcamalarda önemli artışlara gidilmesi ve dış politikada SSCB ve Doğu Bloku'na karşı insan hakları argümanının yeniden kullanılması ile İkinci Soğuk Savaş dönemi başlamış oldu.

SSCB 1970'lerin başlarında küresel mücadelede ABD karşısında siyasal ve ekonomik olarak dengeyi sağlamış olsa da söz konusu dönemin sonlarına doğru ekonomik ve teknolojik olarak hızla geriye düşmeye başlamıştı. Komünist Parti egemenliği, ülkede Hruşov döneminde başlayan liberalleşmeyle birlikte toplum tarafından daha fazla sorgulanır hâle gelmişti. Komünizme olan

inanç sarsılmaya başlamış, milliyetçiliğin yükselmesi ve insan hakları talepleri de çöküş sürecini hızlandırmıştı.

AMAÇ 3 *SSCB ve Doğu Bloku'ndaki değişimin nedenlerini saptamak*

Michael Gorbaçov'un ve ekibinin iktidara gelmesi ile de SSCB'de radikal bir değişim sürecinin kapısı aralandı. Gorbaçov, hızla yeni bir siyasal üslup benimseyerek, sosyalizmin yeniden yorumlanması gerekliliği üzerinde durmaya başladı. Bu çerçevede özellikle "açıklık" (glasnost) ve "yeniden yapılanma" (perestroyka) kavramları bu dönüşümün temel kavramları hâline geldiler. Gorbaçov içteki reformlara paralel olarak dışta da yeni bir dış politika açılımı gerçekleştirdi. SSCB'nin nükleer silahların azaltılması yönündeki önerileri ABD yönetimi tarafından da olumlu karşılandı. 1990 yılında Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması ile tarihin en kapsamlı silahsızlanma antlaşması imzalandı. Gorbaçov yönetimi sadece ABD ile değil diğer Batı ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Batı Avrupa ülkeleri ve ÇHC ile ilişkiler düzeltilmeye çalışıldı, SSCB'nin Üçüncü Dünya'daki askerî ve siyasi varlığının hızla azaltılması yoluna gidildi.

AMAÇ 4 *Üçüncü Dünya Ülkelerindeki önemli siyasal ve ekonomik gelişmeleri açıklamak*

Afganistan'daki monarşik rejim 1973'te sona ermiş ve cumhuriyet ilan edilmişti. 1978'de yapılan bir darbeyle sosyalist bir rejim kuruldu ve Afganistan Sovyet etki alanına girmeye başladı. Bu durum başta ABD ve ÇHC olmak üzere SSCB karşıtlarını rahatsız etti. Taraki yönetimine karşı oluşan İslamcı muhalefet silahlı mücadele yöntemini benimsedi ve Sovyet silahlarıyla donatılmış hükûmet güçleriyle Mücahitler arasında çatışmalar başladı.

Aralık 1979'da Sovyet yanlısı Karmal'ın iktidara gelmesine paralel olarak, SSCB birlikleri de Afganistan'a girmeye başladı. Afganistan'ın işgalinden sonra özellikle ABD desteğiyle hızla silahlanan mücahitler Sovyet birliklerine yönelik saldırılarını arttırarak sürdürdüler. SSCB yaklaşık 10 yıl süren ve hiçbir sonuç alınamayan bir batağa sürüklenmiş oldu ve Afganistan'ı terk etmek zorunda kaldı.

İran'da 1950'lerden itibaren yönetimi elinde tutan Şah Rıza Pehlevi, ülkenin modernleştirilmesi yönünde bir politika izlemekteydi. Ülkenin artan refahına rağmen, gelirlerin paylaşımında çok büyük bir adaletsizlik mevcuttu. Özellikle işçi ve köylülerden oluşan alt sınıflar adaletsiz düzenden hiç memnun değildi. İran toplumsal yapısında çok önemli bir yere sahip olan esnafların oluşturduğu çarşı (bazaar) da Şah yönetimine karşı yavaş yavaş muhalif bir çizgiye kaymaktaydı. Çarşı ile geleneksel müttefiki Şii din adamları arasında da Şah yönetimine karşı tepki büyüdü. ABD'den ve Batılı müttefiklerinden beklediği desteği alamayan Şah, ordunun da kendisine karşı tavır alması üzerine 1979 Ocak'ında ailesiyle yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Şubat başında Şii hiyerarşisinin en üstünde bulunan Humeyni Paris'teki sürgünden geri döndü. Ülkeye dönen Humeyni hemen devrimin liderliğini ele geçirdi ve ülkenin bir İslam Cumhuriyeti şeklinde yeniden yapılandırılması yönündeki görüşlerini uygulamaya soktu. İran İslam Devrimi'nden sonra, İran'ın dış politikası da tamamen değişti. Batı'nın sadık müttefiki İran, bölgedeki en radikal ABD ve Batı karşıtı ülkelerden biri hâline geldi.

Bu dönemde Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri de büyük bir ekonomik gelişme elde etti. Özellikle Çin kendi coğrafyasında yükselen bir güç olarak ortaya çıktı.

Mao'nun1976'da ölmesinden sonra iktidara gelen Çin Komünist Partisi'nin ılımlı kanadından Deng Hsiao-ping, yönetim kademesindeki radikal unsurları temizleyerek, Çin'de önemli bir değişim süreci başlattı. Devletin ekonomideki mutlak kontrolü kaldırılarak, sınırlı da olsa piyasa mekanizması devreye sokuldu. 1980'lerde adeta dünyanın atölyesi hâline gelen Çin ekonomisi çok uzun bir dönem boyunca yüksek büyüme hızını korudu. Bu süreç içinde Çin'de muhalif hareketler baş gösterse de ciddi bir başarı elde edememişlerdir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi İkinci Soğuk Savaş dönemi olgularından biridir?
a. 1973 Petrol Krizi
b. Carter Doktrini
c. Birinci İntifada'nın başlaması
d. Prag Baharı
e. Süveyş Kanalı'nın işgali

2. "Çevik Kuvvet" aşağıdaki Amerikan başkanlarından hangisi döneminde oluşturulmuştur?
a. Nixon
b. Carter
c. Reagan
d. Ford
e. Kissinger

3. Aşağıdakilerden hangisi İkinci Soğuk Savaş döneminde ABD-SSCB ilişkilerinde yaşanan olumsuzluklardan biri **değildir?**
a. 1980 Moskova Olimpiyatları'nın ABD tarafından boykot edilmesi
b. SALT-II Antlaşması'nın onaylanmaması
c. INF Antlaşması'nın imzalanması
d. SSCB'ye yapılan ihracata kota konulması
e. Silahlanma yarışının yeniden başlaması

4. Aşağıdakilerden hangisi Avrupa bütünleşmesinin gerçekleştiği temel alanlardan biri **değildir?**
a. Hukuki Bütünleşme
b. Siyasi Bütünleşme
c. Ekonomik Bütünleşme
d. Yargısal Bütünleşme
e. Mali Bütünleşme

5. Aşağıdakilerden hangisi Soğuk Savaş döneminde Polonya'daki muhalif hareketinin önderlerinden biridir?
a. Walesa
b. Gorbaçov
c. Hruşov
d. Brejnev
e. Jaruzelski

6. Aşağıdakilerden hangisi İkinci Soğuk Savaş dönemi öncesinde SSCB'nin yaşadığı ekonomik sorunların nedenlerinden biri **değildir?**
a. Artan silahlanma harcamaları
b. Dünya üzerinde SSCB etkisini genişletmek amacıyla Üçüncü Dünya ülkelerine verilen yardımlar
c. Ekonomide verimliliğin sağlanamaması
d. Merkezi planlamanın yetersizliği
e. Petrol fiyatlarının artışı

7. Aşağıdakilerden hangisi SSCB'nin Afganistan işgalinin temel nedenlerinden biri **değildir?**
a. Yeni Afgan yönetimine karşı savaşan Mücahitlere karşı harekete geçme düşüncesi
b. SSCB yönetiminin kendi nüfuz alanına girmiş bir ülkede İslami bir yapılanmaya izin vermek istememesi
c. İran İslam Devrimi'nin bölgede yarattığı İslami dalgalanmanın, SSCB'yi de etkileyebileceği endişesi
d. ABD'nin çevreleme politikasına karşı hamle yapmak
e. Üçüncü Dünya ülkelerinin desteğini sağlama isteği

8. Aşağıdakilerden hangisi İran İslam Devrimi'nin sonuçlarından biri **değildir?**
a. İran'ın bölgedeki en radikal ABD ve Batı karşıtı ülkelerden biri haline gelmesi
b. İran'daki Amerikan varlığının hızla tasfiye edilmesi
c. ABD'nin kurulan yeni rejimi ortadan kaldırmak amacıyla İran'a müdahalesi
d. Irak-İran savaşının başlaması
e. Bölgedeki İslamcı grupların destek alabilecekleri yeni bir devletin ortaya çıkması

9. Aşağıdakilerden hangisi Lübnan İç Savaşı'nın nedenlerinden biridir?
a. İsrail'in Beşir Cemayel önderliğindeki Hristiyan Falanjistleri desteklemesi
b. İsrail'in bölgedeki FKÖ kamplarını tasfiye etmek istemesi
c. ABD'nin Ortadoğu'da üs edinmek istemesi
d. Suriye'nin 1973 Savaşı ile kaybettiği toprakları almak istemesi
e. Suudi Arabistan önderliğinde Arap Birliği'nin Lübnan'daki Müslümanları desteklemesi

10. Aşağıdakilerden hangisi ÇHC'de Deng Hsiao-ping tarafından başlatılan reform çalışmalarından biri **değildir?**

a. Yönetim kademesindeki radikal unsurları tasfiye etmek
b. Ekonomideki mutlak devlet kontrolünü kaldırmak
c. Ekonomik liberalizasyon sürecini başlatmak
d. ABD ile ilişkileri normalleştirmek
e. Temel tüketim malları üretimine öncelik verilmek

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Konjonktür: Yeni Dinamikler ve Etkileri" konusunu gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "ABD ve Batı Bloku" konusunu gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "ABD ve Batı Bloku" konusunu gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "ABD ve Batı Bloku" konusunu gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Bloku" konusunu gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Bloku" konusunu gözden geçiriniz.
7. e	Yanıtınız yanlış ise "Üçüncü Dünya" konusunu gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise "Üçüncü Dünya" konusunu gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Üçüncü Dünya" konusunu gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Üçüncü Dünya" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

1973 Petrol Krizi'nden büyük gelirler elde eden İran, Irak, Venezuela, Cezayir gibi ülkeler büyük fonları ulusal kalkınma programlarının finansmanında kullandılar. Bu fonların yarattığı finansman, ülkelerin göreli refah düzeyinin artmasına olanak sağladığı gibi bu fonlar ülkelerin alt yapılarını geliştirilmesinde ve imar çalışmalarında kullanıldı. Petrol ihracatçısı olmayan Üçüncü Dünya ülkeleri açısından çok daha önemli olan sonuç ise petrol ihracatından kazanılan fonların Batı banka sistematiğine sokulması oldu.

1973 yılında OPEC ülkelerinin Batılı ülkelere karşı uygulamaya koydukları petrol ambargosuyla başlayan ve petrol fiyatlarında muazzam artışla küresel bir ekonomik bunalıma dönüşen gelişme dünya ekonomik sisteminin yeniden inşasına neden olan çok önemli bir dönemin habercisiydi. Bu gelişme, Batı'nın ekonomik hegemonyasına önemli bir darbe vurması bağlamında uluslararası sistem içinde bloklar dışı ülkelerin özerklik alanlarını genişletme dinamiğini besler görünse de paradoksal bir biçimde orta vadede bu ülkelerin Batı'ya olan ekonomik ve siyasal bağımlılıklarını artırdı. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır.

Öncelikle, Üçüncü Dünya ülkeleri ham madde, yatırım malları ve ara mallarında, petrol fiyatlarının tetikleyicisi olduğu dünya ekonomisindeki enflasyonist eğilim nedeniyle artan maliyetleri karşılamada çok ciddi sıkıntılar içine girdiler. Ekonomik sıkıntıların artışı bu ülkelerin ekonomik ve siyasal kargaşa içine girerek süper güçlere yakınlaşmak zorunda kalmalarına, dolayısıyla iki kutuplu sistem içinde artan özerkliklerinin azalmasına neden oldu.

İkinci olarak, petrol fiyatlarındaki artış Üçüncü Dünya hareketinin birlikteliğini yitirmesinin de önemli nedenlerinden birisini oluşturdu. Petrol üreticisi olmayan ülkelerle, kriz nedeniyle gelirlerinde çok büyük artışlar sağlayan diğer Üçüncü Dünya ülkeleri arasında ciddi sorunlar ortaya çıktı. Petrol fiyatlarındaki artıştan nemalanan ülkeler ile bunun bedelini ödemek zorunda kalan ülkeler arasında beliren çıkar farklılaşması Üçüncü Dünya hareketinde ciddi bir ayrışmaya yol açtı.

Son olarak, uluslararası ekonomik sistemin yeniden merkezileşmesinin doğal sonucu olan "denetim" ve "yönetim" dinamiklerinin bağımlı ekonomilere uygulanmasıyla ortaya çıkan çevresel ülkelerin bağımlılıklarının artışı, gerek uluslararası ekonomik gerekse siyasal sistem açısından önemli etkilerde bulundu. 1973 Petrol Krizi kısa vadede Üçüncü Dünya ülkelerine özerklik sağlanmış olsa bile ekonomik stabilizasyonun yokluğu orta ve uzun vadede Üçüncü Dünya ekonomik ve siyasal olarak Batı Bloku'na bağımlı hâle gelmiştir.

Sıra Sizde 2

Nixon-Kissinger döneminin ardından, Üçüncü Dünya siyasetinde başarısızlığa uğranıldığının düşünülmesi, Carter yönetimini eski stratejinin temel ilkelerini değiştirmeden yeni stratejik açılımlara yöneltti. Bu yeni stratejik açılıma ise "Carter Doktrini" adı verilmiştir. Bu doktrin SSCB ve Üçüncü Dünya ülkelerine ilişkin birçok stratejik unsurlardan oluşuyordu.

Birinci olarak, "Carter Doktrini", Orta Doğu'da Amerikan çıkarlarına karşı girişilebilecek bir harekete, ABD'nin gerekirse askerî güç kullanarak doğrudan müdahale etmesini içermekteydi. Nixon Doktrini'nin terki ve Eisenhower Doktrini'nin restorasyonu anlamına gelen bu değişiklik, ABD'nin yeniden güç ve çatışma politikalarına döndüğünü göstermekteydi. Bu politika değişikliği ABD'nin bölgede askerî güç bulundurma ihtiyacı içine girmesine neden oldu. Bu bağlamda Carter döneminde 1977 yılında oluşturulmaya başlanan Çevik Kuvvet'in (Rapid Deployment Force) güçlendirilmesi ve bölgede konuşlandırılması ihtiyacını doğurdu. Artık ABD dış politikasının doğrultusu belirgin bir biçimde Orta Doğu'ya çevrilmiş oldu.

İkinci olarak, "Yeşil Kuşak Doktrini" ortaya atıldı. Buna göre; İslam, Orta Doğu'da komünizme ve SSCB'ye karşı kullanabilirdi. Bunun yolu ise bölgede Amerikan politikalarıyla uyumlu ülkelerde İslami gelişimi kontrol ederek, uyumsuz ülkelerde ise kışkırtarak, bu bölgelere SSCB etkisinin girmesini önlemek ve SSCB'yi 'yeşil kuşak' ile çevrelemekti.

Üçüncü olarak, 1979 yılı başında imzalanan nükleer silah indirimine yönelik SALT-II antlaşmasının geri çekilmesi, SSCB'ye yapılan ihracata sınırlar konulması ve 1980 Moskova olimpiyatlarını boykot gibi eylemler içeren bu politika, iki blok arasındaki ilişkilerde ciddi bir kopmaya neden oldu.

Dördüncü olarak, Carter yeni bir silahlanma politikası geliştirdi. Bu politika, NATO'nun Avrupalı müttefiklerinin de askerî harcamalarda artışa gitmelerini içeriyordu. NATO'nun askerî ve siyasal açıdan güçlendirilerek bir anlamda 1960'ların ortalarından itibaren gerileyen NATO 'birlikteliğinin' yeniden tesisini hedefleyen bu politika, blok politikasının eski 'sıkılığını' yeniden kazanılmasını ve NATO üyeleri arasında eş güdümün sağlanarak özerk hareketlerin engellenmesini amaçlamaktaydı.

Beşinci olarak, Carter yönetimi ilk döneminden beri uyguladığı, dış politikada insan hakları argümanını kullanma stratejisini çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkardı. Bu politikanın birincil hedefi, o dönemde Polonya'da beliren huzursuzluğun gösterdiği gibi Amerikan karşıtı ülkelerde, yönetimler ve halk arasındaki gerginliği arttırmak ve bu anti demokratik yönetimlerin meşruiyetine doğrudan bir darbe vurmaktı. İnsan hakları vurgusu bu şekilde Sovyet imajına indirilebilecek çok önemli bir darbe niteliği kazanacaktı. Bu da girişilen küresel mücadelede Sovyet gücünün zayıflaması ve dikkatini daha çok blok içi meselelere çevirmesine neden olacaktı.

Sıra Sizde 3

Polonya'nın Doğu Avrupa'daki rejim karşıtı hareketlerin ilk ortaya çıktığı yer olması tabii ki tesadüf değildi. Polonya tarihsel olarak Rusya'ya hep kuşkuyla bakmış bir ülkeydi. Ülke 18. yüzyıldan itibaren Rus etki alanına girmiş ve Rusya'nın ön ayak olmasıyla iki defa da parçalanarak bağımsızlığını yitirmişti. Bu husus Polonyalılardaki Rus karşıtlığının temelini oluşturmaktaydı. Rus karşıtlığı da milliyetçi dinamiği beslemekteydi. Buna paralel olarak nüfusunun çoğunluğu Katolik olan ülkede komünist rejime rağmen dini duygular ha-

la güçlüydü ve kilise önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmekteydi. Üstelik 1978'de bir Polonyalı olan II. Jean Paul'ün Papa seçilmesiyle kilisenin toplum üzerindeki etkisi daha da artmıştı. Dinî inançlar milliyetçiliği besleyen önemli bir dinamik hâlini aldı. İkinci olarak, ekonomik koşulların en çok bozulduğu Doğu Avrupa ülkelerinden biri de Polonya'ydı. Özellikle dış borçlanmanın çok büyük miktara ulaşması, Polonya ekonomisinin ekonomik dalgalanmalardan çok daha fazla etkilenmesine sebebiyet verdi ve huzursuzluklar arttı. Böylece çözülmeyi sağlayan ekonomik dinamik de kendini iyiden iyiye gösterdi.

Lech Walesa önderliğindeki Dayanışma Hareketi'nin kazandığı güç, Polonya Hükûmeti'ni bu hareketi tanımak zorunda bıraktı. Fakat huzursuzluk ekonomik koşulların daha da zorlaşmasının sonucunda yatışmadı. Kışa girilirken ülkedeki kriz atmosferi daha da arttı. SSCB'nin askerî müdahalesinden bile söz edilir olmuştu. Fakat SSCB doğrudan bir müdahale yapmak yerine, Polonya'da askerî bir yönetim kurulmasını destekledi. SSCB desteğini arkasına alan yeni yönetim sıkıyönetim ilan ederek muhalefete karşı yoğun bir baskı politikası başlattı. Dayanışma Hareketi'nin yeraltına inmesiyle kanlı bir iç savaş yaşanmadı ve kriz sona erdi. Yeni yönetim birkaç ay içinde sıkıyönetimi kaldırsa da ekonomik durumun daha da kötüleşmesi muhalefeti ve onun en örgütlü hâli olan Dayanışma Hareketi'ni güçlendirmeye devam etti.

Sıra Sizde 4

Mao'nun 1976'da ölmesinden sonra iktidara gelen Çin Komünist Partisi'nin ılımlı kanadından Deng Hsiao-ping, yönetim kademesindeki radikal unsurları temizleyerek, Çin'de önemli bir değişim sürecini başlattı. Deng'e göre, Çin dikkatini sınıf çatışmasından çok, ekonomik büyümeye ve modernleşmeye vermeliydi. Çin'deki değişimin temelinde, ekonominin liberalleştirilmesi vardı. Çin yönetimi kaba bir merkezî planlamaya dayalı ekonominin içine girdiği krizin farkındaydı. Bu nedenle ekonomideki mutlak devlet kontrolü kaldırılarak, sınırlı da olsa piyasa mekanizması devreye sokuldu. Bu çerçevede, bazı sektörlerde özel mülkiyete dayalı girişimler desteklendi, kâr ve zarar olgularına dayanan rekabetçi bir piyasa yaratılmaya çalışıldı. Kamu mülkiyetindeki şirketlerin piyasa koşullarındaki gibi verimliliğe ve kâra dayalı bir anlayışla yönetilmesine başlandı. Tarımda kolektif üretim biçimi terk edildi ve topraklar çiftçilere ve ailelerine verildi.

Ülke uluslararası yatırımlara açıldı. Çin'deki ücretlerin düşüklüğü ve verilen teşvikler çok kısa bir sürede birçokuluslu şirketin ülkede çok önemli ve büyük üretim tesisleri kurmasını sağladı. Çokuluslu şirketlerin "kapitalist" yönetim tekniklerinin yanında, Çin'e çok önemli bir teknoloji transferi de gerçekleşmekteydi. Deng, komünist ülkelerin en önemli sorunlarından biri tüketim malları üretimi yetersizliğini aşmak için de askerî fabrikalarda buzdolabı, bisiklet, çamaşır makinası gibi temel tüketim malları üretimine öncelik verilmesini sağladı. Böylece Çin toplumunun tüketim mallarına çok daha ucuz biçimde ulaşması sağlandı. Bu da Çin yönetiminin toplumsal desteğini arttırdı.

Liberalleşme başlarda umulmadığı biçimde ekonomik büyümeyi ve refahı arttırdı. 1980'lerde adeta Dünya'nın atölyesi hâline gelen Çin ekonomisi çok uzun bir dönem boyunca yüksek büyüme hızını korudu. Mao döneminde %2-3'ü geçmeyen büyüme oranı 1980'ler boyunca ortalama % 9'u buldu.

Yararlanılan Kaynaklar

Armaoğlu, F. (1994). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1980-1990, 4. B., Ankara: İş Bankası Yayınları.

Arrighi, G. (2000). **Uzun Yirminci Yüzyıl,** Çev: R. Boztemur, Ankara: İmge Yayınları.

Dunbanin, J. P. D., (1994). **The Cold War: The Great Powers and Their Allies,** Harlow: Longman.

Çağrı, E., Erdem G., Embel E. (2004). "Avrupa Birliği Dosyası", **Popüler Tarih,** S. 52.

Hobsbawm, E. (1996). **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı,** (çev. Y. Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.

Judt, T. (2006). **Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi,** (çev: D. Şendil), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kennedy, P. (1989). **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri,** (çev. B. Karanakçı), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Kissinger, H. (1998). **Diplomasi**, (çev: İ. H. Kurt), Ankara: İş Bankası Yayınları.

Langlois, Georges vd. (2000). **20. Yüzyıl Tarihi,** (çev. Ö. Turan), İstanbul: Nehir Yayınları.

Lee, S J. (2002). **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980,** (çev. S. Aktur), Ankara: Dost Yayınevi.

Mazower, M. (2010). **Karanlık Kıta: Avrupa'nın Yirminci Yüzyılı,** (Çev: D. Cenkçiler), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Palmer, R. R., Joel Colton, J., Kramer L. (2007). **A History of the Modern World,** 10. Baskı, New York: McGraw-Hill Companies.

Roberts, J. M., (2010). **Avrupa Tarihi**, (çev: F. Aytuna), İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Sander, O. (2002). **Siyasi Tarih 1918-1994,** 10. B., Ankara: İmge Yayınları.

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Soğuk Savaş'ın sona erme döneminde ABD ve Batı Avrupa'daki gelişmeleri açıklayabilecek,
- SSCB ve Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin çöküş nedenlerini tartışabilecek,
- Üçüncü Dünya ülkelerindeki önemli siyasal ve ekonomik gelişmeleri değerlendirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Soğuk Savaş
- Bütünleşme
- Silahsızlanma
- Liberalizm
- Reform
- Komünizm
- Üçüncü Dünya
- Milliyetçilik

İçindekiler

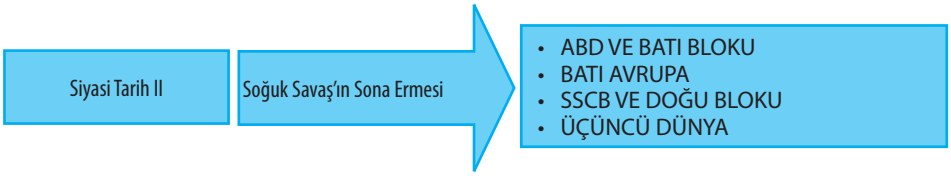

Soğuk Savaş'ın Sona Ermesi

ABD VE BATI BLOKU

ABD

Muhafazakâr değerleri ve dolayısıyla anti-komünizmi iç ve dış politik söyleminin merkezine oturtan Reagan hükûmeti, Soğuk Savaş'ın ideolojik mücadele boyutunu 1950'lerden sonra en yoğun biçimde kullanan ABD yönetimi oldu. Reagan tarafından "kötülükler imparatorluğu" olarak adlandırılan SSCB'ye karşı kültürden spora kadar çok geniş bir alanda kullanılabilecek bütün ideolojik aygıtlar devreye soktu. Özellikle Reagan yönetiminin 1981-1985 yılları arasındaki ilk döneminde hararetle uygulanan bu politika, 1986'dan sonra eski hızını kaybetti. Bunun da temel nedeni, SSCB'de Gorbaçov'un iş başına gelmesiyle yeni bir dönemin başlaması ve bu çerçevede bloklararası ilişkilerde yeniden barış rüzgârlarının esmesiydi. Reagan söz konusu dönemde kendisinden umulmayacak bir biçimde yumuşamayı destekleyecek ve iki ülke arasındaki silahsızlanma görüşmelerinde simgeleştiği gibi, SSCB ile iş birliği yapmaktan kaçınmayacaktı. Reagan yönetimi SSCB'deki değişim sürecini de yoğun bir şekilde destekledi ve Gorbaçov'un içteki reform sürecini daha rahat bir biçimde sürdürmesini sağlayacak dış ortamı büyük oranda sağladı.

Reagan'ın görev süresinin bitmesinin ardından 1988 seçimlerini kazanarak, 1989 başında iktidara gelen Cumhuriyetçi George Bush yönetimi de Reagan'ın özellikle ikinci döneminde izlediği politikaları devam ettirdi. Zaten Bush, Reagan'ın başkan yardımcısı olarak görev yapmakta ve izlenen politikayı belirleyen ekip içinde yer almaktaydı. Bush dönemi, bloklararası ilişkilerin iyiden iyiye ısındığı bir konjonktüre denk gelmişti. Bu yüzden, ABD yönetimi açısından sorun artık bloklararası ilişkilerde ABD üstünlüğünü tesis etmek ya da yakınlaşma çabalarını daha da geliştirmek değildi. Sorun, SSCB'nin ve Doğu Bloku'nun 1989 yılından itibaren içine girdiği dağılma sürecinde ortaya çıkabilecek krizleri yönetebilmekti. Aşağıda inceleneceği gibi, Doğu Bloku'nun ve SSCB'nin yıkılma sürecinin şaşırtıcı biçimde hayli "çabuk ve kansız" olması, Bush yönetiminin şansı olacaktı. Bush yönetiminin bu dönemdeki en önemli dış politika gündem maddesini ise 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi oluşturacaktır.

BATI AVRUPA

Avrupa Entegrasyonu: Bütünleşme ve Derinleşme

1960'lı ve 1970'li yıllarda Avrupa bütünleşmesi süreci önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Genişlemeyle birlikte bu sorunlar daha da artmış, 1973 Petrol Krizi'ni takiben yaşanan ekonomik durgunluk ve daralma üye ülkeleri zor durumda bırakmıştı. Gümrük Birliği 1968'de tamamlanmış olmasına rağmen, henüz "ortak pazar" aşamasına bu sorunlar nedeniyle geçilememişti. Bu sorunları aşmak için 1983'te, Avrupa Parlamentosu üyesi Spinelli, Avrupa Birliği'nin kurulmasına ilişkin bir antlaşma taslağı sundu. "Spinelli Taslağı" 14 Şubat 1984'te, Avrupa Parlamentosu'nda, büyük çoğunlukla kabul edildi ve "Tek Avrupa Senedi"nin temelini oluşturdu. Avrupa Komisyonu da 1985'te bir dizi öneri sıraladığı Beyaz Kitap'ı yayınladı. Böylece, Roma Antlaşması'nın 236. maddesine dayanılarak kurucu antlaşmada değişikliklere gidildi ve bu çerçevede imzalanan Avrupa Tek Senedi, 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girdi. Avrupa bütünleşmesinin ve derinleşmenin en önemli noktalarından biri Tek Avrupa Senedi'dir.

Avrupa Tek Senedi ile kurumsal anlamda bir takım değişikliklere gidilmiştir:

Oy birliğinden, nitelikli oy çokluğuna geçilmiştir; karar alma süreçlerinde reforma gidilmesi, iş birliği sürecinin öngörülmesi ve parlamentonun etkin kullanımı amaçlanmıştır. Avrupa Parlamentosu yeni üye kabulü ve ortaklık antlaşmalarının onaylanması konusunda yetkilendirilmiş ve ilk derece mahkemesinin kurulması kabul edilmiştir. Değişiklikler sadece kurumsal alanda da kalmamıştır. Avrupa Tek Senedi ile siyasi birtakım değişiklikler de gündeme gelmiştir. En geç 1992 sonunda "Avrupa Tek Pazarı"nın kurulması kararlaştırılmıştır. Sosyal politikalar, sosyal ve ekonomik uyum, teknolojik AR-GE faaliyetleri ve çevre gibi yeni politika alanları topluluk yetkisine verilmiş ve Avrupa siyasi birliğinin oluşturulması karara bağlanmıştır.

İki Almanya'nın Birleşmesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası düzenin en önemli ögelerinden ve simgelerinden birini, hiç kuşkusuz Almanya'nın ikiye ayrılması oluşturuyordu. Almanya'nın 1871'de birleşmesi, Avrupa'daki ve tüm dünyadaki dengeleri nasıl değiştirdiyse, bölünmesiyle de yepyeni jeopolitik dengeler kurulmuştu. Yeni dinamiklerin ortaya çıktığı bir dönemde eski düzenin en önemli ögelerinden ve simgelerinden biri olan Almanya'nın bölünmüşlüğü olgusunun aynı biçimde kalması beklenemezdi.

Nitekim, daha yumuşamanın ortaya çıkışıyla birlikte iki Almanya arasında bir yakınlaşma süreci başlayacak ve 1970'lerden itibaren iki ülke arasında ekonomik ve siyasal ilişkiler hızla geliştirilecektir. Bu durum 1961'de Doğu Almanya'da iktidara gelen ve hayli otoriter bir yönetim kuran Erich Honecker tarafından bile desteklenecektir. Fakat yakınlaşmaya rağmen iki devletin tekrar birleşmesi, birleşmeden sadece aylar önce bile hayli iyimser bulunan bir görüş olarak nitelendirilecekti.

Aşağıda incelenecek olan, Doğu Bloku'nun içine girdiği durumun Doğu Alman halkında da bir hareketlenme yaratmaması beklenemezdi. Gorbaçov'un yeni politikaları ve Polonya ile Macaristan'daki gelişmeler Doğu Alman halkı tarafından da yakından izlenmekteydi. 1989 sonbaharında Macaristan'ın sınır kapılarını açması bir anda büyük bir hareketliliğin yaşanmasına neden olacaktı. Yakınlaşmaya rağmen Honecker yönetimi seyahat özgürlüğünü hâlâ büyük oranda kısıtladığından,

Doğu Alman halkı Batı'ya geçiş için Macaristan yolunu kullanmaya başladı. Batı Almanya'da iktidarda bulunan Helmut Kohl başkanlığındaki Hristiyan Demokratlar göç sürecini desteklemekteydi. Birkaç ay içinde Batı Almanya'ya göç öyle bir hâl aldı ki, 1989 sonunda 350 bin Doğu Alman yurttaşı batıya geçiş yapmıştı. O tarihte Doğu Almanya'nın nüfusunun 17 milyon olduğu dikkate alındığında göçün boyutu daha da iyi anlaşılabilecektir.

Bu gelişmeye paralel olarak Honecker yönetimi, Doğu Almanya'da hız kazanan komünist rejim karşıtı gösterilere karşı sert tedbirler alamadı. Gorbaçov Doğu Almanya'da bulunan SSCB kuvvetlerinin asla müdahil olmayacaklarını açıkça belirtti ve Honecker'e askerî tedbirler almaması yönünde uyarıda bulundu. Leipzig'de başlayan büyük bir gösteri sonucunda Doğu Alman Komünist Partisi lideri Honecker istifa etmek zorunda kaldı. Honecker'den sonra iktidara gelen Egon Krenz önceleri reform sürecinin başlatılacağı ama rejimin süreceği yönünde mesajlar verdi. Doğu Almanya'daki rejim karşıtı muhalefet ise demokratikleşme çabalarını yetersiz bulmaktaydı. Muhalefet Honecker başta olmak üzere komünist yönetici elitin yolsuzluklarının ortaya çıkarılmasını ve sorumluların cezalandırılmasını istemekteydi. Muhalefetin artan baskısı Komünist Parti'nin dağılma sürecine girmesine neden oldu. Ekim 1989'da Doğu Alman halkı rejimin tamamen tasfiyesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması taleplerini çok daha geniş katılımlı gösterilerle dile getirmeye devam etti. Muhalefet artık örgütlenmeye, siyasal parti ve örgütler çerçevesinde hareket etmeye başlamıştı. Krenz artan muhalefet karşısında genel af gibi yatıştırıcı önlemler almaya çalıştıysa da muhalefeti tatmin edemedi. Toplumsal muhalefetin baskılarına dayanamayan Krenz yönetiminin geçişlere izin verme kararı almasıyla, 9 Kasım 1989'da özelde Almanya'nın genelde ise Avrupa'nın bölünmüşlüğünün sembolü olan Berlin Duvarı yıkılmış oldu ve iki Almanya'nın birleşmesi yönünde yepyeni bir aşamaya girildi.

Bu sırada Federal Almanya başbakanı olan Helmut Kohl'ün iki Almanya'nın birleştirilmesi yönünde bir planı ortaya atması, Doğu Alman muhalefetini daha da heyecanlandırdı. Artan gösteriler Aralık başında Krenz'in istifasına neden oldu ve daha ılımlı bir çizgiye sahip yeni bir yönetim iş başına geldi. 19-20 Aralık'ta Kohl'le buluşan yeni Doğu Almanya başbakanı Hans Modrow iki Almanya arasında sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda iş birliği yapılmasına dair bir antlaşma imzaladı. 2 Ocak 1990'da Berlin Duvarı'nın tamamen yıkılacağı ilan edildi. Buna rağmen Doğu Almanya'daki muhalefet siyasal ve ekonomik liberalleşme yönündeki isteklerini geniş katılımlı gösterilerle dile getirmeye devam etmekteydi. Sonuçta hükûmet muhaliflerle Mart 1990'da çok partili serbest seçimler yapılması konusunda anlaştı. Böylece, Komünist Parti'nin reformcu unsurları ile liberal muhalefet temsilcileri ülkeyi yeni bir anayasa yapılana kadar geçiş sürecinde birlikte yönetmek konusunda iş birliği yaptılar.

Doğu Almanya 1990 başlarında önemli bir değişim sürecine girerken, gündeme yavaş yavaş iki Almanya'nın birleşmesi konusu gelmeye başladı. Özellikle Batı Almanya

Fotoğraf 7.1

Berlin Duvarı

Kaynak: *http://history.howstuffworks.com/european-history/berlin-wall.htm*

Başbakanı Kohl, birleşme konusunda çok istekliydi ve bu yönde girişimlere başladı. Doğu Almanya'da Mart 1990'da yapılan ilk demokratik seçimleri de Hristiyan demokratların kazanmasıyla Almanya'nın hem doğusunda hem batısında birlik düşüncesi egemen olmuştu. Şimdi sorun, büyük güçlerin birleşme konusunda ikna edilmesinden geçmekteydi. Bu aslında başlangıçta çok da kolay görünmemekteydi. Çünkü birleşik Almanya Avrupa'daki tüm dengeleri değiştirecek bir ülke olacaktı. Alman ulusal birliğinin kurulmasından itibaren, Avrupa'daki bütün güçler dikkatlerini Almanya'ya çevirmişlerdi. Birleşik Almanya hakkındaki endişe hiç de temelsiz değildi. Alman birliği ve emperyal hırsı iki dünya savaşının da en önemli nedenlerinden birini oluşturmuştu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bile birleşik Almanya özellikle bu gelişmeden potansiyel tehdit algılayan SSCB ve Fransa açısından en kötü senaryolardan biriydi. Nitekim Kohl, Kasım 1990'da birleşme planını ilk açıkladığında hayli olumsuz tepkiler almıştı.

Beklentilerin aksine Kohl hükûmetinin izlediği başarılı diplomasi sayesinde büyük güçlerin birleşme konusunda ikna edilmeleri hayli çabuk ve kolay oldu. Nisan 1990'da başlayan ve "4+2 Görüşmeleri" olarak adlandırılan iki Almanya ve İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa arasındaki görüşmelerde anlaşma yolunda önemli adımlar atıldı. Bu çerçevede, mayıs ve haziranda atılan adımlarla iki Almanya arasında parasal ve sosyal birlik kuruldu. 4+2 Görüşmeleri'nin olumlu bir biçimde sonuçlandırılmasıyla imzalanan antlaşmayla iki Almanya'nın birleşmesi yolundaki son engel de kalkmış oldu. Sonuçta 2 Ekim gecesi birleşik Almanya doğmuş oldu.

Birleşik Almanya konusunda büyük güçlerin ikna edilmesinde, Alman hükûmetinin başarılı diplomasisinin yanı sıra, Almanya'nın özellikle doğu sınırlarının değişmezliği hususunda verdiği garantinin de etkisi büyük oldu. Bu sayede Polonya ve özellikle SSCB'nin endişeleri giderilmekte ve İkinci Dünya Savaşı sonrası sınırların değişmezliği teyit edilmekteydi. Tabi, Almanya'nın SSCB'ye milyarlarca dolarlık hibe ve kredi vermeyi kabul etmesi de süreci daha da kolaylaştıracaktı. Zaten Gorbaçov yönetimi Doğu Avrupa'daki askerî varlığını ortadan kaldırmaya ve Doğu Avrupa ülkelerinin kendi geleceklerini belirleme hakkına dayalı politikasını 1989 sonunda belirginleştirmişti. Almanya'nın birleştirilmesi de bu politikanın doğal sonucuydu.

Doğu Avrupa'daki çözülme sürecini destekleyen Batılı güçlerin Almanya'nın birleşmesine karşı tavır almaları zaten izledikleri politikayla ters düşmeleri anlamına gelecekti. Bu yüzden, Alman birliğini engelleyici bir tutum almadılar. Birleşme sürecinde Alman hükûmetinin "aşırı milliyetçi" olarak anlaşılamayacak bir politika izlemesi de bunu kolaylaştırıcı bir etkide bulundu. İkinci Dünya Savaşı'ndan ağır bir yenilgiyle çıkan ve işgal altında tutulan Batı Almanya'nın çok kısa bir sürede kendisini toparlaması ve Avrupa'nın siyasal olmasa da ekonomik olarak en büyük gücü hâline gelmesi de Bonn hükûmetinin elini güçlendirmişti.

Almanya'nın birleşmesi sonucunda ortaya çıkan 80 milyonluk büyük devlet, Avrupa siyasetinde tedrici bir biçimde ağırlığını arttıracaktır. Almanya sürekli büyüyen ekonomisiyle 1990'larda hız kazanan Avrupa entegrasyonun da temel eksenlerinden biri hâline gelecektir.

KİTAP

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşme sürecinin toplumsal yansımalarını daha iyi öğrenebilmek için, Binnaz Baytekin'in Alman Edebiyatı'nda İki Almanya'nın Birleşme Olgusu (Sakarya Yayınevi, Adapazarı, 2007) başlıklı eserini okumanızı tavsiye ederiz.

İki Almanya'nın birleşme sürecini ana hatlarıyla anlatınız.

SIRA SİZDE 1

SSCB VE DOĞU BLOKU

SSCB

1985'te SBKP Genel Sekreterliğine getirilen Gorbaçov dönemine kadar, Sovyet eliti büyümekte olan tehlikenin (ekonomik çöküş ve ulusal sorunlar) farkında olmasına rağmen, çözüm yönünde önemli bir adım atamadı. 1982'de ölen Brejnev, görünürde, 1968'de Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi, blok içi bütünlüğün korunması için gerekirse askerî güç kullanılmasını da içeren geleneksel Sovyet dış politikasının sürdürülmesinden yanaydı. Fakat Brejnev yönetimi yumuşama sürecini desteklemiş ve sınırlı bir liberalleşme politikası da uygulamıştı. Brejnev yönetiminin 1980'de Polonya'da başlayan muhalif harekete karşı, doğrudan askerî müdahale yolu izlememesi de dikkat çekiciydi.

Brejnev ve sonrasında çok kısa süren Çernenko ve Andropov dönemlerinde de yeni ve radikal bir politika değişikliği yapılamadı. SSCB açısından radikal bir değişikliğin olması için Michael Gorbaçov'un ve ekibinin iktidara gelmesi gerekecekti.

Aslında Gorbaçov göreve ilk geldiğinde kendinden önceki SSCB liderlerinden çok da farklı bir çizgide olmayan Ortodoks bir Marksist olduğu izlenimi vermişti. Fakat bunun yanıltıcı olduğu çok kısa bir sürede anlaşıldı. Gorbaçov, hızla yeni bir siyasal üslup benimseyerek, sosyalizmin yeniden yorumlanması gerekliliği üzerinde durmaya başladı. Bu çerçevede özellikle "açıklık" (glasnost) ve "yeniden yapılanma" (perestroyka) kavramlarını söyleminin merkezine yerleştirdi. Açıklık, Sovyet yönetimindeki aksaklıkların giderilmesi, yönetim kadrolarında gençleştirilmeye gidilmesi, basın ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi, rejim karşıtlarının salıverilmesi, insan hakları ihlallerinin önlenmesi gibi Sovyet halkının siyasal temsil kanallarının açılmasına dayanmaktaydı. Gorbaçov bu politikayı uygulamaya sokarak girişeceği reformlar için halk desteğini almayı ve bu desteği Komünist Parti içindeki muhafazakâr kanada karşı da kullanmayı amaçlamaktaydı. Yeniden yapılanma ise, Gorbaçov'un Sovyet sisteminde yapacağı radikal değişikliği, yani komünist ekonominin yeniden yapılandırılmasını ifade etmekteydi. Sovyet ekonomisi hızla modernleştirilmeli ve böylece ekonomik durum düzeltilmeliydi.

Fotoğraf 7.2

SSCB'nin Son Lideri Michael Gorbaçov

Kaynak: *http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/de/Mikhail_Gorbachev_1987.jpg*

Gorbaçov'a göre, SSCB ekonomisi düzeltilmeden ülke ne askerî gücünü koruyabilir ne de müttefiklere yönelik taahhütler yerine getirilebilirdi. SSCB'nin bir süper güç olarak kalması mümkün olmazdı. Ekonomik gelişme ve halkın refah seviyesinin yükseltilebilmesi için de yeniden yapılanma, olmazsa olmaz bir gereklilikti. 1986'da yapılan Komünist Parti Kongresi'nde reformlar için destek alan Gorbaçov, reform sürecini başlattı. Bu çerçevede, basın özgürlüğü yavaş yavaş genişletildi, çeşitli hukuksal düzenlemeler yapıldı.

Gorbaçov içteki reformlara paralel olarak dışta da yeni bir dış politika açılımı yaptı. Zaten, SSCB'nin savunma harcamalarının azaltılmasını girişilecek reform sürecinin en önemli ayaklarından biri olarak gören Gorbaçov açısından bu çok ivedi bir eylemdi. Nitekim, Gorbaçov'un iktidara gelmesinden 7 ay sonra, Gorbaçov ve Reagan arasında Cenevre'de yapılan 19-21 Kasım 1985'deki ilk zirve toplantısında silahsızlanma konusu görüşme gündeminin ana maddesi oldu. Bu ilk görüşmede sonuç alınamadıysa da iki taraf arasında bir yakınlaşma sürecinin başladığı açıktı. Bu görüşmeyi 11-12 Ekim 1986'da Reykjavik'de yapılan görüşme izledi. Sonuçta 7-10 Aralık 1987'de yapılan Washington Zirvesi'nde anlaşmaya varıldı ve tarihte ilk defa nükleer silahların azaltılması yönünde bir antlaşma- Orta Menzilli Füze Antlaşması (INF) imzalandı. Orta menzilli nükleer füzelerin sınırlandırılmasına yönelik bu antlaşmayı, 1991'de Moskova'da imzalanan ve nükleer savaş başlığı sayısında yaklaşık %30'luk bir indirim sağlayan START-I izleyecekti. START-I görüşmeleri esasen 29 Mayıs-2 Haziran 1988 tarihleri arasında Moskova'da yapılan zirveyle başlamıştı. SSCB'nin iki ülke arasındaki silahsızlanma görüşmelerinde önemli bir engel teşkil eden Afganistan işgalini sona erdirmesiyle müzakere zemini daha da sağlamlaştı. Gorbaçov ve yeni ABD başkanı Bush arasında gerçekleştirilen değişik zamanlardaki görüşmeler sonucunda, 29 Haziran 1991'de imzalanan START-I antlaşmasıyla, iki ülkenin sahip olduğu uzun menzilli stratejik nükleer füzeler de silahsızlanma kapsamına girmiş oldu. Aynı dönemde, ABD ve SSCB arasındaki silah indirimi görüşmeleri daha da genel bir nitelik kazandı; sadece iki ülke arasında değil, bloklar arasında yapılan görüşmelere dayanan ve sadece nükleer silahları değil, konvansiyonel silahları da kapsayan bir çerçeveye oturdu. Böylece, 1970'lerde başlayan fakat önemli bir sonuç alınamayan Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı (AGİK) görüşmelerinde kısa zamanda önemli mesafeler alındı. 1990 Kasım'ında Yeni Avrupa İçin Paris Şartı ile birlikte imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) ile tarihin en kapsamlı silahsızlanma antlaşması ortaya çıktı.

Fotoğraf 7.3

INF Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle çıkartılan hatıra parası

Kaynak:
http://bigsilvercoins.com/Russia%201987%20Treaty%20back.JPG

Gorbaçov yönetimi sadece ABD ile değil, diğer Batı ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Gorbaçov, SSCB'nin bir Avrupa ülkesi olduğunu belirterek, Avrupa'da barış ve iş birliğinin geliştirilmesi yönünde özellikle Fransa, İngiltere ve Batı Almanya'ya sıcak mesajlar yolladı. İlişkilerin 1960'ların başından beri çok soğuk olduğu, "komünist aile içindeki düşman kardeş" ÇHC'yle de ilişkilerin düzeltilmesi için diplomatik temaslara hız verildi. Bu çabalar sonuçsuz kalmadı ve Avrupa ülkeleriyle ilişkiler güçlendirildi, ÇHC'yle yeni bir barış süreci başlatıldı.

Sovyet yönetiminin dış politikada izlediği yeni çizginin en önemli göstergelerinden birini de, Afganistan işgalinin sona erdirilmesi oluşturdu. Bu geri çekiliş, SSCB'nin dünya üzerindeki stratejik geri çekilişinin başladığını da göstermekteydi. SSCB Üçüncü Dünya'daki askerî ve siyasi varlığını hızla azaltma yolunu seçti. Azgelişmiş ülkelere verilen bonkör yardımlar azaltıldı.

Gorbaçov yönetiminin Sovyet ekonomisinin liberalleştirilmesi yönünde attığı adımlar ülkede hedeflenenin aksine ekonomik şartların daha da bozulmasına yol açtı. Bu durum, Gorbaçov'a verilen desteğin özellikle 1988'den sonra hızla azalmasına neden oldu. Artan tepkiler, 1989'da başlayan büyük madenci grevinin temel sebebiydi. SSCB ekonomisi 1990'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en kötü yılını yaşadı. Ekonomik şartlardaki kötüleşme, toplumsal barışın bozulmasına ve muhalefetin büyümesine, bu da muhalefetin kendini siyasal yolları kullanarak daha etkili biçimde ifade etmesine neden olmaktaydı. Üstelik siyasal liberalleşme bunun yolunu daha fazla açmıştı. Sovyet toplumu gittikçe daha açık bir toplum hâlini almaktaydı. Ekonomik açılımın, siyasal açılımı destekleyen değil, tam aksine köstekleyen bir nitelik aldığı bir ülke söz konusuydu artık.

Ekonomik bozulma, siyasal istikrarsızlığı arttırması ve toplumsal barışı bozmasının yanı sıra, SSCB'nin "ulusal sorunları"nı da beslemekteydi. Doğu Avrupa'daki milliyetçi ve liberal dalgadan da etkilenen Sovyet halkları arasında milliyetçi ve buna bağlı olarak Moskova'ya karşı merkezkaç eğilimler kendini göstermeye başladı. Moskova'nın 1989 sonbaharında açık bir biçimde uygulamaya soktuğu politika çerçevesinde Doğu Avrupa halkları kendi yollarını çizmeye başlamışlardı. Benzer bir talebin Sovyet halkları tarafından da dile getirilmesi kaçınılmazdı. Üstelik, liberalleşen Sovyet siyasetinde bu çok daha meşru ve kolay olacaktı.

Milliyetçi dinamiğin kendisini ilk gösterdiği yer Kafkasya oldu. Fakat buradaki milliyetçi hareketlenme kendini Moskova'ya karşı bir ulusal uyanıştan çok, Sovyet halkları arasındaki etnik çatışmalar şeklinde gösterecekti. Karabağ sorunu yüzünden 1988'de başlayan Azeri-Ermeni çatışması iki Sovyet cumhuriyetini bir savaşın eşiğine getirdi. Moskova yönetimi 20 Ocak 1990'da Bakü'ye askerî operasyon yaparak, 143 Azeri'nin ölümüne neden oldu. Karabağ Sorunu ise Azerbaycan ve Ermenistan arasında büyüyerek devam etti.

SSCB'yi çökertecek milliyetçi dinamik ise Baltık ülkelerinde kendini gösterecekti. İkinci Dünya Savaşı sırasında zorla SSCB'ye bağlanan Baltık ülkeleri, Doğu Avrupa'daki dönüşüm sürecinden hemen etkilenerek bağımsızlık yönündeki taleplerini dile getirmeye başladılar. Mart 1990'da Litvanya Parlamentosu 1939'daki ilhak kararını geçersiz sayarak ülkenin bağımsızlığını ilan etti. Moskova'nın askerî güç kullanmaması diğer Baltık ülkeleri Estonya ve Letonya'nın da bağımsızlık ilanına yol açtı. Gorbaçov yönetimi 1990 sonlarından itibaren politikasını değiştirmeye başladı. Reform yanlıları yerine muhafazakârlar getirilirken, Ocak 1991'de Litvanya'da göstericilere karşı askerî güçler devreye sokuldu. Fakat ne Baltık cumhuriyetlerindeki ne de diğer Sovyet cumhuriyetlerindeki bağımsızlıkçı hareketlerin önü kesilemedi.

Reformcuların tasfiyesi ve değişen politikalar Gorbaçov'a verilen desteğin iyice azalmasına neden oldu. Bu sırada Gorbaçov'a yönelik eleştirileriyle dikkat çeken Boris Yeltsin reformcu muhalefetin en önemli isimlerinden biri hâline geldi. 1990 Haziran'ında yapılan seçimleri kazanarak Rusya Federasyonu başkanlığına gelen Yeltsin'in yıldızı hızla parlamaktaydı. Yeltsin çok açık bir biçimde Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarının tanınmasını ve tüm Sovyet cumhuriyetlerine kendi kendilerini yönetme hakkı verilmesini istemeye başladı.

Fotoğraf 7.4

1991 Darbesi sonrasında Rusya'nın en güçlü aktörü hâline gelen Boris Yeltsin

Kaynak: *http://i.telegraph.co.uk/multimedia/archive/02007/Boris-Yeltsin_2007530b.jpg*

Gorbaçov, sorunu sertlik kullanarak çözemeyeceğini görerek tüm Sovyet cumhuriyeti başkanlarıyla daha gevşek bir anayasal yapı kurmak için görüşmeler yaptı. Fakat Baltık ülkeleri tam bağımsızlık dışında hiçbir seçeneği kabul etmeyeceklerini belirterek görüşmelere katılmayı reddettiler. Benzer bir tavır Gürcistan tarafından da sergilendi. Zaten, birlik ülkelerinin çoğu, kendi bağımsız ordusunu kurmaktan, ana dilini resmîleştirmeye kadar varan bağımsızlık ya da özerklik politikalarını uygulamaya sokmuştu. SSCB'nin varlığını sürdürebilmesi için belki de son şans; Ağustos 1991'de Rusya Federasyonu ve 8 Sovyet cumhuriyetinin yeni bir birlik antlaşması konusunda anlaşmaları oldu.

Fakat çok kısa bir süre sonra ortaya çıkan bir gelişme bu şansın da değerlendirilememesine yol açtı. Komünist Parti içindeki muhafazakâr kanat 19 Ağustos'ta harekete geçerek bir askerî darbeyle yönetime el koydu. Darbe toplumsal muhalefetin ve reformcuların çabalarıyla sadece 3 gün içinde bastırıldı. Darbeye karşı toplumsal muhalefetin liderliğine soyunan Yeltsin'in prestiji ve gücü iyice arttı. Yeltsin, darbe sonrasında Rusya Federasyonu'ndaki tüm Sovyet kurumlarının kontrolünü ele geçirdi. Yeltsin artık Rus siyasetinin en önemli ismi hâline gelmişti.

Yeltsin'in gücü artarken Gorbaçov ve Komünist Parti'nin gücü ise buna paralel olarak dramatik bir biçimde azaldı. Hatta darbe sonrasında Komünist Parti SSCB parlamentosundan bile çıkarıldı. 1917 Devrimi'nin öncü partisi, Sovyet tarihinin tek egemeni olan Komünist Parti'nin bu durumu SSCB'nin fiilen bitişini göstermekteydi. SSCB'nin resmen dağılması için ise birkaç ay daha beklemek gerekecekti. Yeltsin'in önderliğinde 8 Aralık 1991'de bir araya gelen Rusya, Ukrayna ve Belarus liderleri, SSCB'nin resmen sona erdiğini ve yerine Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulduğunu açıkladılar. Gürcistan ve Baltık ülkeleri dışındaki 11 Sovyet Cumhuriyeti de bunu 21 Aralık 1991'de Alma-Ata'da yapılan bir toplantıyla onayladılar. 25 Aralık'ta Gorbaçov'un SSCB başkanlığından istifa ettiğini açıklamasından bir gün sonra da, Yüksek Sovyet'in kendini feshettiğini açıklamasıyla SSCB tarihe karıştı.

Doğu Avrupa

1980'lerin ikinci yarısında Doğu Avrupa'nın geri kalanında da yeni dinamikler kendini gösterecekti. Doğu Avrupa ülkeleri farklı biçim ve derecelerde de olsa

yeni dinamiklerden etkilenmeye başladı. Özellikle 1986'dan sonra Gorbaçov'un uygulamaya soktuğu Glasnost ve Perestroyka politikaları Doğu Avrupa'da hemen olumlu akisler yarattı. İletişim olanaklarının iyileşmesi ve yönetimlerin temel hak ve özgürlükleri sınırlı da olsa genişletmeleri; Batı'dan Doğu'ya yönelik etkinin artmasına, halklarda değişim yönündeki isteğin güçlenmesine neden oldu. Üstelik, giderek kendi iç sorunlarına yönelen SSCB'nin Varşova Paktı üyesi ülkelerdeki yönetimleri desteklemeyeceği ya da destekleyemeyeceği yönündeki sinyalleri hızla kuvvetlenmekteydi.

Nitekim, Sovyet dış politikasındaki büyük dönüşümün resmen ilanı Doğu Avrupa'da ilk hareketlenmelerin başlamasından kısa bir süre sonra gelecekti. Gorbaçov, 1989 Ağustos'unda Avrupa Konseyi'nde yaptığı konuşmada, bir ülkede gerçekleşecek sosyal ve politik değişimlerin söz konusu ülkenin iç işi olduğunu, içişlerine yönelik bir dış müdahalenin -müdahale eden ülkenin müttefik ya da dost olması önemli olmaksızın- kabul edilemez olduğunu söyledi. Gorbaçov'a göre, Avrupa'nın bir mücadele alanı olarak görüldüğü Soğuk Savaş dönemi arşivlere kaldırılmalıydı. Ekim 1989'da Gorbaçov'un Finlandiya ziyaretinde ise son nokta konulacaktı: Ziyaret sırasında Gorbaçov'un basın sözcüsü Gerasimov basına yaptığı açıklamada; "Biliyorsunuz Frank Sinatra'nın bir şarkısı vardır: I did it my way (kendi bildiğim gibi yaptım) Macaristan ve Polonya da bildikleri gibi yapıyorlar" diyerek, Doğu Avrupa'daki dönüşüme SSCB'nin hiçbir şekilde müdahale etmeyeceğini çok açık bir biçimde ilan etti. Bu politika "Sinatra Doktrini" olarak adlandırıldı.

Doğu Avrupa'daki hareketlenme her ülke açısından farklı biçimde ve farklı hızla da olsa kendini göstermekte gecikmedi. Tüm Doğu Avrupa ülkeleri yaklaşık iki yıl içinde rejim değişikliği yaşadılar. Tarihteki en hızlı ve "kansız" devrim süreçlerinden biri yaşanacaktı.

Polonya'nın 1980'lerin başlarındaki değişim yönündeki öncü rolünü 1988'den itibaren Macaristan oynamaya başladı. 1980'lerin başlarından itibaren özelikle çevre sorunlarını dile getirmek ve Romanya'daki Macar azınlığa yönelik olumsuz davranışları protesto etmek amaçlı çeşitli bağımsız kuruluşlar ortaya çıktıysa da; siyasal hedefleri belirgin bir alternatif muhalif hareketin doğması için biraz daha beklemek gerekecekti. Özellikle, 1986'dan itibaren SSCB'de Gorbaçov tarafından başlatılan reform programının uygulamaya sokulmasından sonra, Macaristan Komünist Partisi (Sosyalist İşçi Partisi) içindeki genç reformcular da hızla harekete geçtiler. Gençlerden oluşan bir ekip 1956'dan beri iktidarda bulunan Janos Kadar ve kadrosuna karşı açıkça muhalefet etmeye başladı. Reformcu kanat 1988 Mayıs'ında toplanan Komünist Parti konferansında başarıya ulaştı ve 32 yıldır iktidarını sürdüren Kadar yönetimden uzaklaştırıldı.

Yönetime gelen reformistler öncelikle sınırlı bir ekonomik liberalleşmenin yolunu açtılar. 1988 Kasım'ında bağımsız siyasal partilerin kurulmasına izin verildi. 1989 başlarında çok partili siyasal yaşamın önündeki engeller resmen kaldırıldı ve siyasal faaliyetler serbest bırakıldı. Komünist Parti nisan ayında "demokratik merkeziyetçiliği" kaldırdığını açıkladı. Böylece eski rejimin en temel ekonomik ilkelerinden biri terk edildi ve komünist sistemin tasfiyesi yolunda çok önemli bir adım atılmış oldu. Macar Komünist Partisi değişimin öncülüğünü kendisi yapmaktaydı. Macar Hükûmeti 1989 Eylül'ünde sınırlarını tamamen açarak Doğu Bloku sınırlarında ilk defa çok büyük gedik açmış oldu. Sınırların açılması iki Almanya'nın birleşmesinde de çok önemli bir rol oynayacaktı. Macaristan'da rejimin tamamen tasfiyesi ise 1989 Ekim'inde olacak Komünist Parti'nin "liderlik" rolü sona erdirilerek 1990 Mart'ında serbest seçimlerin yapılması kararlaştırılacaktı. İktidarda

bulunan Sosyalist İşçi Partisi adını değiştirerek Sosyalist Parti adını alacaktı. 23 Ekimde ise çoğunluğu eski komünistlerden oluşan parlamento ülkenin adının Macaristan Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi yönünde oy kullanacak, eski rejimin bitişi resmileştirilecektir.

Doğu Avrupa'daki değişimin ilk önemli sinyallerini veren Polonya'da da 1980'ler boyunca muhalefet kendini göstermeye devam edecekti. Bir önceki ünitede de anlatıldığı gibi, 1981'deki askerî darbe sonrasında Dayanışma Hareketi yeraltına çekilmişti. Fakat ülkedeki ekonomik durumun sürekli olarak kötüleşmesi toplumsal muhalefeti büyütmeye devam etmekteydi. Üstelik, Polonya'daki komünist rejime rağmen toplum üzerindeki etkisini korumaya devam eden Katolik Kilisesi de muhalefete açık destek vermekteydi. Dayanışma Hareketi'nin lideri olan Lech Walesa 1982'de gözaltına alınmıştı. Fakat Dayanışma yeraltına çekilmiş olmasına rağmen Polonya siyasetinin en önemli aktörü olmaya devam etmekteydi.

1986'da General Jaruzelski yönetimi ekonominin acil ihtiyaç duyduğu dış kaynaklara ulaşabilmek için Dayanışma Hareketi'nin bazı önemli isimlerini serbest bırakmak zorunda kaldı. Çünkü Batı kamuoyunda Polonya'ya insan hakları ihlalleri nedeniyle yeni krediler verilmemesi yönünde bir eğilim vardı. Polonya'nın ekonomik kaynaklara olan ihtiyacı, ülkenin IMF (Uluslararası Para Fonu) üyesi olmasına bile neden olmuştu. Bir komünist Doğu Bloku ülkesinin IMF'ye üye olmak zorunda kalması, ülke ekonomisinin ne kadar kötü bir durumda olduğunu göstermesi açısından çok dikkat çekiciydi. Ülkenin dış borçları bu dönemde 40 milyar dolar gibi bir meblağa ulaşmıştı. IMF'nin de dayatmasıyla Polonya Hükûmeti 1987'de bir ekonomik reform programını uygulamaya sokmak zorunda kaldı. Bu program çerçevesinde fiyatlar yükseltildi ve bunun sonucunda enflasyon hızla arttı. Bu da halkın yönetime karşı memnuniyetsizliğini ve dolayısıyla muhalefete verdiği desteği hızla arttıracaktı.

Polonya yönetimi durumun kontrolden çıkmak üzerine olduğunu anlayarak, temel muhalif aktör olan Dayanışma ile masaya oturmak zorunda kaldı. Walesa önderliğindeki Dayanışma ile 1988 Ağustosunda başlayan gayriresmî görüşmeler, 1989 Şubat'ında Dayanışma'nın resmen tanınmasıyla yeni bir boyut kazandı. Nisan'a kadar süren taraflar arasındaki görüşmelerde, bağımsız işçi sendikalarının yasallaşması, ekonomik reformlar yapılması ve yeni bir meclis seçilmesi yönünde anlaşma sağlandı. Seçim sistemi ve tarihi, muhalefet için hayli olumsuz olsa da Haziran'da yapılan seçimlerde Dayanışma çok büyük bir zafer kazandı. İktidar ya seçimleri iptal edecek ya da iktidardan çekilmeyi kabul edecekti. 1981'de SSCB desteğiyle yapılan darbeyle iktidara gelen Jaruzelski yönetimi açısından Moskova'nın vereceği sinyal çok önemliydi. Gorbaçov çok açık bir biçimde Jaruzelski'ye seçim sonuçlarını kabullenme telkininde bulundu. Komünistlerin iktidarda koalisyon kurarak kalma çabalarına rağmen sonuçta, 12 Eylül 1989'da Mazowiecki'nin başbakanlığa atanmasıyla Polonya'nın II. Dünya Savaşı sonrasındaki ilk komünist olmayan başbakanı göreve başlamış oldu. Birkaç ay içinde ülke hem siyasal hem de ekonomik olarak hızla liberalleştirildi ve 1990 Ocak'ında Komünist Parti kendini feshetme kararı aldı. Böylece, Polonya'da komünist dönem tamamen sona erdirildi.

Polonya ve Macaristan örneklerini izleyen Çekoslovakya'da da değişim rüzgârının esmesi gecikmeyecekti. 1987'de, 1969'dan beri ülkeyi yöneten Gustav Husak Doğu Bloku'nda esen değişim rüzgârlarının da etkisiyle Komünist Parti genel sekreterliğinden istifa ettiyse de yerine gelen Milos Jakes'in belirgin bir reform programı yoktu. Bunun da ötesinde Jakes, 1968 sonrasındaki tasfiye operasyonlarının arkasındaki en önemli isimlerden biriydi. Çekoslovakya'da toplumsal muhalefetin

ortaya çıkışı, Polonya ve Macaristan'a nazaran daha geç oldu. Yazar Vaclav Havel gibi rejim karşıtlarına yönelik toplumsal destek çok sınırlıydı. Muhalefetin örgütlenmesi de hayli geç olacaktı. 1988'de Havel ve arkadaşlarının önayak olduğu Sovyet işgalinin 20. yılındaki protesto gösterileri yaygın destek bulamadı ve önder kadronun tutuklanmasıyla kısa sürede söndü.

Muhalefetin güç kazanması 1989 baharında olacak, Polonya ve Macaristan'daki gelişmelerden etkilenen muhalifler örgütlenme çalışmalarına hız vereceklerdi. 1989 Ağustos'unda muhalefet ilk defa kitlesel olarak sokağa inme fırsatı buldu ve Prag'da binlerce kişinin katılımıyla büyük bir gösteri düzenlendi. Jakes yönetimi bu kez sert tedbirler almaktan kaçındı. Bu tarihten sonra muhalefet hızla büyümeye devam etti. Rejimin sonunu getirecek süreç ise Kasım'daki bir gösteriye polisin sert müdahalesiyle başladı. Bir öğrencinin öldürüldüğü haberi üzerine, iki gün içinde on binlerce öğrenci ayaklandı ve sokaklar protestocu kalabalıklarla dolup taştı. Yönetim yine sert tedbirler almaktan kaçındı hatta artan gerilim sonucunda Jakes önderliğindeki yönetim istifa etmek zorunda kaldı. Parti önderlerinin istifasından sonra yüz binlerce kişinin katılımıyla Prag'da büyük bir gösteri düzenlendi. Havel önderliğindeki muhalefet "Sivil Forum" adlı bir örgüt kurdu. Çekoslovakya muhalefeti böylece siyasal bir platforma kavuşmuş oluyordu. Sivil Forum bir bildiri yayınlayarak komünizmin tasfiyesi yönündeki taleplerini çok açık bir biçimde dile getirdi. Jakes ve ekibinin istifasından sonra iktidara gelen yeni yönetim, muhalefetle görüşmelere başlamak zorunda kaldı. 29 Kasım 1989'da Çekoslovakya Meclisi, Sivil Forum'un çağrılarına kulak vererek Çekoslovakya Anayasası'ndan Komünist Parti'ye liderlik rolü veren maddeyi çıkardı. Muhalefetle yapılan görüşmeler sonucunda Aralık başında çoğunluğu komünistlerden oluşmayan yeni bir kabine kuruldu. Aralık sonunda muhalefetin simge ismi Havel devlet başkanlığına seçildi. 1990 başlarında yapılan reformlarla eski rejim tamamen tasfiye edildi.

Doğu Bloku içinde SSCB'ye en yakın duran ülke olan Bulgaristan'da ise devrim Komünist Parti içindeki reformcuların muhafazakârları tasfiyesiyle çok hızlı bir biçimde oldu. 1954 yılından beri Komünist Parti'nin liderliğini yapan Todor Jivkov, 1980'lerin başlarında yaşanan ekonomik sorunları aşmak için birtakım sınırlı reformlar yapmaya çalışmıştı. 1987'de ise SSCB'deki yeni politikalara paralel biçimde daha çok ekonomik reform yapma yönündeki görüşlerini dile getirmişti. Fakat ekonomik sorunların 1980'ler boyunca artarak büyümesi ve Moskova tarafından verilen desteğin azalmasıyla Jivkov, ülke içindeki meşruiyetini sağlamak için kendi yarattığı "ulusal sorun"un çözümü yönünde bir politika izlemeye başladı. 1984'te uygulamaya yenilen yeni politikayla, ülkedeki Türk varlığı reddedildi ve Türklerin Müslüman Bulgarlar olduğu iddia edildi. Türk azınlığa yönelik yoğun bir baskı politikası uygulanmaya başlandı. Bu politika Bulgaristan'daki iç barışı ortadan kaldırdığı gibi, aynı zamanda gerek Batı dünyasında gerekse Doğu Bloku'nda Jivkov'un itibarını iyice azalttı. 1989'da Bulgar komünistleri yalnızlığa itilmişlerdi. Sonuçta parti içindeki reformcu kanat harekete geçti ve Sofya'da başlayan geniş katılımlı gösterilerin de etkisiyle 35 yıldır iktidarda bulunan Todor Jivkov, Berlin Duvarı'nın yıkılışının ertesi günü 10 Kasım 1989'da iktidardan indirildi, yerine reformcu Petar Mladenov getirildi. Bu tarihten sonra ülke içinde hâlâ etkili ve örgütlü bir muhalif güç olmasa da Komünist Parti değişim sürecini kendisi başlattı. Bu çerçevede, çok partili serbest seçimlere izin verilmesinden, partinin adının "Bulgaristan Sosyalist Partisi" olarak değiştirilmesine kadar çok hızlı bir liberalleşme programı uygulamaya sokuldu. Kısacası, Bulgaristan'da devrimi yapan Komünist Parti'nin kendisi oldu.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç: 1989'da Jivkov yönetimi ülkedeki Türklere zorunlu göç uygulaması başlattı. Kısa bir sürede 300-350 bin Türk Türkiye'ye göç etti. Göçmenlerin yaklaşık yarısı komünist rejimin çöküşünden sonra Bulgaristan'a geri döndü.

Doğu Avrupa'daki büyük dönüşümde en ayrıksı örnek ise Romanya olacaktı. Nikolai Çavuşesku tarafından 1965 yılından beri baskıcı bir diktatörlükle yönetilen Romanya'da devrim süreci diğer ülkelerin aksine çok daha kanlı olacaktı. Çavuşesku 1980'li yıllarda Doğu Bloku'nda ortaya çıkan reform girişimlerine hiç sıcak bakmamış, rejimin geleneksel Stalinist çizgisinde kalacağını açıklamıştı. Ülkenin artan dış borçlarının ödenebilmesi için halkın zaten çok düşük olan yaşam şartlarının daha da kötüleştirilmesi, Çavuşesku yönetimine karşı tepkileri iyice arttırmıştı. Örgütlenmeye çalışan muhalefet ise, polis ve istihbarat örgütleri kullanılarak vahşi bir biçimde ezilmeye çalışılmıştı. Rejimin yıkılmasına neden olacak olaylar, ülkenin kuzeyinde yaşayan ve anavatandaki liberalleşme sürecinden etkilenen Macar azınlığa karşı şiddet kullanılmasıyla 1989 Aralık'ında başladı. Protestocu kitlelere "katliam" uygulandığı haberleri hızla ülkeye yayıldı. Bunu Bükreş'teki yaygın ve geniş katılımlı halk hareketleri izledi. İran'a yaptığı geziyi keserek ülkeye dönmek zorunda kalan Çavuşesku 21 Aralık'ta parti merkezi önündeki kitleye geleneksel konuşmalarından birini yaparken beklenmedik biçimde protesto edildi ve konuşmasını yarıda kesmek zorunda kaldı. Ertesi günkü konuşmasında ise dinleyici kitlenin protestoyu daha da arttırması sonucunda, eşiyle birlikte helikoptere binerek kaçmak zorunda kaldı. İlk aşamada ordu Çavuşesku'yu desteklese de bir iki gün içinde muhalif saflara katıldı ve Çavuşesku'nun özel güvenlik kuvvetlerine karşı harekete geçti. Çavuşesku ve eşi muhalifler tarafından yakalandı ve kısa bir yargılamadan sonra 1989 Noel'inde kurşuna dizilerek öldürüldü. Muhaliflerce oluşturulan "Ulusal Kurtuluş Cephesi" ordunun da desteğini alarak iktidarı ele geçirdi. Komünist Parti içinden Ion İliescu devlet başkanlığına getirildi. Özel güvenlik kuvvetlerinin savaşı bırakarak teslim olmalarıyla Romanya'da çok kısa ama kanlı bir süreçle rejim değiştirilmiş oldu.

Fotoğraf 7.5

Nikolai Çavuşesku ve eşi Parti Genel Merkezinden helikopterle kaçarken

Kaynak:
http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Romanian_Revlution_1989_3.jpg

KİTAP

Doğu Avrupa'daki, özellikle Polonya'daki, dönüşümü ayrıntılı olarak öğrenebilmek için Mory Craig'in "Lech Walesa: Polonya'da Özgürlük ve İnsan Hakları İçin Dayanışma Sağlayan Lider" (Çev: Leyla Onat - Sezai Kaynak, İlkkaynak Yayınları, Ankara, 1996) adlı kitabını okumanızı öneririz.

FİLM

Doğu Avrupa'nın bölünmüşlüğünü ve yaşanan siyasi süreci daha iyi anlamak için Wolfgang Becker'ın yönettiği Elveda Lenin (Good Bye Lenin, 2003) adlı filmi izleyebilirsiniz.

SIRA SİZDE 2

Gorbaçov'un Sovyet dış politikasında yaptığı önemli değişiklikleri anlatınız.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA

Orta Doğu Gelişmeleri

1982'deki İsrail'in Lübnan işgalinin ardından örgütün Beyrut'tan çıkarılması ile önderliğin Tunus'a, silahlı güçlerinin ise Cezayir ve Yemen gibi Arap ülkelerine gönderilerek dağıtılması üzerine FKÖ, Batı Şeria'ya ve Gazze'ye yönelik ilgisini arttırdı. FKÖ önderliğinin Tunus'a yerleşmesiyle beraber örgüt de mücadelenin uzağına düşmüş oldu. Bu "uzaklığın" sona erdirilmesi gerekiyordu, bu yüzden Batı Şeria ve Gazze'ye yerleşmek FKÖ için daha da önemli bir hâl aldı.

1987 sonunda yaşanan gelişmeler Filistin topraklarının iyice hareketlenmesine sebep oldu. 6 Filistinli gencin bir trafik kazasında ölmelerinin ardından, cenazelerin Cebeliye'de bulunan Filistin mülteci kampına götürülmesiyle olaylar patlak verdi. Cenazelerin teslim alınması ile birlikte, ölen gençlerin İsrail güçleri tarafından katledildiğini iddia eden Filistinliler bir ayaklanma başlattı.

Arapçada "ayaklanma-silkinme" anlamına gelen İntifada, 9 Aralık 1987'de Gazze'de Filistinlilerle İsrail askerleri arasında çatışmaların ortaya çıkmasıyla başladı. Zamanla İntifada, Filistin halkının işgal altındaki topraklarda İsrail'e karşı giriştiği mücadelenin genel adı hâline gelmiştir. Temel amaç, İsrail askerlerine karşı halkın, hatta çocukların, gençlerin giriştiği taşlı saldırılar ile bir mücadele vermek ve İsrail'in işgal ettiği topraklarda rahatça varlığını sürdüremeyeceğini göstererek dünya kamuoyunun dikkatini bölgeye çekebilmekti.

İsrail güçlerinin Filistinlilere tepkisi hayli sert oldu. 9 Aralık 1988'de yani İntifada'nın 1. yıl dönümünde vurularak ölen Filistinlilerin sayısı 300, göz yaşartıcı gazla hayatını kaybedenlerin sayısı da 100'e ulaşmıştı. Ödenen ağır bedele rağmen, FKÖ amacında başarılı oldu ve Filistin halkının mücadelesi ile 1988 yılından itibaren barış teşebbüsleri yeniden hız kazandı.

Resim 7.1

Birinci İntifada'yla ilgili bir propaganda afişi

Kaynak:
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Intifada1990.jpg

BM Genel Kurulu'nun Filistin topraklarında Arap ve Yahudi devletlerinin kurulmasını öngören 29 Kasım 1947 tarihli ve 181 sayılı kararına FKÖ sürekli olarak karşı çıkmaktaydı. Çünkü kararda Filistin topraklarının Araplar ve Yahudiler arasında taksimi esas alınmaktaydı. FKÖ, bir politika değişikliği yaparak, Filistin'in varlığını devam ettirmek için bu karara dayanmayı seçti.

1 Kasım 1988'de İsrail'de genel seçimler yapılacaktı. FKÖ ve Arap devletleri bağımsızlık ilanı için seçimleri beklemişlerdi. Seçimlerin hemen ardından İsrail'de hükûmet kurma çabaları devam ederken, 12-15 Kasım 1988'de toplanan Yaser Arafat liderliğindeki Filistin Ulusal Konseyi (Parlamento) 15 Kasım'da yayınladığı bir bildiri ile "Bağımsız Filistin Devleti"nin kurulduğunu ilan etti. Bu devletin başkenti de yine işgal altındaki Kudüs olacaktı. Bildiri ile İsrail'in bölgedeki varlığını güvence altına alan BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları kabul ediliyordu. Dolayısıyla FKÖ, 1967'den beri izlediği İsrail'in varlığını reddeden

Yaser Arafat: 1929'da doğan Arafat, 1959'da İsrail'e karşı siyasal ve askerî mücadeleyi örgütlemek için FATAH'ı (Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi) kurdu. 1964'de Filistinli diğer grupları da birleştirerek FKÖ'nün kurulmasını sağladı ve ölene kadar da liderliğini sürdürdü. 1988'de Filistin Devlet Başkanı seçilen Arafat, İsrail'le barış sürecini destekledi. 2004'te öldü.

politikasını değiştirdi ve bir süre sonra gizli olarak başlatılacak barış görüşmeleri için önemli bir engelin de aşılması sağlandı.

Filistin Devleti'nin ilanının hemen ertesinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 40 devlet tarafından tanınmış olması uluslararası bir meşruiyet yarattıysa da İsrail'in işgal altındaki topraklardan çekilmemesi bu devletin bir süre daha kâğıt üzerinde kalmasına yol açtı.

Güneydoğu Asya Gelişmeleri

Özellikle AET entegrasyonunun başarısından etkilenen Güneydoğu Asya ülkeleri 1980lerin sonunda benzer bir yapının bölgede de kurulması için fikir birliğine vardılar. Bu çerçevede, Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik gelişmeyi sürdürmek ve refah düzeyini artırmak için 1989 yılında Japonya, Güney Kore, Singapur, Malezya, Endonezya, Tayland, Filipinler, Brunei, Yeni Zelanda, Avusturalya, Kanada ve ABD tarafından APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü) kurulmuştur. Kuruluş aşamasında 12 olan üye sayısı daha sonra 21'e yükselmiştir.

Ekonomik büyüme Asya'nın tamamında görülen bir olgu değildir. Bölgedeki SSCB yanlısı Moğolistan, Vietnam ve Kamboçya gibi ülkeler, sosyalist rejimlerin genel sıkıntılarını yoğun bir biçimde yaşamaktaydılar. Ekonomik sıkıntılar, SSCB'nin içine girdiği ekonomik sorunlar nedeniyle söz konusu ülkelere verdiği ekonomik desteğin azalması sonucunda daha da arttı. Bu rejimler de 1989 sonrasında yıkılacaklardır.

Bölgedeki Hindistan, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerde yoksulluk ve hayat standartlarının düşüklüğü gibi sorunları aşabilmek için önemli bir adım atılamayacaktır. Pakistan bu dönemin sonlarında askerî yönetimden sivil demokrasiye doğru geçiş yapmış ve General Ziya-ül Hak'ın bir suikaste kurban gitmesinden sonra ülkede serbest seçimlerle yeni bir dönem başlamıştı. Fakat bu ülke siyasal istikrasızlıktan bir türlü kurtulamadı.

Keşmir Sorunu: 1947'de Hindistan'ın bölünmesinden sonra nüfusunun çok büyük bölümünü Müslümanların oluşturduğu Keşmir bölgesinin üçte ikisi Hindistan, üçte biri ise Pakistan'ın denetimindedir. Pakistan bölgenin tamamının kendi yönetimine bırakılmasını talep etmektedir. Bu da Keşmir'in iki ülke arasında büyük bir sorun olmasına neden olmuştur. İki ülke Keşmir Sorunu yüzünden üç kez (1947-48, 1965 ve 1971) savaşmıştır. Ayrıca 1998 ve 2002 yıllarında iki ülke savaşın eşiğine gelmiş, uluslararası diplomatik çabalarla krizler sıcak savaşa gitmeden çözülmüştür.

Öte yandan, Hindistan'ın 1947'de Hindistan ve Pakistan olarak ikiye bölünmesinden itibaren iki ülke arasında Keşmir konusunda devam eden anlaşmazlık, bu dönemde de en önemli sorun oldu. Çünkü bölgenin büyük kısmı Hindistan'da kalmakla birlikte, nüfusun çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaktaydı. 1989'da Keşmir'in Hindistan kontrolündeki bölgesinde bir gerilim ortaya çıktı ve kriz büyüdü. Pakistan Müslüman isyancılara sahip çıktı ve maddi destek verdi. İki ülke arasındaki kriz bazı sınır çatışmalarına yol açtıysa da bir süre sonra gerilim azaldı. Fakat **Keşmir sorunu** günümüze kadar iki ülke arasındaki en önemli mesele olarak kalmaya devam etti. Pakistan ve Hindistan nükleer silahların da dahil olduğu bir silahlanma yarışını günümüzde de sürdürmektedir.

1980'lerde Kuzey ve Güney Kore arasındaki gerilim de devam etti. Sınır çatışmaları ve karşılıklı operasyonlarla zaman zaman artan gerilim, sıcak bir savaşa yol açmadı. 1991'de Kuzey ve Güney Kore'nin BM'ye katılımları ile ilişkiler görece yumuşadı. İki ülke arasında üst düzey temaslar gerçekleştiyse de Kuzey Kore'nin hiçbir şekilde reform sürecini başlatmayarak, komünist rejimi sürdürme kararlılığı Soğuk Savaş'ın böldüğü bir diğer ülke olan Kore'nin birliğini sağlamasını imkânsız kıldı.

Bu dönemde Asya'daki en önemli gelişme ise ÇHC'nin başlattığı reform sürecini sürdürmesi oldu.

1978'de başlayan liberalleşme-başlarda umulmadığı ölçüde- ekonomik büyümeyi ve refahı arttırdı. 1980'lerde adeta "Dünya'nın atölyesi hâline gelen ÇHC"nin ekonomisi çok uzun bir dönem boyunca yüksek büyüme hızını korudu. Mao dö-

neminde %2-3'ü geçmeyen büyüme oranı 1980'ler boyunca ortalama % 9'u buldu. Hızla büyüyen ve modernleşen ÇHC'nin ekonomik anlamda liberalleşmesinin siyasal bir liberalleşme sürecini de beraberinde getirmesi beklenilen bir gelişme olurdu. Özellikle Doğu Avrupa'da yaşanan sürecin ÇHC'yi de etkilemesi hayli doğal olacaktı. Fakat ÇHC yönetimi siyasal alanda liberalleşme yönünde adımlar atmaktan özellikle kaçındı. Bu durum, muhalefetin 1987'den itibaren özellikle öğrenciler arasında örgütlenmesine ve harekete geçmesine neden oldu. Artan tepkiler Mayıs 1989'da yüz binlerce kişinin Pekin'de sokağa çıkmasıyla doruk noktasına çıktı. Bu gelişmenin Gorbaçov'un tarihi Pekin ziyaretiyle aynı zamanda gerçekleşmesi tabiî ki tesadüf değildi. Çinli muhalifler rejimin demokratikleşmesini ve başta Deng olmak üzere yönetim kadrosundaki bazı isimlerin görevden ayrılmalarını talep etmekteydiler. Pekin'in ünlü Tiananmen Meydanı'nı işgal eden göstericilere karşı ÇHC yönetimi başta bir süre beklediyse de Haziran başında ordu müdahalesi geldi. Ordunun muhalefeti bastırmak için kullanılması, sürecin kanlı bir şekilde sonlandırılmasına neden oldu ve operasyonda binlerce kişi öldü. ÇHC yönetimi böylece siyasal liberalleşmeye karşı olumsuz tavrını çok açık bir biçimde koymuş oldu. ÇHC yönetiminin bu tavrında hiç kuşkusuz Doğu Avrupa'daki liberalleşme sürecinin yarattığı etkilerden duyulan derin endişenin de çok büyük rolü vardı.

1985 sonrasında yumuşamanın yeniden ortaya çıkışı, ÇHC'nin SSCB ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. Yaklaşık 25 yıldır süren komünist dünya içindeki mücadele bir kenara bırakıldı. SSCB'nin ilişkileri geliştirme çabaları Pekin tarafından desteklendi. Buna paralel olarak, Çin bölge ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirme ve dışa açılma yönünde bir politika izledi. Japonya, Güney Kore gibi ülkelerle ilişkiler hızla geliştirildi. 1989 sonrasında bir dönem ABD ile ilişkilerde "insan hakları" konusu olumsuz bir etki yapsa ve özellikle Batı kamuoyunda Tibet sorunu gündeme geldiyse de, ilişkiler özellikle ekonomik anlamda gelişmeye devam etti.

Fotoğraf 7.6

Tiananmen Meydanı'nda ÇHC Ordusu tankları

Kaynak:
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/d/d8/Tianasquare.jpg

Deng tarafından başlatılan reformlar 1990'lı yıllarda Çin'in ekonomik olarak çok büyük bir sıçrama yapmasını sağlayacaktır. 1990'lı yıllarda Çin ekonomik olarak bir küresel güç olacak ve dünya siyasetindeki ağırlığı da buna paralel olarak yavaş ama sağlam biçimde artacaktır.

Latin Amerika Gelişmeleri

1980'lerde Latin Amerika ülkeleri önemli ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunlarla uğraştı. Bu ülkelerin hemen tümü dünya piyasalarında ihraç ürünleri fiyatlarının düşmesi sonucu ağır ekonomik bunalım içine girdiler. Bölge ülkelerinin çoğu kahve, muz gibi tek mala dayanan bir dış ticaret kompozisyonuna sahiplerdi. Yeni kurulan "Orta Amerika Ortak Pazarı" Avrupa'da kurulmuş olan ortak pazarın aksine başarılı olamadı. Bu ekonomik bunalım ortamı içinde 1980'lerle birlikte El Salvador, Guatemala ve Nikaragua'daki gerilla hareketleri hız kazandı.

Orta Amerika ülkeleri ekonomik istikrarı sağlamak ve gerilla hareketlerini sonlandırmak için 1987 yılında Orta Amerika Barış Planı'nı imzaladılar. Plan gerilla örgütlerine genel affı ve dış yardımların derhal kesilmesini öngörüyordu. Ancak bu

plan uygulanmaya konulamadı. Çünkü Nikaragua başta olmak üzere, bazı Latin Amerika ülkelerinde merkezi hükûmetlere karşı mücadele veren sağcı gerilla örgütlerine 1990'lara kadar destek vermeyi sürdüren ABD, planın uygulanmasını imkânsız hâle getirdi.

ABD bölgeye sadece dolaylı yollarla müdahale etmekle kalmamış, 1989'da Panama'da yaptığı gibi doğrudan askeri müdahalede de bulunmuştur. Panama'da 1983'de iktidarı ele geçiren General Noriega'nın ülkesini ABD'ye yönelik uyuşturucu trafiğinin en önemli istasyonlarından biri haline getirmesi, ABD kamuoyunda tepki çekmeye başladı. Ayrıca Panama'da temel insan haklarının Noriega Hükümeti tarafından yoğun bir şekilde ihlal edilmesi tepkiyi daha da arttırmaktaydı. Bunun sonucunda Noriega uzun bir süredir CIA ile çalışmasına ve ABD'ye çok yakın olmasına rağmen, Washington ona yönelik politikasını değiştirdi ve 1987'de Reagan Yönetimi ekonomik müeyyideler uygulamaya başladı. 1988' de Panama büyük bir ekonomik krize girdi ve artan muhalefete karşı Noriega baskıyı daha da arttırdı. 1989 Aralığı'nda yeni ABD Başkanı George Bush Panama'ya askeri harekât yapılması emrini verdi. ABD kuvvetleri çok kısa bir sürede Noreiga'yı iktidardan indirerek tutukladılar.

Güney Amerika'da 1980'li yılların başlarında Orta Amerika'nın aksine bir ekonomik düzelme görülmüşse de bu suni bir düzelmeydi. Dış borçla finanse edilen ekonomiler çok kısa bir süre sonra daha kötü bir duruma gelecekti. 1982 yılında başta Arjantin ve Meksika olmak üzere, Latin Amerika ülkeleri büyük bir borç krizi içine girdiler. 1987'ye gelindiğinde Güney Amerika ülkelerinin toplam dış borcu 385 milyar dolara ulaşmıştı. Bu borç krizi sonucunda; ekonomik büyüme durdu, işsizlik 1980'ler öncesi dönemin iki katına çıktı, artan enflasyon ülkedeki orta sınıfın zaten düşük olan alım gücünü de iyice azalttı. Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi ülkeler moratoryum ilan ettiler ve bunun sonucu olarak borçların geri ödenmesi için IMF'ye başvuruda bulundular. IMF bu süreçte borçların ödenebilmesi için Latin Amerika'da serbest pazar ekonomisi ilkelerinin uygulanmasını şart koştu. Bunun sonucunda 1980'ler ve 1990'lar boyunca Latin Amerika'da yoksulluk ve ekonomik eşitsizlik döngüsel bir hâl aldı. 1980'lerde Latin Amerika halklarının %40'ı yoksullukla mücadele ediyordu. 1990'lara gelindiğinde Latin Amerika'da süren ekonomik kriz ve krizin etkileri 1930'larda yaşanan Büyük Bunalım'dan daha kötüydü. ABD, IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenen neo-liberal politikalar Latin Amerika halklarında dışarıdan gelen müdahalelere karşı büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Bu hoşnutsuzluk ilerleyen yıllarda antiemperyalist söylemlerin ve bu söylemleri sahiplenen liderlerin yükselişi sonucunu doğuracaktı.

1980'lerde Latin Amerika'nın siyasal yapısına bakıldığında karşımıza askerî diktatörlükler, iç savaşlar ve sosyal devrimler çıkmaktadır. Bu yıllarda Latin Amerika'da kurulmuş olan sol hükûmetler ABD desteğiyle düşürüldü. 1979 yılında Küba Devrimi'ni anımsatan bir şekilde Nikaragua'da yönetime gelen Sandinistalar öncelikle çoğulcu bir yönetim kurdular. Ardından alt ve orta sınıfları destekleyen ekonomik bir programı uygulamaya soktular. Reagan yönetiminin iş başına gelmesiyle beraber merkezi hükûmet karşıtlarına verilen ABD desteği arttı. ABD'nin serbest piyasa ekonomisine geçiş için verdiği ekonomik ve askerî destek Nikaragua'daki Sandinista rejiminin sonunu getirdi. Benzer biçimde ABD'nin desteklediği otoriter yönetimlerin iş başında olduğu Arjantin ve Şili'de de bu tip müdahaleler binlerce solcunun tutuklanması ve öldürülmesiyle sonuçlandı.

Bu dönemde kıtadaki en önemli gelişmelerden biri de, çok uzun bir süre sonrasında bir Avrupalı gücün doğrudan doğruya bölgeye askeri müdahalede bulun-

masıydı. Müdahaleye neden olan olay; Atlantik Okyanusu'nun güneyinde bulunan Falkland ve Güney Georgia adalarının Arjantin tarafından işgal edilmesi oldu. 19. yüzyıl başlarından itibaren İngiliz yönetimi altında bulunan adalar üzerinde, Arjantin çok uzun bir süreden beri hak iddia etmekteydi. 1982'de Arjantin'de iktidarda bulunan askeri cunta, içeride karşılaştığı büyük ekonomik krizin ve otoriter rejimin anti demokratik uygulamalarının toplumda yarattığı memnuniyetsizliği, milliyetçiliği körükleyecek ve toplumsal destek bulmasını sağlayacak bir "milli dava"yı kullanarak gidermek istedi. Bu çerçevede, Arjantin kuvvetleri 1982 Mart ve Nisanı'nda söz konusu adaları işgal etti. İngiliz Hükümeti, işgale çok sert tepki verdi ve bir askeri görev gücü İngiltere'den yola çıkarıldı. Krizin aşılması için özellikle ABD tarafından yürütülen diplomatik çabalar başarısız oldu. BM Güvenlik Konseyi de SSCB ve ÇHC'nin çekimser kalması sayesinde İngiltere'ye destek veren bir karar aldı. Nisan sonlarına doğru Güney Atlantik'e ulaşan İngiliz görev gücü önce Güney Georgia adalarını sonrasında ise Falkland adalarını yaklaşık 10 hafta süren bir savaşın ardından ele geçirdi. Başarısızlığın ardından Arjantin'deki cuntanın lideri olan General Galtieri devlet başkanlığı görevinden istifa etmek zorunda kaldı. İngiltere ve Arjantin arasındaki diplomatik ilişkiler 1989'da yayınlanan bir ortak bildiriyle yeniden kurulduysa da, iki ülke arasında soruna getirilecek kesin çözüm üzerinde henüz bir görüş birliğine varılamamıştır.

Afrika Gelişmeleri

Afrika kıtası, 1980'li yıllara büyük sorunlarla birlikte girmiştir. Bu sorunları ekonomik, siyasal, kültürel başlıklar altında toplamak mümkündür. Bu sorunların en başında elbette, 1970'lerde başlayan ve 1980'ler boyunca devam eden ekonomik kriz gelmektedir. Yaşanan ekonomik krize, artan nüfus, enflasyon ve işsizlik eşlik etmiştir. Bu krizlerden en çok tek ihraç ürünü petrol olan Güney Afrika ülkeleri etkilenmiştir. Petrol fiyatlarındaki istikrarsızlık ve öngörülemezlik bu ülkelerinin ekonomilerinin de aynı derecede istikrarsızlaşması sonucunu doğurdu.

1980'lerde birçok Afrika ülkesini etkileyen ekonomik kriz beraberinde dış borç ve yardım ihtiyacını ortaya çıkardı. Kırsal nüfusun artışı ile sağlık ve beslenme koşullarındaki bozulma, Afrika'daki emperyal bağların dış borç ve yardım şeklinde yeniden tesisi sonucunu doğurdu. Afrika ülkelerinin hükûmetleri yaşanan ekonomik başarısızlıklar nedeniyle hem halkın hem de IMF ve Dünya Bankası'nın baskısı altında kaldılar. Bu baskıların bir sonucu olarak, 1980'lerden itibaren baskıcı dönüşüme uğradılar. 1980'lerin sonuna gelindiğinde serbest seçimler, çok-partili sistemler ve çoğulcu demokrasi kıta genelinde yaygınlık kazandı. 1980'ler Afrika'sı tüm dünyada hızla yayılan demokrasi ve neo-liberal akımlardan etkilendi. 1980'lerin sonunda 30'dan fazla Sahra-altı Afrika ülkesi ekonomilerine neo-liberal ilkeleri başarıyla adapte ettiler. Elbette ki tüm bu politik ve ekonomik gelişmeler Afrika ülkeleri ve dünyanın geri kalanı arasındaki ekonomik uçurumu kapatmaya yetmedi. 1990'lara gelindiğinde altı yüz milyon Afrikalı hâlâ günlük 1 doların altında kazanmaya devam ediyordu. Bunun yanı sıra sağlık sorunları da Afrika halkının yüz yüze kaldığı başlıca problemlerden biriydi. Dünya'da HIV virüsü taşıdığı tespit edilen 36 milyon insanın 15 milyonu bu kıtada yaşıyordu. Ayrıca, açlık ve sıtma da özellikle Sahra altı Afrika'sı halklarını etkilemesi açısından önemliydi.

Afrika'da yaşanan tüm siyasal gelişmelere rağmen etnik çatışmalar, şiddet ve çatışma kültürü etkisini 1980'ler boyunca göstermeye devam etmiştir. Kıtanın genelinde etnisitiye dayalı çatışmalarda milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Bu yaşanan çatışmaların en temel nedeni dekolonizasyon sonrası sosyal yapıda yaşa-

nan değişimlerdi. Sömürgeci devletlerin ardında bıraktığı kurumlar ve yoğunluğu azalmış olsa bile **Apartheid** (ırk ayrımcılığı) rejiminin devam etmesi özellikle Güney Afrika ülkelerinde yaşanan çatışmaların temel nedeniydi. 1989 sonrasında tüm dünyayı saran etnik milliyetçilik ve dinsel fanatizmin kendini en vahşi biçimde gösterdiği coğrafya Afrika oldu. Ekonomik koşulların Afrika'da aldığı dramatik biçimin de etkisiyle etnik ve dinsel çatışmalar 1980'ler boyunca artarak devam etti.

Apartheid: 1948-1994 yılları arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nde iktidarda bulunan Ulusal Parti tarafından uygulanan ve beyazların siyahlar üzerinde her alandaki üstünlüğüne dayanan ırk ayrımcılığı politikası ve düzenlemelerinin tamamına verilen addır.

KİTAP

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yükselişini anlayabilmek için Rana Mitter'in Modern Çin (Çev: İnci Öztürk, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012) adlı eserini okumanızı öneririz.

SIRA SİZDE 3

İntifada nedir, nasıl ve ne zaman başlamıştır?

Özet

Soğuk Savaş'ın sona erme döneminde ABD ve Batı Avrupa'daki gelişmeleri anlatmak

Reagan yönetiminin iş başında olduğu 1981-1985 yılları arasındaki ilk döneminde hararetle uygulanan sert politika, 1986'dan sonra eski hızını kaybetti. Bunun da temel nedeni, SSCB'de Gorbaçov'un iş başına gelmesiyle yeni bir dönemin başlaması ve bu çerçevede bloklararası ilişkilerde yeniden barış rüzgârlarının esmesiydi. Reagan söz konusu dönemde kendisinden umulmayacak bir biçimde yumuşamayı destekleyecek ve iki ülke arasındaki silahsızlanma görüşmelerinde simgeleştiği gibi SSCB ile iş birliği yapmaktan kaçınmayacaktı. Reagan yönetimi SSCB'deki değişim sürecini de yoğun bir şekilde destekledi ve Gorbaçov'un içteki reform sürecini daha rahat bir biçimde sürdürmesini sağlayacak dış ortamı büyük oranda sağladı.

Reagan'ın görev süresinin bitmesinin ardından 1988 seçimlerini kazanarak, 1989 başında iktidara gelen George Bush yönetimi de Reagan'ın özellikle ikinci döneminde izlediği politikaları devam ettirdi. Doğu Bloku'nun ve SSCB'nin yıkılma sürecinin şaşırtıcı biçimde hayli "çabuk ve kansız" olması, Bush yönetiminin şansı olacaktı. Bush yönetiminin bu dönemdeki en önemli dış politika gündem maddesi ise 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi oluşturacaktır.

Bu dönemde Batı Avrupa'da ise bütünleşme ve derinleşme döneminin getirdiği sorunlarla uğraşılıyordu. Bu sorunları aşmak için 1983'te, Avrupa Parlamentosu üyesi Spinelli, Avrupa Birliği'nin kurulmasına ilişkin bir antlaşma taslağı sundu. "Spinelli Taslağı" 14 Şubat 1984'te, Avrupa Parlamentosu'nda, büyük çoğunlukla kabul edildi ve "Tek Avrupa Senedi"nin temelini oluşturdu. Avrupa Komisyonu da 1985'te bir dizi öneri sıraladığı Beyaz Kitap'ı yayınladı. Böylece, Roma Antlaşması'nın 236. maddesine dayanılarak kurucu antlaşmada değişikliklere gidildi ve bu çerçevede imzalanan Avrupa Tek Senedi, 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girdi. Avrupa bütünleşmesi ve derinleşmesinin en önemli noktalarından biri Tek Avrupa Senedi'dir. Avrupa Tek Senedi ile kurumsal anlamda birçok değişikliklere gidilmiştir.

Bu dönemin bir diğer önemli konusu da iki Almanya'nın birleşmesi olmuştur. Federal Almanya başbakanı olan Helmut Kohl'ün iki Almanya'nın birleştirilmesi yönünde bir planı ortaya atması, Doğu Alman muhalefetini daha da heyecanlandırdı. Artan gösteriler Aralık başında Krenz'in istifasına neden oldu ve daha ılımlı bir çizgiye sahip yeni bir yönetim iş başına geldi. 19-20 Aralık'ta Kohl'le buluşan yeni Doğu Almanya başbakanı Hans Modrow iki Almanya arasında sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda iş birliği yapılmasına dair bir antlaşma imzaladı. 2 Ocak 1990'da Berlin Duvarı'nın yıkılacağı ilan edildi. Nisan 1990'da başlayan ve "4+2 Görüşmeleri" olarak adlandırılan iki Almanya ve İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa arasındaki görüşmelerde taraflar arasında anlaşma yolunda önemli adımlar atıldı. Bu çerçevede, Mayıs ve Haziran'da atılan adımlarla iki Almanya arasında parasal ve sosyal birlik kuruldu. Sonuçta, 4+2 görüşmelerinin olumlu bir biçimde sonuçlandırılmasıyla imzalanan antlaşmayla iki Almanya'nın birleşmesi yolundaki son engel de kalkmış oldu. Sonuçta 2 Ekim gecesi birleşik Almanya doğmuş oldu.

SSCB ve Doğu Avrupa'daki dönüşümün nedenlerini tartışmak

Brejnev ve sonrasında çok kısa süren Çernenko ve Andropov dönemlerinden sonra göreve gelen Gorbaçov, hızla yeni bir siyasal üslup benimseyerek, sosyalizmin yeniden yorumlanması gerekliliği üzerinde durmaya başladı. Bu çerçevede özellikle "açıklık" (glasnost) ve "yeniden yapılanma" (perestroyka) kavramlarını ortaya attı. Gorbaçov içteki reformlara paralel olarak dışta da yeni bir dış politika açılımı yaptı. Buna göre; Gorbaçov ve Reagan arasında yapılan 19-21 Kasım 1985'teki ilk zirve toplantısında silahsızlanma konusu görüşme gündeminin ana maddesi oldu. Bu ilk görüşmede sonuç alınamadıysa da iki taraf arasında bir yakınlaşma sürecinin başladığı açıktı. Sonuçta 7-10 Aralık 1987'de yapılan Washington Zirvesi'nde anlaşmaya varıldı ve tarihte ilk defa nükleer silahların azaltılması yönünde bir antlaşma (INF) imzalandı. SSCB'nin iki ülke arasındaki silahsızlanma görüşmele-

rinde önemli bir engel teşkil eden Afganistan işgalini sona erdirmesiyle müzakere zemini daha da sağlamlaştı ve 29 Haziran 1991'de imzalanan START-I antlaşmasıyla, iki ülkenin sahip olduğu uzun menzilli stratejik nükleer füzeler de silahsızlanma kapsamına girmiş oldu. Aynı dönemde, ABD ve SSCB arasındaki silah indirimi görüşmeleri daha da genel bir nitelik kazandı. Böylece, 1990'da imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) ile tarihin en kapsamlı silahsızlanma antlaşması ortaya çıktı.

Bu dönemde, Gorbaçov yönetiminin Sovyet ekonomisinin liberalleştirilmesi yönünde attığı adımlar ülkede hedeflenenin aksine ekonomik şartların daha da bozulmasına yol açtı. Bu durum, Gorbaçov'a verilen desteğin özellikle 1988'den sonra hızla azalmasına neden oldu. Ekonomik bozulma, siyasal istikrarsızlığı arttırması ve toplumsal barışı bozmasının yanı sıra, SSCB'nin "ulusal sorunları"nı da beslemekteydi. Milliyetçi dinamiğin kendisini ilk gösterdiği yer Kafkasya oldu. SSCB'yi çökertecek milliyetçi dinamik ise Baltık ülkelerinde kendini gösterecekti. Bu sırada Yeltsin çok açık bir biçimde Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarının tanınmasını ve tüm Sovyet cumhuriyetlerine kendi kendilerini yönetme hakkı verilmesini isteyerek dikkat çekti ve güçlendi. Bunun ardından 25 Aralık'ta Gorbaçov'un SSCB başkanlığından istifa ettiğini açıklamasından bir gün sonra Yüksek Sovyet'in kendini feshettiğini açıklamasıyla SSCB tarihe karıştı.

Bu yıllarda, Doğu Avrupa ülkeleri farklı biçim ve derecelerde de olsa yeni dinamiklerden etkilenmeye başlamıştı. Özellikle 1986'dan sonra Gorbaçov'un uygulamaya soktuğu Glasnost ve Perestroyka politikaları Doğu Avrupa'da hemen olumlu akisler yarattı. Bu akisler tezahürünü SSCB'ye karşı başlayan muhalefet dalgasında gösterdi. Tarihteki en hızlı ve "kansız" devrim süreçlerinden biri yaşandı. Sırasıyla Polonya, Macaristan, Romanya, Çekoslovakya ve Bulgaristan güçlenen muhalefetin etkisiyle rejim değişikliğine gitti. Yönetime gelen reformistler öncelikle sınırlı bir ekonomik liberalleşmenin yolunu açtılar. Doğu Avrupa'daki büyük dönüşümde en ayrıksı örnek ise Romanya olacaktı. Nikolai Çavuşesku tarafından 1965 yılından beri baskıcı bir diktatörlükle yönetilen Romanya'da devrim sonucunda Çavuşesku ve eşi kurşuna dizildi. Özel güvenlik kuvvetlerinin savaşı bırakarak teslim olmalarıyla Romanya'da çok kısa ama kanlı bir süreçle rejim değiştirilmiş oldu.

AMAÇ 3

Üçüncü Dünya'daki gelişmeleri değerlendirmek

Bu dönem Orta Doğu, Güneydoğu Asya, Latin Amerika ve Afrika'da birçok önemli gelişmenin yaşandığı bir süreç olmuştur. Orta Doğu'ya bakıldığında 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali sonrasında Tunus'ta bulunan merkezi yönetimle bağları kopan FKÖ için Batı Şeria ve Gazze çok önemli hâle gelmişti. Bu bölgeye yerleşmeye çalışan FKÖ 1987 yılında 6 Filistinli gencin kaza sonucu ölmesi üzerine Arapçada "ayaklanma"- "silkinme" anlamına gelen İntifada, 9 Aralık 1987'de Gazze'de Filistinlilerle İsrail askerleri arasında çatışmaların ortaya çıkmasıyla başladı. Zamanla İntifada, Filistin halkının işgal altındaki topraklarda İsrail'e karşı giriştiği mücadelenin genel adı hâline gelmiştir. Temel amaç, İsrail askerlerine karşı halkın, hatta çocukların, gençlerin giriştiği taşlı saldırılar ile bir mücadele vermek ve İsrail'in işgal ettiği topraklarda rahatça varlığını sürdüremeyeceğini göstererek dünya kamuoyunun dikkatini bölgeye çekebilmekti. 1988 İsrail seçimleri sonrasında Filistin Ulusal Konseyi (Parlamento) 15 Kasım'da yayınladığı bir bildiri ile "Bağımsız Filistin Devleti"nin kurulduğunu ilan etti. İlan sonrası 40 devletin Filistin'i tanımasına rağmen İsrail'in bu topraklardan çekilmemesi üzerine bu devlet bir süre daha kâğıt üzerinde kalmaya devam edecekti.

Doğu Asya'da 1970'lerde başlayan ekonomik büyümenin hızı ve devamlılığı için atılan adımlar çok önemlidir. Bu çerçevede, Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik gelişmeyi sürdürmek ve refah düzeyini arttırmak için 1989 yılında Japonya, Güney Kore, Singapur, Malezya, Endonezya, Tayland, Filipinler, Brunei, Yeni Zelanda, Avusturya, Kanada ve ABD tarafından APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü) kurulmuştur.

Ekonomik büyüme Asya'nın tamamında görülen bir olgu değildir. Bölgedeki Sovyet yanlısı Moğolistan, Vietnam ve Kamboçya gibi ülkeler, sosyalist rejimlerin genel sıkıntılarını yoğun bir biçimde yaşamaktaydılar. Bölgedeki Hindistan, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerde yoksulluk ve hayat standartlarının düşüklüğü konusunda

önemli bir adım atılamayacaktır. 1980'lerde Kuzey ve Güney Kore arasındaki gerilim de devam etti. Sınır çatışmaları ve karşılıklı operasyonlarla zaman zaman artan gerilim, sıcak bir savaşa yol açmadı. 1991'de Kuzey ve Güney Kore'nin BM'ye katılımları ile ilişkiler görece yumuşadı. Bu dönemde Asya'daki en önemli gelişme ise ÇHC'nin başlattığı reform sürecini sürdürmesi oldu. 1978'de başlayan liberalleşme-başlarda umulmadığı ölçüde- ekonomik büyümeyi ve refahı arttırdı. Fakat ÇHC yönetimi siyasal alanda liberalleşme yönünde adımlar atmaktan özellikle kaçındı. Bu durum, Çin muhalefetinin 1987'den itibaren özellikle öğrenciler arasında örgütlenmesine ve harekete geçmesine neden oldu. Pekin'in ünlü Tiananmen Meydanı'nı işgal eden göstericilere karşı ÇHC yönetimi başta bir süre beklediyse de Haziran başında ordu müdahalesi geldi. Ordunun muhalefeti bastırmak için kullanılması, sürecin kanlı bir şekilde sonlandırılmasına neden oldu ve operasyonda binlerce kişi öldü. SSCB -ÇHC ilişkilerinde ise 1985 sonrasında yeniden yumuşamanın ortaya çıkışı, yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. Yaklaşık 25 yıldır süren komünist dünya içindeki mücadele bir kenara bırakıldı. Deng tarafından başlatılan reformlar 1990'lı yıllarda Çin'in ekonomik olarak çok büyük bir sıçrama yapmasını sağlayacaktır. 1990'lı yıllarda ÇHC ekonomik olarak bir küresel güç olacak ve dünya siyasetindeki ağırlığı da buna paralel olarak yavaş ama sağlam biçimde artacaktır.

1980'lerde Latin Amerika ülkeleri önemli ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunlarla uğraştı. Bu ülkelerin hemen tümü dünya piyasalarında ihraç ürünleri fiyatlarının düşmesi sonucu ağır ekonomik bunalım içine girdiler. ABD, IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenen neo-liberal politikalar Latin Amerika halklarında dışarıdan gelen müdahalelere karşı büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Bu hoşnutsuzluk ilerleyen yıllarda antiemperyalist söylemlerin ve bu söylemleri sahiplenen liderlerin yükselişi sonucunu doğuracaktı.

Afrika kıtası, 1980'li yıllara yeni sorunlarla birlikte girmiştir. 1980'lerde birçok Afrika ülkesini etkileyen ekonomik kriz beraberinde dış borç ve yardım ihtiyacını ortaya çıkardı. Afrika ülkelerinin hükûmetleri yaşanan ekonomik başarısızlıklar nedeniyle hem halkın hem de IMF ve Dünya Bankası'nın baskısı altında kaldılar. Bu baskıların bir sonucu olarak, 1980'lerden itibaren baskıcı ve totaliter hükûmetler dönüşüme uğradılar. 1980'lerin sonuna gelindiğinde serbest seçimler, çok-partili sistemler ve çoğulcu demokrasi kıta genelinde yaygınlık kazandı. Afrika'da yaşanan tüm siyasal gelişmelere rağmen etnik çatışmalar, şiddet ve militarizasyon kültürü etkisini 1980'ler boyunca göstermeye devam etmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Tek Avrupa Senedi ile yürürlüğe girmiştir?

a. İlk derece mahkemesinin kurulmasının kabul edilmesi
b. Ortak para birimine geçilmesi
c. Topluluğa üye alımının geçici olarak durdurulması
d. Nitelikli oy çokluğundan oybirliğine geçişin sağlanması
e. Öğrenci değişim programının uygulanması

2. Aşağıdakilerden hangisi Berlin Duvarı'nın yıkılış tarihidir?

a. 1 Ocak 1989
b. 1 Ocak 1991
c. 9 Kasım 1989
d. 2 Ekim 1990
e. 9 Kasım 1991

3. Aşağıdakilerden hangisi İki Almanya'nın birleşmesi aşamasında Polonya ve SSCB'nin temel endişesidir?

a. Almanya'da olası bir rejim değişikliği
b. Almanya'nın doğu sınırlarının değişebileceği
c. Batı Almanya'nın güç kaybedeceği
d. Nükleer dengenin SSCB aleyhine bozulması
e. Polonya - Almanya anlaşmazlığının doğması

4. Aşağıdakilerden hangisi Gorbaçov'un yeni yaklaşımında merkezi konuma oturttuğu iki kavramdır?

a. Reform ve sosyalizm
b. Yeniden yapılanma ve popülizm
c. Liberalizm ve açıklık
d. Açıklık ve yeniden yapılanma
e. Piyasa ekonomisi ve açıklık

5. Aşağıdakilerden hangisi "Yeniden Yapılanma"nın temel unsurudur?

a. Basın ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi
b. Rejim karşıtlarının salıverilmesi
c. Yönetim kadrolarında gençleştirilmeye gidilmesi
d. Sovyet yönetimindeki aksaklıkların giderilmesi
e. Ekonomik sistemde reformlar yapılması

6. Aşağıdakilerden hangisi 7-10 Aralık 1987'de yapılan Washington Zirvesi'nde imzalanan INF Antlaşmasının temel konusudur?

a. Orta menzilli nükleer füzelerin sınırlandırılması
b. Nükleer savaş başlığı sayısında %30'luk bir indirim sağlanması
c. Konvansiyonel silahlarda indirime gidilmesi
d. Uzun menzilli stratejik füzelerin sınırlandırılması
e. Denizaltında nükleer denemeler yapılmasının yasaklanması

7. Aşağıdakilerden hangisi Doğu Avrupa halklarının kendi yollarını çizmeye başlamalarını sağlayan doktrindir?

a. Monroe Doktrini
b. Eisenhower Doktrini
c. Sinatra Doktrini
d. Nixon Doktrini
e. Gorbaçov Doktrini

8. Aşağıdakilerin hangisinde Polonya'daki muhalefet lideri ve örgütü doğru olarak verilmiştir?

a. Jaruzelski - Sosyalist İşçi Partisi
b. Lech Walesa - Dayanışma Hareketi
c. Gustav Husak - Liberal Parti
d. Havel - Sivil Forum
e. Çavuşesku - Ulusal Kurtuluş Cephesi

9. Aşağıdaki Doğu Avrupa ülkelerinin hangisinde rejim değişikliği daha kanlı olmuştur?

a. Polonya
b. Macaristan
c. Çekoslovakya
d. Bulgaristan
e. Romanya

10. Aşağıdakilerden hangisi 1985-1991 yılları arasında Üçüncü Dünya'da yaşanan gelişmelerden birisi **değildir?**

a. Bağımsız Filistin Devleti'nin kuruluşu
b. SSCB-ÇHC İlişkilerinin yumuşaması
c. Kuzey ve Güney Kore'nin BM'ye katılımı
d. Vietnam Savaşı'nın başlaması
e. I. İntifada'nın başlaması

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız yanlış ise "ABD ve Batı Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "ABD ve Batı Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "ABD ve Batı Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "SSCB ve Doğu Bloku" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Üçüncü Dünya" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Doğu Almanya 1990 başlarında önemli bir değişim sürecine girerken, gündeme yavaş yavaş iki Almanya'nın birleşmesi konusu gelmeye başladı. Özellikle Batı Almanya Başbakanı Kohl, birleşme konusunda çok istekliydi ve bu yönde girişimlere başladı. Ancak Alman birliği ve emperyal hırsı iki dünya savaşının da en önemli nedenlerinden birini oluşturmuştu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bile birleşik Almanya tehlikesi özellikle bu gelişmeden potansiyel tehdit algılayan SSCB ve Fransa açısından en kötü senaryolardan biriydi. Nitekim Kohl Kasım 1990'da birleşme planını ilk açıkladığında hayli olumsuz tepkiler almıştı.

Beklentilerin aksine Kohl hükûmetinin izlediği başarılı diplomasi sayesinde büyük güçlerin birleşme konusunda ikna edilmeleri hayli çabuk ve kolay oldu. Nisan 1990'da başlayan ve "4+2 Görüşmeleri" olarak adlandırılan iki Almanya ve İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa arasındaki görüşmelerde taraflar arasında anlaşma yolunda önemli adımlar atıldı. Bu çerçevede, Mayıs ve Haziran'da atılan adımlarla iki Almanya arasında parasal ve sosyal birlik kuruldu. Sonuçta, 4+2 görüşmelerinin olumlu bir biçimde sonuçlandırılmasıyla imzalanan antlaşmayla iki Almanya'nın birleşmesi yolundaki son engel de kalkmış oldu. Sonuçta 2 Ekim gecesi birleşik Almanya doğmuş oldu.

Birleşik Almanya konusunda büyük güçlerin ikna edilmesinde, Alman hükûmetinin başarılı diplomasisinin yanında, Almanya'nın özellikle doğu sınırlarının değişmezliği hususunda verdiği garantinin de etkisi büyük oldu. Bu sayede Polonya ve özellikle SSCB'nin endişeleri giderilmekte ve İkinci Dünya Savaşı sonrası sınırların değişmezliği teyit edilmekteydi. Tabi, Almanya'nın SSCB'ye milyarlarca dolarlık hibe ve kredi vermeyi kabul etmesi de süreci daha da kolaylaştıracaktı. Gorbaçov yönetimi Doğu Avrupa'daki askerî varlığını ortadan kaldırmaya ve Doğu Avrupa ülkelerinin kendi geleceklerini belirleme hakkına dayalı politikasını 1989 sonunda belirginleştirmişti. Almanya'nın birleştirilmesi de bu politikanın doğal sonucuydu.

Almanya'nın birleşmesi sonucunda ortaya çıkan 80 milyonluk büyük devlet, Avrupa siyasetinde tedrici bir biçimde ağırlığını arttıracaktır. Almanya sürekli büyüyen ekonomisiyle 1990'larda hız kazanan Avrupa entegrasyonun da temel eksenlerinden biri hâline gelecektir.

Sıra Sizde 2

Bu dönemde, Gorbaçov yeni bir dış politika açılımı yaptı. Gorbaçov'un iktidara gelmesinden 7 ay sonra, Gorbaçov ve Reagan arasında yapılan 19-21 Kasım 1985'teki ilk zirve toplantısında silahsızlanma konusu görüşme gündeminin ana maddesi oldu. Görüşmeler sonucunda 7-10 Aralık 1987'de yapılan Washington Zirvesi'nde anlaşmaya varıldı ve tarihte ilk defa nükleer silahların azaltılması yönünde bir antlaşma (INF) imzalandı. Orta menzilli nükleer füzelerin sınırlandırılmasına yönelik bu antlaşmayı, 1991'de Moskova'da imzalanan ve nükleer savaş başlığı sayısında yaklaşık %30'luk bir indirim sağlayan START-I izleyecekti. START-I görüşmeleri esasen 29 Mayıs-2 Haziran 1988 tarihleri arasında Moskova'da yapılan zirveyle başladı. Gorbaçov ve yeni ABD başkanı Bush arasında gerçekleştirilen değişik zamanlardaki görüşmeler sonucunda, 29 Haziran 1991'de imzalanan START-I antlaşmasıyla, iki ülkenin sahip olduğu uzun menzilli stratejik nükleer füzeler de silahsızlanma kapsamına girmiş oldu. Aynı dönemde, ABD ve SSCB arasındaki silah indirimi görüşmeleri daha da genel bir nitelik kazandı ve sadece iki ülke arasında değil bloklar arasında yapılan ve sadece nükleer silahları değil, konvansiyonel silahları da kapsayan bir çerçeveye oturdu. Böylece, 1990'da im-

zalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) ile tarihin en kapsamlı silahsızlanma antlaşması ortaya çıktı.

Gorbaçov yönetimi sadece ABD ile değil, diğer Batı ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Gorbaçov, SSCB'nin bir Avrupa ülkesi olduğunu belirterek, Avrupa'da barış ve iş birliğinin geliştirilmesi yönünde özellikle Fransa, İngiltere ve Batı Almanya'ya sıcak mesajlar yolladı. İlişkilerin 1960'ların başından beri çok soğuk olduğu, "komünist aile içindeki düşman kardeş" Çin'le de ilişkilerin düzeltilmesi için diplomatik temaslara hız verildi. Bu çabalar sonuçsuz kalmadı ve Avrupa ülkeleriyle ilişkiler güçlendirildi, Çin'le yeni bir barış süreci başlatıldı.

Aynı dönemde başlamış olan Doğu Avrupa'daki milliyetçi ve liberal dalgadan da etkilenen Sovyet halkları arasında milliyetçi ve buna bağlı olarak Moskova'ya karşı merkezkaç eğilimler kendini göstermeye başlamıştı. Moskova'nın 1989 sonbaharında açık bir biçimde uygulamaya soktuğu ve daha sonra "Sinatra Doktrini" olarak adlandırılan politika çerçevesinde Doğu Avrupa halkları kendi yollarını çizmeye başlamışlardı. Bu Gorbaçov döneminin son dış politik açılımı olmuştu.

Sıra Sizde 3

Arapçada "ayaklanma"-"silkinme" anlamına gelen İntifada, 9 Aralık 1987'de Gazze'de Filistinlilerle İsrail askerleri arasında çatışmaların ortaya çıkmasıyla başladı.

1987 sonunda yaşanan gelişmeler Filistin topraklarının iyice hareketlenmesine sebep oldu. 6 Filistinli gencin bir trafik kazasında ölmelerinin ardından, cenazelerin Cebeliye'de bulunan Filistin mülteci kampına götürülmesiyle olaylar patlak verdi. Cenazelerin teslim alınması ile birlikte gençlerin İsrail güçleri tarafından katledildiğini iddia eden Filistinliler bir ayaklanma başlattı.

Zamanla İntifada, Filistin halkının işgal altındaki topraklarda İsrail'e karşı giriştiği mücadelenin genel adı hâline gelmiştir. Temel amaç, İsrail askerlerine karşı halkın, hatta çocukların, gençlerin giriştiği taşlı saldırılar ile bir mücadele vermek ve İsrail'in işgal ettiği topraklarda rahatça varlığını sürdüremeyeceğini göstererek dünya kamuoyunun dikkatini bölgeye çekebilmekti.

Yararlanılan Kaynaklar

Armaoğlu, F. (1994), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1980-1990, 4. B., Ankara: İş Bankası Yayınları.

Çağrı, E., Erdem, G., Embel, E. (2004), "Avrupa Birliği Dosyası", **Popüler Tarih,** S. 52.

Dunbanin, J. P. D., (1994) **The Cold War: The Great Powers and Their Allies,** Harlow: Longman.

Halliday, F. (1985), **Yeni Soğuk Savaş: ABD-Sovyet İlişkilerinin Dünü Bugünü,** (Çev: İlker Özünlü), İstanbul: Belge Yayınları.

Hobsbawm, E. (1996), **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı,** (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Judt, T. (2006), **Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi,** Çev: Dilek Şendil, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kissinger, H. (1998), **Diplomasi,** (Çev: İ. H. Kurt), Ankara: İş Bankası Yayınları.

Mazower, M. (2010), **Karanlık Kıta: Avrupa'nın Yirminci Yüzyılı,** (Çev: Dilek Cenkçiler), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Palmer R. R., Colton, J., Kramer, L. (2007), **A History of the Modern World,** 10. Baskı, New York: McGraw-Hill Companies.

Roberts J. M., (2010), **Avrupa Tarihi,** (çev: F. Aytuna), İstanbul: İnkilap Kitapevi.

Sander, O. (2002) **Siyasi Tarih 1918-1994,** 10. B., Ankara: İmge Yayınları.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeninin temel dinamiklerini saptayabilecek,
- Soğuk Savaş'tan sonra Batı'nın ve Doğu'nun geçirdiği dönüşümü yorumlayabilecek,
- 1990'lardaki Orta Doğu gelişmelerini değerlendirebilecek,
- 11 Eylül'den sonra ortaya çıkan krizleri, savaşları ve uluslararası müdahaleleri tartışabilecek,
- Küreselleşme döneminde Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yaşanan gelişmeleri açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Yeni Dünya Düzeni
- Küreselleşme
- Serbest Piyasa Ekonomisi
- Demokrasi
- Hegemonya
- Yugoslavya'nın Dağılması
- Orta Doğu Barış Süreci
- 11 Eylül Saldırıları
- Bush Doktrini
- Teröre Karşı Küresel Savaş
- Ekonomik Kriz
- Uluslararası Müdahale

İçindekiler

Siyasi Tarih II → Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni (1991-2003)

- YENİ DÜNYA DÜZENİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ
- YENİ DÜNYA DÜZENİNDE KAZANANLAR VE KAYBEDENLER: BATI-DOĞU
- ORTA DOĞU GELİŞMELERİ
- 11 EYLÜL SALDIRILARI VE ABD
- ASYA, AFRİKA VE LATİN AMERİKA GELİŞMELERİ

Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni (1991-2003)

YENİ DÜNYA DÜZENİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ

Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin 1989'da, SSCB'nin ise 1991'de dağılmasının ardından dünyadaki diğer komünist rejimler de birer birer değişim sürecine girdiler. 21. yüzyıla girerken dünya üzerinde komünist rejimi sürdüren çok az sayıda ülke kalmış, bunlar da (Kuzey Kore dışında) liberalleşme yönünde önemli adımlar atmıştı. Komünizmin çöküşü, Batı blokuna iki kutuplu dünya düzeninde sadece muzaffer taraf olmayı sağlamamıştı. Çünkü bu durum yalnızca 16. yüzyıldan beri süren hegemonya savaşları çerçevesinde bir ülke ya da ülkeler grubunun başarısı olarak değerlendirilebilecek bir olgu değildi. Bu durum, SSCB'de simgeleştiği gibi Batı medeniyetine ve onun temsil ettiği değerler sistemine karşı alternatif bir sistem ve değerler sistemi sunan sosyalizmin yenilgisiydi. Yani Batı dünyası 16. yüzyıldan bu yana en büyük alternatifini yenmeyi başarmıştı. Soğuk Savaş sadece devletler ve devlet grupları arasındaki bir mücadele değil, ideolojiler hatta paradigmalar arasındaki bir savaştı. Bu büyük ve çok yönlü savaşı kazanan Batı dünyası, beklenileceği gibi, sahip olduğu bütün değerleri ve kurumları başta eski komünist ülkeler olmak üzere tüm dünyaya yayma yoluna gitti.

Bu çerçevede ortaya atılan "yeni dünya düzeni" kavramı sadece ABD hegemonyasına dayalı tek kutuplu bir uluslararası sistemi değil, aynı zamanda Batı dünyasına ait ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel değerler ile kurumların da tüm dünyaya benimsetilmesini ve yerleştirilmesini ifade etmekteydi. Bu değer ve kurumlar kabaca iki bağlama oturmaktaydı: Kapitalist ekonomi ve liberal demokratik bir siyasal yapı.

Komünizm karşısında başarı kazanan kapitalizm sadece komünist ekonomik yapıların tasfiyesine dayanmamaktaydı. Eski komünist ülkelerin hızla liberalleşmesi ve serbest piyasa ekonomisi modelinin getirilmesi ekonomik dönüşümün ilk boyutunu oluşturmaktaydı. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde başarıyla gerçekleştirilen bu dönüşüm kapitalist dünya ekonomisinin hakimiyetini sağlamak açısından büyük önem taşımaktaydı. İkinci ve diğer önemli bir boyutu ise komünist olmayan fakat sosyalist ya da devletin ekonomideki ağırlığının fazla olduğu özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin neoliberal ilkeler çerçevesinde yeniden örgütlenmesinin sağlanması oluşturmaktaydı. Bu çerçevede, uluslararası sermayenin ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, özelleştirme uygulamaları, yatırım serbestliğinin sağlanması, serbest piyasa mekanizmasının önündeki engellerin kaldırılması vb. politikalar bu süreçte söz konusu ülkeler tarafından benimsendi ya da benimsenmek zorunda kaldı. Üçüncü boyutu ise bizzat Batı'nın 1980'lerde uygulamaya ko-

yulmuş olan neoliberal ilkeler çerçevesinde yeniden yapılandırılması oluşturmaktaydı. ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde başlayan dönüşüm kısa zamanda bütün Batı dünyasına yayıldı. Ekonomide tam liberalleşmeye dayanan bu yeni ekonomik anlayış, arz-yanlı ekonomi politikalar çerçevesinde devletin ekonomideki rolünün iyice azaltılması, sermaye ve emeğin tam esnekliği ve NAFTA ve AB gibi uluslararası ekonomik entegrasyonların güçlendirilmesi gibi uygulamalara dayanmaktaydı.

İlk olarak ABD Başkanı George Bush tarafından 1991'de dile getirilen yeni dünya düzeni kavramı siyasal olarak da tüm dünyanın yeniden şekillendirilmesine dayanmaktaydı. Özellikle insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi kavramlarının uluslararası toplum açısından olmazsa olmaz hâle getirildiği yeni dönemde, tüm devletlere siyasal anlamda da liberalleşmeye gitmeleri vaaz edildi. ABD ve Batı Avrupalı müttefikleri tarafından yeni dünya düzeninin temel siyasal değerleri olarak görülen bu değerlerin dünyanın geri kalanına benimsetilmesi için gerektiğinde baskı hatta kuvvet kullanma gibi yollara bile başvurulacaktı.

ABD ve müttefiklerine aşağıda değinilecek bazı kriz dönemlerinde siyasal, ekonomik ve hatta askerî yöntemleri kullanma imkânını sağlayan temel nedenlerden biri hiç şüphesiz iki kutuplu dünya sisteminin ortadan kalkması oldu. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin tepkilerini dikkate almak zorunda olan ABD, "dengeleyici gücün" ortadan kalkması nedeniyle Bosna, Kosova, Afganistan müdahalelerinde görüldüğü gibi çok daha rahat hareket edebilme şansını yakaladı. Bu durum hiç kuşkusuz Soğuk Savaş döneminde iki blok arasındaki dengeleri kullanarak iç ve dış politikasında görece özerk politikalar izleyebilen Üçüncü Dünya'nın da çöküşüne neden oldu. 1950'lerde doğan Üçüncü Dünya hareketi dünya ekonomisinde yukarıda belirtilen neoliberal dönüşümün de büyük etkisiyle 1990'larda tamamen ortadan kalktı. Komünizmin çöküşü sadece Doğu Bloku'nun değil -hiçbir zaman başaramasalar da- alternatif bir blok olma iddiasındaki Üçüncü Dünya Bloku'nun da çökmesine yol açmıştır.

Dünya kamuoyunun önemli bir kesimi, 1991'in hemen sonrasında Soğuk Savaş'ın bitmesiyle uluslararası sistemin barışın ve istikrarın egemen olacağı bir yapıya kavuşacağını düşünmekteydi. Üstelik, "küreselleşme" olarak adlandırılan süreçte uluslararası ekonomik yapının neoliberal dönüşümü sayesinde dünya halklarına refah getireceği umulmaktaydı. Hatta, bu dönemde Batı'nın mutlak egemenliğinin artık geri döndürülemez olduğu ve bu çerçevede artık Batı uygarlığına herhangi bir rakip olmayacağından çatışma da olmayacağı, dolayısıyla "tarihin sonu"nun geldiğini ileri süren görüşler bile ortaya atıldı. Fakat, çok kısa bir süre içinde bu iyimser hava dağılacaktı.

Her şeyden öte ABD'nin tek hegemon güç olarak ortaya çıkması, beklenildiğinin aksine barışı ve istikrarı değil tam tersine dünyanın bazı bölgelerine çatışma ve kaosu getirdi. Doğu Bloku'nun yıkılması ve komünizmin etkisini yitirmesi çok geniş bir coğrafyada yapay da olsa eski düzenin sağladığı istikrarı bozmuştu. İki kutuplu dünya düzeni ve komünist rejimler sayesinde on yıllarca bastırılabilmiş etnik ve dinsel sorunlar bir anda pandoranın kutusunun açılmasıyla kendilerini gösteriverdiler. Etnik milliyetçiliğin ve dinsel fanatizmin hızla arttığı bu dönemde, dünyanın her yerinde düzensizlik unsurları belirdi. Silahlı mücadelenin ya da terörizmin söz konusu akımlar tarafından çoğunlukla bir politik araç olarak kabul edilmesi, yerel sorunların bile zamanla uluslararası bir nitelik kazanmasına neden oldu. Yeni dünya düzenini en fazla tehdit eden dinamikler bizatihi bu düzen tarafından canlandırılmış oldu. Tarihin sonunun geldiğini ileri süren iyimser görüşler

kısa sürede yerini yepyeni bir küresel çatışma hattı gören ve bu hattı medeniyetler arası farklılıklara dayandıran karamsar düşüncelere bırakacaktı.

Öte yandan, küreselleşme olgusunun dünya halklarına refah getireceği düşüncesinin de fazlasıyla iyimser bir düşünce olduğu kısa zamanda anlaşılacaktı. Küreselleşme dünyanın birçok yerinde sosyal dengeleri bozan ve alt sınıfların yaşam koşullarını daha da kötüleştiren bir rol oynadı. Bu durum, gerek ulusal bağlamda gerekse uluslararası bağlamda sosyal barışı bozan, istikrarı zedeleyen, şiddeti körükleyen ve belki de en önemlisi yeni dünya düzenine karşı olan muhalefeti besleyen bir etki yarattı. Soğuk Savaş döneminde ideolojik kamplaşmalarla bastırılmış ya da üstü örtülmüş olan sosyal sorunlar, dünyada ideolojik bağlamda geliştirilen Doğu-Batı ayrımı yerini Kuzey-Güney ayrımına bırakmaktaydı. Artık uluslararası fay hattı zengin kuzey ve fakir güney ülkeleri arasındaki refah ayrımından geçmekteydi.

1991 sonrasında başlayan çağın şüphesiz en önemli özelliklerinden biri de tarihte belki de hiç olmadığı kadar bir "dünya toplumu"nun ortaya çıkmasına sahne olmasıdır. Kitle iletişim olanaklarındaki büyük gelişme, özellikle İnternet'in kullanılmaya başlanması ve yazılı ile görsel medyanın dünyanın birçok noktasına rahatlıkla ulaşması dünya halklarının yakınlaşmasına ve birbirlerinden o zamana kadar hiç olmadığı kadar haberdar olmalarına yol açtı. Ulusal hatta yerel gelişmeler bile medya ve kitle iletişim araçları sayesinde çok kısa bir sürede küresel bir nitelik kazanmaya başladı. Bu durum, uluslararası ilişkilerin içeriğini muazzam bir biçimde arttırdı ve devletlerin söz konusu gündem üzerindeki belirleyicilikleri çok zayıflattı. Kitleler özellikle demokratik toplumlarda yüksek siyaset konusu olarak görülen dış politika konularında daha fazla bilgi sahibi oldular. Bunun doğal sonucu, kamuoylarının dış politika konularındaki etkilerinin artması olacaktır. Ayrıca, otoriter rejimlere sahip kapalı toplumlar da dış etkilere daha açık hâle geldiler. Teknolojik imkânlardaki artış, dış dünyanın -özellikle Batı'nın- kapalı toplumları etkileyebilmesini sağlayacak yepyeni kanallar sundu. Bu durum, kapalı toplumlardaki muhalif hareketlerin gerek ideolojik gelişimlerinde gerekse örgütlenmelerinde çok önemli bir rol oynamaya başladı. Yerel siyasal hareketler davalarını dünya kamuoyuna duyurarak önemli destekler almaya başladılar. Otoriter devletlere, baskıcı rejimlere ve anti-demokratik uygulamalara karşı tepki veren, uluslararası kamuoyunu harekete geçiren ve bunun da ötesinde devletleri ve uluslararası örgütleri müdahale etmek için zorlayan bir yapı kurulmuştu artık.

Dünya toplumuna geçişin en önemli etkilerinden biri de bizzat yeni dünya düzeni söyleminin mimarları tarafından da istenildiği gibi ulus-devletlerin zayıflamasına paralel olarak sivil toplum unsurlarının gerek iç siyasette gerekse dış siyasette ağırlıklarının artışıdır. Devletler, yukarıda da belirtildiği gibi, kamuoyu etkisine en kapalı olan dış politika konularında bile karar alırken sivil toplum kuruluşlarının tepki ve taleplerini çok daha fazla dikkate almak zorunda kalacaklardır. Hem ulusal hem de uluslararası sivil toplum örgütlerinin etkinliklerinin artması ve geniş kitlelere ulaşarak kamuoylarını etkilemeleri, uluslararası ilişkilerin yegane aktörü olarak devleti gören yaklaşımların dahi sorgulanmasına yol açacaktır.

Soğuk Savaş sonrasında kurulan Yeni Dünya Düzeni'nin nasıl tesis edildiğini ABD bakış açısıyla öğrenmek için Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu ve Son İnsan adlı kitabını (Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011) okumanızı öneririz.

KİTAP

Yeni Dünya Düzeni'nin temel özellikleri nelerdir?

SIRA SİZDE 1

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE KAZANANLAR VE KAYBEDENLER: BATI-DOĞU

ABD

1992'de yapılacak ABD başkanlık seçimlerinden birkaç ay öncesine kadar, gerek Amerikan gerekse dünya kamuoyundaki genel beklenti 1988'de başkan seçilen Başkan George Bush'un seçimi rahatlıkla yeniden kazanacağı yönündeydi. Çünkü, Bush dönemi ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndaki zaferinden sonraki en önemli zaferine sahne olmuş, ABD önce Doğu Bloku'nun sonrasında ise SSCB'nin çökmesiyle Soğuk Savaş'ı kazanmıştı. Üstelik, 1991'deki Körfez Savaşı'ndan da ABD muzaffer bir şekilde ayrılmış, Vietnam utancı aşılmıştı. ABD tek hegemonik güç olarak kalmış, uluslararası sistemin yapısı tamamen değişmişti. Bush yönetimi artık yeni bir dünya düzeninden söz etmekteydi.

Bütün bu parıltılı başarılara rağmen seçimi Demokrat Parti'nin adayı olan Bill Clinton kazandı. Bu durum Amerikan halkının 1980'de Reagan'ın başkan seçilmesinden beri 12 yıldır süren Cumhuriyetçi iktidardan memnuniyetsizliğini ve değişim isteğini göstermekteydi. Reagan iktidarıyla birlikte uygulamaya sokulan neoliberal politikalar, Amerikan halkının özellikle yoksul kesimlerinde büyük bir tahribat yaratmıştı. Üstelik, II. Soğuk Savaş konjonktüründe ABD'nin müthiş bir silahlanma politikası izlemesi başta ekonomiyi canlandırdıysa da bir süre sonra silahlanma harcamaları bütçe üzerinde büyük bir yük oluşturmaya başlamış, sosyal harcamalarda önemli düşüşler ortaya çıkmıştı. Bu durum ekonomik koşullarının düzelmesini isteyen geniş halk kitlelerinin Demokrat Parti'ye yönelimde çok etkili oldu.

Clinton yönetimi askerî harcamaları kısarak vergi politikalarıyla kamunun sosyal harcamalarını arttırma yolunu seçti. Dünya ekonomisindeki konjonktürel büyüme eğiliminin de etkisiyle 2001 yılına kadar süren Clinton yönetimi Monica Lewinsky skandalına rağmen Amerikan halkının önemli bir kesimi tarafından desteklendi.

Clinton yönetimi, izlediği dış politikada da önemli bir destek buldu. Üstelik bu destek sadece ABD kamuoyundan değil, dünya kamuoyu tarafından da verilmekteydi. Bunun temel nedeni, Clinton yönetiminin uluslararası sorunları ve krizleri çok-taraflılık çerçevesinde çözmeye çalışmasıydı. ABD başta müttefik devletler olmak üzere diğer devletlerle işbirliği yapmak, sorun ve krizleri ilgili tüm aktörlerle görüşerek ve sürece katarak çözmek yolunu benimsemişti. Ayrıca sorunların çözümünde özellikle BM gibi uluslararası platformlar kullanılarak ve uluslararası hukuka dayanılmaya çalışılarak bir meşruiyet kazanılmaya da çalışılmaktaydı. Bu durum, ABD hegemonyasının uluslararası toplumun önemli bir kesimi tarafından saygı duyulan hatta meşru görülen bir olgu olmasını sağladı.

Bütün bunlara rağmen, ABD'nin mutlak askerî üstünlüğünü koruma ve gerektiğinde bunu kullanma hedefinden asla vazgeçilmedi. Amerikan ordusu, Soğuk Savaş dönemindeki dünyaya fazla yayılmış hâlinden uzaklaştırıldı. Amerikan yönetimi çeşitli ülkelerdeki askerî varlığını azalttı, bu çerçevede yüzlerce askerî üs kapatıldı. Teknolojik üstünlüğe dayalı bölgesel krizlere çok kısa bir sürede müdahale edebilecek küçük fakat çevik bir ordu kurulmasına çaba gösterildi. Clinton yönetimi NATO'yu da dış politikasında merkezî bir yere oturttu. ABD; Irak, Bosna, Kosova gibi askerî operasyonları tek taraflı bir şekilde yapmak yerine BM ve NATO gibi örgütleri kullanma yolunu benimsedi. Bu durum, Clinton yönetiminin uluslararası meşruiyet ve çok-taraflılık arayışının doğal bir sonucuydu.

Demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi gibi yeni dünya düzenine rengini veren kavramları dış politikanın temeline oturtan Clinton, bu ilkelerle çatıştığını düşündüğü çeşitli ülkelere karşı sert politikalar izlemeyi sürdürdü. Yeni dünya düzeniyle uyuşmadığı düşünülen Irak, İran, Kuzey Kore gibi ülkeler "haydut devletler" olarak adlandırıldı. ABD bu ülkelere doğrudan müdahale etmediyse de siyasal ve ekonomik izolasyonlarına dönük politikalar izledi.

Sekiz yıllık Clinton yönetiminin ardından 2000 yılında yapılan tartışmalı seçimleri kılpayı kazanan Cumhuriyetçi Parti ve onun başkan adayı George W. Bush döneminde ise ABD dış politikası çok büyük bir değişim sürecine girecektir. Bu değişimi tetikleyen en önemli olay ise aşağıda daha ayrıntılı ele alınacağı gibi hiç kuşkusuz 11 Eylül saldırısıdır.

11 Eylül saldırısının ardından ABD dış politikasının merkezine güvenlik ve terörle mücadele oturtuldu. ABD'nin güvenlik kaygılarını ortaya koyarak, 2001 sonlarında Afganistan'da başlattığı askerî operasyon artık yeni bir dönemin başladığını göstermekteydi. Bu yeni dönemde, ABD çok-taraflılık ve meşruiyet gibi olgulara/kavramlara artık önem vermeyecek, dış politikada diplomasi ve barışçı yöntemlerin yerine doğrudan askerî güç kullanılması gibi yöntemler benimsenecektir. Askerî harcamaların artışını ve silahsızlanma girişimlerinin de rafa kaldırılmasını (örneğin ABD 1969 yılında imzalanan Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan 2002'de çekilme kararı aldı) içeren bu yeni politika uluslararası istikrarsızlığı arttırdığı gibi Amerikan hegemonyasına duyulan tepkiyi hızla büyüttü, ABD'nin geleneksel müttefikleriyle bile ciddi görüş ayrılıkları yaşamasına neden oldu.

Bush yönetiminin 11 Eylül sonrasında hızla yönetim kademelerine getirdiği ve dış politika önerilerini benimsediği Yeni-Muhafazakarlar (Neo-Conservatives) yeni dünya düzenine karşı muhalefet eden "haydut devletler"in mümkün olan bütün yollar kullanılarak dönüştürülmesinin bir zorunluluk olduğunu ileri sürmekteydiler. Bu çerçevede, ABD gerektiğinde askerî güç olarak söz konusu devletlerin rejimlerini değiştirmeli ve yeni dünya düzeniyle uyumlu hâle getirmeliydi. Üstelik, bunu yaparken uluslararası bir meşruiyet sağlamak zorunda da değildi. Liberal değerlerin dünya üzerindeki mutlak hâkimiyetinin sağlanmasına dayanan söz konusu görüşler, Bush döneminde ABD dış politikasının belirlenmesinde hayli etkili olacaktır. Afganistan'ın işgaliyle başlayan ve sonrasında 2003 yılında Irak'ın işgaliyle devam eden bu yeni dış politika uluslararası barışı ve istikrarı zedeleyecektir.

Avrupa ve Avrupa Birliği

20. yüzyılın yaklaşık yarısını keskin bir ideolojik ayrışmaya dayanan bölünmeyle geçiren ve küresel düzlemdeki mücadelenin birincil cephe hattı olan Avrupa, 1989 sonrasında yeniden bütünleşme yolunda önemli ve hızlı adımlar attı. Yaşlı Avrupa'nın uluslararası sistemdeki merkezî rolünü yeniden kazanması için büyük bir fırsat yaratan Soğuk Savaş'ın bitmesi olgusu, Avrupa'da yeni umutların yeşermesine yol açtı. Üstelik, bu merkezî rolü yeniden kazanma fırsatı sadece Doğu Avrupa'yla siyasal, ekonomik, ideolojik ve kültürel entegrasyonu beraberinde getirmekle kalmadı aynı zamanda Avrupa'nın batısında II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan bütünleşme sürecinin daha da hızlanmasına yol açtı.

Bu bağlamda AET çerçevesinde yürütülen entegrasyon çabaları 1989 sonrasında vites büyütecek, 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması'yla topluluk uluslararası bir yapıdan uluslarüstü bir yapıya dönüştürülecektir. Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği 1992 yılından itibaren örgütün adının Avrupa Birliği'ne (AB) dö-

nüştürülmesi sadece bir isim değişikliğine değil, aynı zamanda söz konusu yapı değişikliğine de işaret etmekteydi.

Eski Doğu Bloku ülkelerinin hızlı bir dönüşüm başlatarak liberal demokratik bir siyasal ve ekonomik sistem kurma yolundaki istekleri Almanya, Fransa, İngiltere gibi büyük Avrupa güçleri tarafından desteklendi. Bu dönüşümün sağlanmasında AB çok önemli bir araç ve platform olarak görüldü. AB üyeliğinin eski komünist rejimlerin dönüştürülmesinde kullanılması, dönüşüm sürecinin hem hızını hem de yoğunluğunu arttırdı. Özellikle, 1993 yılında Kopenhag zirvesinde belirlenen ve "Kopenhag kriterleri"nin (işleyen bir piyasa ekonomisine ve demokrasi ile insan haklarına dayalı bir ekonomik ve siyasal yapıya sahip olma) AB'ye üyelik için zorunlu tutulması, postkomünist rejimler için bir yol haritası sunmaktaydı. Böylelikle, yeni dünya düzeninin Doğu Avrupa'ya ihracını sağlayan temel dinamik AB olacaktı.

1995'te postkomünist rejimlere sahip olmayan fakat Soğuk Savaş koşullarının etkisiyle AB'ye üye olmayı tercih etmeyen Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla ilk genişlemesini yapan AB, tamamına yakını eski Doğu Bloku ülkelerinden oluşan aday ülkelere çeşitli fonlar aktararak bu ülkeleri üyeliğe hazırlama politikası izlemeye başladı. 2001 yılında yapılan Laeken Zirvesi'nde ise 2004 yılında 10 ülkenin üyeliğe kabul edilmesi kararlaştırıldı. Böylece, AB Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunun dönüşümlerini tamamladığını düşünerek Avrupa'nın tek bir yapı içerisinde birleştirilmesi yönünde en önemli adımını atmış oldu.

AB aslında Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik entegrasyonu sağlamak amacıyla kurulmuştu ve bu çerçevede tarihte görülen belki de en başarılı yapı oldu. Ama zamanla topluluk içinde siyasal entegrasyon boyutu da geliştirilecek ve bu yönde çok önemli adımlar da atılacaktır. Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra siyasal entegrasyon konusunda önemli adımlar atmak niyetinde olan AB, özellikle ulus-devletlerin mutlak yetki alanında gördükleri dış politika ve güvenlik alanlarında da uluslarüstü niteliğini güçlendirmek istedi. Ortak bir dış politika izlenmesi ve Soğuk Savaş döneminde NATO'ya havale edilen güvenliğin artık Birlik tarafından oluşturulacak yapı ve mekanizmalarla sağlanması yönünde girişimler oldu. ABD'nin de özellikle 1990'ların başlarında üzerindeki askerî yükün hafiflemesi için teşvik ettiği bu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Dünya üzerindeki hatta Avrupa'daki sorun ve krizlerde dahi AB üyeleri ortak bir dış politika izleyemedi. Üye devletler çıkarlarının farklılaşması nedeniyle birbiriyle tamamen uyumsuz dış politika tercihlerinde bulundular. Özellikle İngiltere'nin bağımsız tavrı ve ABD ile stratejik işbirliğini sürdürme kararlılığı, 21. yüzyıla girildiğinde AB'nin ortak bir dış politika izleyebileceği yönündeki beklentilerin hayal kırıklığıyla sonuçlanmasına neden oldu.

AB'nin ortak bir savunma politikası izlemesi ve AB içerisinde ortak bir askerî yapı kurulması yönündeki çabalar da başarısızlıkla sonuçlandı. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinde ortak bir Avrupa ordusu kurulması fikri destek bulduysa da 21. yüzyıla girilirken bu fikir gündemden tamamen düştü. Avrupalı güçler, Bosna ve Kosova krizi gibi Avrupa'daki krizlerde bile NATO şemsiyesi ve imkânları olmadan bu krizlere müdahale edebilmeyi başaramamışlardı. Bu durum, Avrupa'nın NATO ve dolayısıyla ABD şemsiyesi olmadan kendi güvenliğini sağlayamayacağını göstermekteydi. Eski Doğu Bloku ülkeleri siyasal ve ekonomik olarak AB'ye entegrasyon yolunu seçerken güvenliklerini sağlamanın yolunun NATO'dan geçtiğini anlayarak bu örgüte üye olmak yönünde çaba gösterecek ve başarılı da olacaklardır.

Rusya Federasyonu

1991 sonrasında özellikle ilk birkaç yıl boyunca büyük bir kaos yaşayan Rusya Federasyonu, yeni döneme uyum sağlamak yolunda birkaç kulvarda mücadele etmek zorunda kaldı:

Öncelikle, komünist ekonomiden kapitalizme geçişin başarılabilmesi gerekmekteydi. 1991 sonunda Rusya Federasyonu devlet başkanlığı görevine gelen Boris Yeltsin önderliğindeki Rus yönetimi, geçiş döneminde hızlı ve şok adımlar atılmasından yanaydı. Bu çerçevede kamu mülkiyeti çok hızlı bir biçimde sonlandırılarak üretim tesisleri hızla özel mülkiyete geçirildi. Çoğunlukla Sovyet döneminin elitlerine tamamen kişisel tercihlerle yapılan bu mülkiyet aktarımı, özellikle 1990'ların ikinci yarısında Rus siyasetini kontrolleri altına almayı başaran yeni bir Rus burjuvazisinin doğmasına yol açtı. Bu radikal dönüşümün geniş halk kitlelerine etkisi ise hayli büyük oldu. Ücretlerin reel olarak büyük bir düşüşe girmesi, tüketim mallarının fiyatlarındaki hızlı yükselme, sosyal harcamaların azaltılması gibi nedenlerle halkın önemli bir kesiminin yaşam standartları bir anda düştü. Bu da Rus toplumundaki sosyal huzursuzlukları arttırdı. Üstelik, yer altı ekonomisi ve organize suç örgütlerinin ortaya çıkması kamu otoritesine olan inancı daha da sarstı. Bu nedenle Rusya siyasetinde radikal akımların güçlendiği bir süreç yaşandı.

İkinci olarak hem Rusya Federasyonu içinde hem de post-Sovyet coğrafyada birlik ve istikrar sağlanmalıydı. SSCB'nin dağılmasından sonra kendisi de bir halklar ve siyasal yapılar mozaiği olan Rusya Federasyonu'nun da dağılması hiç de şaşırtıcı olmayacaktı. Nitekim, 1991 sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Rusya Federasyonu'nda da ayrılıkçı ve özerklikçi talepler dile getirilmeye hemen başlanmıştı. Özellikle bir Kuzey Kafkasya halkı olan Çeçenler bağımsızlık yönünde çok açık bir tavır aldılar. Moskova'nın ayrılıkçı taleplere yanıtı gecikmeli fakat sert bir biçimde geldi. 1991-1992 yılları arasındaki karışıklık döneminde ayrılıkçı hareketlere karşı adım atamayan Rus yönetimi, 1993'ün başlarından itibaren sert tedbirler almaya başladı. Çeçen ayrılıkçılara yönelik bir askerî operasyon başlatan Moskova, buradaki ayrılıkçı hareketi hayli zorlansa da ezecek ve 1996'dan itibaren Kuzey Kafkasya'daki kontrolünü sağlamlaştıracaktır. Bunun sonrasında Moskova otoritesini tüm Rusya Federasyonu topraklarında yeniden tesis edecek, ayrılıkçı akımlar etkisizleştirilecektir.

Bu dönemde, Moskova'nın kendi topraklarında otoritesini sağlamlaştırma yolunda attığı adımlara paralel olarak eski Sovyet coğrafyasındaki etkinliğini de yeniden tesis etme yönünde bir politikayı da uygulamaya soktuğu görülmektedir. Bunun da ilk ayağını 1991 sonlarında eski SSCB ülkelerinin üye olduğu Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması oluşturdu. Moskova'nın baskılarıyla, birçok yeni bağımsızlığını kazanmış devlet bu topluluğa üye olmak zorunda kaldı. Moskova 1993'te ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini" ile post-Sovyet coğrafyanın hâlâ kendi etki alanında olduğunu ve bu coğrafyaya yabancı güçlerin yerleşmesine izin verilmeyeceğini açık bir biçimde ilan etti. Bu çerçevede, Gürcistan'da Gamsahurdia, Azerbaycan'da Ebulfeyz Elçibey gibi Rusya karşıtları Moskova tarafından düzenlenen operasyonlarla iktidardan uzaklaştırıldı. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının Moskova'nın razı olmayacağı bir formülle Batı'ya nakledilmesine izin verilmeyeceği açık bir biçimde vurgulandı.

Moskova'nın bölgeye dönüşü Batı tarafından da belli oranda desteklenecektir. Clinton döneminde benimsenen "Önce Rusya" (Russia First) politikası çerçevesinde ABD yönetimi, bölgenin istikrarsızlaşmasını büyük bir tehlike olarak gördüğünden

Rusya'nın bölgede stabilizatör güç olarak kalmasının daha iyi olacağını düşünmekteydi. Üstelik, Rusya'da Batı yanlısı bir yönetimin yıkılmasının yeni dünya düzeni açısından çok büyük bir tehlike olduğu da bilinmekteydi. Rusya ardıl devlet olarak SSCB'nin bütün kitle imha silahlarını devralmıştı. Bu silahların kaosa girmiş ya da Batı karşıtlığına yönelmiş bir Rusya'da olması Batı açısından çok büyük bir tehditti.

1997 yılında patlak veren Asya ekonomik krizi sonrasında ekonomisi daha da kırılgan bir hâl alan Rusya'da, Yeltsin'e olan destek azalmaya başladı. Yeltsin'i yeni Rusya'nın mimarı olarak gören ve destekleyen Batı ülkelerinde, Yeltsin'in yerine Batı'ya meydan okuyabilecek bir yeni liderin iktidara gelebileceği korkusu yaşanmaktaydı. Rusya'da komünistlerin ve milliyetçilerin güçlenmesi bu korkuyu daha da büyütmekteydi. Durumunun sarsıntıda olduğunu gören Yeltsin eski bir KGB görevlisi olan Vladimir Putin'i önce başbakanlığa getirdi. Sonrasında 1999 Aralık'ında istifa ederek Putin'in kendi yerine devlet başkanı olmasını sağladı.

Putin otoriter ve Rus milliyetçiliğine dayalı söylemi ve politikalarıyla bozulan ekonomiyi ve kamu otoritesini yeniden tesis etmeyi başardı. Rus dış politikası ise belirgin bir değişim sürecine girdi. Özellikle ABD'nin Bush yönetimi altında çok-taraflı dış politika çizgisinden sapmasının ardından, Rusya ABD politikalarına açıkça karşı çıkmaya başladı. NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesine muhalefet edilirken ABD'nin Kosova ve Irak müdahalelerine karşı açıkça tavır alındı. Rusya BM'deki oylamalarda olumsuz oy kullanarak ABD'nin bu platformu kullanmasını engelledi. Bu dönemde ABD politikalarına tepki olarak silahsızlanma çabaları durduruldu ve Moskova 1993'te imzalanan nükleer silahsızlanma antlaşması olan START-II'den çekildi. Ekonomik durumun düzelmesine paralel olarak savunma bütçesi arttırıldı. Rusya artık tek kutuplu dünya düzeninden memnuniyetsizliğini açıkça dile getiren ülkelerden biri hâline gelmişti.

Eski Doğu Bloku Ülkeleri

Eski Doğu Bloku ülkelerindeki dönüşümü gösterdikleri özellikler çerçevesinde beş ayrı alt grupta ele almak yerinde olacaktır.

Birinci grupta yer alan ve coğrafi olarak orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu aralarında Polonya, Baltık Devletleri, Çek Cumhuriyeti, Macaristan gibi ülkelerin yer aldığı grup, yeni dünya düzenine hem siyasal hem de ekonomik olarak en hızlı ve en kolay uyum sağlayan grup oldu. IMF ve Dünya Bankası tarafından da salık verilen ve çeşitli fonların devreye sokulmasıyla desteklenen şok terapi yöntemini benimseyerek hızla liberalleşen bu ülkeler, kısa bir süre içinde dönüşümlerini başarıyla tamamladılar. Kuzeydeki komşuları kadar olmasa da Romanya ve Bulgaristan'da da dönüşüm başarıya ulaşmıştır. Bu ülkelerin başarısının en önemli nedenlerinden biri, yukarıda da belirtildiği gibi AB'nin bölgedeki etkisiydi. Bu ülkeler AB üyeliğinin sağlanması için, dönüşüm dinamiklerini hızlı bir biçimde harekete geçirmişlerdi. Bunun doğal sonucu bu ülkelerin tamamının 2000'lerde AB ve NATO'ya üye olmalarıdır. Avrupa'nın bu bölümü 15 yıl içinde yeni dünya düzenine uyumlu hâle gelmiş ya da getirilmiştir.

İkinci grupta yer alan eski Sovyet cumhuriyetleri Beyaz Rusya, Ukrayna ve Moldova ise özellikle ekonomik alanda özel mülkiyete geçişi başarmış fakat serbest piyasa ilişkilerini egemen kılamamış ülkelerdi. Buna paralel olarak bu ülkelerde hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygılı işler bir demokrasi de kurulamadı. Rusya'nın da jeopolitik kaygılarla kontrolü altında tutmak istediği bu ülkelerin hiçbiri ne AB'ye ne de NATO'ya üye oldu. Bu durum, Batı etkisinin Rusya faktörü nedeniyle sınırlı kaldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Üçüncü grupta yer alan ülkeler ise Güney Kafkasya'daki eski Sovyet ülkelerinden oluşmaktaydı. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan tıpkı ikinci grupta yer alan devletler gibi serbest piyasa ekonomisi ve işleyen bir demokrasi oluşturmakta başarısız kalan ülkelerdi. İstikrarsız siyasi ortamları bünyelerinde barındırdıkları etnik sorunlar ve birbirleriyle olan ve sıcak savaşa bile yol açan uyuşmazlıklarıyla yakından ilişkiliydi. Özellikle, 1988'de SSCB yıkılmadan önce başlayan Karabağ sorununun 1991 sonrasında bir Azeri-Ermeni savaşına neden olması istikrarsızlığı daha da arttıracaktı. Başta Rusya olmak üzere bölgesel ve küresel aktörlerin de karışmasıyla daha da karmaşık bir hâl alan sorun, 1994'te bir ateşkes anlaşmasıyla çatışmalar durdurulmasına rağmen hâlâ çözülememiştir. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'si üzerindeki işgali devam etmektedir. 1991 sonrasında yeniden hortlayan etnik milliyetçiliğin ve ayrılıkçılığın kendisini en fazla gösterdiği bölgelerden biri olan Kafkasya'da dönüşüm süreci hâlâ devam etmektedir.

Dördüncü grupta yer alan ülkeler ise Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetleri olan Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşmaktaydı. Bu coğrafya gerek ekonomik gerekse siyasal dönüşümün en başarısız olduğu bölgedir. Zaten zayıf bir siyasal kültüre sahip olan bu ülkelerde 1991 sonrasında kişisel otoriter rejimler kuruldu. Zengin ham madde kaynakları dönem içinde ülkelerin refahını arttırdıysa da ekonominin dar bir elit tarafından kontrol ediliyor oluşu, geniş halk kitlelerinin bu refahtan yeterince yararlanamamalarına yol açtı. Anti-demokratik otoriter uygulamalar, söz konusu ülkeleri dönüştürecek AB'ye üyelik gibi bir perspektifleri de olmadığından ve Batı kamuoylarının ilgisinden uzak olduklarından aynen devam etti. Rejimler siyasal liberalleşme yönünde çok kısıtlı adımlar attılar. Bu devletlerde liberal talepleri olan bir muhalefetin yavaş yavaş filizlenebilmesi için 21. yüzyılı beklemek gerekecekti.

Beşinci grupta yer alan ülkeler ise, 1991 sonrasında ortaya çıkan etnik milliyetçiliğin ve dinsel fanatizmin kendini en acımasız biçimde gösterdiği Arnavutluk ve eski Yugoslavya ülkeleriydi. Bu ülkeler çok uzun bir süre (Slovenya hariç tutulabilir) savaş ve kaos durumunda olduklarından siyasal ve ekonomik olarak dönüşüme başlayabilmek için bir süre daha beklemek zorunda kaldılar.

Balkanlar coğrafyası da tıpkı Kafkaslar gibi Doğu Bloku'nun yıkılmasının yarattığı kaosun en açık biçimde gözlemlenebildiği gelişmelere sahne oldu. Bu gelişmelerin kuşkusuz en dikkat çekici olanı Yugoslavya'nın dağılması ve sonrasında yaşanan etnik çatışmalar oldu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük güçler tarafından oluşturulan bir devlet olan Yugoslavya farklı etnik ve dinsel grupları barındıran federatif bir yapıya sahipti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede yönetimi ele geçiren Josip Broz Tito önderliğindeki komünistler ülkeyi bir halk cumhuriyeti şeklinde yeniden örgütlediler. Milliyetçiliklerin karşılıklı olarak frenlenmesine dayanan politika, özellikle Tito döneminde başarıyla sürdürüldü. 1980'de Tito'nun ölümünden sonra çatırdamaya başlayan bu sistem, Sırp milliyetçiliğinin yükselmesiyle büyük bir krize girdi. Ekonomik koşulların da bozulmasının etkisiyle Yugoslav halklarının Belgrad yönetimine tepkisi büyüyerek arttı. 1990'da yapılan seçimleri Sırbistan ve Karadağ dışındaki federe devletlerde bağımsızlık yanlısı partiler kazandı. Bu durum gerilimi daha da arttıracaktı. 1991 Haziranı'nda Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bunu aynı yıl Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlıklarını ilan etmeleri izledi. Sırpların elinde bulunan merkezi yönetim bunu tanımamakta kararlıydı. Fakat bağımsızlığını ilan eden ülkelerin 1992 başından itibaren birçok ülke tarafından tanınması, Belgrad yönetiminin elini bağladı. Aynı yıl Radovan Karadzic önderli-

ğindeki Sırp milliyetçileri Bosna'da Sırpların çoğunlukta olduğu bölgelerde Bosna Sırp Cumhuriyeti adı altında bağımsızlık ilan ettiler ve Sırbistan'la birleşme kararı aldılar. Buna paralel olarak Bosnalı Hırvatlar da bağımsız bir siyasal yapı kurma kararı aldılar.

Sırbistan'ın ve Sırpların kontrolüne geçen Yugoslav Federal ordusunun desteğini alan Bosnalı Sırplar hızla örgütlenerek Boşnaklara yönelik saldırılara başladılar. Sırp milliyetçileri bölgede bir etnik temizlik yaparak Boşnak unsurunu tamamen tasfiye etmeyi amaçlamaktaydılar. Boşnaklar için zorlaşan durum Sırpların ve Hırvatların Bosna'nın paylaşılması konusunda anlaşmalarıyla daha da ağırlaştı. Sırp ve Hırvat milisler on binlerce Boşnağı öldürdüler ve yerlerinden sürdüler. Boşnaklar kendilerini savunmak için yeterli imkanlara sahip değillerdi. Batılı güçlerin çabalarıyla Hırvatlar ve Boşnakların çatışmaları sona erdirerek Sırplara karşı ortak harekete geçme kararı almaları durumu biraz da olsa düzeltti.

Savaşın başlamasından sonra gerek BM gerek AB gerekse Avrupa ülkeleri şiddetin sona erdirilmesi için çeşitli girişimlerde bulundular. BM bir barış gücü oluşturarak Boşnak kentlerini korumaya aldıysa da Serebrenitza katliamı örneğinde olduğu gibi hiç de etkili olmayabiliyordu. Savaşan taraflara silah ambargosu uygulanması ise Sırp tarafına yarıyordu. 1992'den itibaren uluslarüstü niteliğini ortak dış politika ve güvenlik gibi alanlarda da uygulamaya çalışan AB açısından bu ilk sınav tam bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Özellikle Almanya, Fransa ve İngiltere arasında derin görüş ayrılıkları mevcuttu. Batı dünyası dünya kamuoyundan gelen baskılara rağmen etkili bir biçimde harekete geçmeyi başaramamıştı.

Sorunu çözecek güç, tahmin edilebileceği gibi, ABD olacaktı. Sırpların barış önerilerini sürekli olarak reddetmeleri, BM ve ABD makamlarına da şiddet ve baskı uygulamaları Washington yönetimini harekete geçirdi. ABD, NATO şemsiyesi altında Bosna'daki Sırp hedeflerine yönelik büyük bir hava harekâtı başlattı. 30 Ağustos'ta başlayan hava harekâtı Sırpların ateşkesi kabul etmeleri sonucunda 20 Eylül 1995'te sona erdirildi. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından oluşturulan bir barış planı, Washington'un yoğun çabaları ve taraflara uyguladığı baskıyla imzalandı. Boşnak, Hırvat ile Sırp liderler tarafından 14 Aralık'ta imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile Bosna-Hersek'in, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşan tek bir devlet olması kararlaştırıldı. Bosna-Hersek Federasyonu tarafların nüfus yapılarına göre "kanton" adı verilen ve özerkliğe sahip 10 idari yapıdan oluşacak, Bosna-Hersek devletinin %49'u Sırp, %30'u Boşnak ve %21'i de Hırvat denetiminde kalacaktı. Ülkede istikrarın sağlanması için NATO birliklerinin önce Uygulama Gücü (IFOR) ve sonra da İstikrar Gücü (SFOR) adı altında görev yapmak üzere bölgede konuşlandırılması kabul edildi.

Harita 8.1

1995 tarihli Dayton Barış Antlaşması'yla çizilen sınırlar.

Kaynak: *http://www.partitionconflicts.com/partitions/regions/balkans/peace_process/05_05_04/*

Bosna'daki savaş bu şekilde sona erdirildiyse de bölgedeki milliyetçi hesaplaşma daha bitmemişti. Sırbistan'ın güneyinde bulunan ve Arnavut çoğunluğun yaşadığı Kosova bölgesinin özerkliği 1989'da kaldırılmıştı. Bu durum Arnavutlardaki Belgrad karşıtı milliyetçi duyguları daha da körükledi. 1990'ların ilk yarısında bölgedeki Arnavutlar siyasi yolları kullanarak muhalefet etmekteydiler. Fakat, Dayton Antlaşması'nda Kosova sorununa hiç değinilmemesi, Kosovalı Arnavutlar arasında dünya kamuoyunun dikkati çekmek için silahlı mücadele yolunun kullanılması yönündeki fikirlerin güçlenmesini sağladı. 1993'te kurulan Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK), 1997'den sonra Sırp yönetimine karşı şiddet eylemlerine girişti. Belgrad yönetiminin sert tepki göstermesi, Sırplarla Arnavutlar arasındaki çatışmaların büyümesine yol açtı. Sırp güçlerinin baskıyı ve şiddeti arttırması dünya kamuoyunun dikkatinin yavaş yavaş bölgeye yönelmesine neden oldu. Zaten Bosna katliamlarının kanlı hatıralarının taze olduğu bu dönemde Sırbistan'a ve Sırbistan lideri Miloseviç'e yönelik tepki hızla arttı.

Sorun 1998'den itibaren BM gündemine taşındı. Fakat müdahale konusunda Rusya ve Çin'in vetosu görüşmeleri tıkayacaktı. Bunun üzerine ABD ve İngiltere NATO platformunu kullanmaya karar verdiler. Fransa ve Yunanistan gibi ülkeler başta bu duruma karşı çıktıysalar da ABD'nin baskısıyla anlaşmazlık çözüldü. BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın, insani gerekçelere dayandırarak operasyon yapılabileceği ve bunun meşru sayılacağı tezi kabul gördü.

1999 başlarında Paris yakınlarında, 6-20 Şubat tarihleri arasında yapılan bir konferansta önerilen şartların Belgrad yönetimi tarafından reddedilmesi üzerine 24 Mart 1999'da NATO, yaklaşık 2.5 ay sürecek büyük bir hava saldırısı başlattı. Belgrad yönetiminin geri adım atmak zorunda kalması sonucunda, Rusya ve AB'nin de devreye girmesi sayesinde 9 Haziran'da Yugoslavya ve NATO arasında bir uzlaşmaya varıldı. İmzalanan barış antlaşmasıyla Yugoslavya'nın Kosova üzerindeki egemenliği

teyit edildi, fakat söz konusu egemenlik kâğıt üzerinde kalmaktaydı. Çünkü Yugoslav güçleri bölgeden çekilmekte ve yerlerine BM görev gücü (KFOR) getirilmekte, BM Güvenlik Konseyi'ne bağlı geçici bir Kosova yönetimi kurulmaktaydı. Böylece, Kosovalı Arnavutlar istediklerini büyük ölçüde elde etmiş oldular. Ancak fiili bağımsızlığın resmîleştirilmesi için bir süre daha beklemeleri gerekecekti.

KİTAP

Soğuk Savaş sonrasında Batı'daki ve Doğu'daki büyük dönüşümü daha iyi anlayabilmek için Samuel P. Huntington'un Üçüncü Dalga adlı kitabını (Kilit Yayınevi, Ankara, 2011) okumanızı öneririz.

SIRA SİZDE 2

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, ABD neden bir dönem "Önce Rusya" (Russia First) politikası izlemiştir?

ORTA DOĞU GELİŞMELERİ

1990'lar Orta Doğu'da önemli gelişmelerin yaşandığı yıllar oldu. ABD bir yandan Irak'a yönelik bir saldırıya girişirken bir yandan da İsrail ile Filistinliler arasındaki sorunu çözmek amacıyla ara buluculuk rolünü oynamaya soyundu. 1979 yılında ABD ekseninden çıkmış olan İran ise 11 Eylül saldırılarına kadar ABD için büyük bir sorun teşkil etmiyordu. Irak'a yönelik müdahalenin dışında, Orta Doğu'da en azından 2000'lerin başına kadar göreli bir istikrar sağlanmıştı.

Körfez Savaşı

Irak ekonomisi, 1980-1988 yılları arasında İran'la yaşanan savaş sırasında ciddi bir hasar görmüştü. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Irak ekonomisini canlandırmak için Kuveyt'in petrol gelirlerinden yararlanmak istiyordu. 2 Ağustos 1990 tarihinde Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal etti; ardından da Kuveyt'in Irak'ın 19. vilayeti olduğunu açıkladı. Saddam Hüseyin'in uluslararası kamuoyunun Kuveyt'ten çekilme talebini dikkate almaması üzerine Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi 29 Kasım 1990'da uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğu tespitinde bulunan ve ittifak üyelerine kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere tüm önlemleri alma hakkını tanıyan 678 sayılı kararı aldı. Bu karar temelinde, ABD liderliğindeki koalisyon güçleri Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak ve bozulan barış ve güvenlik ortamını yeniden tesis etmek için Irak müdahalesini gerçekleştirdiler. ABD, bu dönemde, BM kararları temelinde hareket ederek uluslararası sistemde çok-taraflı bir politika izlemeyi tercih etmişti.

Nitekim, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin uluslararası desteği arkasına alarak müdahalede bulunduğu ilk yer Irak oldu. Böylelikle, Çöl Fırtınası Operasyonu adı da verilen Körfez Savaşı 17 Ocak 1991'de başlatıldı. Irak'a müdahaledeki temel amaç, petrolün Batı'ya sorunsuz akışını sağlayabilmekti. Bu savaş, BM Güvenlik Konseyinin 2 Mart 1991 tarihinde aldığı 686 sayılı ateşkes kararıyla son buldu. Söz konusu karar, Kuveyt'in egemenliğinin yeniden tesis edildiğini vurguluyordu.

ABD, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini sağlamış, ancak Saddam Hüseyin'i iktidardan uzaklaştırmayarak mevcut rejiminin Irak'ta devamından yana bir politika izlemişti. 3 Nisan'da BM Güvenlik Konseyi tam ateşkes sağlayacak, erimi 150 km'nin üstünde olan tüm silah ve balistik füzelerin imhasına karar verecek, Irak'ın kitle imha silahlarının bir komisyon tarafından yerinde görülmesine olanak sağlayacak olan 687 sayılı kararı aldı. Bu karar, kitle imha silahlarının imhasını ve denetimi öngörmekle beraber bu imha ve denetim işlevini BM Özel Komisyonu (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi'ne (IAEA) bırakıyordu. Irak'a uygulanan ambargonun

-ki bu ambargo Irak'a ekonomik ve askerî yaptırımları öngörüyordu- kaldırılması da bu sürecin tamamlanmasına bağlanmıştı. ABD için ambargonun önemi Irak'ın petrol gelirlerini kendi istediği gibi değil, BM gözetiminde ya da daha doğru bir ifadeyle BM hesabından kullanmasıydı. Irak, BM'nin şart koştuğu yükümlülükleri yerine getirmediği gerekçesiyle 1993, 1996, 1998 ve 2001 yılında tekrar bombalandı. ABD'nin Irak'a yönelik politikasında kırılma yaratan durum, Saddam Hüseyin'in 1998 yılında BM denetçilerini Irak'tan çıkarmasıydı. ABD 1998'de Irak'a yönelik Çöl Tilkisi Operasyonu'nu başlattı. 1998'e kadar uyguladığı çevreleme politikasının yerine Irak'ta rejim değişikliği siyaseti izleme yoluna gitti.

Savaşın sona ermesinden sonra Şiiler ve Kürtler Saddam yönetimine karşı ayaklandılar. Saddam Hüseyin bu ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırdı, bu süreçte yaklaşık on bin kişi hayatını kaybetti. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi Şiilerin ve Kürtlerin Saddam Hüseyin'in saldırılarına karşı korunmalarını sağlayan ve Irak'ın kuzeyinde "uçuşa yasak bölge" (no-fly zone) ilan eden 688 sayılı kararı yürürlüğe koydu. Bu kararla, Irak hava araçlarının 36. paralelin kuzeyiyle 32. paralelin güneyinde uçuş yapmaları yasaklandı. 1996 yılında güneyde sınır 33. paralele kaydırıldı.

1990'lar Irak açısından ambargonun uygulandığını yıllar oldu. 1991'den 2003'e kadar BM aracılığıyla uygulanan ambargo sonucunda Irak ekonomisi hiper enflasyon yaşadığı gibi Irak'ta yoksulluk ve açlık da baş gösterdi. BM, bu süreçte beş yüz bin ila bir milyon kişinin öldüğünü belirtmektedir.

Harita 8.2

Irak'ta ilan edilen "uçuşa yasak bölge" haritası.

Kaynak: *http://en.wikipedia.org/wiki/Iraqi_no-fly_zones*

Orta Doğu Barış Süreci

Körfez Savaşı'nın sonrasında ABD, Orta Doğu'daki sorunları çözmek için İsrail ile uzun yıllardır ihtilaf içinde olan Arap devletlerini ve Filistinlileri barış masasına oturmaya ikna etti. Barış Konferansı 30 Ekim 1991'de ABD ve Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Ürdün/Filistin delegasyonunun katılımıyla Madrid'de başladı. Konferans iki turlu görüşmelerden oluşmaktaydı: İsrail ve Arap devletlerinin katıldığı çok taraflı görüşmeler ve bu devletlerin İsrail'le yaptığı iki taraflı görüşmeler. Çok taraflı görüşmelerde bölgeyi ilgilendiren ekonomik işbirliği, su, çevre, mülteciler, silahsızlanma gibi konular ele alındıysa da görüşmelerden kesin bir sonuç elde edilemedi. Ancak, bu konferans dizisi, o tarihe kadar İsrail'le ihtilaflı Arap devletlerinin barış masasına oturarak siyasi tutumlarını değiştirdiklerini göstermeleri açısından önemliydi. İkili görüşmeler ise İsrail-Suriye, İsrail-Lübnan, İsrail-Ürdün ve İsrail-Ürdün/Filistin delegasyonu arasındaki tarihsel problemleri çözmek amacıyla gerçekleştirildi. İsrail-Suriye görüşmeleri 1967'den beri İsrail işgali altında bulunan Golan Tepeleri'ne, İsrail-Lübnan görüşmeleri yine 1982'den beri İsrail işgalinde bulunan güney Lübnan'a odaklandıysa da bu görüşmelerden de kesin bir sonuç elde edilemedi. Sadece 1994 yılında İsrail ile Ürdün arasında bir barış antlaşması imzalandı.

Filistinlilerin Ürdün/Filistin delegasyonu adı altında temsil edildikleri konferansta, iki taraf arasındaki görüşmelerin temel eksenini 1967'den beri İsrail'in işgalinde bulunan Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne özerklik verilip verilmeyeceği konusu oluşturdu. İsrail işgal altındaki topraklara sınırlı bir özerklik verilmesinden yanayken Filistinliler zamanla bağımsızlığa varacak daha geniş bir özerklik anlayışını savunuyorlardı. İki taraf bu görüşmelerde bir uzlaşmaya varamadı, ancak Madrid Konferansı İsrail ile Filistin arasında 2000 yılına kadar sürecek olan barış sürecini başlatmış oldu.

Ocak 1993'te Oslo'da İsrail ve Filistinliler arasında gizli görüşmeler başladı. Gizli görüşmelerin sonunda 13 Eylül 1993'te barış sürecinin de temel metni olan İlkeler Bildirgesi, Washington'da ABD Başkanı Bill Clinton'un öncülüğünde İsrail Başbakanı İshak Rabin ve Filistin lideri Yaser Arafat tarafından imzalandı. Taraflar yedi yıl boyunca birçok antlaşmaya imza attılar. Antlaşmalar temelde İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden çekilerek bu topraklardaki yetkilerini aşamalı olarak Filistin Yönetimi'ne devretmesine odaklandı. Tarafların taviz vermeyeceği aşikâr olan temel konular ise nihai statü konuları olarak belirlendi. Bunlar Filistinli mülteciler, işgal altındaki topraklardaki Yahudi yerleşimleri, Kudüs'ün statüsü ve Filistin Devleti'nin geleceği/sınırları konularıydı. Bu sorunlar 2000 yılına kadar tarafların imzaladıkları hiçbir antlaşmada yer almadı. Yedi yıl boyunca İsrail çekilmeyi taahhüt ettiği toprakların çok az bir kısmını Filistin Yönetimi'ne devretti. Bunun yanı sıra İsrail, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin inşasına devam etti. Dolayısıyla, Oslo barış süreci Filistin Devleti'nin kurulmasını sağlayacak adımların atıldığı bir dönem olmadı. 2000 yılına gelindiğinde taraflar nihai statü konularının ele alınacağı Camp David zirvesinde uzlaşmaya varamadılar. Bu tarihte hem uzlaşmanın sağlanamaması hem de İsrail işgalinin sonlanmamış olması, el-Aksa İntifadası olarak da bilinen İkinci İntifada'nın patlak vermesine yol açtı. İkinci İntifada'yla birlikte Filistinlilerin İsrail işgaline karşı yeniden ayaklanmaları barış sürecinin sonunu getirdi. Birinci İntifada'dan farklı olarak FKÖ yerine HAMAS (İslami Direniş Örgütü) Filistin'deki direnişin örgütlenmesinde ön plana çıktı. HAMAS, barış sürecinin sonuç vermemiş olmasının etkisiyle hem FKÖ'yü eleştiriyor hem de İsrail'in var olma hakkını tanımıyordu.

İsrail 2002 yılının Nisan ayında Batı Şeria'ya 1967 Savaşı'ndan sonraki en büyük operasyonu düzenledi. Savunma Kalkanı olarak adlandırılan bu operasyon sırasında Batı Şeria'nın birçok kentinde çatışmalar meydana gelirken Arafat'ın Ramallah'taki karargâhı ablukaya alındı. Bu süreci takiben 2002'nin Ekim ayında ABD, AB, Rusya Federasyonu ve BM'den oluşan Orta Doğu Dörtlüsü süre gelen çatışmaları sonlandırmak ve sorunu çözebilmek için bir "Yol Haritası" hazırladı. Yol Haritası'na göre birinci aşamada, Mayıs 2003'e kadar terör ve şiddet eylemlerine son verilecek, Filistinlilerin durumlarının düzeltilmesine çalışılacak ve Filistin kurumlarında reformlar yapılacaktı. "Geçiş Dönemi" olarak adlandırılan ikinci aşamada, Haziran-Aralık 2003 tarihleri arasında İsrail 1967 sınırları öncesine çekilecek ve geçici bir Filistin Devleti kurulacaktı. 2004-2005 yıllarını kapsayan son aşamada ise Filistin Devleti'nin sınırlarının belirleneceği bir nihai statü antlaşması imzalanacaktı. Filistin ve İsrail tarafları 4 Haziran 2003'te Akabe'de bir araya gelip Yol Haritası'nı uygulayacaklarını açıkladılarsa da şiddet eylemlerinin devam etmesi üzerine barış süreci yeniden başlatılamadı. Taraflar arasındaki şiddet eylemlerinin sürekli artması, İsrail'in Filistin'le olan sınırlarını belirlemek için 2002 yılında Batı Şeria'da bir duvar inşasına girişmesi ve İsrail'in uluslararası toplumun tepkilerine rağmen duvar inşasını sürdürmesi, Yol Haritası'nın uygulanabilme zeminini oldukça daralttı.

Fotoğraf 8.1

İshak Rabin, Bill Clinton ve Yaser Arafat, İlkeler Bildirgesi'nin (13 Eylül 1993) imzalanmasından sonra.

Kaynak: *http://www.realclearpolitics.com/lists/famous_political_handshakes/rabin_arafat.html*

İran'ın Nükleer Programı

1990'larda İran, 1979'daki İran İslam Devrimi'nden sonra uygulamaya koyduğu radikal politikasını yumuşatma yoluna gitti. Bunda en büyük etken devrim lideri Ayetullah Humeyni'nin 1989 yılında ölmesi üzerine Ali Hamaney gibi daha ılımlı bir ismin dinî lider olmasının payı vardı. Aynı yıl reformist kanattan Ali Ekber Rafsancani cumhurbaşkanı seçildi. İran'ın uluslararası alandaki yalnızlığını kırmayı amaçlayan ve daha pragmatik bir politika izleyen Rafsancani, sertlik yanlısı İslamcılara da karşı çıktı. İran-Irak Savaşı (1980-1988) sırasında yara alan İran ekonomisini canlandırmak için serbest piyasa ekonomisini destekledi, yabancı sermaye yatırımlarının ve özel girişimlerin önünü açarak Avrupa'yla ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. ABD ile açıktan bir çatışmaya ise girmekten kaçındı. 1997'de Rafsancani'nin

yerine oyların %70'ini alarak cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Hatemi de Rafsancani'ye benzer bir politika izledi. İran'ın AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştı, serbest piyasa ekonomisini destekledi. Hatemi'nin önerisiyle gündeme gelen Medeniyetler Arası Diyalog çağrısı sonucunda BM, 2001 yılını Medeniyetler Arası Diyalog Yılı ilan etti.

İran'ın nükleer programı 1950'lerde ABD'nin desteğiyle başlatılmıştı. Ancak, 1979'dan sonra İran'ın ABD ekseninden çıkmasıyla ABD'nin İran'ın nükleer programına olan desteğinde bir sapma yaşanmıştı. 1990'larda İran iç ve dış politikasında bir dönüşüm yaşandıysa da İran nükleer programını geliştirmek için yeni müttefik arayışlarına girdi. 1995 yılında İran, inşası Şah döneminde yarım kalan Buşehr nükleer santralinin tamamlanması için Rusya ile bir anlaşma imzaladı. Bu tarihten itibaren İran'ın nükleer programını geliştirme çabası ABD ile olan ilişkilerinde sorun yaratmaya başladı. İran söz konusu santralin nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımına hizmet amacıyla inşa edilmekte olduğunu dile getirdi. Bu amaçla Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na (NPT) taraf olan İran, topraklarını Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA)'nun denetimine açtı, Ajans'la işbirliği yoluna gitti. Ancak, İran'ın bu tutumu ABD'yi İran'daki nükleer santralin barışçıl amaçlara hizmet edeceği konusunda ikna edemedi. Ayrıca İran IAEA'nın istediği zaman, istediği yerde ön bilgilendirme olmaksızın inceleme yapabilmesine olanak tanıyan 1997 tarihli NPT'nin Ek Protokolü'nü imzalamadı.

2002 yılında İran'ın IAEA'nın bilgisi dışında Arak ve Natanz'da da nükleer çalışmalarının olduğu ortaya çıkınca ABD'nin İran'a yönelik baskısı artmaya başladı. Dolayısıyla, İran'ın nükleer programının uluslararası bir kriz hâline gelmesi 2002 yılında gerçekleşti. Bunun nedeni ise 11 Eylül'den sonra ABD dış politikasında yaşanan değişimdi. Ocak 2002'de Başkan Bush, terörizme karşı küresel savaş ilan ederek İran'ın Kuzey Kore ve Irak ile birlikte "şer imparatorluğu"na dahil olan ülkelerden biri olduğunu dile getirmişti.

KİTAP

Soğuk Savaş Sonrası dönemdeki Orta Doğu gelişmelerini daha ayrıntılı öğrenmek istiyorsanız Hamit Bozarslan'ın "Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi" adlı eserini (İletişim Yayınları, İstanbul, 2010) okumanızı öneririz.

SIRA SİZDE 3

Sizce Orta Doğu Barış Süreci neden başarılı olamamıştır?

11 EYLÜL SALDIRILARI VE ABD

ABD tarihinin olduğu kadar dünya tarihinin de en önemli terör saldırısı olarak nitelendirilebilecek olan 11 Eylül saldırıları, 1979 sonlarında Afganistan'ı işgal eden SSCB'ye karşı kurulan direniş örgütlerinden biri olan İslamcı El-Kaide tarafından gerçekleştirildi. El-Kaide üyeleri 11 Eylül günü eş zamanlı olarak Amerikan şirketlerine ait uçakları kaçırdılar ve bu uçaklarla belirledikleri hedeflere intihar saldırıları yapmaya giriştiler. Bu girişimlerden New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi binalarına (İkiz Kuleler) ve Washington'da bulunan ABD Savunma Bakanlığı (Pentagon) binasına yapılanları başarılı oldu. Beyaz Saray'ı hedef alan uçak ise düştü/düşürüldü. Bu terör saldırıları, ABD'nin ekonomik ve askerî hegemonyasına yönelik bir meydan okumaydı. ABD Pearl Harbour'dan beri kendi topraklarında ilk defa böylesine bir saldırıya maruz kalıyordu.

Bu saldırıların ardından, ABD Başkanı George W. Bush, ABD'nin teröre karşı küresel savaş ilan ettiğini açıkladı. Teröre karşı küresel savaş, asıl olarak El-Kai-

de'yi hedef almakla beraber bu örgütle bağlantılı olan diğer İslami örgütlenmeleri de kapsıyordu. Artık ABD ve müttefikleri askerî, politik ve ideolojik olarak teröristlerle bir savaşın içindeydiler. Nitekim, ABD El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'i sakladığı ve desteklediği gerekçesiyle ilk olarak Afganistan'a bir operasyon başlattı. Afganistan operasyonunu Irak'ın işgali takip etti.

11 Eylül saldırıları, ABD dış politikasında önemli bir kırılma yarattı. Bu yeni dönemde, ABD çok-taraflılık ve meşruiyet gibi olgulara/kavramlara artık önem vermeyecek, dış politikada diplomasi ve barışçı yöntemlerin yerine doğrudan askerî güç kullanılması gibi yöntemler benimsenecektir. ABD 2001 Aralığı'nda ABM (Anti Balistic Missile) Anlaşması'ndan ayrıldığını, Kyoto Anlaşması'nı onaylamayacağını ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Sözleşmesi'ni ise imzalamayacağını açıkladı. Başkan Bush Ocak 2002'de yaptığı konuşmada Kuzey Kore, Irak ve İran'ı "şer imparatorluğu" olarak değerlendirdi, bu ülkelerin nükleer silah elde etme çabalarının engellenmesi gerektiğini dile getirdi. Haziran 2002'de West Point'teki (ABD Askerî Akademisi) konuşmasında ise düşman harekete geçmeden onu bertaraf etmek gerektiğini ve bunun ABD'nin evrensel hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade ederek "önleyici savaş" (preventive war) doktrinini ilan etti. Bu doktrin 2. Dünya Savaşı sonrasında BM Şartı'yla üye devletlere kuvvet kullanımını yasaklayan uluslararası hukuk kuralıyla çatışmaktaydı. Çünkü BM Şartı kuvvet kullanma yasağının istisnası olarak meşru müdafaa hakkına işaret ediyordu. Nitekim BM Şartı'nın 51. maddesi, üye devletlerden birinin silahlı saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar söz konusu devletin bireysel ya da ortak meşru müdafaa hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, meşru müdafaa hakkının işleyebilmesi için silahlı bir saldırının olması gerekmektedir. Bush doktrinin temel unsurlarından biri olan önleyici savaş argümanına göre ise ABD herhangi bir saldırıya maruz kalmaksızın, böyle bir saldırının gerçekleşme ihtimali olduğunu tespit ederek bir ülkeye karşı kuvvet kullanma yoluna gidebilecekti. 2002'de açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi, 11 Eylül'den sonraki dönemde Başkan Bush tarafından dile getirilen temel unsurları somutlaştırdı ve yeni dönemdeki ABD dış politikasının ana hatlarını ortaya koydu. Birincisi, ABD kendisine tehdit oluşturduğunu düşündüğü devletlere ya da teröristlere karşı önleyici müdahalede bulunabilecekti. İkincisi, ABD tüm dünyada ve özellikle Müslüman dünyasında demokrasi ve insan haklarının tesis edilmesinde öncü rol oynayacaktı. Üçüncüsü, tüm bunları gerçekleştirmek için ABD'nin askerî gücü korunmalıydı. Son olarak belge, ABD'nin uluslararası desteği arkasına almasının önemine işaret etse de ABD gerektiğinde tek taraflı olarak hareket edebilmeydi. Dolayısıyla ABD dış politikası, 1990'larda Clinton'un uluslararası sistemde çok taraflılığı vurgulayan dış politika anlayışından gerektiğinde tek-taraflı hareket edebilme anlayışına doğru evrildi.

Fotoğraf 8.2

11 Eylül saldırıları nedeniyle İkiz Kulelerin yıkılışı.

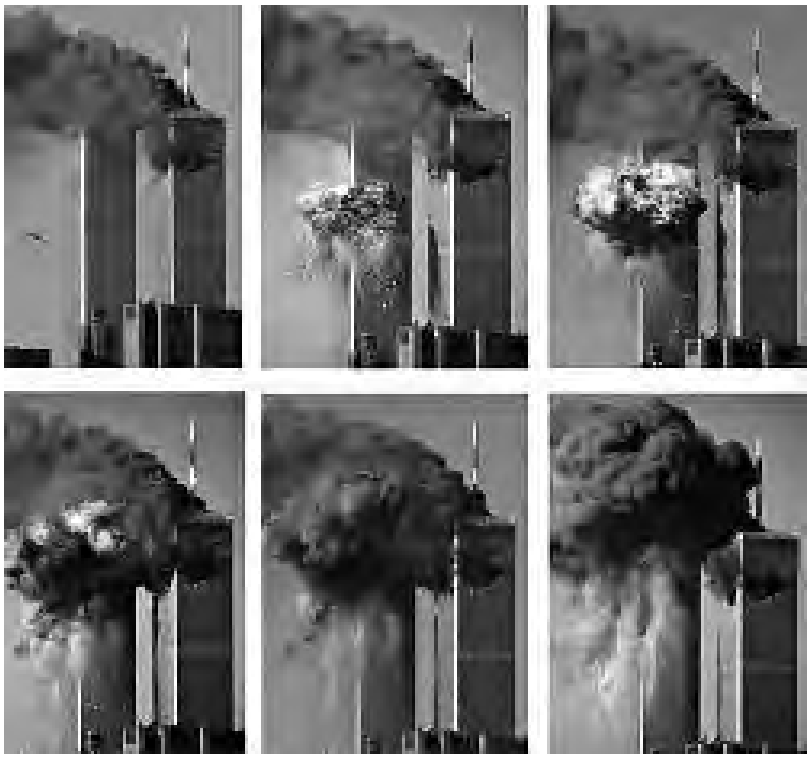

Kaynak: *http://911review.com/attack/wtc/impacts.html*

Afganistan Savaşı

ABD, 20 Eylül 2001'de Afganistan'a El-Kaide'ye ait eğitim kamplarını kapatmasını ve El-Kaide liderlerini ABD'ye teslim etmesini talep eden bir ültimatom gönderdi. Afganistan'daki Taliban yönetimi, Usame Bin Ladin'in 11 Eylül saldırıları ile bağlantısı olduğunu gösteren bir delil olmadığını öne sürerek bu ültimatomu reddetti. Bu sürecin sonunda uluslararası terörizmle mücadelenin ilk uygulama alanı Afganistan oldu. 7 Ekim 2001 tarihinde hem terör eylemlerinin sorumlusu olarak görülen El-Kaide'ye hem de El-Kaide'yle işbirliği içerisinde olduğu düşünülen ve Usame Bin Ladin'i saklamakla suçlanan Afganistan'daki Taliban rejimine karşı başlatılan bu savaşa Sürekli Özgürlük Operasyonu adı verildi. Kasım ayının sonuna gelindiğinde ABD Afganistan'da Taliban rejimine muhalif Kuzey İttifakı güçleriyle işbirliğine giderek Mezar-ı Şerif, Kabil ve Taliban'ın ruhani merkezî olan Kandahar'ı ele geçirdi ve Taliban rejimine büyük bir darbe indirdi. Operasyondan hemen hemen iki ay sonra Afganistan'da bir geçiş hükûmeti kuruldu, başına da Hamid Karzai getirildi. ABD 2001'in Aralık ayında Afganistan müdahalesinin başarılı olduğunu dile getirse de terör eylemlerinin sorumlusu olarak gösterilen Usame Bin Ladin ele geçirilemedi. Ayrıca Taliban ve El-Kaide militanları 2002'nin Eylül'ünde koalisyon güçlerine ve Afgan hükûmetine karşı cihat ilan ettiler. Taliban güçleri özellikle Pakistan'ın Peştun bölgesinde örgütlenerek gerilla savaşı yürütmeye başladılar. Birçok Amerikan ve Afgan askerî Taliban güçlerince öldürüldü. Dolayısıyla 2003 yılına gelindiğinde, ABD'nin Sürekli Özgürlük Operasyonu tam bir zaferle sonuçlanmamıştı.

Afganistan Savaşı, ABD'nin uluslararası sistemde tek başına hareket edebileceğini gösteren ilk uygulama alanı oldu. Aslında BM Güvenlik Konseyi 28 Eylül 2001 tarihinde aldığı 1373 sayılı kararla ABD'nin 11 Eylül saldırılarından doğan

meşru müdafaa hakkını kabul etmişti. Ancak bu kararda, 11 Eylül saldırılarından Taliban yönetiminin sorumlu olduğuna ilişkin herhangi bir atıf yer almıyordu. Sonrasında ABD, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Afganistan operasyonu için bir BM Güvenlik Konseyi kararı çıkarma teklifini kabul etmedi. Afganistan Savaşı tamamen ABD tarafından yürütüldü, İngiltere bu savaşa kısmi bir destek verdi. ABD ancak Taliban rejimi devrildikten sonra ülkede güvenliğin ve istikrarın sağlanması için müttefiklerinden destek talep etti. Almanya, Avustralya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada, Türkiye, Yeni Zelanda Aralık 2001'de BM kararı çerçevesinde oluşturulan uluslararası barış gücü ISAF'a (International Security Assistance Force/Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti) askerî güç göndererek katkıda bulundular. ISAF, Kabil'de ve tüm Afganistan çapında geçiş hükûmetine yardımcı olmak, hükûmet kurumlarının geliştirilmesine katkıda bulunmak, hükûmet otoritesinin ülkede tesis edilmesine destek olmak ve insani yardım çalışmalarının organizasyonunda görev almak gibi sorumluluklara sahipti. ISAF'ın komutası ilk altı aylığına İngiltere'ye verildi. Mayıs 2002'de ISAF'ın görev süresi uzatılarak komutası İngiltere'den Türkiye'ye geçirildi.

Fotoğraf 8.3

Usame Bin Ladin.

Kaynak: *http://en.wikipedia.org/wiki/Osama_bin_Laden*

Irak Savaşı

11 Eylül'den sonra ABD, Irak'ı kitle imha silahları geliştirmekle itham ederek Irak'ın müttefikler için bir tehdit unsuru olduğunu dile getirmeye başladı. Bununla birlikte, Saddam Hüseyin'in El-Kaide'yle bağlantısı olduğu sıklıkla vurgulandı. Irak halkının Saddam Hüseyin'in baskıcı rejiminden kurtarılması gerektiği Başkan Bush'un söyleminde geniş bir yer buldu. Nitekim, bu söylemler Eylül 2002'deki Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de yer almıştı. Bu belgede, BM sistemine hiçbir atıf bulunmaksızın dünya barışını tehdit eden Irak'a karşı ABD'nin önleyici tedbirler alabileceğinin altı çizilmişti.

BM Güvenlik Konseyinin 2002'de aldığı 1441 sayılı kararı Irak'ı BM silah denetçileriyle işbirliği yapmaya davet etmekteydi. Denetçiler Irak'ta incelemelere başladılar. Başkan Bush, daha incelemeler sonuçlanmadan, 16 Mart'ta BM denetçilerine Irak'tan çıkmaları çağrısında bulundu. ABD denetçilerin raporu gelmeden ve herhangi bir BM kararına ihtiyaç duymadan 20 Mart 2003'te Irak'ı işgale başladı. Savaş, Irak'a Özgürlük Operasyonu adıyla yürütüldü.

Bu savaşta ABD, 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nın aksine, uluslararası desteği arkasına almamıştı. Fransa ve Almanya aylarca süren protesto kampanyaları ile ABD'nin olası Irak müdahalesine karşı olduklarını dile getirdiler. Dolayısıyla, Irak krizi üzerine yeni saflaşmalar yaşandı. Fransa, Almanya, Rusya ve Çin Amerikan-İngiliz bloğunun karşısında yer aldılar. Irak'ı işgale girişen koalisyona ise ABD ve İngiltere öncülük etti. Avustralya, Danimarka, İspanya ve Polonya az da olsa askerî destek verdiler. İşgal başladıktan üç hafta sonra gibi kısa bir sürede Saddam Hüseyin yönetimi devrildi. BM Güvenlik Konseyi 28 Mart'ta işgal-

den sonraki ilk kararını aldı. 1472 sayılı bu karar, ABD'yi ve müttefiklerini "işgal güç"leri olarak nitelendirerek Irak Savaşı'nın BM hukuk sistemi açısından yasal olmadığını vurguluyordu.

Irak'ta hızla ilerleyen Amerikan kuvvetleri 9 Nisan'da Bağdat'ın düştüğünü ilan ettiler. 2 Mayıs 2003 tarihinde ABD Başkanı işgalin savaş aşamasının sona erdiği açıkladı ve yine Mayıs 2003'te Irak'a Paul Bremer liderliğinde Geçici Yönetim Konseyi atandı. 22 Mayıs'ta BM Güvelik Konseyi savaş sonrası Irak'la ilgili önemli noktalara değinen geniş kapsamlı bir karar aldı. 1483 sayılı bu karar, ABD ve müttefiklerini işgalci güç sıfatıyla "Otorite" olarak tanımlayarak ileride Irak'ta bulunacak diğer devlet güçlerinin söz konusu Otorite'ye bağlı olarak hareket edeceklerini belirtmekteydi. Ama bir yandan da Irak'taki fiili durumun BM hukuk düzeninin ilkeleriyle uyum içerisinde olması gerektiğini vurgulamaktaydı. Dolayısıyla, ABD'nin Irak Savaşı BM hukuk düzeninden doğan bir meşruiyete sahip değildi. ABD, 11 Eylül sonrasında BM sistemini aşan önleyici savaş kavramı temelinde, tek taraflı olarak Irak müdahalesini gerçekleştirmişti.

KİTAP

11 Eylül sonrasında ABD dış politikasının nasıl değiştiğini anlamak istiyorsanız Bülent Aras ve Gökhan Bacık'ın "11 Eylül Öncesi ve Sonrası" adlı eserini (Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007) okumanızı öneririz.

SIRA SİZDE 4

11 Eylül sonrasında ABD dış politikası nasıl değişmiştir ve bunun Orta Doğu'ya yansımaları neler olmuştur?

ASYA, AFRİKA VE LATİN AMERİKA GELİŞMELERİ

Asya

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından yükselen ekonomik gücün Japonya ve Asya Kaplanları (Tayland, Tayvan, Singapur, Hong Kong, Güney Kore, Malezya) olacağı dile getirilmeye başlanmıştı. Ayrıca SSCB yıkılmış olmasına rağmen Çin Halk Cumhuriyeti'nin neredeyse bir süper güç mertebesine yükselmesi, 1990'larda Asya kıtasının daha fazla ön planda olacağına dair yorumların yapılmasına yol açıyordu. Fakat ABD hem ekonomik hem de siyasal olarak uluslararası sistemde güçlü bir üstünlük elde ederken Asya'da ortaya çıkan bir dizi ekonomik kriz ve siyasal sorun kıtanın ABD karşısında güç kaybetmesine neden oldu.

1990'da Japonya'da baş gösteren ekonomik kriz, ülkeyi siyasi istikrarsızlığa sürükledi. 1990'ların sonuna gelindiğine Japonya ekonomik durgunlukla uğraşıyordu. Üstüne üstlük Japonya'daki bu durgunluk, 1997'de Doğu Asya'da mali krizin patlak vermesiyle daha da derinleşti. Tayland'da başlayan, Güney Kore ve Endonezya başta olmak üzere Asya Kaplanları olarak bilinen birçok Doğu Asya ülkesini derinden etkileyen ekonomik kriz, bölgeyi aşarak küresel bir krize yol açtı. Yine de ABD bu krizden kısmi bir zarar gördü.

Asya'daki en önemli güç olan ve sürekli büyüyen Çin ise söz konusu ekonomik krizi yara almadan atlattı. Çin'in ekonomik yükselişine karşı ABD öncülüğündeki Batı, Çin'i çevrelemek yerine onunla işbirliği yoluna gitmeyi tercih etti. Nitekim, 2001 yılına gelindiğinde Çin'in Dünya Ticaret Örgütü üyeliği onaylanmıştı. Dolayısıyla, Çin 1990'lardan itibaren küresel kapitalizme eklemlenerek uluslararası sistemdeki ağırlığını arttırmıştır.

Asya'da bölgesel güvenliği tehdit edebilecek en önemli ülke ise Kuzey Kore'ydi. 1993 yılında Kuzey Kore NPT'den çekildiğini ve nükleer silah sahibi olmaya aday olduğunu açıkladı. ABD'nin girişimleriyle Kuzey Kore'nin NPT'ye bağlı kalacağını taahhüt ettiği bir antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre ABD, Japonya ve Güney Kore ile birlikte nükleer reaktörlerin geliştirilmesine yardım edecekti. Bu anlaşma 90'lar için önemli bir uzlaşma ortamı yarattıysa da 2000'lerde ABD ve Kuzey Kore gerginliği tırmanmaya başladı.

Güvenlik konusu Asya'nın diğer bölgelerinde kendisini gösterdi. 1947 yılında topraklarının üçte ikisinin yönetimi Hindistan'a üçte birinin yönetimi Pakistan'a bırakılan Keşmir, iki ülke arasında önemli bir sorun oluşturdu. Nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Keşmir'de Hindistan ile Pakistan'ın iktidar mücadelesi 1947'den 1990'lara dek devam etti. Keşmir sorunu konusundaki ihtilaf, Müslüman militanlarla Hindistan yönetiminin çatışması sonucunda iki ülkeyi 1998 ve 2002 yıllarında savaşın eşiğine getirdi. Ancak ABD'nin araya girmesiyle iki tarafın da statükonun devamından yana bir tavır almaları sağlandı.

Afrika

1990'larda Afrika'nın kıtlık, kuraklık ve açlık gibi kronik sorunları devam ederken kıta birçok etnik çatışmaya, iç savaşa ve ülkeler arası savaşlara da sahne oldu. 1990'lardaki çatışmaların temelde iki nedeni vardı. Birincisi, Afrika devletleri dekolonizasyon döneminde Avrupalı sömürgeci güçlerin dayattıkları suni sınırlar temelinde bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Birçok etnik kimliği bünyesinde barındıran kıta, Soğuk Savaş boyunca dondurulmuş olan milliyetçilik sorunuyla 1990'larda baş etmek zorunda kalacaktı. İkincisi, Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği Kuzey Afrika'da, ABD ve Fransa ise orta ve güney Afrika'da etkin olmuşlardı ve kendi bloklarına dâhil ülkelere askerî ve ekonomik yardımlarda bulunmuşlardı. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Afrika, iki süper güç arası arasındaki bir mücadele alanı olmaktan çıktı. Soğuk Savaş döneminde her iki süper güçten Afrika devletlerine akan ekonomik yardımların kesilmesi de mevcut yönetimleri zor durumda bıraktı. Diğer yandan dekolonizasyon dönemiyle birlikte Afrika'da bağımsızlıklarını kazanan devletlerde iktidara gelen diktatörler, ABD'den ya da SSCB'den gelen silah yardımıyla kendilerine muhalif grupları baskı altına alabiliyorlardı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki süper gücün bölgeye olan ilgisinin azalması ve silah yardımlarının kesilmesi muhalif grupların hareket alanının genişlemesine yol açtı.

Afrika'daki en önemli gelişmelerden biri, 1948'den beri Güney Afrikalı beyaz azınlığın beyaz olmayan çoğunluğu yönettiği ırk ayrımcılığına dayanan Güney Afrika'daki apartheid rejiminin 1994 yılında son bulması oldu. Beyaz olmayanların seçme ve seçilme haklarının olmadığı bu yönetim biçiminde ayrımcılık toplumsal hayatın tamamında da kendisini gösteriyordu. 1994 yılında Afrika Ulusal Kongresi (ANC) lideri Nelson Mandela yirmi yedi yıllık hapis hayatından sonra apartheid sonrası yönetimin ilk başkanı oldu.

1990'larda Afrika'nın bir çok ülkesinde çatışma ve iç savaş (Kongo savaşları, Sierra Leone ve Liberya'da iç savaşlar gibi) yaşandıysa da Somali iç savaşı ve Ruanda soykırımı kıtanın tarihine damgasını vurdu. 1991 yılında Somali'de merkezî hükûmetin çökmesi üzerine kabileler arasında çatışmalar ortaya çıktı. Altı büyük kabile tarafından merkezî iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenen askerî ve siyasi

yapılar kendi içlerinde savaşmaya başladılar. İç çatışmalar devam ederken Somali Batılı güçlerin BM şemsiyesi altında ağır insan hakları ihlallerini önlemek için müdahale edilen devletin izni alınmaksızın güç kullanılmasına izin veren "insani müdahale" kavramını kullanarak müdahalede bulundukları ilk yer oldu. BM Birleşik Barış Gücü'nün (UNITAF) tarafları silahsızlandırma faaliyetleri başarılı olamadı ve 1994'te Somali'den çekildi. 2003'e gelindiğinde Somali'deki iç savaş hâlâ sona ermemişti.

Ruanda'da ise 1990'da azınlıktaki Tutsiler ile çoğunluktaki Hutular arasında başlayan iç savaş, 1994'e gelindiğinde Tutsi soykırımıyla sonuçlandı. Soykırımın öncesinde, 1993'te BM Güvenlik Konseyi iki taraf arasında barışı tesis temek amacıyla Ruanda'ya Yardım Gücü'nü (UNAMIR) görevlendirdi. Ancak, UNAMIR Ruanda'da soykırımın yaşanmasını engelleyemedi. Ruanda ordusu ve Hutu militanları 6 Nisan 1994'te Tutsilere yönelik sistematik bir öldürme eylemi başlattılar. 1998 yılında BM tarafından kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılamalar sonucunda ilk kez tanımlanmış soykırım suçu nedeniyle mahkûmiyet kararı verildi.

Latin Amerika

ABD Soğuk Savaş boyunca komünizm karşıtlığı çerçevesinde Latin Amerika'da sol hareketin güç kazanma potansiyeline karşı, bu ülkelerdeki askerî darbelere destek vermişti. Ancak Soğuk Savaş'ın bitişiyle ABD, anti-komünizme dayalı siyasal pozisyonundan sıyrılmaya yöneldi. Soğuk Savaş sonrasında, tıpkı Doğu Bloku'nun çözülmesinden sonra uygulamaya sokulduğu gibi Latin Amerika ülkelerinin de neoliberalizme eklemlenerek demokratikleşeceği varsayıldı. Latin Amerika'daki ABD destekli iktidarlar da kıtanın neoliberalizmle eş güdümlü bir ekonomi politika izlemesine ilişkin yeni bir pozisyon benimsediler. Latin Amerika'da IMF ve Dünya Bankası eliyle bir yandan yüksek enflasyon oranlarının aşağıya çekilmesini hedef alan politikalar uygulamaya sokulurken bir yandan da özel yatırımlara hız kazandırılmaya çalışıldı. Ancak, sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin tamamen kaldırılması ve özel yatırımların teşvik edilmesiyle birlikte hükûmetlerin para piyasaları üzerindeki kontrolü azaldı. Aynı zamanda bu durum ulusal ekonomileri sermaye akışına bağımlı kıldığı için, neoliberal politikalar Latin Amerika ülkelerini ekonomik açıdan daha kırılgan hâle getirdi. Bununla paralel olarak kamu sektörünün küçülmesi ve yabancı sermayenin üretime değil para piyasalarına yönelmesi işsizliği arttırarak Latin Amerika'daki krizlerin ortaya çıkmasını hazırladı. Dolayısıyla dünyanın diğer bazı bölgelerinde olduğu gibi Latin Amerika'daki devletler de ekonomik kriz yaşamaya başladılar. 1990'da Peru'da başlayan ekonomik kriz, 1994'teki Meksika kriziyle devam etti. Meksika krizi tüm dünyada etkisini gösterdi. 1999'da Brezilya ve 2001'de Arjantin bu kriz dalgasına maruz kaldılar. Bu sürecin sonunda ekonomik krizlerle birlikte işsizlik oranındaki artış ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin sürdürülemez hâle gelişi, neoliberal politikalara karşı çıkacak yeni bir harekete zemin hazırladı.

1990'ların sonuna doğru Latin Amerika'da kitlesel ayaklanmalar ve genel grevler ortaya çıkmaya başladı. Halk isyanlarının ilkini "artık yeter" ve "topraklar halklarındır" sloganlarıyla 1994 yılında Meksika'da ayaklanan Zapatista hareketi oluşturmuştu. Ama Latin Amerika'da sol hareket, Hugo Chavez'in 1998'de Venezuela'da

iş başına gelmesiyle yükselişe geçmeye başladı. Şili'de, 1999'da yaşanan ekonomik krizden bir yıl sonra, sosyalist lider Ricardo Lagos iktidara geldi. 2002'de Chavez'e karşı ABD destekli bir darbe planlandıysa da bu darbe başarılı olamadı. Şili'yi Brezilya izledi. Brezilya'da İşçi Partisi lideri Luiz İnacio Lula da Silva 2002'deki seçimleri kazandı. 2003'te ise Arjantin'de Nestor Kirchner ülke ekonomisini neoliberalizmden kurtaracağına söz vererek iktidara geldi.

Soğuk Savaş sonrasındaki Latin Amerika gelişmelerini daha ayrıntılı öğrenmek istiyorsanız Aylin Topal'ın Latin Amerika'yı Anlamak adlı eserini (Yordam Kitap, İstanbul, 2007) okumanızı öneririz.

KİTAP

Sizce 1990'ların sonundan itibaren Latin Amerika ülkelerinin çoğunda sosyalistlerin iktidara gelmelerinin nedenleri neler olabilir?

SIRA SİZDE 5

Özet

AMAÇ 1 *Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeni'nin temel dinamiklerini saptamak.*

1989'da Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin yıkılması, 1991'de Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle Batı ittifakı Soğuk Savaş'ın galibi oldu. Soğuk Savaş ABD ile Sovyetler Birliği ve bu devletlerin temsil ettiği iki bloka dahil olan ülkeler arasındaki bir mücadele olduğu kadar, ideolojiler hatta paradigmalar arasında yaşanan bir savaştı. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle muzaffer Batı sahip olduğu bütün değerleri ve kurumları eski komünist ülkeler dahil olmak üzere tüm dünyaya yayma yoluna gitti. Bu çerçevede ABD tarafından ortaya atılan Yeni Dünya Düzeni kavramı Batı'nın sahip olduğu ekonomik, siyasal, kültürel ve ideolojik değerler sistematiğinin tüm dünya ülkelerine yerleştirilmesini öngörüyordu. Bunun gerçekleştirilmesi içinse öncelikle Batı Bloku'na dahil olmayan ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlanmalı, bu ülkelerde neoliberal ekonomi politikalar yürürlüğe konmalı ve bununla paralel olarak insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi siyasal ilkelerin egemen olduğu liberal rejimler tesis edilmeliydi. Dolayısıyla muzaffer Batı Yeni Dünya Düzeni kavramıyla/stratejisiyle kapitalizmi dünyanın hemen hemen her yerinde muzaffer kılmaya yönelmişti.

AMAÇ 2 *Soğuk Savaş'tan sonra Batı'nın ve Doğu'nun geçirdiği dönüşümü yorumlamak.*

Soğuk Savaş'ın bitişi her iki blokta da etkisini gösterdi. 1992'de başkanlı seçimlerini kazanan Clinton yönetimiyle ABD, sistemi tehdit eden krizlerin çözümünde diğer aktörleri de hesaba katan ve uluslararası ilişkilerde çok-taraflılığı temel alan bir politika izlemeye yöneldi. Bununla paralel olarak, potansiyel olarak ABD hegemonyasına meydan okuyan ülkeler müttefiklerle işbirliği içerisinde baskı altına alındı, gerektiğinde müdahaleler gerçekleştirildi.

Diğer yandan AET, Soğuk Savaş'ın ardından ekonomik entegrasyonu gerçekleştirmek amacına siyasal entegrasyonu sağlamak hedefini de ekledi. Bu siyasal entegrasyonu sağlamak için ortak bir güvenlik politikası oluşturmaya çalıştıysa da Birliğe üye ülkelerin farklı siyasal pozisyonları bu hedefin gerçekleştirilmesini engelledi. Ama AB, eski komünist rejimlerin kapitalist sisteme entegrasyonunda önemli ve başarılı bir işlev gördü.

Doğu'nun dönüşümü ise daha kritikti. Yukarıda da anıldığı gibi, Doğu Bloku ülkeleri AB aracılığıyla serbest piyasa ekonomisine giriş yaptılar. Ama Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Soğuk Savaş döneminde baskı altına alınmış etnik kimlikler sorunu gün yüzüne çıktı. Yugoslavya'nın dağılması, bu coğrafyada kanlı bir süreci başlattı. Sovyetler Birliği'nin ardılı olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu da bir dizi sorunla yüzleşmek zorunda kaldı. Öncelikle, komünist ekonomiden kapitalizme geçişin başarılabilmesi gerekmekteydi. 1991 sonunda Rusya Federasyonu devlet başkanlığı görevine gelen Boris Yeltsin önderliğindeki Rus yönetimi, geçiş döneminde hızlı ve şok adımlar atılmasından yanaydı. Bu çerçevede kamu mülkiyeti çok hızlı bir biçimde sonlandırılarak üretim tesisleri hızla özel mülkiyete geçirildi. İkinci olarak, hem Rusya Federasyonu içinde hem de post-Sovyet coğrafyada birlik ve istikrar sağlanmalıydı. SSCB'nin dağılmasından sonra kendisi de bir halklar ve siyasal yapılar mozaiği olan Rusya Federasyonu'nun da dağılması hiç şaşırtıcı olmayacaktı. Nitekim, 1991 sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Rusya Federasyonu'nda da ayrılıkçı ve özerklikçi talepler dile getirilmeye hemen başlanmıştı. Özellikle bir Kuzey Kafkasya halkı olan Çeçenler bağımsızlık yönünde çok açık bir tavır aldılar. Moskova'nın ayrılıkçı taleplere yanıtı gecikmeli fakat sert bir biçimde geldi. Bu dönemde, Moskova'nın kendi topraklarında otoritesini sağlamlaştırma yolunda attığı adımlara paralel olarak, eski Sovyet coğrafyasındaki etkinliğini de yeniden tesis etme yönünde bir politikayı da uygulamaya soktuğu görülmektedir. Bunun da ilk ayağını 1991 sonlarında eski SSCB ülkelerinin üye olduğu Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması oluşturdu. Moskova'nın baskılarıyla birçok yeni bağımsızlığını kazanmış devlet bu topluluğa üye olmak zorunda kaldı. Moskova 1993'te ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini" ile post-Sovyet coğrafyanın hâlâ kendi etki alanında olduğunu ve bu coğrafyaya ya-

bancı güçlerin yerleşmesine izin verilmeyeceğini açık bir biçimde ilan etti. Bu çerçevede, Gürcistan'da Gamsahurdia, Azerbaycan'da Ebulfeyz Elçibey gibi Rusya karşıtları Moskova tarafından düzenlenen operasyonlarla iktidardan uzaklaştırıldı. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının Moskova'nın razı olmayacağı bir formülle Batı'ya nakledilmesine izin verilmeyeceği açık bir biçimde vurgulandı.

AMAÇ 3 *1990'lardaki Orta Doğu gelişmelerini değerlendirmek.*

1990'lar Orta Doğu'ya hem savaş hem de barış getirdi. ABD kendi hegemonyasına meydan okuyan Irak'a yönelik Çöl Tilkisi Operasyonu olarak da bilinen Körfez Savaşı'nı başlattı. Çünkü 2 Ağustos 1990 tarihinde Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal edip ardından da Kuveyt'in Irak'ın 19. vilayeti olduğunu açıklamıştı. Saddam Hüseyin'in uluslararası kamuoyunun Kuveyt'ten çekilme talebini dikkate almaması üzerine, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi 29 Kasım 1990'da uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğu tespitinde bulunan ve ittifak üyelerine kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere tüm önlemleri alma hakkını tanıyan 678 sayılı kararı aldı. Bu karar temelinde, ABD liderliğindeki koalisyon güçleri Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak ve bozulan barış ve güvenlik ortamını yeniden tesis etmek için Irak müdahalesini gerçekleştirdiler. ABD, bu dönemde, BM kararları temelinde hareket ederek uluslararası sistemde çok-taraflı bir politika izlemeyi tercih etmişti. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin uluslararası desteği arkasına alarak müdahalede bulunduğu ilk yer Irak oldu. Aslında Körfez Savaşı'nın temel nedeni petrolün Batı'ya sorunsuz akşını sağlamaktı.

Körfez Savaşı'nın sonrasında ABD, Orta Doğu'daki sorunları çözmek için İsrail ile uzun yıllardır ihtilaf içinde olan Arap devletlerini ve Filistinlileri barış masasına oturmaya ikna etti. Barış Konferansı 30 Ekim 1991'de ABD ve Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Ürdün/Filistin delegasyonunun katılımıyla Madrid'de başladı. Madrid görüşmelerinden kesin bir sonuç alınamadıysa da bu konferanslar taraflı bir araya getirmek açısından önemliydi. Ocak 1993'te Oslo'da İsrail ve Filistinliler arasında gizli görüşmeler başladı. Gizli görüşmelerin sonunda 13 Eylül 1993'te İlkeler Bildirgesi imzalandı ve böylelikle yedi yıl sürecek Oslo barış sürecinin kapıları aralanmış oldu. Tarafların üzerinde mutabakata varmada sıkıntı yaşayacakları Kudüs'ün statüsü, Yahudi yerleşimleri, mülteciler ve Filistin Devleti'nin geleceği/sınırları gibi konular nihai statü konuları olarak belirlenerek 2000 yılına kadar hiçbir antlaşmaya dahil edilmediler. 2000'deki Camp David Zirvesi'nde bu konular üzerinde uzlaşılamaması ve İsrail'in barış süreci boyunca Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden çekilmemesi el-Aksa İntifadasına yol açarak barış sürecinin sonlanmasına neden oldu.

ABD açısından bu dönemin bir diğer kısmi sorunu İran'ın nükleer silahlanma yarışına tekrar katılmış olmasıydı. 1979 İran İslam Devrimi'yle ABD ekseninden ayrılarak iç ve dış politikada radikal bir strateji izleyen İran, 1990'larla birlikte bir yumuşama dönemine girmişti. Bu minvalde, Batı'yla ilişkilerin iyileştirilmesine özen gösterildi. Ama yine de İran, kendi nükleer programına destek vermeyen ABD'ye karşılık Rusya'yla iş birliğine gitmekten de kaçınmadı. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na (NPT) taraf olan İran, topraklarını IAEA'nın denetimine açtı, Ajans'la iş birliği yoluna gitti. Ancak, İran'ın bu tutumu ABD'yi İran'daki nükleer santralin barışçıl amaçlara hizmet edeceği konusunda ikna edemedi. Ayrıca İran IAEA'nın istediği zaman, istediği yerde ön bilgilendirme olmaksızın inceleme yapabilmesine olanak tanıyan 1997 tarihli NPT'nin Ek Protokolü'nü imzalamadı. Özellikle 2002 yılında İran'ın IAEA'nın bilgisi dışında Arak ve Natanz'da nükleer çalışmalarının olduğu ortaya çıkınca ABD'nin İran'a yönelik baskısı artmaya başladı. Bu tarihten itibaren İran'ın nükleer programı uluslararası bir sorun niteliğini kazandı.

AMAÇ 4 *11 Eylül'den sonra ortaya çıkan krizleri ve savaşları tartışmak.*

11 Eylül'den sonra ABD dış politikasında önemli değişiklikler meydana geldi. İlk olarak Bush yönetimi 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide'ye ve onunla iş birliği içerisindeki İslami örgütlere, yani teröre karşı küresel savaş ilan etti. Başkan Bush'un adıyla anılan Bush Doktrini çerçevesinde ABD, kendisi henüz bir saldırıya uğramadan dahi saldırı tehdidini hissettiği an-

da dünyanın herhangi bir bölgesine müdahalede bulunabilecekti. Özellikle ABD'nin Irak, İran ve Kuzey Kore gibi "şer imparatorluğu"na dahil ettiği ülkeler ABD baskısının giderek arttığı ülkeler olarak ön plana çıktılar.

ABD 11 Eylül'den sonra Clinton dönemindeki çok-taraflılığı esas alan politikayı da rafa kaldırdı. Söz konusu müdahalelerde müttefiklerin onayının alınmasından BM ve NATO güçleriyle hareket edilmesine kadar uluslararası meşruiyeti sağlayacak mekanizmaları da işletmeden tek-taraflılık politikasına yöneldi. Teröre karşı küresel savaş temelinde ABD önce Afganistan'a müdahalede bulundu, ardından 2003 yılında Irak'ı işgale girişti.

AMAÇ 5 *Küreselleşme döneminde Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yaşanan gelişmeleri açıklamak.*

Soğuk Savaş sonrasında Asya ve Latin Amerika'ya peşi sıra yaşanan ekonomik krizler damgasını vurdu. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından yükselen ekonomik gücün Japonya ve Asya Kaplanları (Tayland, Tayvan, Singapur, Hong Kong, Güney Kore, Malezya) olacağı dile getirilmeye başlanmıştı. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılmış olmasına rağmen Çin Halk Cumhuriyeti'nin neredeyse bir süper güç mertebesine yükselmesi, 1990'larda Asya kıtasının daha fazla ön planda olacağına dair yorumların yapılmasına yol açıyordu. Fakat ABD hem ekonomik hem de siyasal olarak uluslararası sistemde güçlü bir üstünlük elde ederken Asya'da ortaya çıkan bir dizi ekonomik kriz ve siyasal sorun kıtanın ABD karşısında güç kaybetmesine neden oldu. Asya'daki en önemli güç olan ve sürekli büyüyen Çin ise söz konusu ekonomik krizi yara almadan atlatmıştı. Ama Çin'in ekonomik yükselişine karşı ABD öncülüğündeki Batı, Çin'i çevrelemek yerine onunla iş birliği yoluna gitmeyi tercih etti. Soğuk Savaş sonrasında Latin Amerika'da IMF ve Dünya Bankası eliyle bir yandan yüksek enflasyon oranlarının aşağıya çekilmesini hedef alan politikalar uygulamaya sokulurken bir yandan da özel yatırımlara hız kazandırılmaya çalışıldı. Ancak sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin tamamen kaldırılması ve özel yatırımların teşvik edilmesiyle birlikte hükûmetlerin para piyasaları üzerindeki kontrolü azaldı. Aynı zamanda bu durum ulusal ekonomileri sermaye akışına bağımlı kıldığı için, neoliberal politikalar Latin Amerika ülkelerini ekonomik açıdan daha kırılgan hâle getirdi. Ayrıca kamu sektörünün küçülmesi, yabancı sermayenin üretime değil para piyasalarına yönelmesi işsizliği arttırarak Latin Amerika'daki krizlerin ortaya çıkmasını hazırladı. 1990'da Peru'da başlayan ekonomik kriz, 1994'deki Meksika kriziyle devam etti. Meksika krizi tüm dünyada etkisini gösterdi. 1999'da Brezilya ve 2001'de Arjantin bu kriz dalgasına maruz kaldılar. Bu sürecin sonunda ekonomik krizlerle birlikte işsizlik oranındaki artış ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin sürdürülemez hâle gelişi, neoliberal politikalara karşı çıkacak sol harekete zemin hazırladı. 1990'ların sonundan itibaren Latin Amerika sol hareketin yükselişe geçtiği bir bölge oldu.

Afrika ise bu dönemde en fazla kanın döküldüğü, açlık ve kıtlık gibi kronik sorunların devam ettiği kıta oldu. Afrika'da Soğuk Savaş'tan sonra ABD ve Sovyetler Birliği'nin dengeleyici güçlerinin ortadan kalkmasıyla birçok iç savaş yaşandıysa da bu yıllara damgasını vuran Somali iç savaşı ve Ruanda soykırımıydı. Çünkü Soğuk Savaş döneminde her iki süper güçten Afrika devletlerine akan ekonomik yardımların kesilmesi mevcut yönetimleri zor durumda bırakmıştı. Diğer yandan dekolonizasyon dönemiyle birlikte Afrika'da bağımsızlıklarını kazanan devletlerde iktidara gelen diktatörler, ABD'den ya da SSCB'den gelen silah yardımıyla kendilerine muhalif grupları baskı altına alabiliyorlardı. Ama Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki süper gücün bölgeye olan ilgisinin azalması ve silah yardımlarının kesilmesi, muhalif grupların hareket alanının genişlemesine yol açtı.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Yeni Dünya Düzeni'ni tanımlayan kavramlardan birisi **değildir?**

a. Serbest piyasa ekonomisi
b. İnsan hakları
c. Liberal demokrasi
d. Hukukun Üstünlüğü
e. Üçüncü Dünyacılık

2. Aşağıdakilerden hangisi Clinton döneminde izlenen dış politikanın dünya kamuoyu tarafından destek görmesinin nedenlerinden birisidir?

a. Clinton'un silahlanmayı arttırması
b. Uluslararası sorunları ve krizleri çok-taraflılık ekseninde çözmeye çalışması
c. Üçüncü Dünya hareketine destek vermesi
d. Neoliberal dönüşüm sürecinde izlediği sertlik yanlısı politika
e. Yumuşama dönemine uygun bir politika izlenmesi

3. AET çerçevesinde yürütülen entegrasyon çabalarının uluslarüstü bir yapıya dönüşümü hangi tarih ve olayla başlamıştır?

a. 1991-SSCB'nin dağılması
b. 1993- Kopenhag kriterleri
c. 1987-Tek Senet
d. 1992-Maastricht Antlaşması
e. 2001-Laeken Zirvesi

4. Aşağıdakilerden hangisi Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun mücadele etmek zorunda kaldığı sorunlardan birisi **değildir?**

a. Kapitalist ekonomiye geçişi sağlamak
b. Rus toplumundaki toplumsal huzursuzlukları gidermek
c. Post-Sovyet coğrafyadaki istikrarı sağlamak
d. Ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmek
e. Yugoslavya'daki savaşa taraf olmamak

5. Aşağıdakilerden hangisi Eski Doğu Bloku ülkeleri arasında yer alan Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi ülkelerin Yeni Dünya Düzenine daha kolay entegre olmalarının temel sebebidir?

a. Rusya ile yakın ilişkiler kurmuş olmaları
b. AB üyeliğinin sağlanması için dönüşüm dinamiklerini hızlı bir biçimde harekete geçirmiş olmaları
c. NATO'ya üye olmamaları
d. ABD'nin "Önce Rusya" politikasından etkilenmeleri
e. Kapitalist piyasa ilişkilerine 1980'lerden itibaren girmiş bulunmaları

6. Aşağıdakilerden hangisi 1991 tarihli Körfez Savaşı'nın nedenlerinden birisidir?

a. Irak'ın BM denetçilerini ülkesinden çıkarması
b. Irak'ta iç çatışmaların başlaması
c. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi
d. Rusya'nın Irak'a müdahale etmesi
e. Kuveyt'in Irak'a savaş ilan etmesi

7. Aşağıdakilerden hangisi Oslo Barış sürecindeki nihai statü konularından birisi **değildir?**

a. Yahudi yerleşimleri
b. Kudüs'ün statüsü
c. Filistinli mülteciler
d. Batı Şeria'daki duvar inşası
e. Filistin Devleti'nin sınırları

8. Aşağıdakilerden hangisi Bush Doktrini'nin temel kavramlarından birisidir?

a. Meşru müdafaa hakkı
b. Önalıcı savaş
c. Önleyici savaş
d. Kuvvet kullanma yasağı
e. Doğal hak

9. Aşağıdakilerden hangisi 1990'larda Afrika'da yaşanan gelişmelerden biri **değildir?**

a. Somali iç savaşı
b. Ruanda soykırımı
c. Güney Afrika'da ayrımcılığın sona ermesi
d. ABD'den ve SSCB'den gelen yardımları kesilmesi
e. Rusya'nın kıtada etkisinin artması

10. Aşağıdakilerden hangisi 1991-2003 döneminde sol ideolojinin iktidara geldiği Latin Amerika ülkesi **değildir?**

a. Venezuela
b. Arjantin
c. Şili
d. Brezilya
e. Paraguay

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Dünya Düzeninin Temel Dinamikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Dünya Düzeninde Kazananlar: Batı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Dünya Düzeninde Kazananlar: Batı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Dünya Düzeninde Kaybedenler: Doğu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Dünya Düzeninde Kaybedenler: Doğu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Orta Doğu Gelişmeleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise "Orta Doğu Gelişmeleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise "11 Eylül ve ABD" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "Asya, Afrika ve Latin Amerika Gelişmeleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise "Asya, Afrika ve Latin Amerika Gelişmeleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Yeni Dünya Düzeni kavramı Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından hem ABD'nin uluslararası sistemde tek hegemon olmasını hem de Batı'nın temsil ettiği ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel değerler sisteminin tüm dünyaya yayılmasını ifade etmektedir. Bu değerlerin başında da kapitalist ekonomi ile liberal demokrasi gelmektedir. Bununla bağlantılı olarak Yeni Dünya Düzeni, eski komünist ülkelerin ve Üçüncü Dünya'nın ekonomik açıdan kapitalist dünya ekonomisine eklemlenmelerini ve serbest piyasa ekonomisine geçmelerini öngörmektedir. Bu ekonomik geçişle birlikte de tüm ülkelerde siyasal açıdan insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi ilkelerine dayanan yeni liberal rejimlerin inşa edilmesi gerekmektedir.

Sıra Sizde 2

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun görece ekonomik toparlanma sağlayarak Kafkaslar bölgesine dönüşü Batı tarafından belli oranda desteklendi. Clinton döneminde benimsenen "Önce Rusya" politikası çerçevesinde ABD yönetimi, bölgenin istikrarsızlaşmasını büyük bir tehlike olarak gördüğünden Rusya'nın bölgede stabilizatör güç olarak kalmasının daha iyi olacağını düşünmekteydi. Üstelik, Rusya'da Batı yanlısı bir yönetimin yıkılmasının yeni dünya düzeni açısından çok büyük bir tehlike olduğu da bilinmekteydi. Ayrıca Rusya ardıl devlet olarak SSCB'nin bütün kitle imha silahlarını devralmıştı. Bu silahların kaosa girmiş ya da Batı karşıtlığına yönelmiş bir Rusya'da olması Batı açısından çok büyük bir tehditti. Bu öncüller doğrultusunda da ABD, Rusya'ya destek veren ya da destek veriyormuş gibi görünen bir dış politika izlemiştir.

Sıra Sizde 3

1993'te başlayan barış sürecinin başarısız olmasının en önemli nedeni, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden çeşitli antlaşmalarla taahhüt ettiği geri çekilmeleri gerçekleştirmemiş olmasıdır. Dolayısıyla bu bölgelerde Filistin Yönetimi bir egemenlik alanı yaratamamıştır. Ayrıca İsrail bu geri çekilmeleri gerçekleştirmediği gibi işgal altındaki topraklarda Yahudi yerleşimlerinin inşasına devam etmiştir. Diğer yandan tarafların taviz vermelerinin çok zor olduğu aşikar olan konular barış sürecine dahil edilmemiştir. Kudüs'ün statüsü, mülteciler, yerleşimler ve Filistin Devleti'nin sınırları konuları nihai statü konuları olarak belirlenip görüşmelerin dışında bırakılmıştır. Tarafların bu konular üzerinde anlaşamamaları nedeniyle barış süreci El-Aksa İntifadası ile sona ermiştir.

Sıra Sizde 4

ABD 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra, 1990'larda izlediği Batılı müttefikleriyle beraber hareket etme temeline dayanan çok-taraflı dış politikasından sıyrılarak dünyanın jandarmalığına soyunmuştur. Terörle işbirliği içerisinde olduğunu düşündüğünü ülkelerle doğrudan çatışma içerisine girmiştir. Afganistan ve Irak Savaşları bunun en somut örneklerini oluşturmaktadır. Ayrıca bu savaşları başlatmak için herhangi bir uluslararası meşruiyete ihtiyaç duymamıştır. Benzer şekilde 2002'den itibaren İran'a yönelik siyasi baskısını da arttırmıştır. 1990'larda da ABD ile İran arasında kısmi bir sorun ya-

ratan İran'ın nükleer programı, 2002'den itibaren uluslararası bir kriz hâline gelmiştir.

Sıra Sizde 5

Soğuk Savaş sonrasında Latin Amerika'da ekonomik liberalleşmenin demokratikleşmeyi de beraberinde getireceğine olan inançla IMF ve Dünya Bankası öncülüğünde neoliberal ekonomi politikalar uygulamaya kondu. Sermaye dolaşımının önündeki engellerin kaldırılmasını ve özel yatırımların artışını hedefleyen bu politikalar, kamu sektörünün küçülmesine, işsizliğin artmasına ve gelir eşitsizliklerinin derinleşmesine yol açtılar. Ekonomik krizlerin de beslediği bu ekonomik yapı birçok ülkede halk isyanlarının patlak vermesine neden oldu. Dolayısıyla neoliberal politikalara karşı çıkan ve halk ayaklanmalarından destek alan sosyalist liderler Latin Amerika'da güç kazanmaya ve seçimle iktidara gelmeye başladılar.

Yararlanılan Kaynaklar

Aras, B., Bacık, G. (2007). 11 Eylül Öncesi ve Sonrası, (çev. T. U. Belge, E. Kurt) İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Best, A., Hanhimaki, J. vd., (2008). **Uluslararası Siyasi Tarih: 20. Yüzyıl,** İstanbul: Yayın Odası.

Cleveland, L. W (2008). **Modern Ortadoğu Tarihi** (çev. Mehmet Harmancı) İstanbul: Agora Kitaplığı.

Fukuyana, Francis (2011). **Tarihin Sonu ve Son İnsan** (çev. Zülfü Dicleli) İstanbul: Profil Yayıncılık.

Kissinger, H. (2010). **Diplomasi,** 10. B., (çev.İbrahim H. Kurt) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Laçiner, S. Celalifer-Ekinci, A. (2011). **11 Eylül Sonrası Ortadoğu,** Ankara: Usak Yayınları.

Sander, O. (2011). **Siyasi Tarih, 1918-1994,** 20. B., İstanbul: İmge Kitabevi.

Uçarol, R. (2010). **Siyasi Tarih, 1789-2010,** 8. B., İstanbul: Der Yayınları.